

SURƏLƏR GÜLÜSTANI

MÜƏLLİF:
USTAD MƏHƏMMƏDHÜSEYN CƏFƏRİ
TƏRCÜMƏ EDƏN:
MƏHƏMMƏD AZƏRİ

Kitabın adı:.....Surələr gülüstani
Müəllif:.....Məhəmmədhüseyn Cəfəri
Tərcümə edən:.....Məhəmməd Azəri
Nəşir:.....Faiz
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....3000
Çap tarixi:.....2006

“Allahın pak etdiyi ailə”yə təqdim olunur

“Allah siz Əhli-Beytdən çirkinliyi yox etmək, sizi paklamaq istəyir.”¹

---

¹ “Əhzab”, 33

“Bu Qur’an nazil etdiyimiz mübarək bir kitabdır. Ona tabe olub, itaətsizlikdən çəkinin ki, bəlkə sizə rəhm edilə.”¹

Həzrət Məhəmməd (s): “Mən sizin üçün iki ağır əmanət qoyuram: onların böyüyü Allahın kitabı, kiçiyi isə Əhli-beytim, mənim ailəmdir... Bu iki şeyə sarınsanız, heç vaxt yolunuzdan azmazsınız.”²

Həzrət Məhəmməd (s): “Mən qiyamət günü Qur’an və öz Əhli-beytimlə əziz və cəbbar Allahın hüzuruna varid olacaq ilk şəxsəm. Sonra isə ümmətim gələr. Həmin vaxt onlardan soruşaram: Allahın kitabı və mənim Əhli-beytimlə necə rəftar etdiniz?”³

MÜQƏDDİMƏ

“Bismillahir-rəhmanir-rəhim; ərrehman; əlləməl-Qur’an; xələqəl-insan; əlləməhul-bəyan”

Qur’an nuru ilə insanları hidayət etmiş, onları azğınlıqdan çəkendirib imana yönəlmiş Allaha həmd olsun! Qur’anın mə’na dəryası və Sübhanın parlaq nuru kimi sonsuz bir həmd!

İlahi vəhyi gətirmiş, ciddi təlaşlar və çətinliklərə dözümlə Allah kəlamını bəndələrə bəyan etmiş, nur və səadət qapısını insanların üzünə açmış Allah elçisinə də sonsuz salamlar olsun!

Qəlbləri Qur’an maarifi xəzinəsi olan, paklıq əta olunmuş, “Təthir” ayəsinin ünvanlandığı Peyğəmbər (s) Əhli-beytinə də salam olsun!

ALLAHIN ƏN ÜSTÜN NE’MƏTİ VƏ MƏRHƏMƏTİ

Qur’an Allah kəlamıdır. Onun tə’limi bütün ne’mətlərdən dəyərli və üstün olan ilahi bir ne’mətdir.

---

¹ “Ən’am”, 155

² “Biharül-ənvar”, c. 92, səh. 27

³ “Üsuli-kafi”, c. 4, səh. 400

Düna və axirət ne'mətlərinin sadalandığı “ərrəhman” surəsində bütün ne'mətlərdən öncə Qur'an tə'liminə işarə olunur. Qur'anın öyrənilməsi hətta insanın yaranışından da müqəddəm sayılır. Bütün bunlardan aydın olur ki, Allahın öz bəndələrinə verdiyi ne'mətlərin üstünü Qur'anın öyrənilməsidir.

Qur'an Yaradanın kəlamıdır. Varlıq aləminin, insanın və əqlin yaratıcısının! Dünyanın bütün işlərindən, yaratdıqlarından xəbərdar olan Allah öz vəhyində varlıq aləmini dəqiq təsvir edir. Bu, gerçəkliyə uyğun olan bir təsvirdir. Həmin təsvirdə hər bir şeyin dəyəri aydın şəkildə bəyan olunur. Qur'an ayələri dünyanın, axirətin, insanın, həyatın dəyərini dəqiq şəkildə bildirir.

Dəyərlərdən xəbərdar olan insan zərərə düşmür. O öz dəyərini bildiyindən vücudunu ucuz satmır. Ömrünün qiymətini bilən şəxs onu boş yerə xərcləmir.

Qur'an həqiqi xoşbəxtliyi aydın şəkildə bəyan edir. Bu bildirişlərə diqqət edən kəs ilğimlərdən aldandırmır. Səadət yolunu göstərən ayələrə diqqət yetirməklə insan min bir yol ayrıcında tərəddüddə qalmır.

İnsan Qur'andan faydalanmaqla varlıq aləmini olduğu kimi tanıyır, bu aləmdə mövcud olan qayda-qanunlarla tanış olur. İnsan haqq və batili bir-birindən ayırd edə bilir, anlayır ki, hansı şeylər ötürdür, hansı şeylər əbədi. Bu yolla mə'nasız işlər səmərəli işlərdən fərqləndirilir. Bəli, Qur'an ayələri haqqında düşünmək və onlara əməl etmək insanın fərdi və ictimai həyatda xoşbəxtliyini tə'min edir.

Qur'an maarifi ilə daha çox tanış olduqca insanın e'tiqadı dərinləşir. Bu tanışlıq insanın həyatına tə'sir göstərir, onun rəftarını tənzimləyir. Qur'an maarifi, vəhy üfuku, Qur'an mədəniyyəti ilə tanışlıq və bu tanışlığın xalqla münasibətdə tətbiqi olduqca zəruridir. Bu sahədə hamının çalışması gərəkdir.

ŞAD VƏ MÜBARƏK BİR BAŞLANGIC

Bir tərəfdən Qur'anın insan düşüncəsində və həyatında qurucu rolu, digər tərəfdən Qur'anın düşüncə və əməl meydanından kənarda qalması müəllifi vadar etdi ki, gücü həddində bu sahədə bir iş görsün, vəzifəsini yerinə yetirsin.

Bir qədər düşündükdən və əziz həmdərdlərlə məsləhətləşdikdən sonra gənc nəsli Qur'anla tanış etmək üçün qədəm götürmək qərarına gəldim. Özümdə belə bir iste'dad görmürdüm. Amma qəlbimdəki istək məni rahat buraxmırdı, özümü daim yük altında hiss edirdim.

Qur'anın qəribliyi dərdi işlərimdə sərmayə oldu. Bu dəyərli gövhəri qəlbimdə çox əziz tuturdum. Qur'andakı ilahi və'dləri xatırladım: “Ey iman gətirənlər, əgər Allahın dininə yardım etsəniz, O da sizə yardım göstərər və qədəmlərinizi möhkəmləndirər”¹; “Bizim yolumuzda cihad edənləri öz yollarımıza yönəldəcəyik”² Bu ayələr qəlbimi isitdi, özümü tənha görmədim. Allahın yardım edəcəyinə əmin oldum.

Bir neçə mərhələdə planlar çızdım. Birinci mərhələnin işi başladı. Çətinliyə düşərkən Allahdan yardım istəyir, müşküllərimin həll olmasını diləyirdim. Bütün iş boyu Allahın yardımını hiss etdim.

Nəhayət, işin nəticəsi, “Surələr gülüstanı” adlı bir kitab oldu. Bunu da qeyd edim ki, həmin bu müddət ərzində ikinci mərhələnin işlərindən olan “Surələrlə ünsiyyət” adlı məcmuələr də hazırlandı.

İndi isə Allaha şükr etməkdə zəif olan bu həqiqət bəndə yardım üçün Allah dərğahına gözlərini dikib. Bu işin layiqli bir yerə çatması intizarındayam. Söz sahiblərinin tənqid və təkliflərini can-dillə gözləyirəm. Qur'anın və onun uca maarifinin əsrimizdəki qəribliyinə qəlbə ağrıyan əzizlərə kömək üçün əl açıram. Bu müqəddəs işdə hər kəs qədəm atsa, girami Peyğəmbər qarşısında üzü ağdır. Bu fəaliyyət saleh əməlin və insan ömrünün bəhrəsinin aydın nümunələrindəndir.

---

¹ “Muhəmməd”, 7

² “Ənkəbut”, 69

BU İŞİN ZƏRURİLİYİ

Son illərdə böyük alimlərimiz tərəfindən Qur'ana bir çox təfsirlər yazılsa da, yenə də ehtiyacların bir hissəsi təmin olunmamış qalır.

Məsələn, Qur'anla tanış olmaq istəyən bir məktəb şagirdi üçün onun anlayacağı üslubda kitablar azdır. Bu zümrədən olanlara ya yaxşı bir tərcümə, ya da kamil bir təfsir təqdim olunmalıdır. Təfsirlər isə bəzən iyirmi beş cilddən çox həcmdə olur. Təkcə tərcümə isə yetərli deyil. Çünki Qur'an ayələrinin nazil olduğu şəraitlə, həmin dövrün ictimai, siyasi, e'tiqadi mühiti ilə tanış olmadan ayələrin həqiqi mə'nalarını anlamaq mümkünsüz olur. Müfəssəl təfsirlərdən isə hamı istifadə edə bilmir. Bütün gənc nəsilə təfsir dərsi keçmək çətin bir işdir. Ayrı-ayrı surələr kitabçalar şəklində cəmiyyətə təqdim olunsa da, bir çox surələr hələ də diqqətdən kənar qalır.

Sual oluna bilər ki, müxtəlif təhsil səviyyəli, fərqli səliqəyə malik zümrələrin ehtiyaclarının təmini üçün bu iş lazımı səviyyədə yerinə yetirilmişdirmi? Qur'an aşıqlarının tutumuna münasib müxtəlif üslublu Qur'an təfsirləri hazırlanmışdırmi?

Demək olarmı ki, müəyyən bir təfsirdən həm alimlər, həm tələbələr, həm şagirdlər, həm də ümumi xalq istifadə edə bilər? Məgər hər bir zümrənin özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla elə bir iş görmək olmazmı ki, hər kəs öz zövqünə, təhsil və fikir səviyyəsinə münasib bir mənbədən faydalansın? Əgər bu iş yerinə yetirilsə, müxtəlif səviyyəli insanlar Qur'anı anlamaqda əziyyət çəkərmimi?

Qeyd etdiklərimiz açıqlanması məsələlərin bir hissəsi idi. Növbəti addımlara müqəddimə olası, faydalı və təsirli təlaşırlara yol açması çalışmaları zəruridir.

ELM TƏHSİLİNDƏ ƏN'ƏNƏVİ ÜSULLAR

Bu kitabda seçilmiş üsulu aydınlaşdırmaq üçün əvvəlcə elm təhsilində mövcud olan üsullara nəzər salmaq. Bu

istiqlamətdə, adətən, sadə məsələlərdən başlanılır. Müəyyən mərhələlərdən sonra daha çətin dərk olunan mövzular açıqlanılır. Demək, sadə mövzularla başlanılan proqram tədrisən mürəkkəb mövzulara keçir. Əvvəlcə icmal şəkildə məsələlər bəyan olunur, sonra hər bir mövzu təfəsilatı ilə araşdırılır. Sadə mərhələlərdən keçən tələbə növbəti mərhələlərə hazır olur.

Belə bir qayda tədris işini asanlaşdırır. İnsanlar düşüncə tutumundan və fərdi qüvvəsindən asılı olaraq, elmdə irəli gedir. Bə'ziləri o qədər müvəffəq olurlar ki, həmin vaxtdək öyrəndikləri ilə kifayətlənirlər. Nümunə üçün riyaziyyat fənninə nəzər salaq. Riyaziyyatı öyrənmək üçün əvvəlcə ədədləri öyrənmək lazım gəlir. Sonra toplama-çıxma, vurma-bölmə qaydaları aydınlaşdırılır. Daha sonra növbə nisbətən çətin məsələlərə çatır. Beləcə, şagird mərhələ-mərhələ öz təhsil səviyyəsini qaldırır. Kimi öz təhsilini davam etdirib, diferensial, inteqral və sair mürəkkəb mövzularla da tanış olur, kimi də dörd riyazi əməli öyrənməklə kifayətlənir. Mütəxəssis olmaq istəyənlər üçün yol açıqdır. Bə'ziləri də müəyyən mərhələdə dayanıb, öyrəndiyi biliklərdən həyatında istifadə edir. Digər elmlərin təhsili də bu formada gerçəkləşir.

QUR'AN TƏHSİLİNDƏ LAZIM OLAN ÜSUL

Aydın məsələdir ki, “Nəhcül-bəlağə”, elmi əslində digər elmlərdən fərqlənir. Qur'anın bə'zi həqiqətləri yalnız əməl meydanında dərk olunur. Amma bu o demək deyil ki, biz təhsil sahəsində hakim olan üsuldən tamamilə üz çevirməliyik. Mə'lum məsələdir ki, Qur'anı da sair elmlər kimi “sadədən mürəkkəbə”, “icmaldan təfsirə”, “ümumidən xüsusiyyə” qaydaları əsasında öyrənsək, daha çox

faydalanarıq. Bu üsul nəticəsində Qur'an maarifinin təfsiri kütləvi şəkil alar, Qur'anın dərki prosesi güclənər. "Asandan çətinə" üsulu ilə hərəkət etdikdə Qur'an və onun təfsirinə daha çox insan cəzb olunur. Əgər münasib üsullar tapılırsa, Qur'an elmlərinin əhatəsi daha da genişlənər. Belə bir fəaliyyət hazırkı və gələcək nəsilə çox böyük bir xidmətdir. Uyğun üsullar tədricən mükəmməlləşər və daha üstün nəticələr əldə olunar.

BU ÜSULUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Uyğun üsulun tətbiqində məqsədımız insanları kütləvi şəkildə Qur'an və onun dərin mə'naları ilə tanış etməkdir. Qur'anı daha dərinədən dərk etmək və ondan asanlıqla faydalanmaq üçün mövcud təfsirlərdən də istifadə edilə bilər. Bu üsulun xüsusiyyətləri ilə tanış olaq:

1. O bir neçə mərhələdən ibarətdir. Mərhələlər "sadədən çətinə" qaydası üzrə tənzimlənmişdir. İlk mərhələ "Surələr gülüstani" mərhələsidir. Əlinizdəki kitab həmin mərhələni açıqlayır. İkinci mərhələ "surələrlə ünsiyyət" adı ilə təqdim olunan daha dərin tanışlıq mərhələsidir. Uyğun üsul bir neçə mərhələdə kamil Qur'an təfsiri həddinədək işləyə bilər.

2. Bəyan üsulunun, ifadələrin seçilməsində oxucular üçün iş imkan həddində asanlaşdırılmışdır. Harada mürəkkəb terminlərdən istifadə olunmuşdursa, mətnə onun mə'nası göstərilmişdir.

3. Bu üsulda hər mərhələnin özünə uyğun məsələlər açıqlanır. İbtidai mərhələdə olan tələbə onu çaşdıracaq mürəkkəb məsələlərlə rastlaşmır. Tələbənin hazırlığı artdıqca məsələlər də mürəkkəbləşir. Bu qaydaya əməl edilmədikdə mövzunun dərki çətinləşir və uyğun çətinlik insanları həvəsdən salır.

Şübhəsiz ki, hazırlanmış mətnlər daimi olaraq, zaman ötdükcə nəzərdən keçirilib islah olunmalı, təkmilləşdirilməlidir.

“SURƏLƏR GÜLÜSTANI”

Qur'anla ümumi tanışlıq üçün nəzərdə tutulan üsulun ilkin mərhələsi "Surələr gülüstanı"dır. Bu kitab iki hissədən ibarətdir:

1. Surələr çilçirağı; 2. Dərslər, surələr

(Qeyd: kitabın sxematik göstərişlərdən ibarət olan "Surələr çilçirağı" hissəsi və ayrı-ayrı dərslərdəki uyğun göstərişlər mətndən çıxarılmışdır)

Kitabın "Dərslər, surələr" hissəsi 23 dərstdən ibarətdir. Dərslərdə surələr bir-bir nəzərdən keçirilir. Hər bir surəndəki mühüm nöqtələrlə bağlı müqəddimə suallarla başlanır. Bu suallar oxucunun diqqətini surədəki əsas məqamlara yönəldir. Oxucu mətni mütaliə etdikcə müqəddimədə verilmiş suallara cavab axtarır. Bütün dərslərin sonunda təkrar üçün tapşırıqlar nəzərdə tutulur. Oxucu surələr adı altında öyrənilən məsələlərdən anlayır ki, Qur'an sadəcə elmi mə'lumatı artırmaq yox, həyatda əməli göstərişlər əldə etmək üçün öyrənilməlidir. Oxucu istəməz düşünür ki, Qur'an onun fərdi, ictimai, e'tiqadi həyatında necə iştirak edə bilər? Surələr gülüstanı kitabı elə tənzimlənmişdir ki, ondan iki cür faydalanmaq olar: 1. Oxucu bu kitabı müstəqil şəkildə mütaliə edib, fərdi şəkildə faydalana bilər; 2. Kitabdakı mətnlər müxtəlif mərkəzlərdə müəllimlər tərəfindən tədris oluna bilər.

Kitabın sonundakı "Övliya və tərbiyəçilərlə söhbət" hissəsində uyğun məcmuədən daha səmərəli istifadə olunması üçün əlavə izahlar verilmişdir.

SURƏLƏRLƏ BAĞLI NƏZƏRDƏN KEÇİRİLƏN MƏSƏLƏLƏR

---

1. Surənin adı qeyd olunur, bu adla bağlı mə'lumat verilir.
2. Məcmuənin tərtibində nəzərdə tutulmuş məqsədlərə əsasən imkan həddində aşağıdakı məsələlərə toxunulur:
  - a) Surənin nazil olduğu şərait, həmin dövrdəki ictimai fikir haqqında söhbət;
  - b) Surəyə aidiyyəti olan hadisələrin bəyanı;

v) Surənin məqsədi və mövzu göstəricisi.

Şübhəsiz ki, bu üç mövzu bütün surələrlə bağlı söhbətlərdə açıqlanmamışdır. Əksər söhbətlərdə həmin dövrün tarixi hadisələri yada salınmışdır.

3. Bu mərhələdə oxucular üçün zəruri sayılan bə'zi ayələr seçilmiş və onlara müxtəsər şəkildə izahat verilmişdir. Mövzuların ətraflı şəkildə araşdırılması növbəti mərhələyə saxlanılmış, “Surələrlə ünsiyyət” kitabında verilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Mövzuların seçilməsində məsələlərin sadəliyi, onların asan anlaşılması, oxucuların Qur'anla yaxınlığa rəğbətləndirilməsi prinsipləri əsas götürülmüşdür.

TƏŞƏKKÜR

Bu kitabın tərtibində istənilən cür xidmət göstərmiş əzizlərə təşəkkür etməyi özümə borc bilirəm. Allahdan diləyirəm ki, tövfiqini (yardımını) artırsın və zəhmətləri sayəsində Allah dərgahına yaxınlaşa bilsinlər. Allah-təala onları həzrət Peyğəmbər (s) və onun pak övladları ilə məşhur etsin.

Bu məcmuənin ərsəyə gəlməsində xidməti olanlarla sizi tanış edirəm:

1. Cənab Məhəmməd Süleymani – bu şəxs gənclər arasında Qur'an mədəniyyətinin yayılmasında çox maraqlıdır. İşin başlanğıcında həzrət Mə'sumənin hərəmində, Əllamə Təbatəbainin məzarı kənarında Qur'an və dövrümüzün bu kitaba münasibəti haqqında söhbətlərimiz mənim üçün çox faydalı oldu.

2. Surələrlə bağlı şe'rlərin tərtibi, kitabdakı hüsnxət işləri cənab Qulamhüseyn Bəxşinin zəhmətləridir.

3. Cənab höccətül-İslam Məhəmməd-Təqi Fəxr xüsusi bir məhəbbətlə kitabın tərtibini öz öhdəsinə götürdü. Onun dəyərli məsləhətlərindən xeyli faydalandım.

4. Sevgili övladım, gözümün nuru xanım Salehə Cə'fəri və onun möhtərəm anası xanım Heydəri mövzuların tərtibində

bəndəyə xeyli kömək etdilər və uyğun üsulun siniflərdə tətbiqində, zəif nöqtələrin üzə çıxarılmasında xeyli zəhmət çəktilər. Tədris prosesində mə'lum oldu ki, bu üsul kifayət qədər münasibdir və o yaxşı qarşılanır.

Bütün bu insanlara bir daha təşəkkür edir və ümid edirəm ki, onların zəhmətləri Allah-təala tərəfindən layiqincə qiymətləndiriləcək, adları Qur'an xidmətçiləri kimi qeyd olunacaq.

Pərvərdigara! Sənə şükür edirəm ki, ömrümün bir hissəsini Qur'an hüzurunda bu işə sərf etməyimə yardımçı oldun. Peyğəmbər (s) və İslam övladlarını Qur'an pənahında dövrün fitnələrindən hifz et. Pərvərdigara! Məhşər səhnəsində bizi Peyğəmbər və Qur'an qarşısında xəcalətli etmə. Pərvərdigara! Həzrət Peyğəmbər (s) Sənin hüzurunda Qur'anı tərk edənlərdən şikayət edərkən bizi o qaragünlü zümrə ilə bir cərgəyə salma. Pərvərdigara! Qəlblərimizi Qur'an maarifi ilə işıqlandır, əzalarımızı Qur'an göstərişləri ilə bəzə. Pərvərdigara! Bu işin müqəddəs Qur'ana layiq şəkildə sona yetməsinə yardımçı ol. Amin, ya Rəbbəl-ələmin!

Məhəmməd Hüseyn Cə'fəri
Qum, 1998-ci il.

DƏRSLƏR - SURƏLƏR

“(Ya peyğəmbər! Bu Qur'an) sənə nazil etdiyimiz mübarək (xeyir-bərəkətli) bir kitabdır ki, (insanlar) onun ayələrini düşünüb dərk etsinlər və ağıl sahibləri də (ondan) ibrət alsınlar!”¹

Bəli, Qur'anın nazil edilməsindən məqsəd onun ayələri haqqında düşünülməsidir. Elə bir düşüncə ki, insanların qəlblərini işıqlandırır, onları qəflətdən oyatsın.

“Dərslər-surələr” hissəsinin məqsədi hər bir surədəki mövzuların ardıcıl şəkildə açılmasıdır. Bu tanışlıq Qur'an ayələrinin dərk olunmasında ilk addım hesab olunur. Bu

---

¹ “Sad”, 29

hissədə Qur'anın 114 surəsi ilə müəyyən həddə tanış olacağıq.

BU HİSSƏDƏ HANSI MÖVZULARDAN DANIŞILIR?

Kitabın bu hissəsi iyirmi üç dərstdən ibarətdir. Hər bir dərstdə beş surə haqqında (son dərstdə dörd surə haqqında) ardıcıl şəkildə danışılır və həmin surə araşdırılır. Dərslərdə aşağıdakı məsələlərə toxunulur:

1. Mətnin əvvəlində surələrin adı ilə bağlı şe'r verilir. Sonra hər bir surənin adı və bu adın mə'nası ilə tanış oluruq.
2. Hər bir dərsin əsasını surələrin adı ilə bağlı mətnlərdəki mövzular təşkil edir. 3. Surələrdəki mövzularla əlaqəli tapşırıqlar və suallar.

Mətnlərin əvvəlində verilmiş şe'rləri əzbərləmək yaxşı olar. Bu şe'rlər surələrin adlarının və sıra sayının əzbərlənməsinə kömək edəcək. Kitabda surələrin tam mətni verilməsə də, bə'zi ayələrin tərcümələri qeyd olunmuşdur.

BİRİNCİ DƏRS

1.“FATİHƏ”

2.“BƏQƏRƏ”

3.“ALİ-İMRAN”

4.“NİSA”

5.“MAİDƏ”

**Fatihə başlanğıcıdır Qur’anın.
Bəqərə ayətləridir imanın.
Ali-İmran, həm Nisa, həm Maidə
Qəlb evinin şö’ləsidir insanın.**

1. FATİHƏ

(FATİHƏ YƏ’Nİ BAŞLAYAN, AÇAN; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 1.“Fatihə” nə deməkdir, bu surə nə üçün “Fatihətul-kitab” adlandırılmışdır? 2. Bu surəyə nə üçün “həmd” deyirlər? 3. “Rəhman” və “Rəhim” nə deməkdir? 4. Surənin məqsədi nədir? 5. Allah-təala bu surəni özü ilə bəndələri arasında necə bölmüşdür?

Surənin mətni haqqında: “Fatihə” “Fəth” kökündən olub, mə’nası “açan”, “başlayan” deməkdir. Qur’an bu surə ilə başladığından onu “Fatihətul-kitab”, yə’ni “Allah kitabını başlayan” adlandırmışlar.

Surənin digər bir adı “həmd”dir. “Həmd” dedikdə gözəl bir işi könüllü şəkildə görmüş kəsə təşəkkür edilməsi nəzərdə tutulur. Bütün ne’mətlər Allah-təala tərəfindən yaradıldığından, bütün gözəlliklər Onun işi olduğundan bu surədə “həmd” Ona ünvanlanmışdır.

“İsm” kəlməsi nişanə, əlamət deməkdir. “Bismillah” yə’ni Allahın adı və nişanı ilə başlayıram. Burada “Bismillah” həm Qur’anın, həm də surənin başlanğıcıdır. Bəli, Allah-təala öz mübarək kəlamını, hidayət kitabını, eləcə də bütün surələri (“Tövbə” surəsindən başqa) həmin bu kəlmə ilə başlayır. “Əllah” “pərəstiş edilən kəs” mə’nasını verən “Əl-ilah” kəlməsindən düzəlmişdir. “Əllah” varlıq aləmini yaratmış həqiqi və yeganə xalığın adıdır.

“Rəhman” və “Rəhim” kəlmələrinin hər ikisi rəhmət kəlməsindən götürülmüşdür. “Rəhman Allah” dedikdə böyük rəhmət sahibi, “Rəhim Allah” dedikdə daimi rəhmət sahibi nəzərdə tutulur.

Allah rəhmandır. Çünki Onun rəhməti istər müsəlman, istər kafir, bütün insanları və mövcudları əhatə edir. Allah həm də rəhimdir. Yə’ni Onun rəhməti sabit və davamlıdır. Onun rəhməti təkcə bu dünyaya yox, həm də axirətə aiddir. Amma axirətdəki rəhmət yalnız mö’minlərə aiddir.

Allah-təala Qur’anı və həmd surəsini “Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim” kəlmələri ilə başlayır. Bu ifadələr geniş və daimi rəhmətdən danışır. Bildirilir ki, deyiləcək sözlər ümumi və daimi rəhmət sahibi tərəfindəndir. Bu kitabda hidayət axtaranlar ilahi rəhmətə üz tutmuşlar.

Bu surədə məqsəd təkcə dillə yox, bəndəliyin izharı, yardım istənilməsi ilə Allaha həmd oxunmasıdır. Allah-təala bu kəlmələrlə öz xilqətinə bəndəliyin izharı məqamında ədəb öyrədir.

Həmd surəsi ona görə “Bismillahir-Rəhmanir-Rəhimlə” başlayır ki, biz belə düşünək: Pərvərdigara, mən Sənin həmdinə Sənin adınla başlayıram ki, təşəkkürümdə,

sitayışimdə, bəndəliyimin izharımda Sənin nişanın olsun və bütün bunlar yalnız Sənə xatir olsun.”

“**Əlhəmdü lillahi rəbbil-ələmin**”, yə’ni bütün həmdlər və sitayışlər Allah üçündür. Çünki bütün ne’mətlər Ondandır. Bütün gözəlliklərin və ne’mətlərin ilki Allahdır. Odur ələmlərin Rəbbi.

“Ərrəhmanir-rəhim” növbəti dəfə Allahın böyük və daimi rəhmətini tə’kid edir.

“**Maliki yəvmid-din**” qiyamət gününü xatırladır və həmin gündə Allahın mütləq hökm sahibi olduğunu nəzərə çatdırır.

Bu surəni oxuyan şəxs “**İyyakə nə’budu**” kəlmələrinə çatdıqda özünü Allahın hüzurunda görür. Deyilir ki, Pərvərdigara, yalnız sənə ibadət edirəm. “**İyyakə nəstəin**” deməklə insan yalnız Allahın dərğahından yardım gözləyir. Allahdan istənilir ki, ona və bütün bəndələrə itaət yolunda yardım edilsin. İnsan bu sözlərlə yalnız Allahdan kömək intizarında olduğunu bildirir.

Ancaq Allahdan istənilir ki, Allah öz bəndəsini durduğu hidayət mərhələsindən “sirate-müstəqim” yə’ni doğru yola daha çox yönəlsin və bu yolda möhkəmləndirsin. İlahi göstərişlərə itaətdə yardım olunmuş, Peyğəmbər (s) siddiqlər, şəhidlər və ne’mət verilmiş salehlərin yolu istənilir. Allahın rəhmətindən uzaq olanların, Onun qəzəbinə gələnlərin, yolunu azanların, su ardınca gəzib təşnə qalanların yolundan uzaqlıq arzu olunur.

Bu surənin digər bir adı “Ümmul-kitab”, yə’ni “kitab anasıdır.” Sanki Qur’anda olan bütün məfhumlar bu surədə xülasə şəkildə cəmlənmişdir.

Bir rəvayətdə nəql olunur ki, həzrət Əmirəl-mö’minin (ə) həzrət Peyğəmbərdən (s) belə eşitmişdir: “Allah-təala buyurdu: “Fatihətul-kitabı” Özümlə bəndələrim arasında bölmüşəm. Onun yarısı Mənim üçün, yarısı isə bəndəm üçündür. Bəndəmin istədiyini ona verərəm. “Bəndə “Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim” dedikdə Allah buyurar: “Bəndəm mənim adımla başladı, onun işlərini yerinə

yetirmək və əhvalını bərəkətli etmək mənim öhdəmədir.” Bəndə **“Əlhəmdü lillahi rəbbil-ələmin”** dedikdə Allah-təala buyurur: “Bəndəm mənə həmd dedi və bildirdi ki, faydalandıgı ne’mətlər mənim tərəfimdəndir, bəlalər mənim lütfüm və ehsanımla ondan uzaqlaşar. Mən sizi şahid tuturam ki, axirət ne’mətlərini də dünya ne’mətlərinə əlavə edər, axirət bəlalərini ondan uzaqlaşdıraram. Necə ki, dünya bəlalərini ondan uzaqlaşdırdım. Bəndə **“Ərrəhmanir-rəhim”** dedikdə Allah-təala buyurur: “Bəndəm şəhadət verdi ki, mən rəhman və rəhiməm. Mən də sizi şahid tuturam ki, öz nemət və rəhmətimdən onun bəhrəsini artırıraq və ona böyük ne’mətlərini nəsib edəcəyəm.” Bəndə, **“Maliki yəvmid-din”** dedikdə Allah-təala buyurur: “Şahid olun ki, bəndəm mənim cəza gününə hakim olduğumu e’tiraf etdiyi kimi, mən də onun hesabını asanlaşdırar, yaxşı işlərini qəbul edər və günahlarını bağışlayaram. Bəndə **“İyyakə nə’budu”** dedikdə Allah-təala buyurur: “Bəndəm doğru dedi və həqiqətən yalnız mənə ibadət etdi. Sizi (mələkləri) şahid tuturam ki, onun ibadəti müqabilində elə bir mükafat verərəm ki, ibadətdə ona müxalif olanlar onun halına həsəd apararlar.” Bəndə **“Və iyyakə nəstə’in”** dedikdə Allah-təala buyurur: “Bəndəm yalnız məndən kömək istədi və mənə sığındı. Mən də sizi şahid tuturam ki, ona işlərində kömək edəcək, çətinliyə düşdükdə hökmən onun fəryadına çatacaq və müşkülə düşdüyü zamanlarda ona əl tutacağam. Bəndə **“İhdinəs-siratəl müstəqim..”** dedikdə Allah-təala buyurur: “Bəndəmin duası qəbul olmuşdur və istəkləri yerinə yetmişdir. Onun arzularını yerinə yetirdim və istədiklərini əta etdim. Onu qorxdığı şeylərdən amanda saxladım.”¹

---

2. **“BƏQƏRƏ”**

(“BƏQƏRƏ” DİŞİ İNƏK DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

---

¹ “Üyünü əxbarir-Riza”, səh. 234

Suallar: 6. Nə üçün bu surə “Bəqərə” adlandırılmışdır? 7. Bu surədə insanlar hansı qruplara bölünür? 8. Müttəqilərin (Allahadan çəkinən pəhrizkarların) hansı xüsusiyyətləri vardır? 9. Kafirlərin göz, qulaq və qəlbləri nə üçün onlara fayda verməz? 10. Münafıqlərin nişanələri hansılardır? 11. Bəni-İsrailin inək əhvalatında nədən danışılır? 12. Həmin hadisədə Allah ölünü diriltməklə diqqəti hansı məsələyə yönəldir?

Surənin mətni haqqında: Bəni-İsrailin inək əhvalatı həmin bu surədə verildiyindən surə “Bəqərə” adlandırılmışdır. “Bəqərə” Qur’anın ən böyük surəsidir və 30 cüzdən təqribən 2 cüzv yarımını bu surə tutmuşdur. Surənin ayələri tədricən nazil olmuşdur. Bu surədə müxtəlif mövzulara toxunulmuşdur ki, onlardan bə’zilərinə nəzər salacağıq:

İnsanların mö’min, kafir və münafiq olmaqla üç qrupa bölünməsi; insanın yaradılışı; həmin dövrdə İslamın və müsəlmanların ən böyük düşməni olmuş yəhudilərin tarixçəsi; yəhudilərin qeyri-sağlam və bəhanəcil ruhiyyəsi; danışan bəni-İsrailin inək əhvalatları; Kə’bənin həzrət İbrahim tərəfindən tikilməsi; Mədinədə İslam cəmiyyəti qurulduqdan sonra nazil olan və bəyan edilməsinin vaxtı çatmış bə’zi hökmlər.

Surənin başlanğıcında insanlar iman və əməl nöqtəyi-nəzərindən üç qrupa bölünürlər: müttəqilər, kafirlər və münafıqlər. Başlanğıcda Allah-təala buyurur: “Qur’an müttəqilərə doğru yol göstərən kitabdır.”¹ Bu ayədən mə’lum olur ki, insanın təqvası, Allahdan çəkinməsi artdıqca Qur’an onu doğru yola daha çox yönəldə bilir. 3-5-ci ayələrdə müttəqilər belə tanıtılırlar: “O şəxslər ki, qeybə inanır, namaz qılır, onlara verdiyimiz ruzidən paylayır; o şəxslər ki sənə nazil edilənə və səndən əvvəl göndərilənlərə inanır və o

---

¹ “Bəqərə”, 2

şəxslər ki, axirətə əmindirlər; onlar Allahın hidayətindən bəhrələnənlər, nicat tapanlardır.”

Növbəti 6-7-ci ayələrdə kifirlər belə təqdim olunurlar:

Allah onların qəlblərini və qulaqlarını möhürləmişdir, gözlərində isə pərdə var. Onlar üçün böyük bir əzab hazırlanmışdır.”

Bu dəstədən olanların zahirən qəlbi, gözü, qulağı olsa da, onlar doğru yolu tapmaqda bu vasitələrdən bəhrələnmirlər. Onlar fitri çağırışa, vicdanın səsinə cavab vermir, özlərini Allahın hidayət ne'mətindən məhrum edirlər. Demək, onların qəlbi, gözü və qulağı fəaliyyətdən düşmüşdür. Beləcə, Qur'anın agahlıq verən, qəlbi işıqlandıran ayələrinin onlara tə'siri yoxdur. Necə ki kar, kor və qəlbi ölmüş insana danışılan söz, göstərilən dəlil səmərəsizdir.

Münafıqların əlamətləri sadalanan 8-20-ci ayələrin xülasəsi belədir: “Onlar deyirlər ki, biz Allaha, qiyamət gününə iman gətirmişik. Hansı ki, iman gətirməmişlər. Onlar Allahı və mö'minləri aldatmaq istəyirlər. Hansı ki, onlar özləri-özlərini aldadırlar və bunu anlamırlar. Qəlbləri xəstədir. Onlara “yer üzündə fəsad törətməyin” deyildikdə belə cavab verirlər ki, islah edənlərik. Onlar iman əhlini düşüncəsiz sayırlar. Hansı ki, özləri düşüncəsizdirlər və bilmirlər. Elə ki, möminlərlə üzləşirlər, deyirlər ki, iman gətirmişik, elə ki, şeytanlarla xəlvətə çəkilirlər, deyirlər ki, biz sizinləyik və mö'minləri sadəcə məsxərəyə qoymuşuq. Allah da onlara rişğənd edər və onları öz tüğyanları içində qoyar ki, sərgərdan qalsınlar. Onlar doğru yol əvəzində azğın yolu satın alanlardır. Onlar kar, lal və kordurlar. Bu yoldan geri dönməzlər.”

Bu surələrdə hər qrupun sifətlərinə nəzər salmaqla ətrafdakı insanları tanımaq olar. İnsan Allahın göstərişləri əsasında ətrafdakılarla münasibətini qura bilər.

Bu surədə nəql olunan bəni-İsrailin inək əhvalatı bu məzmunudadır: Bəni-İsraildən olan kişi öz yaxınlarından birini öldürdü. Onun cəsədini götürüb, həmin qövmin ən üstün bir qrupunun yolu üstünə atdı. Sonra həmin qrupdan

öldürülənın qanı nı tələb etdi. Həzrət Musaya (ə) dedilər: “Bizə qatilin kim olduğunu de.” Həzrət buyurdu: “Mənə bir inək gətirin, deyim ki, o şəxs kimdir.” Dedilər: “Məgər bizi məsxərəyə qoymusan?” Buyurdu: “Cahillərdən olmamaq üçün Allaha pənah aparıram.”

Əgər Bəni-İsrail bütün inəklər içərisindən birini gətirsəydi, kifayət edərdi. Amma onlar bu işi çətinləşdirdilər. Ard-arda həmin inəyin xüsusiyyəti haqqında soruşdular. Onlar sual verdikcə Allah da dairəni kiçilti. Onlar dedilər: “Allahdan istə ki, bu inəyin xüsusiyyətlərini bizə bildirsin.” Buyurdu: “Allah buyurur: “İnək nə kiçik olsun, nə də böyük...” Yenə də soruşdular: “Allahından soruş ki, inək nə rəngdə olsun?” Hansı ki, onlardan rəng istənilməmişdi. Allah-təala buyurdu: “Sarı olsun, özü də görünlərə xoş gələn bir sarı.” Onlar yenə də kifayətlənməyib, yersiz bir sual verdilər: “Allahından istə ki, bu inəyin xüsusiyyətlərini daha geniş şəkildə bəyan etsin. Çünki bu iş bizim üçün çətin olub.” Buyurdu: “Rəbbiniz buyurur ki, o ram olmamış, boyunduruğ götürməmiş, tarla sürməmiş, əkin suvarmamış, eybsiz-qüsursuz, ləkəsiz bir inəkdir.” Dedilər: “İndi həqiqəti əda etdin.” Axtarışa başladıqda yalnız bir inək tapa bildilər. Bu inək bəni-İsraildən olan bir gəncə məxsus idi. Qiymətini soruşduqda o dedi: “Qiyməti dərisi tutumunda qızıldır.”

Onlar Musanın (ə) yanına gəldilər və əhvalatı danışdılar. Göstəriş verildi ki, inək alınsın. Naçar qalıb inəyi həmin qiymətə aldılar və gətirdilər.

Həzrət Musa (ə) göstəriş verdi ki, inəyi kəssinlər və quyruğunu ölüyə toxundursunlar. Göstərişə əməl edildi və ölü dirildi. O dedi: “Ey Allah peyğəmbəri, məni ittiham olunan şəxs yox, əmim oğlu öldürüb.”

Bəli, bu iş ölülərin bu sayaq dirilməsinə və onların əməllərinin qiyamət günü açıqlanmasına inanmayanlara bir xəbərdarlıqdır.

---

3. “ALİ-İMRAN”

(“ALİ-İMRAN”, YƏ’Nİ İMRANIN AİLƏSİ; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 13. Surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur və onun məqsədi nədir? 14. “Allahın ipinə sarılın və pərakəndə olmayın” buyuruğunun məqsədi nədir? 15. Yanlış e’tiqadlara və qarşılıqlı münasibətlərə görə bütün insanlar məs’uliyət daşıyırmı? 16. Nə üçün İslam ümməti ən üstün ümmət sayılır? 17. İslam peyğəmbərinin (s) be’sətindən, seçilməsindən sonra digər dinlər insanlardan qəbul olunurmu? 18. Yəhudilər və məsihilər kafirdirlərmi? 19. İmran kimdir və “İmranın ailəsi” kimlərdir? 20. Həzrət İsanın də’vəti nədən ibarətdir?

Surənin mətni haqqında: Surənin məqsədi mö’minlərin yəhudi, məsihi, müşriklər qarşısında dayana bilməsi üçün birliyə də’vət olunmasıdır. Bu yolda onlar möhkəm və yenilməz olmalıdırlar.

Bu surə elə bir vaxtda nazil olmuşdur ki, həmin vaxt bütün İslam düşmənləri əl-ələ verərək, İslam nurunu söndürmək istəmişlər. Onlar bütün imkanlarını səfərbər edərək Mədinədə yenidən qurulmuş müsəlman cəmiyyətinə qarşı çıxırdılar. Bir tərəfdən yəhudi və məsihilər İslam cəmiyyəti içində fitnə yaradaraq onların birliyini pozur, digər tərəfdən müşriklər müsəlmanlarla döyüşərək İslam cəmiyyətinə rəxnə salırdılar.

Həmin dövüdə İslam genişlənməkdə idi. Yəhudilər, məsihilər, müşriklər əl-ələ verərək dünyaya səs salmaqda olan İslama qarşı qiyam etmişdilər. Müsəlmanlar da öz növbəsində müdafiə olunmağa hazırlaşdırlar. Bu məqsədlə bütün qüvvələr səfərbər olunmuşdu.

“Ali-İmran” surəsinin 103-105-ci ayələrində mö’minlər birliyə, yekdilliyə çağırılır, cəmiyyətdə əmr və nəhy və nəhy əz münkər (yaxşıya əmr, pisə qadağa) əmr olunur. Ayələrdə belə buyurulur: “Hamınız Allahın ipinə sarılın, pərakəndə olmayın, Allahın ne’mətlərini xatırlayın: bir-birinizə düşmən olduğunuz vaxt o sizin qəlblərinizdə ülfət yaratdı. Onun ne’məti sayəsində qardaş oldunuz. Odlu bir

uçurum kənarında ikən o sizi xilas etdi. Allah öz nişanələrini sizin üçün aydınlaşdırır ki, bəlkə, nicat tapasınız...: aşkar dəlillər gəldikdən sonra pərakəndə olmayın, ixtilaf törətməyin. Belələri üçün ağır bir əzab var.”

“Allahın ipinə sarılın” əmr olunarkən ilahi ayələrə diqqət, Qur’an və Peyğəmbərə (s) itaət nəzərdə tutulur. Ayələr haqqında düşündükdə anlaşılır ki, mö’minlər arasındakı ülfət mehriban Allahın ne’mətlərindəndir. Bu ne’mət olduqca dəyərlidir və onu qorumaq lazımdır. Məhz bu vəhdət və ülfət sayəsində İslam düşmənlərinin arzusu gözündə qalır. Bu yolla İslam cəmiyyəti hifz olunur, ilahi məqsədli fəaliyyətlər davam edir.

Allah-təala təfriqələrlə müsəlmanların birliyini pozan dar düşüncəli müsəlmanlara böyük əzab və’ d etmişdir. Bu xitab bütün dövürlərdəki tamam müsəlmanlara ünvanlanmışdır. Məhz birliyin pozulması sayəsində düşmən qalib olur.

Surənin 104-cü ayəsində əmr be mə’ruf və nəhy əz münkər (yaxşıya əmr, pisə qadağa) müsəlmanlara vacib edilir. Bu ayədən sonra bütün müsəlmanlar batil e’tiqad və əməllər qarşısında məs’uliyət daşıyırlar.

Surənin 110-cü ayəsində məhz Allaha imanlarına, əmr be mə’ruf və nəhy əz münkər vəzifələrini yerinə yetirdiklərinə görə müsəlmanlar ən üstün ümmət sayılır. Bəli, onları şərəfətli edən məhz uyğun göstərişlərə əməl etmələridir.

Surənin 85-ci ayəsində İslam yox, başqa bir dinə üz tutan bütün insanlar haqqında oxuyuruq: “Kim İslamdan başqa bir din axtararsa, heç vaxt ondan qəbul olunmaz və o axirətdə ziyankarlardan olar.” Yə’ni İslam peyğəmbərinin gəlişindən sonra bütün başqa dində olanlar yolunu azmış sayılır. Bu azgınlıq bütün qədim və yeni din və məzhəblərə aiddir.

91-ci ayədə kafirlər haqqında buyurulur: “Həqiqətən də, kafir olub kafir kimi ölənlərin dünya dolu qızılı olsa və onu (bağışlanmaq üçün) fidyə versələr, yenə də qəbul olunmaz. Onlar dəhşətli əzaba düşər olar və yardım edənləri tapılmaz.” Bəli, kafirləri belə bir sonluq gözləyir. Onlar cəhənnəm

oduna düşər və qurtuluş yolu tapmazlar. Onlar düşdükləri vəziyyətdən çıxmaq üçün dünya qədərincə qızıl versələr də, səmərəsi olmaz. Həmin vəziyyətdə kimsə onlara yardım göstərməyə qadir deyil.

Qeyd etməliyik ki, 98-ci ayəyə əsasən yəhudilər və məsihilər ilahi ayələri inkar etdikləri üçün məzəmmət olunurlar. Ayədən mə'lum olur ki, onlar da kafirdirlər və zikr olunmuş əzaba düşər olasıdır.

Bu surədə həzrət İsanın əhvalatı kitab əhlindən fərqli olaraq, heç bir xurafata yol verilmədən bəyan olunur. Qur'an məsihilər kimi İsanı Allahın oğlu yox, Allahın bəndəsi bilir. İsanın yaradılışı Adəmin yaranışına oxşadılır. Aydın olur ki, həzrət İsa Allahı həm özünün, həm də peyğəmbər göndərildiyi şəxslərin Allahı sayır və xalqı Ona pərəstişə çağırır.

İmran həzrət Məryəmin atasıdır. Ali-İmran dedikdə İmranın ailəsi nəzərdə tutulur. Rəvayətlərdə oxuyuruq ki, Allah-təala ilahi peyğəmbərlərdən olmuş İmrana belə vəhy edir: "Sənə böyük bərəkətlərə malik bir övlad verəcəyəm. O, anadan kor doğulanlara şəfa verəcək, Allahın izni ilə övlələri dirildəcək. Onu bəni-İsrailə peyğəmbər seçərəm. İmran xanımı Hənnəyə bu barədə mə'lumat verir. Hənnə həzrət Məryəmi dünyaya gətirmiş qadındır. Hənnə hamilə olduqda övladının peyğəmbər olacağını güman edir. Əslində isə onun övladı yox, nəvəsi peyğəmbər olacaqdı. İmran övladı dünyaya gəlməmiş vəfat edir.

Surənin 35-60-cı ayələrində uyğun əhvalatın davamı nəql olunur: İmranın xanımı öz bətnindəki körpəni Allaha nəzir edir. Bu sayaq nəzir edilmiş uşaqlar ata-anaya xidmətdən azad olunur və ibadətgahlarda Allaha pərəstiş edirdilər. Qadın Allahla belə raz-niyaz edir: "Pərvərdigara! Sən eşidən və bilənsən, bu övladı məndən qəbul et."

Ananın intizarının əksinə olaraq, o, dünyaya oğlan yox, qız övladı gətirdi. Bu işə heyrətdə qalmış ana qızının adını Məryəm qoydu və şeytanın şərindən Allah dərğahında

sığınacaq verdi. Allah onu yaxşı qəbul etdi, yaxşı da təbiiyələndirdi. Həzrət Zəkəriyyə bu qızın hamisi oldu. O, Məryəmin yanına gedəndə daim orada ruzi görərdi. İlk dəfə o Məryəmdən soruşdu: “Ey Məryəm, bunlar haradandır?” Məryəm cavab verdi: “Allah tərəfindəndir. Allah istədiyi kəsə sayısız ruzi verər.”

Mələklər Məryəmə xəbər gətirdilər ki, ey Məryəm, Allah səni seçmiş, pak etmiş və dünya qadınlarından üstün qərar vermişdir.” Ona belə bir müjdə verdilər: “Ey Məryəm, Allah-təala sənə adı Məsih, İsa ibn Məryəm olan bir kəlmə ilə müjdə verir. O, dünya və axirətdə möhtərəmdir, Allah dərğahına yaxın olanlardandır. O həm beşikdə, həm də böyüyəndə xalqla danışar, salehlərdən və layiqlərdən olar.”

Həzrət İsa anası Məryəm izdivacda olmadan, mö’cüzəli olaraq, dünyaya gəldi. Bəli, Allah istədiyini yaradır, O hər işə qadirdir.

Həzrət İsa Allahın böyük peyğəmbərlərindən idi və bir çox mö’cüzələrə malik idi. O, gildən hazırladığı quşu üfürür və bu quş Allahın izni ilə canlanırdı. O, anadan kor doğulan uşağa və sağalmayan dəri xəstəliklərinə şəfa verərdi. Həzrət İsa ölümləri dirildər, onlara bir zaman yeyib-içdiklərindən, evlərində olanlardan xəbər verərdi. Bütün bunlar Allah tərəfindən ayətlər və nişanələr idi.¹

Həzrət İsanın, bu böyük ilahi peyğəmbərin də’vətinin xülasəsi bundan ibarət idi: “(İsa deyirdi) Həqiqətən də, Allah həm mənim yaradanımdır, həm də sizin; Ona pərəstiş edin, doğru yol budur.”²

4. “NİSA”

(“NİSA” QADINLAR DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 21. Bu surə nə üçün “Nisa” adlandırılmışdır? 22. Cahiliyyət dövründə qadınlar hansı vəziyyətdə idi? 23.

---

¹ “Ali-İmran”, 35-49

² “Ali-İmran”, 51

Mücahid mö'minlər cihad meydanında olmayan kəslərlə birdirlərmi? 24. İslam cəmiyyəti saleh rəhbərlik olmadan öz həyatını düzgün şəkildə davam etdirə bilərmə? 25. "Ulul-əmr" kimlərdir və bu insanlar qarşısında vəzifəmiz nədir? 26. Kafirlərin möminlər üzərində qələbə yolu necə bağlanır?

Surənin mətni haqqında: Bu surədə qadınlarla izdivac və onların hüquqları haqqında danışıldığından surə "Nisa", yə'ni qadınlar adlandırılmışdır. Cahiliyyət dövründə qadınlar bütün hüquqlardan məhrum idilər. Onlar nə işləri müqabilində haqq alır, nə ata-anadan irs götürür, nə də talelərini müəyyənləşdirə bilirdilər. Həmin dövrdə qadınların özünü zینətləndirib, yad kişilər qarşısına çıxması ən'ənə idi. Kişilər bu qadınlarla evlənər və onların qarşısında heç bir vəzifə daşımazdılar. İzdivac heç bir münasibəti məhdudlaşdırmadığından, hətta ərdə olan qadınlar da müxtəlif kişilərlə görüşər və bu işi özləri üçün iftixar sayardılar. Kişi öldüyü vaxt onun qadını da irs sayılırdı. İstər arvad, istərsə də övladlar onun irsindən məhrum idilər. Ölənün başqa bir adamı olmadıqda, güclü qonşu uşaqlara himayə adı altında ölənün var-dövlətinə sahib dururdu. Yetim qalmış övlad qız olduqda var-dövlətə sahib olmaq üçün onunla evlənərdilər. Yetim qızın var-dövlətini xərclədikdən sonra, adətən, onu boşayardılar. Bu hala düşmüş qadınlar ac-susuz qalar, kimsə onlarla evlənməzdi.

Kişi üçün ən pis xəbər onun arvadının qız doğması idi. Qız övladları diri-diri torpağa basdırardılar.¹

İslam qadınların və yetimlərin tapdalanmış hüquqlarını ödəmək, çirkin adət-ən'ənələri aradan qaldırmaq üçün yeni qanunlar gətirdi. Qadının şəxsiyyəti qaldırıldı və ailə bünövrəsini möhkəmləndirmək üçün qanunlar bəyan olundu.

Bu surədə həmin qanunlar toplusundan olan qadın hökmləri, məhrəm və naməhrəm qadınlar, qadınlarla

---

¹ "Əl-mizan", c. 4, səh. 240

izdivacın hökmləri, yetimlərin hökmləri, irs hökmləri, ailə hökmləri bəyan olunmuşdur.

Surə Mədinədə nazil olmuşdur. Həmin dövrdə İslam hökuməti formalaşmaqda idi. Nümunəvi bir cəmiyyət qurmaq üçün qanunlara ehtiyac vardı. Bu qanunlar zalım cahiliyyət ən'ənlərini aradan qaldırmalı, cəmiyyətdə ilahi ədaləti bərqərar etməli idi. Məhz bu məqamda “Nisa” surəsi nazil oldu və ehtiyac duyulan bir çox hökmlər bəyan edildi.

Digər bir tərəfdən, həmin vaxt Mədinə cəmiyyəti müşriklər, kitab əhli və münafıqlar kimi düşmənlərlə üz bəüz idi. Ona görə də bu surədə Allah-təala daxili və xarici düşmənlərlə bağlı xəbərdarlıqlar edir. Müsəlmanlar cihada təşviq olunur, mücahidlərin uca məqamı mədh edilir, qiyama qalxmış mücahid mö'minlər evdə oturanlardan üstün tutulur.

Bu surədə bəyan olunan digər bir mühüm məsələ İslam cəmiyyətində vilayət və rəhbərlik məsələsidir. Vilayət və rəhbərlik olmadan cəmiyyətdə quruculuq qeyri-mümkündür. Belə bir cəmiyyətdə ilahi hökmlərin icra olunacağına heç bir zəmanət yoxdur. Rəhbərlik olmadıqda qüvvələr pərakəndə düşür, düşmənlər asanlıqla müsəlmanlara diz çökürüb, İslam cəmiyyətini məhv edə bilirlər. Surənin 59-cu ayəsində mühüm vilayət və rəhbərlik məsələsi haqqında müsəlmanlara deyilir: “Ey iman gətirənlər, Allaha itaət edin, özünüzdən olan peyğəmbərə və əmr sahiblərinə tabe olun.”

Bəli, müsəlmanlar Allaha itaət etməlidirlər. Allaha itaət yolunda onun peyğəmbərinə də tabe olmaq lazım gəlir. Vilayət və rəhbərsiz cəmiyyətdə İslamı yaşatmaq mümkün deyilsə, şübhəsiz ki, Peyğəmbərdən sonra da müsəlmanlara rəhbər lazımdır. Allahın öz bəndələrini rəhbərsiz qoyması onun hikmətindən uzaqdır. Əgər Allah tərəfindən rəhbər nəzərdə tutulmasaydı, onda həzrət Peyğəmbərin bütün zəhmətləri nəticəsiz qalardı. Demək, uyğun ayədə buyrulduğu kimi, Peyğəmbərdən sonra onun tanıtırdığı, təqdim etdiyi əmr sahibinə itaət olunmalıdır. İlahi rəhbərə itaət hamıya vacibdir.

Rəvayətlərin birində Cabir ibn Abdullah Ənsari deyir: “Allah-təala bu ayəni Peyğəmbərə nazil edəndə mən həzrətə ərz etdim ki, ya Rəsuləllah (s), Allahı və onun rəsulunu tanıdıq, bəs səninlə çiyin-çiyinə itaət edilməsi zəruri olan əmr sahibi kimdir? Həzrət buyurdu: “Ey Cabir, onlar mənim canişinlərimdir, məndən sonra müsəlmanların imamlarıdır. Onların birincisi Əli ibn Əbi-Talibdir. Sonra isə Həsən (ə), Hüseyin (ə) Əli ibn Hüseyin (ə), Məhəmməd ibn Əli (ə) gələcək. Tövratda Məhəmməd ibn Əli (ə) “Baqir” kimi yad olunmuşdur. Sən tezliklə onu görəcəksən. Onu görəndə mənim salamımı deyərsən. Baqirdən (ə) sonra Cə’fər ibn Məhəmməd Sadiq, Musa ibn Cə’fər, Əli ibn Musa, Məhəmməd ibn Əli, Əli ibn Məhəmməd, Həsən ibn Əli və ən sonra adı mənim adımdan, künyəsi mənim künyəmdən olan biri gələr. O sonuncu, Allahın yer üzündə höccəti, Bəqiyyətullah, Allahın bəndələr arasında yadigarıdır. O, Həsən ibn Əlinin oğludur. Allah onun əli ilə öz adını başdan ayağa bütün dünyaya, şərqə-qərbə yayar. O qeybə çəkilər. Çoxları bu qeybə görə ona e’tiqadından əl çəkər. Onun imamlığına e’tiqadda yalnız o şəxslər möhkəm dayanar ki, Allah-təala onların qəlbinə iman yolu açmışdır.” Ərz etdim ki, ya Rəsuləllah (s), qeybdə olduğu dövrdə onun şiələrə faydası olacaqmı? Buyurdu: “Bəli, and olsun məni peyğəmbərliyə məb’us edən Allaha, şiələr onun nuru ilə işıqlanar, qeybi dövüründə onun vilayətindən, rəhbərliyindən bəhrələnərlər. Necə ki, insanlar buludların arxasında olan günəşdən faydalanırlar! Ey Cabir, bu Allahın gizli sirlərindəndir, Allahın elm xəzinəsində gizlənmiş sirlərdən! Sən də bu sirri yalnız onun əhlinə aç.”¹

141-ci ayənin bir hissəsində kafirlərin mö’minlərə qalib gələ bilməməsi haqqında buyurulur: “Allah-təala heç vaxt kafirlərə mö’minlərə qarşı yol göstərməz.” Yə’ni mö’minlər üzərində qələbə üçün Allahın kafirlərə yol göstərməsi

---

¹ “Əl-mizan”, c. 4, səh. 653

mümkün deyil. Bu ayədən iki mühüm nəticə əldə olunur: 1. Müsəlmanlar siyasi, ictimai, mədəni, hərbi və digər sahələrdə elə bir mövqə tutmalıdırlar ki, kafirlər onlara qalib gələ bilməsin. Müxtəlif yollarla onların müsəlmanlara hakimliyinin, İslam məmləkəti sərvətlərinin istismarının, mədəni və hərbi təcavüzlərin qarşısı alınmalıdır. İslam dini bu işləri müsəlmanlara vacib etmişdir.

İslam dünyasına təfriqə salmağa çalışan düşmənlə agah şəkildə mübarizə aparmaq lazımdır. Onlar müsəlmanlar arasında pərakəndəlik salır, münasib fürsət əldə edən kimi zərbə vururlar. Demək, müsəlmanlar arasındakı təfriqə kafirlərin qələbəsinə yol açır. Müqəddəs İslam dini öz ardıcılarını birliyə, həmfikirliyə çağırmaqla düşmənin nüfuzunun qarşısını alır. Müqəddəs dinimiz heç vəclə müsəlmanlar arasında təfriqəyə icazə vermir. 2. Əgər müsəlmanlar vacib ibadi, siyasi, mədəni, iqtisadi, hərbi vəzifələrinə əməl etsələr, Allah hökmü əsasında, kafirlər onlara qalib gələ bilməz.

Bu gün bə'zi müsəlman ölkələrinə birbaşa və ya dolayı şəkildə kafirlərin hakim olduğunu görürüksə, bunun səbəbi həmin ölkə müsəlmanlarının dini vəzifələrinə əməl etməmələri, dinin müxtəlif yönümlü hökmlərinə biganə qalmalarıdır.

Ühüd döyüşündə qənimət əldə etmək məqsədi ilə oxatanlar dəstəsinin öz mövqeyini tərk etməsi məğlubiyyət səbəblərini açıqlayan gözəl bir nümunədir.¹

5. “MAİDƏ”

(“MAİDƏ” “SÜFRƏ” DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 27. Bu surə nə vaxt nazil olmuşdur? 28. “Maidə” yə’ni süfrənin nazil olması əhvalatı nədir? 29. Məsihilər necə müşrik oldular? 30. İslam peyğəmbəri (s) yalnız müsəlmanlara, yoxsa bütün bəşəriyyətə peyğəmbər

---

¹ “Əl-mizan”, c. 5, səh. 189

göndərilmişdi? 31. Allah öz dinini hansı gündə kamil etdi? 32. Qur'anda kimlər Allahın fırqəsi (“Hizbullah”) kimi tanıtdırılmışdır?

Surənin mətni haqqında: Bir hədisdə nəql olunur ki, həzrət Peyğəmbər (s) (“Həccətul-vida”) xütbəsində buyurdu: “Mənə nazil olmuş son surə “Maidə” surəsidir. Onun halalını halal, haramını haram tutun.¹ Bə’zi rəvayətlərdən mə’lum olur ki, bu surə həzrət Peyğəmbərin vəfatından iki-üç ay qabaq nazil olmuşdur.

Bu surənin böyük bir hissəsində İslam hökmləri bəyan olunur. Əhdə vəfa, ictimai ədalət, hədd və qisas hökmləri, ədalətə şahidlik, qətlin haram edilməsi, halal və haram qidalər, dəstəmaz və təyəmmüm bu surədə bəyan olunmuş mövzulardandır.

Surənin başqa bir hissəsində əhli-kitabın, yə’ni yəhudilərin və məsihilərin batil, yersiz, şirkli əqidələri haqqında danışılır. Ayələrdə höccət tamamlanaraq, bütün bəhanələrə cavab verilir. Yəhudilər və məsihilər yanlış yol tutduqları üçün qorxudulur. Eləcə də, surədə kitab əhlinin öz peyğəmbərləri həzrət Musa və həzrət İsa ilə xoşagəlməz rəftarlarına işarə olunur.

Bu surədə bəyan olunmuş çox mühüm bir mövzu vilayət və imamət mövzudur.

Bu ayələr İslam peyğəmbərinin (s) vəfatından sonra cəmiyyətə rəhbərlik məsələsini dəqiq şəkildə aydınlaşdırır.

Surənin 112-115-ci ayələrində İsa səhabələrinin asimani süfrə istəyi ilə bağlı əhvalat zikr olunur: “Ey Məryəm oğlu İsa, sən Allahın bizim üçün səmadan bir süfrə endirə bilərmisən?” İsa dedi: “Əgər imanınız varsa, Allahdan qorxursunuzsa...” Dedilər: “İstəyirik o süfrədən yeyək və qəlblərimiz aram olsun. Bununla da, bizə doğru dediyini bilək və şahidlərdən olaq.” İsa dedi: “Pərvərdigara, səmadan bizə bir süfrə nazil et ki, bizim üçün əvvəl-axır bayram,

---

¹ “Minhacus-Sadiqin”, c. 3, səh. 162

Sənin tərəfindən nişanə olsun. Bizə ruzi ver ki, Sən ruzi verənlərin ən üstünüsən.” Allah-təala buyurdu: “Mən onu sizə göndərəcəyəm. Amma bundan sonra da sizlərin hər biriniz inkar edəcəksiniz. Ona dünya əhlinə vermədiyim əzabı verərəm.”

Bu əhvalatdan mə'lum olur ki, həzrət İsanın yoldaşları ondan bir çox mö'cüzələr görmələrinə baxmayaraq, yersiz bir mö'cüzə həvəsinə düşmüşdülər. Həzrət İsa (ə) özü əslində mö'cüzə idi. Çünki Allah-təala onu atasız yaratmış və beşikdə ikən danışdırmışdı. İsa anadan kor doğulanlara, xəstələrə şəfa verir, Allahın izni ilə ölüləri dirildirdi. Onlar həzrət İsanın (ə) bir çox başqa mö'cuzələrindən də xəbərdar idilər.

Bununla belə həzrət İsadən (ə) yenə də mö'cüzə tələb edirdilər. Həm də bu tələb Allah və Onun peyğəmbəri (s) qarşısında ədəbsizcəsinə irəli sürülürdü. Onlar dedilər: “Sənin Allahın bizim üçün səmədan süfrə endirə bilərmisən?” Onlar sanki Allahın mütləq qüdrətinə inanmır, belə bir işin mümkünliyinə şübhə ilə yanaşırdılar. Bu istək yersiz və onun bəyanı ədəbsiz olduğundan həzrət (ə) buyurdu: “Əgər imanınız varsa, Allahdan qorxun.” Amma onlar dediklərinin üstündə dayanıb, təkrarladılar: “Həmin süfrədən yeməklə qəlblərimizi aram etmək istəyirik. Bilmək istəyirik ki, bizə doğru deyirsən!”

Həzrət İsa öz bəndəlik ədəbinə uyğun şəkildə Allaha dua etdi. Allah da öz peyğəmbərini ümitsiz qoymayıb, öz saleh bəndəsi İsa ibn Məryəmin duasını qəbul etdi. Amma bildirildi ki, bu mö'cüzə qarşısında küfr edənlər əzaba düşər olacaq. Bu elə bir əzab olacaq ki, kimsə beləsinə görməmişdir.¹

Məsihiilər bütün bu mö'cuzələri gördükdən sonra da Allaha şəriik qoşdular, Allahdan sonra İsa və onun anası Məryəmi digər iki Allah kimi qəbul etdilər. 116-118-ci ayələrdə

---

¹ “Əl-mizan”, c. 6, səh. 230-232

qiyamət səhnəsi, İsa ibn Məryəmin Allah hüzurunda şahidliyi haqqında danışılır: “Yad et o məqamı ki, Allah buyurdu: “Ey İsa ibn Məryəm, məgər sən xalqa dedin ki, bir Allah əvəzində mənə və anama iki tanrı kimi pərəstiş edin?” İsa dedi: “Sən paksan, haqqım çatmayanı demək mənə yaraşmaz. Mən belə bir söz demiş olsaydım, sən hökmən bunu bilərdin. Sən mənim qəlbimdə olandan xəbərdarsan, mən isə Sənin zatında olanı bilmirəm. Çünki qeybi bilən yalnız Sənsən; mən Sənin əmr etdiyindən savay onlara bir şey demədim. Demişəm ki, mənim və sizin rəbbiniz olan Allaha itaət edin. Yanlarında olana qədər onlara şahid idim. Ruhumu aldıqdan sonra onlara nəzarətçi Özün oldun. Sən hər şeyə şahidsən. Əgər onlara əzab versən, onlar Sənin bəndələrinizdir. Əgər onları bağışlasan, şübhəsiz ki, Sən qadir və həkimsən.”

19-cu ayədə girami peyğəmbər Məhəmməd (s) kitab əhlinə müjdə verən, onları qorxudan kimi tanıtdırılır. Bildirilir ki, həzrətin zuhuru ilə yəhudilərə və məsihilərə höccət, xəbərdarlıq tamamlandı. Bəli, həzrət Məhəmməd (ə) təkcə müsəlmanlara yox, bütün bəşəriyyətə, eləcə də, kitab əhlinə peyğəmbər göndərilmişdir. Ayədə buyurulur: “Ey kitab əhli, sizə doğru peyğəmbər göndərdik ki, peyğəmbərlər sona çatdığı dövrdə o, həqiqəti sizə bəyan etsin və deməyəsiz ki, sizi müjdələyən və qorxudan bir kəs gəlmədi. Artıq sizə müjdə verən və sizi qorxudan şəxs gəlmişdir. Allah hər şeyə qadirdir.” Surənin 55-ci ayəsi vilayət və imamət məsələsini aydınlaşdırır və bildirir: “Sizin hamınız Allah və Onun peyğəmbəri, iman gətirən kəslərdir. O kəslər ki, namaz qılar və rüku halında zəkat verərlər.” İstər şiə, istərsə də sünni mənbələrində qeyd olunmuşdur ki, rüku halında üzüyünü sailə, dilənçiyə zəkat verən yeganə şəxs həzrət Əli (ə) olmuşdur.¹

---

¹ “Əl-mizan”, c. 6, səh. 20-34

Növbəti ayədə oxuyuruq: “Hər kəs Allahı, Onun peyğəmbərini və iman gətirənləri özünə hami tutsa (qalibdir), Allahın firqəsi həmin qalib gələnlərdir.” Ayədə Allah və Onun rəsuluna, eləcə də Əmirəl-mö'mininin (ə) vilayətinə tabe olanlar Allahın firqəsi kimi tanıtılır.

3-cü ayənin bir hissəsində belə buyurulur: “Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, ne'mətlərimi tamamladım, sizin üçün din olaraq İslamı seçdim...” Ayədə Həzrət Əlinin (ə) Peyğəmbər (s) tərəfindən imamət və canişinliyə tə'yin olduğu Qədirə-Xum hadisəsinə işarə olunur. Bu tə'yinatla din və Allahın ne'məti kamala çatır. Həmin gün kafirlər, İslam düşmənləri ümitsizliyə qərq oldular. Onlar ümid edirdilər ki, həzrət Peyğəmbərin vəfatından sonra İslamdan əvvəlki vəziyyət bərpa olacaq. Amma bu tə'yinatdan sonra onların bütün ümidləri puça çıxdı və İslamın aradan götürülməsi planları müvəffəqiyyətsizliyə uğradı.

İKİNCİ DƏRS

6.“ƏN'AM”

7.“Ə'RAF”

8.“ƏNFAL”

9.“TÖVBƏ”

10.“YUNUS”

Altıncı surənin adı “Ən’am”dır,
Sonra “Ə’raf” gəlir, yeddinci odur.
Allaha, rəsula aiddir “Ənfal”,
Ondan sonra “Tövbə”, “Yunus” bu minval.

6. “ƏN’AM”

(“ƏN’AM” “DÖRDAYAQLILAR” DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ
NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 33. Nə üçün bu surə “Ən’am” adlandırılmışdır?
34. Müxtəlif müşrik qrupları nələrə Allaha şəriq qərar verirdilər? 35. Əhli-kitab, yə’ni məsihilər və yəhudilər İslam peyğəmbərini onun zühurundan qabaq tanıyırdıarmı? Haradan tanıyırdılar? 36. Həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyi bütün dövrlərdəki tamam insanlara aiddir, yoxsa müəyyən dövrdə, müəyyən məkanda yaşayan insanlara?

Surənin mətni haqqında: Surə Məkkədə nazil olmuşdur o vaxt kafirlər və müşriklər cidd-cəhdlə həqiqəti, Qur’anı və

həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyini inkar edirdilər. Onlar həzrətdən tələb edirdilər ki, səmadan bir kitab endirsin və onlar özləri bu kitabı oxusunlar.¹ Onlar tədricən nazil olan və həzrətin onlara oxuduğu Qur'anı inad göstərərək qəbul etmir, bəhanə axtarırdılar. Bə'zən deyirdilər: "Nə üçün bir mələk nazil olmadı?" Onlar hətta əzab mələyi tələb edirdilər. Bu tələblə bildirmək istəyirdilər ki, əgər peyğəmbərlərin iddiaları doğrudursa, nə üçün onlara əzab mələyi nazil olmur? Bə'zən də peyğəmbərlik vəzifəsini icra edəsi bir mələyin göndərilməməsini bəhanə gətirirdilər. Nə üçün bir mələk gəlib peyğəmbərin dediklərinə şahid durmur? Surənin 7-ci və 8-ci ayələri onların inadkarlığından danışır.² 33-34-cü ayələrdə Allah-təala öz peyğəmbərinə təsəlli verir, həzrəti qələbə xəbəri ilə müjdələyir: "Bilirik ki, onların dedikləri səni qəmləndirir. Əslində onlar səni yox, Allahın ayələrini inkar edirlər. Səndən əvvəl də peyğəmbərlər təkzib olunmuşlar. Amma bizim köməyimiz onlara çatanadək onlar bu təkziblərə və əziyyətlərə dözdülər. Allahın kəlmələrini dəyişəcək bir kəs yoxdur. Doğrudan da, peyğəmbərlərin xəbərləri sənə çatmışdır."

Ayədə zikr olunan "Allahın kəlmələri" ifadəsində daim varlıq aləmində hakim olan ilahi qanunlar nəzərdə tutulur. Bu qanunlar dəyişməzdir. Bu qanunlardan biri də Allahın peyğəmbərlərə yardımındır. Bu barədə Qur'anda xeyli nümunələr vardır.

Surədəki söhbətlərdən birində müşriklərin cahiliyyət dövründəki xurafat e'tiqadları bəyan olunur. Müşriklər aləmlərin rəbbini qəbul etməklə yanaşı, batil tanrılara da, yə'ni bütlərə də inanırdılar. Onlar öz əkinlərindən və heyvanlarından Allah üçün pay ayırır və deyirdilər: "O, Allah üçündür, bu isə bütlər üçün. Bütlərin payından Allaha vermək olmaz, amma Allahın payından bütlərə çatır." Onlar bu yolla nəinki Allaha şəriq qoşur, hətta bütləri Allahdan

---

¹ "İsra", 93

² "Əl-mizan", c. 7, səh. 22-26

üstün tuturdular. Bu olduqca çirkin bir iş idi. Müşriklər bütləri o qədər sevirdilər ki, hətta övladlarını onların yolunda Qurban edirdilər. Aydın məsələdir ki, daşdan və ağacdan olan bütlər üçün verilən qurbanlar faydasız idi. Müşriklər elə hesab edirlər ki, bu paylar müəyyən bir qrupdan başqa hamıya haramdır. Həmin paydan yalnız bütxananın xidmətçisi istifadə edə bilərdi.

Pay ayrılmış dördayaqlılar artıqda onlar kişilərə halal, qadınlara haram sayılırdı. Heyvanlar ölü balaladıqda isə ondan həm kişilər, həm də qadınlar yeyərdi. Bu sayaq xurafatlara aludə olan müşriklər öz batil uydurmaları ilə Allah haqqında da danışirdilər.¹

142-ci və ondan sonrakı ayələrdə bütperəstlərin puç əqidələri məzəmmət olunduqdan sonra qoyun, keçi, dəvə, inək ətinin halal-haramlığı məsələsi açıqlanır. Elə bu səbəbdən də surə “Ən’am”, yə’ni “dördayaqlılar” adlandırılmışdır.

Müşriklər müxtəlif qruplara bölünürdülər. Onların bə’ziləri hətta şeytani da Allaha şərikin qoşurdular. Bə’ziləri isə peyğəmbərləri və mələkləri Allahın oğlanları və qızları sayırdılar.

100-104-cü ayələrdə müşriklərin bu batil əqidələrinə işarə olunur. Sonra onların bu düşüncələri nadanlıq və cəhalət kimi tanıtdırılır və bildirilir ki, Allah-təala müqəddəsdir və onun heç bir şəriki yoxdur. Haqqında danışdığımız ayələrin tərcüməsi belədir: “Allaha cinləri şərikin qoşdular. Hansı ki, cinləri Allah yaratmışdır. Nadanlıq ucbatından Allah üçün oğlanlar və qızlar uydurdular. Allah pakdır və Ona aid edilən sifətlərdən ucadır; Göyləri və yeri yaradan odur. Necə ola bilər ki, qadını olmayan Allahın övladı olsun?! Hər şeyi O yaratmışdır və hər şeyi bilən də Odur; O sizi yaradan Allahdır. Ondən başqa mə’bud yoxdur; Hər şeyi yaradan da Odur. Ona pərəstiş edin, O hər şeyə nəzarətçidir; Gözlər Onu

---

¹ “Əl-mizan”, c. 7, səh. 496-523

dərk etməz. Gözləri isə dərk edən Odur. O lətif və agahdır; Doğurdan da, Allahınızdan sizin üçün aşkar dəlillər gəlmişdir. Bəsirət gözü ilə görənlər özü üçün faydalanar, kor olanlar özünə ziyan vurur. Mən sizi əzabdan qoruyan deyiləm (vəzifəm təbliğdir)”

Bəli, gözlər Onu dərk etməz, O isə gözləri dərk edər. O lətif, agahdır. Allah gözləri görür və gözlərin yaxşı-pis hərəkətlərini izləyir. O bizim batınımızdan xəbərdardır, düşüncəmizdən və qəlbimizdən ötənlər Ona mə'lumdur.¹

Ondan qəflətdə qalmayaq! Biz Onu görməsək də, O hər an, hər yerdə, hər halda bizi görür. Allah bir an olsun belə bəndəsindən kənar deyil.

İyirminci ayədə bildirilir ki, kitab əhli, yə'ni yəhudilər və məsihilər öz kitablarındakı əlamətlərə əsasən Peyğəmbəri öz oğlanlarını tanıdıqları kimi tanıyırlar. Onlar öz övladlarını kimsə ilə dəyişik salmadıqları kimi, Peyğəmbəri də həmin dəqiqliklə tanıyırlar. Sadəcə, özlərinə zülm edir, Allahın elçisinə iman gətirmirlər. Yəhudilərin və məsihilərin həzrət Peyğəmbərə (s) münasibətdə uyğun rəftarları həzrət Peyğəmbərin (s) bütün bəşər üçün göndərildiyini bəyan edən ayədən sonra açıqlanır.

19-cu ayənin bir hissəsində Peyğəmbərin (s) bütün bəşəriyyət üçün göndərilməsi və bu dinin əbədi olması haqqında oxuyuruq: “Bu Qur'an mənə vəhy olundu ki, onun vasitəsi ilə sizi və onu eşidənləri qorxudam, xəbərdarlıq edəm...” Ayədə aşkar şəkildə bəyan olunur ki, Həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyi bütün bəşəriyyətə aiddir. Qur'anı peyğəmbərin və ya bir başqasının dilindən eşitmək fərqsizdir. Qur'an qiyamət gününədək bütün insanlar, ərəblər və qeyri-ərəblər, ağlar və qaralar üçün ilahi höccətdir. Həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir rəvayətdə buyurulur: “Qur'anı mənim tərəfimdən başqalarına çatdırın, hətta bir ayə də olmuş olsa.”² Uyğun buyuruğa əsasən biz hər birimiz

---

¹ “Əl-mizan”, c. 7, səh. 404

² “Mənhəcüs-sadiqin”, c. 3, səh. 356

Qur'an əmrlərini və maarifini bəşəriyyətə çatdırmağa borcluyuq. İman gətirmiş hər bir insan Qur'an hökmlərinin dünyaya yayılması üçün ciddi-cəhdlə çalışmalıdır.

Qur'an göstərişlərinin, təfsirinin, maarifinin müsəlmanlar və qeyri-müsəlmanlar arasında yayılması hər bir müsəlmanın vəzifəsidir. Bunu Qur'an əmr edir. Bu iş ilahi peyğəmbərlərin, xüsusi ilə gırami İslam peyğəmbərinin risalətinin davam etdirilməsidir.

7. “Ə’RAF”

(“Ə’RAF” “UCA YERLƏR” DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 37. “Ə’raf” nə deməkdir və “ə’raf səhabələri” kimlərdir? 38. Ə’rafda olanların hamını üzündən tanıması nə deməkdir? 39. Qur’ana itaətlə Allahın vilayəti arasında hansı əlaqə vardır? 40. Şeytan və onun çirkin yoldaşları bizi görürlərmi?

Surənin mətni haqqında: “Urf” boyun, xoruzun tacı və hər şeyin yuxarısı mə’nasını verir. “Ə’raf” “urf” sözünün cəm formasıdır. Burada ə’raf sözü behiştə cəhənnəm arasında yerləşmiş uca yerləri bildirir.

Məhşər əhli üç qrupdur: 1. Behişt əhli; 2. Cəhənnəm əhli; 3. Ə’raf əhli. Ə’raf əhli uca məkanda yerləşdiyindən hər iki tərəfdən şərəfli sayılır. Rəvayətdə bildirilir ki, ə’raf səhabələri Allahın ən əziz məxluqlarıdır.¹ Bu səhabələr behişt və cəhənnəm əhli yerini tutmamış onları simalarından tanıyarlardı. Yə’ni insanların üzünə baxaraq bilərlər ki, o behişt əhlidir, yoxsa cəhənnəm.

Surənin 46-51-ci ayələrində oxuyuruq: “ Onların ikisinin arasında bir hail vardır (pərdə). Ə’raf üzərində olanlar hamını simalarından tanıyır və ümidvar olduqları halda hələ ki, behiştə daxil olmayanlara belə nida edərlər: “Sizə salam olsun!”; Nəzərləri cəhənnəm əhlinə döndüyü zaman deyərlər: “Pərvərdigara, bizi zalımlar zümrəsindən qərar vermə”;

---

¹ “Əl-mizan”, c. 8, səh. 180

Ə'raf əhli üzələrindən tanıdıqları adamlara nida edərək deyərler: “Cəmiyyətiniz və boyun qaçıрмаğınız sizə fayda vermədi; Allahın öz mərhəmətinə qovuşdurmayacağına and içdiyiniz şəxslər bunlarmıdır?! (Sonra mö'minlərə üz tutarlar) Behiştə daxil olun, sizin üçün heç bir qorxu yoxdur və heç vaxt qəm-qüssə görməzsiziz”; cəhənnəm əhli behişt əhlinə müraciət edib deyər: “O sudan və ya Allahın sizə ruzi etdiyindən bizə də verir.” Behişt əhli belə cavab verir: « Allah bunları kafirlərə haram buyurmuşdur”; o kəslər ki, dinlərini oyun-oyuncaq zənn etmiş və dünya həyatı onları aldatmışdır. Onlar bu günü görəcəklərini unudduqları və ayələrimizi inkar etdikləri kimi, biz də bu gün onları unuduruq.”

Rəvayətdə nəql olunur ki, bir kişi Həzrət Əlidən (ə) soruşdu: “Ə'rafda hamını simasından tanıyan insanlar var” ayəsinin mə'nası nədir?” Həzrət (ə) belə cavab verdi: “Ə'raf bizik və dostlarımızı simalarından tanıyırıq. Ə'raf bizik ki, kimsə bizi tanımadan Allahını tanıya bilməz. Ə'raf bizik ki, qiyamətdə behişt və cəhənnəm arasında dayanırıq və bizim tanımadığımız, eləcə də, bizi tanımayan bir kəs behiştə daxil olmaz. Cəhənnəmə isə yalnız o kəslər daxil olar ki, nə biz onları tanıyırıq, nə də onlar bizi tanıyrlar. Allah-təalanın buyuruğunun mə'nası budur... Allah bizi öz qapısı, yolu qərar vermişdir. Onun dərgahına daxil olmaq istəyən bu qapılardan keçməlidir.”¹

Rəvayətdə nəzərdə tutulan sadəcə tanımaq yox, imamət və vilayəti tanımaqdır. İmamların tanınması ilə insanların ibadət-itaətləri tanınır. Bildirilir ki, yalnız mə'sum imamların vilayətini inkar edənlər cəhənnəmə daxil olur. İmamlar insanları onların ibadət-itaətinə görə tanıyırlar. Bəli, bu tanıma sair məhşər əhlinin tanınmasından fərqlənir. Mə'sumların tanımadığı şəxslər öz düşmənçiliyi, itaətsizliyi, cəhənnəm əhli olması ilə tanınır.²

---

¹ “Əl-mizan”, c. 8, səh. 180

² “Əl-mizan”, c. 8, səh. 181

Digər bir rəvayətdə nəql olunur ki, İmam Sadiq (ə) buyurmuşdur: “Ə’raf səhabələri bizik. Bizim tanıdıqlarımız behiştə, tanımadıqlarımız isə cəhənnəmə gedəsidirlər.”¹

Surəyə ümumi baxışdan görünür ki, onun mətnində aşağıdakı məsələlərə toxunulur:

–Surənin başlanğıcında bəyan olunur ki, Qur’anın göndərilməsində məqsəd insanlara xəbərdarlıq olunması və hamının Qur’ana itaətə çağırılmasıdır;

–Həzrət Adəmin (ə) yaradılışı haqqında danışılır;

–Tövhid yolundan azanların məğlubiyyəti və peyğəmbər ardıcıllarının qalib olduğunu göstərmək üçün keçmiş qövmlərin həyatından nümunələr göstərilir;

–Bəni-İsrail qövmünün başına gələnlər və həzrət Musanın (ə) Fir’onla mübarizəsi ətraflı şəkildə zikr olunur;

–Ayələrdə məəd, ölümdən sonrakı həyat haqqında danışılır

Surənin 3-cü ayəsində oxuyuruq: “Allah tərəfindən sizə doğru nazil edilənə tabe olun, ondan başqa hami ardınca getməyin. Necə də az öyüd götürürsünüz.” Ayədə bütün insanlar Qur’ana itaətə çağırılır və onlara xatırladılır ki, aləmlərin rəbbindən başqa kimsəyə tabe olmasınlar. Təəssüf ki, bu nəsihətlərdən öyüd götürənlər çox azdır. İnsanların əksəri qəflətə qərqlənib, nəsihətlərdən faydalanmır.

Qur’ana itaət edilməsi Allahın vilayətinə, hakimiyyətinə daxil olmaqdan ibarətdir. Çünki ayənin davamında belə buyrulur: “Allahdan qeyri bir hamiyə tabe olmayın.”

Vilayət iki qismdir: Allahın vilayəti və Allahdan qeyrilərinin vilayəti. Harada Allahın vilayəti varsa, başqa vilayət yoxdur. Başqa vilayət olan yerdə isə Allahın vilayətindən danışmağa dəyməz. Bəli, Allahın vəhyinə, buyuruğuna tabe olmaq, Onun vilayətinə daxil olmaqdır.²

27-ci ayədə Adəm övladına şeytanın fitnələri haqqında xəbərdarlıq etdikdən sonra buyrulur: “Ey Adəm övladları! Məbada şeytan sizi azdırar... Şeytan və onun dəstəsi sizləri

---

¹ “Əl-mizan”, c. 8, səh. 180

² “Əl-mizan”, c. 8, səh. 8

sizin görə bilmədiyiniz yerlərdən görürlər. Biz şeytanı iman gətirməyənlərin hamiləri qərar verdik.”

Şeytan və onun dəstəsinin bizi görməsi, bizimlə onları görə bilməməyimiz maraqlı bir nöqtədir. Düşmənin bizi görməsi, bizim onu görməməyimiz çox təhlükəli bir haldır. Bu halda düşmənin qüvvələri, imkanları, hücum vasitələri haqqında yetərli mə'lumat əldə etmək olmur. Bilinmir ki, düşmən harada pusqu qurub və haradan hücumla keçəcəkdir. Belə bir məqamda düşmənin hücumlarından amanda qalmaq üçün çox diqqətli olmaq lazımdır.

Ayədən mə'lum olur ki, iblisin fitnələrindən qurtuluş yolu çox zərifdir. Çünki şeytan insanın hiss etməyəcəyi bir şəkildə ona yaxınlaşır. İman gətirməyənlər öz yanlış seçimləri ilə şeytanın vilayətinə daxil olurlar.

Pərvərdigara! Bizi qəflətdən, şeytanların vəsvəşələrindən amanda saxla. Pərvərdigara, öz mübarək vilayətini bizlərə genişləndir.

8. “ƏNFAL”

(“ƏNFAL” “ÇOXLUQ” DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 41. “Ənfal” nələrə deyilir? 42. Surə nə vaxt nazil olmuşdur və onun əsas hissəsi hansı mövzudadır? 43. Bədr döyüşü necə baş vermişdir? 44. Bədr döyüşündə müsəlmanlara hansı qeybi yardımlar edildi? 45. Kafirlər, düşmənlər qarşısında müdafiə üçün müsəlmanların hansı vəzifələri vardır? 46. “Allah insanla onun qəlbi arasında hail olar” cümləsinin mə'nası nədir?

Surənin mətni haqqında: “Nəfl” “çoxluq” deməkdir. “Ənfal” “nəflin” cəm formasıdır. Dağlara, çay hövzələrinə, tərklənmiş mənəqələrə, varissiz mülkiyyətə, eləcə də müharibə qənimətlərinə “ənfal” deyirlər.¹

Surənin ilk ayəsində buyrulur: “(Ya peyğəmbər,) Səndən ənfal haqqında soruşarlar. De ki, ənfal Allah və Onun rəsuluna

---

¹ “Əl-mizan”, c. 9, səh. 4

məxsusdur..” Bəli, ayədə ənfalın hökmləri bəyan olunduğundan surə “ənfal” adlandırılmışdır.

Ayələrin məzmunundan aydın olur ki, surə Bədr döyüşündən sonra Mədinədə nazil olmuşdur. Çünki surənin böyük bir hissəsində Bədr döyüşündən danışılır. Bə’zən bu surəyə “Bədr surəsi” də deyirlər.”¹

Bədr Mədinə yaxınlığındakı bir quyunun adıdır. Bədr döyüşü isə belə baş vermişdir: Hicrətin 2-ci ilində qüreyşin min dəvədən ibarət tacarət karvanı Şamdan Məkkəyə qayıdırdı. Mədinəyə hicrət etmiş müsəlmanların Məkkədəki var-dövlətləri, ev-eşikləri qüreyşilər tərəfindən qarət olunmuşdu. İndi həmin qarətlərin əvəzini çıxmaq üçün münasib şərait yaranmışdı. Ona görə də həzrət Peyğəmbər Mədinədə özü üçün canişin tə’yin edib, 313 nəfərlə qüreyş karvanının müsadirəsi üçün yola düşdü.

Qüreyşin ticarət karvanının rəisi Əbu-Süfyan müsəlmanların planından xəbər tutdu. Karvanı cəmi 40 süvari mühafizə etdiyindən Əbu-Süfyan Məkkə böyüklərinə xəbər göndərdi ki, karvan təhlükədədir və tə’cili köməyə ehtiyac var. Qüreyş kafirləri başdan-ayağa silahlanmış min döyüşçü ilə Məkkədən yola çıxdılar. Bu məqamda Allah-təala öz peyğəmbərinə müjdə verdi ki, düşmənin iki qüvvəsindən biri üzərində qələbə çalınacaqdır.

Əbu-Süfyan karvanın yolunu dəyişib, müsəlmanların əli çatmayan uzaq bir yolla hərəkətə başladı. Sonra köməyə gələn dəstəyə xəbər göndərdi ki, karvan təhlükədən qurtarmışdır və yaxşı olar ki dəstə Məkkəyə qayıtsın. Amma Əbu-Cəhl, Qüreyş qoşununun başçısı israr etdi ki, Bədr məntəqəsinə gedib müsəlmanlarla döyüşmək və onları məhv etmək lazımdır. O öz döyüşçülərini həvəsləndirirdi ki, üç gün orada qalıb, müsəlmanların dəvələrini kəsəcək, şərab içəcək, xanəndə qadınları oxutduracaqlar. O bu işi ilə öz qüdrətini

---

¹ “Əl-mizan”, c. 9, səh. 7

bütün ərəblərə anlatmaq və onları bir dəfəlik tabe etmək istəyirdi.

Əbu-Cəhlin hiyləgər sözləri kafirləri razı saldı və onlar döyüşmək qərarına gəldilər.

Hələ döyüş başlamazdan qabaq Allahın qeybi yardımları müsəlmanlara nazil olmağa başladı. Onlardan bə'zilərini misal göstərək:

1. Allah-təala tərəfindən min mələk müsəlmanlara köməyə göndərildi; 2. Allah tərəfindən müsəlmanlara yüngül və sakitləşdirici yuxu əta olundu. Hansı ki, müharibə həyəcanı yuxu və rahatlığın qənimidir. Müsəlmanlar azca istirahət etməklə qarşıdakı döyüşə daha hazırlıqlı oldular; 3. Allahın nazil etdiyi yağış müsəlmanların susuzluq problemini aradan qaldırdı və onların çınqıllıq olan düşərgələrini daha da möhkəmləndirdi. Amma həmin yağış düşmənlərin ayaqları altındakı gilli torpaqları islatdı və onların hərəkətini çətinləşdirdi.

Nəhayət, müsəlmanlar Allahın yardımını və öz fədakarlıqları ilə özlərindən üç qat artıq qüvvəyə qalib gələ bildilər. Bu döyüşdə on dörd müsəlman şəhid oldu, yetmiş Qüreyş kafiri öldürüldü. Eləcə də, yetmiş Qüreyş əsgəri əsir alındı. Məğlub olub qorxuya düşmüş düşmən qaçmağa başladı. Hansı ki, küfr başçılarından olan Əbu-Cəhl və Üməyyə ibn xələfin cəsədi döyüş meydanında qalmışdı.¹

60-cı ayədə müsəlmanların müdafiə hazırlığı haqqında oxuyuruq: “Bacardığımız qədər qüvvə və döyüş atları tedarük edin ki, Allahın düşməni, öz düşməniniz və sizin tanımadığınız, Allahın tanıdığı düşməni qorxudasınız. Allah yolunda nə xərcləsəniz, onun əvəzi sizə artıqlaması ilə qaytarılar və sizə heç bir haqsızlıq edilməz.”

Beləcə, müsəlmanların və İslam cəmiyyətinin kafirlər qarşısında müdafiə hazırlığı vəzifələri aydın oldu. Müsəlmanlar elə qüvvəli olmalıdırlar ki, Allahın düşmənləri

---

¹ “Əl-mizan”, c. 9, səh. 24-26

və öz düşmənləri onlardan qorxsunlar. Qorxudulmuş düşmən isə heç vaxt hücum fikrinə düşmür. Bu ilahi əmrə diqqətsizlik nəticəsində cəmiyyət aradan qaldırılması çox çətin olan problemlərlə rastlaşır.

Allah-təala iman əhlini özünə və peyğəmbərinə itaətə də'vət etdikdən sonra 24-cü ayədə belə buyurur: “Ey iman gətirənlər, Allah və Peyğəmbər sizi həyat verəsi şeylərə də'vət etdikdə bu də'vəti qəbul edin. Bilin ki, Allah insanla onun qəlbi arasında hayil olar.. Yenə də Onun yanında məhşur olarsınız.”

Bəli, insan Allah və Peyğəmbərin də'vətini qəbul etdikdə həqiqi həyat tapır. Allah-təala insana onun qəlbindən də yaxındır. İnsanın qəlbindən ötənləri onun özündən qabaq Allah bilir. Bizim düşüncələrimiz və qəlbimizdən ötənlər Allaha mə'lumdur. Ona görə də qəlbimizi, düşüncəmizi çirkinliklərdən pak edək və öz islahımıza batinimizdən başlayaq. Başqaları bizim yalnız zahirimizi görsə də, Allah həm zahirimizi görür, həm də batinimizi. Onun üçün gizli heç nə yoxdur.

Pərvərdigara! Qəlblərimizi Özünə doğru sövq et və batinimizi ilahiləşdir.

9. “TÖVBƏ”

(“TÖVBƏ” ALLAHA DOĞRU QAYITMAQ DEMƏKDİR;
MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 47. Hicrətin 8-ci ilində baş vermiş mühüm hadisə hansıdır? 48. Məkkənin fəthindən sonra həzrət Peyğəmbər (s) nə etdi? 49. Hicrətin 9-cu ilinin axırlarında hansı ayələr nazil oldu və müşriklərə nə bəyan edildi? 50. Bəraət ayəsi necə və kim tərəfindən müşriklərə oxundu? 51. Bəraət ayələri müşriklərə necə tə'sir etdi? 52. Bu surə nə üçün “Tövbə” adlandırılmışdır və nə üçün “Bismillah” ilə başlanmır?

Surənin mətni haqqında: Hicrətin səkkizinci ili Məkkə müsəlmanlar tərəfindən fəth olundu. Allah evi bützlərdən təmizləndi. Həmin vaxt zilhiccə ayı, yə'ni Həcc dövrü olsa

da, Peyğəmbər (s) həmin vaxt İslamın mərkəzi olan Mədinəyə qayıtmalı oldu. Ona görə də Həzrət (s) fərdi ümrə əməllərini yerinə yetirdi, Məkkədə hakim tə'yin edib, özü Mədinəyə qayıtdı. Həzrət (s) müşriklərin Kə'bəni ziyarət etməsinə qadağa qoymadı. Həmin il müşriklər də müsəlmanlarla birlikdə Kə'bəni ziyarət edirdilər.¹

Amma həmin ilin Həcc mövsümündə müəyyən hadisələr baş verdi. Onların xülasəsi belədir: Müşriklərin adətinə görə, Məkkə xaricindən ziyarətə gələnlər əgər Kə'bəni əyinlərindəki libas ilə təvaf edərdilərsə, bu libası sədəqə verməli idilər. Ona görə də kənardan gələnlər libaslarını əldən çıxarmamaq üçün təvafdan qabaq borc və ya kirayə olaraq libas götürərdilər. Hətta borc və ya kirayə ilə libas tapmayanlar əyinlərindəki paltarını sədəqə verməmək üçün Kə'bəni çıpaq şəkildə təvaf edərdilər. Həmin il müşrik qadınlardan biri ikinci paltarını olmadığından və paltar kirayə götürə bilmədiyindən çıpaq şəkildə təvaf etmişdi. Şübhəsiz ki, belə bir səhnə Allah evinə hörmətsizliyin nişanəsi idi.

Məkkə müsəlmanlar tərəfindən fəth olunduqdan sonra xoşagəlməz hərəkətlərin qarşısı alındı. Digər bir tərəfdən, müsəlmanlarla müqavilə bağlamış müşrik tayfalarının çoxu müqavilə şərtlərini pozurdular. Onlar istənilən bir fürsətdən faydalanıb, İslama zərbə vurmağa çalışırdılar.

Hicrətin 9-cu ilinin sonları idi. Həcdən uzun müddət məhrum olmuş müsəlmanlar üçün qarşıda ikinci həcc mərasimi dayanırdı. Be'sətdən 22 il ötmüştü və müsəlmanlar Məkkəni fəth etməklə qüdrətlənmişdilər. Artıq şirkin tamamilə məhv edilməsi zamanı çatmışdı. Elə bu məqamda da həzrət Peyğəmbərə (s) bəraət ayələri nazil oldu. Ayələrdə müşriklər Allaha şərikin qoşmaqdan, büt-pərəstlikdən tövbə etməyə də'vət olunur, ölümlə hədələnilirdilər. Onların puç əqidəsinə qarşı kəskin e'tiraz olunurdu.

---

¹ "Əl-mizan", c. 9, səh. 215, 225

Müşriklərdən bəraətin, qurtuluşun e'lan olunduğu 1-5-ci ayələrdə buyurulur: “ Bu, Allahın və Onun rəsulunun saziş bağlanmış müşriklərdən üz çevirməsinin e'lanıdır; Yer üzündə dörd ay gəzin və bilin ki, Allahı bezdirə bilməzsiniz. Allah kafirləri zəlil edən Allahdır; Bu, həcc günü Allah və Onun peyğəmbəri tərəfindən xalqa e'lan olunmuşdur. Allah və Onun peyğəmbəri müşriklərdən üz çevirmişlər. Ey müşriklər, tövbə etsəniz, sizin üçün daha yaxşıdır. Əgər arxa çevirsəniz, bilin ki, Allahı bezdirib, Onun əzabından qurtara bilməzsiniz. Ey peyğəmbər, kafirləri şiddətli əzabla müjdələ; Müqavilə bağladıqdan sonra sizə qarşı çıxmamış və sizin əleyhinizə kimsəyə yardım göstərməmiş müşriklər istisnadır. Müqavilə müddəti başa çatanaqədək onlarla əhdinizə əməl edin. Allah müttəqiləri sevir; Elə ki, haram aylar çıxdı, müşrikləri harada tapsanız öldürün, onları əsir alın, mühasirəyə salın, hər yerdə pusquda dayanın. Əgər tövbə edib namaz qılsalar, zəkat versələr, onları bağışlayın. Həqiqətən də, Allah bağışlayan və mehribandır.”

28-ci ayədə e'lan olunur ki, müşriklər mürdardırlar və növbəti ildə Məscidül-hərəməyə yaxınlaşmamalıdırlar.

Bəraət ayələri nazil olduqdan sonra (həm şiə, həm də sünni rəvayətlərinə əsasən) həzrət Peyğəmbər (s) Əbu-Bəkrə çağırır, həmin ayələri ona verdi ki, Məkkəyə aparıb Minada qurban günü xalqa oxusun. Əbu-Bəkrə Məkkəyə yola düşdü. O gedəndən sonra Cəbrail nazil olub Allah tərəfindən belə bir əmr gətirdi ki, bu ayələri ya Peyğəmbər, ya da ondan olan bir şəxs oxumalıdır. Həzrət Peyğəmbər (s) Əlini (ə) çağırır və öz atını ona verib, əmr etdi ki, ata süvar olub özünü Əbu-Bəkrəyə çatdırın və bəraət ayələrini alıb, Məkkədə camaata oxusun. Əli (ə) yarıyolda Əbu-Bəkrəyə çatdı və bəraət ayələrini ondan aldı. Əbu-Bəkrə Mədinəyə qayıtdı. O, Peyğəmbərin xidmətinə gəlib belə ərz etdi: “Yoxsa Allah mənə qəzəb etmişdir?” Həzrət buyurdu: “Xeyr, göstəriş gəlmişdir ki, bu e'lanı müşriklərə yalnız özümdən olan bir şəxs oxumalıdır.”

Həzrət Əli (ə) qurban günü günortadan sonra, yə'ni böyük həcc günü Məkkəyə çatdı. O, xalqın arasında dayanıb, qılıncı siyirilmiş vəziyyətdə bəraət ayələrini oxudu və buyurdu: “Bundan sonra kimsənin haqqı yoxdur ki, çılpaq halda Allah evini təvaf etsin. Bundan sonra Kə'bəni müşriklər ziyarət etməməlidirlər. Kimin həzrət Peyğəmbərlə müqaviləsi varsa, müqavilə vaxtı qurtaranadək möhləti var. Kimin müqaviləsinin müddəti yoxdursa, dörd ay möhləti var.”¹

Bəraət surəsinin qəti əmrləri və kafirlərlə, müşriklərlə höccətin tamamlanması o qədər tə'sirli oldu ki, möhlət vaxtı başa çatmamış onlar dəstə-dəstə İslamı qəbul etdilər. Hicrətin onuncu ilinin ortalarında Ərəbistan yarımadasında bütprəstliyin kökü kəsildi.²

Bu surə hicrətin doqquzuncu ilində, həzrət Peyğəmbərin (s) vəfatından təqribən bir il əvvəl nazil olmuşdu. Nüzul vaxtına görə sonuncu surələrdəndir. Surənin sonunda müşriklər tövbəyə də'vət olunduqlarından surə “Tövbə” adlandırılmışdır.

Surənin başlanğıc ayələrində bəraət, müşriklərə arxa çevirilməsindən danışılırsa da, növbəti ayələrdə müşriklər və kitab əhli ilə döyüşlərdən söhbət açılır. Surənin bir hissəsi də münafıqlar haqqındadır. Ayələrdə müsəlmanlar qıtala, yə'ni döyüşə çağırılır və min bir bəhanə ilə cihaddan boyun qaçıranlar məzəmmət olunur. Surədə zəkətdən danışılan ayələr də var. Amma surənin böyük bir hissəsi kafirlərlə döyüş və münafıqlar haqqındadır.

“Tövbə” surəsi “Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim” ifadələri ilə başlamayan yeganə surədir. Bu ifadələr Allahın mərhəmətini bildirdiyindən, Allahın qəzəbindən danışan bir surəni mərhəmət zikri ilə başlamaq münasib olmuşdur.

10. “YUNUS”

---

¹ “Əl-mizan”, c. 9, səh. 215

² Cə'fər Sübhani, “Tarixə-peyambərə-İslam”, səh. 289

**(HƏZRƏT YUNUS İLAHİ PEYĞƏMBƏRLƏRDƏNDİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).**

Suallar: 53. Müşriklər həzrət Peyğəmbərdən (s) Qur'anla bağlı nələrini tələb edirdilər? 54. Qur'an onu yalan, uydurma sayanları hansı işə dəvət edirdi? 55. Həzrət Yunusun qövminin əhvalatı necə baş verdi? 56. Nə üçün Qur'anda həmin qövmin haqqında danışılır? 57. Elə bir an varmı ki, Allah bizdən qafil, biz ondan pünhan olaq?

Surənin mətni haqqında:

Bu surə Məkkədə, elə bir şəraitdə nazil olmuşdur ki, müşriklər vəhyi inkar edir və Qur'anı sehr-cadu adlandırırdılar. Surənin 15-ci ayəsində buyrulur: "Müşriklərə aydın ayələrimiz oxunduğu vaxt bizimlə görüşəcəklərinə ümid etməyənlər deyərlər: "Bundan başqa bir Qur'an gətir və ya onu dəyişdir." Onlara de ki, mənim onu dəyişməyə ixtiyarım yoxdur, mən yalnız vəhy edilənə tabe oluram, Allahıma itaətsizlik etsəm, böyük günün əzabından qorxuram."

Təfsirdə nəql olunur ki, bəzi qüreyş başçıları həzrət Peyğəmbərə (s) dedilər: "Bizim üçün elə bir Qur'an gətir ki, Lat, Üzza, Mənat və Həbələ ibadətimize mane olmasın, bu bützlərə irad edilməsin." Sonra məsxərə edərək bildirdilər: "Ey Məhəmməd (s), bizim yolumuza və rəftarımıza uyğun olan başqa bir Qur'an gətir."¹

Onlar elə bir Qur'an istəyirdilər ki, tövhiddən danışılmasın və bützlərə azad şəkildə ibadət edilsin. Onlar qiyamət haqqında eşitmək istəmir və günahlarına azad şəkildə davam etməyə çalışırdılar. Bu insanlar könül istəklərindən əl çəkmək fikrində deyildilər. Ona görə də əqidələrinə zidd olan Qur'anın dəyişdirilməsini tələb edirdilər. Hansı ki, Qur'an hekayə və ya şe'r kitabı deyildi ki, kimlərsə istəyinə görə əvəz oluna.

---

¹ "Məcməul-bəyan", c. 11, səh. 270

Qüreyşin bu istəklərinə belə cavab verilir: “De ki, mənim belə bir haqqım yoxdur və Allahın əmrinə itaətsizlik etsəm, qiyamət günü onun əzabına düçar olaram.”

Bu surənin bir neçə yerində Qur'anın haqq olması vurğulanır. Surənin başlanğıcında Qur'an hikmət dolu ayələr kimi tanıtılır və Onun həkim Allah tərəfindən nazil edildiyi bildirilir. Eləcə də, 38-ci ayədə bəyan olunur ki, əgər Qur'anı uydurma bilirsinizsə, Allahdan başqa istədiyiniz kəsi köməyə çağırın və onun surələri kimi bir surə gətirin.

Yuxarıda deyilən Qur'anın mö'cüzələri kəlamlarındandır. Çünki İslam və Qur'an düşmənləri öz mübarizələrində heç nədən çəkinməsələr də, bu günədək Qur'an surələri kimi bir surə gətirməkdə aciz olmuşlar. Əlbəttə ki, onların bu acizliyi həmişəlikdir.

Bu surədə tövbə və Allaha doğru qayıdış fürsətini əldən çıxarmış qövmlərin aqibətindən danışılır, tövbə etməklə bəladan qurtarmış Yunis qövmü yad edilir. Bütün bu xatırlatmalar kafirləri imana, tövhidə və Allaha doğru qayıdışa səsəyir. Allah-təala həzrət Yunusu yüz mindən çox əhalisi olan bir cəmiyyətə peyğəmbər göndərdi. Yunus peyğəmbər onları Allaha doğru çağırdı, amma təkzibdən başqa bir cavab almadı. Nəhayət, bu cəmiyyət Yunusun və'd etdiyi əzab əlamətləri ilə rastlaşdı. Yunus bu qövmdən kənarlaşdı.

Əzabın yaxınlaşdığı məqamda bu cəmiyyət son fürsətdən faydalanaraq Allaha iman gətirdi və tövbə etdi. Allah-təala onların tövbəsini qəbul etdi və zəliledici əzabı onlardan uzaqlaşdırdı. Onlar əcəl günlərindək həyatdan faydalandılar.¹

98-ci ayədə oxuyuruq: “Yunus qövmündən savay, əzab gəlməkdə ikən iman gətirib, bu imandan faydalanan bir şəhər varmı? Dünya həyatında əzabı onlardan uzaqlaşdırdıq və bir müddət xoş güzəran verdik.”

---

¹ “Əl-mizan”, c. 17, səh. 252

Ayədə nəzərə çatdırılır ki, peyğəmbərlərin də'vətlərini qəbul etməmiş və Allaha imandan üz döndərmiş keçmiş qövmlər hamısı əzaba düçar oldular. Həmin ümmətlər məzəmmət olunur ki, nə üçün iman gətirməklə faydalanmadılar? Əslində keçmiş qövmlər kimi rəftar edən kafirlər və müşriklər məzəmmət olunur. Onların aqibəti mə'lum olan keçmiş qövmlər kimi hərəkət etməsi təəccüb doğurur.

Son fürsətdə əzabdan yaxa qurtara bilən yeganə qövm Yunusun qövmü idi. Əzab lap yaxınlaşdığı məqamda onlar tövbə etdilər və Allah onların tövbəsini qəbul etdi.

Ayələrdə Yunusun qövmü ona görə xatırlanılır ki, bu əhvalat bütün dövrlərdəki ümmətlər üçün ibrət və dərs olsun. Firsət varkən həzrət Peyğəmbərə (s) “Ləbbeyk” deməyin faydası nəzərə çatdırılır. Axı qarşıda nə qədər fürsətin olduğu mə'lum deyil!

61-ci ayədə girami Peyğəmbərə xitabən buyurulur: “Nə halda olsan, Qur'andan nə oxusan, nə iş görsəniz, biz sizə şahidik. Yerdə və göydə zərrəcə bir şey Allahdan gizli deyil. İstər daha böyük, istər daha kiçik nə varsa açıq-aydın kitabda mə'lumdur.

Bu ayələrdə Allah-təala öz peyğəmbərinə (s) buyurur ki, Allah bütün məqamlara və işlərə şahiddir. Xüsusi ilə də Qur'an oxunduğu vaxt! İstər Qur'an tənhalıqda oxunsun, istərsə də insanlara bəyan olunsun!

Sonra bildirilir ki, Allahın şahidliyi təkcə Peyğəmbərə aid deyil. Ayədə bütün insanlar nəzərdə tutulur və bildirilir ki, sizin heç bir işiniz bizə gizli deyil və başımızı qatan bütün işlər bizim hüzurumuzdadır.

Bəli, bütün mövcudlar hər bir an Allahın hüzurundadırlar. Heç bir sözümüz və işimiz zərrəcə olsa belə Allaha gizli deyil. Bütün işlərimiz mə'lumdur və qeyd olunur. Nə vaxtsa zərrə-zərrə öz əməl və rəftarlarımızın cavabını verəsiyik.

Rəvayətdə bildirilir ki, həzrət Peyğəmbər (s) nə vaxt bu ayəni oxuyurdusa, ağlayırdı.¹

ÜÇÜNCÜ DƏRS

11.“HUD”

12.“YUSUF”

13.“RƏ'D”

14.“İBRAHİM”

---

¹ “Təfsiri-Qummi”, c. 1, səh. 313

15. “HİCR”

**Hudla Yusuf rəvan oldular yola,
Rə'd ilə İbrahimə növbət ola.
15-ci surə Hicdir bilək,
Salehin əhvalatı yadda qala.**

---

11. “HUD”

(HƏZRƏT HUD İLAHİ PEYĞƏMBƏRLƏRDƏNDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 58. Müşriklər İslam peyğəmbərinin (s) də'vətini necə qəbul etdilər və nə dedilər? 59. Surənin əsas hissəsində nədən danışılır və məqsəd nədir? 60. Bizim əməllərimizlə aləmdəki hadisələr arasında əlaqələr varmı?

Surənin mətni haqqında: Bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Ayələrin mətnindən mə'lum olur ki, bu surə nazil olan vaxt müşriklər həzrət Peyğəmbərin də'vətləri qarşısında inad göstərir və onu ittiham edirdilər. Qur'an ayələri açıq-aşkar sehr adlandırılır, Peyğəmbərə irad tutulurdu ki, əgər o həqiqi peyğəmbədirsə, nə üçün ona xəzinə göndərilmir, nə

üçün onunla mələk gəlməyib? Müşriklər Qur'anı uydurma adlandırmaqla həzrətə ruhən əzab verirdilər. Allah-təala həzrət Peyğəmbərə təsəlli verərək onu səbr və dözümə çağırır, eləcə də Nuh, Hud, Saleh, Lut, Şueyb, Musa qövmlərinin öz peyğəmbərlərini necə inkar etməsini və nəticədə əzaba düşər olmasını yada salır. Bu ayələrin məqsədi həzrət Peyğəmbərin (s) qəlbini möhkəmləndirmək və mö'minlərə nəsihət verməkdir. Surənin təqribən üçdə ikisi adı çəkilən peyğəmbərlərin macərələrindən danışır, onların qövmünün halı açıqlanır.

Danışılan əhvalatlar arasında oxşar nöqtə odur ki, bütün peyğəmbərlər öz qövmlərini bir Allaha itaətə çağırmış, eləcə də əksər qövmlər iman gətirməyib, əzaba düşər olmuşlar. Bu qövmlər öz peyğəmbərlərinin də'vətlərini inadla qarşılımış və onları məsxərəyə qoymuşlar. Nəhayətdə Allah-təala kafir və zalım qövmləri müxtəlif əzablarla həlak etmiş və peyğəmbərlərlə onların ardıcılarını öz lütfü ilə nicat vermişdir.

Bu ilahi qayda bütün əsrlərdə bütün nəsillər üçün dəyişməzdir. Kafirlər və müşriklər hər zaman öz pis aqibətlərindən həzər qılmalıdırlar. Mö'minlər isə unutmamalıdırlar ki, tarix boyu haqtələblər, allahpərəstlər çətinlik və işgəncələrlə üzləşmiş, amma onların aqibəti xeyir olmuşdur.

Surənin 112-ci ayəsində həzrət Peyğəmbər (s) və onun də'vəti ilə Allaha iman gətirənlər səbr və dözümə çağırılır. Surənin 52-ci ayəsində həzrət Hud şirk və çirkin hərəkətlər nəticəsində quraqlığa, qıtlığa və bahalığa düşər olmuş qövmünə belə buyurur: “Ey qövmüm, Allahınızdan bağışlanmaq istəyin, Ona tövbə edin ki, göydən sizə firavan yağış göndərsin və qüvvəniz üstünə qüvvə gətirsin. Günahkarcasına üz çevirməyin!”

Bu ayədə həzrət Hud öz qövmünü tövbəyə, ilahi dərgaha üz tutmağa çağırır. Onlara və'd edir ki, əgər Allahdan bağışlanmaq istəsələr, Ona doğru qayıtsalar, Allah onlar

üçün faydalı, ardıcıl yağışlar nazil edər, onları çətinlikdən çıxarar, bədən qüvələrini artırır, imanlarını daha da gücləndirər.

Ayədən mə'lum olur ki, bizim əməllərimizlə aləmdəki hadisələr arasında ciddi bir bağlılıq vardır. Bu hadisələr bizim həyatımızla bilavasitə əlaqəlidir. Saleh və layiqli əməllər varlıq aləmindəki xeyir-bərəkəti artırır. Çirkin əməllər isə bəşəriyyəti bəlalarla, problemlərlə üzləşdirir, fəlakət və bədbəxtliklər onların yaxasını buraxmır.

Qur'anın digər ayələrində də bu məsələyə toxunulur. "Ə'raf" surəsinin 96-cı ayəsində buyrulur: "Əgər məntəqələrin əhalisi iman gətirərlərsə və təqvalı olarlarsa, hökmən səmədan və yerdən onlar üçün bərəkət gələr."

Bu surədə Hud və onun qövmünün başına gələnlərdən danışıldığı üçün o, "Hud" adlandırılmışdır. 50-60-cı ayələrdə bu əhvalat nəql olunur. "Hud" və digər surələrdəki müvafiq ayələrdən istifadə etməklə mə'lum olur ki, Hud qövmünün əhvalatı belə baş vermişdir: Ad qövmü Əhqaf məmləkətində yaşayırdı. Onlar uca boylu, dolu bədənli, çox güclü insanlar idilər. Onların abad şəhərləri, bərəkətli torpaqları, xurma bağları və əkin sahələri vardı. Bu qövm öz dövrünün qövmələri arasında xüsusi məqama malik idi. Onlar o qədər inkişaf etmişdilər ki, Allah-təala onların evlərini "heç bir şəhərlə oxşarı olmayan sütunlu imarətlər" kimi tanıtdırırdı.

Bu qövm daim Allahın ne'mətlərindən bəhrələnirdi. Amma bir gün onlar özləri öz vəziyyətlərini dəyişdilər, qəlblərində bütprəstlik və dünya məhəbbəti kök atdı. Hər şeyə aid bir büt düzəltdilər. Onlar elə qəsrlər tikirdilər ki, sanki əbədi olaraq yaşayacaqlar. Ad qövmündən olanlar öz qəsrləri ilə fəxr edirdilər. Bu qövm öz zalım hakimlərinə itaət edərdi.

Bütün bu azgınlıqlar səsəbindən Allah-təala onları haqq yola də'vət etmək üçün həzrət Hudu göndərdi. Bu yolla Allah onların bütə pərəstişinin qarşısını almaq, onları vahid Allaha pərəstişə sövq etmək və aralarında ədalət yaratmaq istəyirdi.

Həzrət Hud onların tərbiyəsi yolunda çox çalışdı. O bu qövmün hər fərdinə xüsusi xeyirxahlıq göstərdi və bəhanə yeri qoymadı. Bunlunla belə həzrət Hud bu qövmün inkar və inadı ilə rastlaşdı. Çox az adamlar ona iman gətirdilər. Ad qövmünün dünyapərəstləri və zalımları həzrət Hudu divanə sayır, onu məsxərəyə qoyurdular. Onlar Peyğəmbərə istehza ilə ondan əzab istəyirdilər.

Allah-təala öz əzabını ağır bir külək şəklində göndərdi. Müəyyən nişanələri görən ad qövmü elə hesab etdi ki, yaxınlaşan bududlardan yağış yağacaq. Amma onlar səhv edirdilər. Bu onların tələsdiyi həmin əzab idi. Allahın əmri ilə onlara doğru əsən quru və güclü külək qarşısına çıxanı məhv edirdi. Qorxunc səsə malik olan bu tufan yeddi gün, yeddi gecə davam etdi. Tufan qarşısına çıxanı xurma tək kökündən çıxarıb məhv edirdi.

Nəhayət, ilahi əzab hər şeyi məhv etdi. Ad qövmü dəhşətə gəlmiş halda pərakəndə olmuşdu. Onların uca qəsrlərindən nişanə belə görünmürdü. Bir sözlə, Ad qövmü bütünlüklə həlak oldu.

Həzrət Hud və ona iman gətirən insanlar Allahın mərhəməti ilə nicat tapdılar.¹

Allahın və Onun rəsulunun də'vəti qarşısında inadkarlıq göstərənlərin aqibəti belədir. Onlar ilahi qəzəbə düşər olurlar və topladıqları dünya malından heç bir yardım ala bilmirlər.

---

12. "YUSUF"

(HƏZRƏT YUSUF İLAHİ PEYĞƏMBƏRLƏRDƏNDİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 61. Bu surədə nələr bəyan olunur? 62. Bu surə həzrət Peyğəmbərə hansı hadisədən sonra nazil oldu? 63. Həzrət Yusifin əhvalatında ilahi vilayət məsələsi necə açıqlanır? 64. Yusifin nəzərində əmmarə nəfs kiçik təhlükə sayılırdımı? 65. Həzrət Yusif öz paklığına görə kimi səbəbkar sayırdı?

---

¹ "Əl-mizan", c. 10, səh. 455-458

Surənin mətni haqqında: Bə'zi ayələr istisna olmaqla bu surədə həzrət Yusifin əhvalatı bəyan olunur. Həzrətin adı Qur'anda iyirmi yeddi dəfə, təkcə bu surədə iyirmi beş dəfə zikr olunmuşdur. Surənin 3-cü ayəsində Yusifin əhvalatı “Əhsənul-Qəsəs” yə'ni “ən gözəl sərgüzəşt” adlandırılmışdır. Qur'anda bir bu qədər ətraflı bəyan olunan ikinci əhvalat yoxdur.

Yeddinci ayədə oxuyuruq: “Yusifin və qardaşlarının əhvalatında, soruşanlar üçün ibrətlər vardı. Nəql olunur ki, yəhudilər qüreyş böyüklərinə dedilər: “Məhəmməddən soruşun ki, Yə'qubun ailəsi nə üçün Şamdan Misirə köçdü və Yusifin başına nələr gəldi? Həzrət kimsədən bu barədə eşitmədən və bir yerdə oxumadan həmin əhvalatı soruşanlar üçün nəql etdi.¹

Yəhudilərə həzrət Yusifin əhvalatı müfəssəl şəkildə tövratdan mə'lum idi. Onların məqsədi ya İslam peyğəmbərini (s) sınağa çəkmək, ya da insanlarda ona qarşı e'timadsızlıq yaratmaq idi. Onlar qüreyş müşrikləri ilə, İslamın qatı düşmənləri ilə əl-ələ verərək həzrətə belə bir sual ünvanladılar:

Surədəki ayələri mütaliə etdikcə mə'lum olur ki, həzrət əvvəllər bu barədə heç bir mə'lumata malik deyildi. Yalnız qüreyş müşrikləri ona bu sualı ünvanladıqdan sonra uyğun mövzuda ayələr nazil oldu. Həzrət Peyğəmbər (s) ilahi vəhy vasitəsi ilə həmin macəradan xəbərdar oldu.

Girami İslam peyğəmbəri (s) sual verənlərə həmin əhvalatı müfəssəl şəkildə nəql etdikdən sonra onun peyğəmbərliyi aşkar şəkildə sübuta yetdi. Yeddinci ayədə bu nöqtə açıqlanılır. Bəli, bu əhvalatda sual verənlər üçün əlamətlər və ilahi qüdrət nişanələri var.

Surənin 24-cü ayəsində Allah-təala həzrət Yusifi öz xalis bəndəsi kimi tanıtdırır. Surənin məqsədi Allah-təalanın öz bəndələri üzərindəki hamilik və vilayətinin bəyanıdır.

---

¹ “Cəvamiul-came”, c. 2, səh. 177

İmanını xalis etmiş, qəlbini ilahi məhəbbətlə doldurmuş, Allahdan qeyrisinə diqqət yetirməyən bəndənin işlərini Allah öz öhdəsinə götürür və öz sevgi camı ilə onu sirab edir. Allah-təala belə bəndələrinə səmərəli həyat bəxş edir. Dövrün hadisələri belə bir bəndəni fəlakətə sürükləsə də, Allah onu ucaldır, əziz edir. Deyilənlər həzrət Yusifin əhvalatından aydın şəkildə nəzərə çarpır: Yusifi uşaq vaxtı gördüyü bir yuxuya görə atası xüsusi bir məhəbbətlə sevərdi. Aatsının bu məhəbbəti qardaşlarında ona qarşı həsəd yaratmışdı. Onlar zalım bir plan cızaraq, qardaşlarını ucqar bir quyuya atdılar. Su axtaran karvan quyuya yaxınlaşdı. Onlar su üçün quyuya qab salladılar. Allah bu yolla Yusifə nicat verdi. Onu Misirdə çox ucuz bir qiymətə qul kimi satdılar. Amma o bu yolla sultanın xəzinədarı olan Əzizi-Misrin evinə düşdü. Yusif qısa bir müddətdə xəzinədarın məhəbbətini qazandı. Xəzinədarın arvadı Yusufu yaxın münasibətdə olmaq istəsə də, Allah Yusifi bu çirkin işdən qorudu. Yusifi yoldan çıxara bilməyən qadın ona böhtan atdı. Amma çox keçmədən Misirin tanınmış xanımlarının hüsurunda onun günahsız olduğunu təsdiqlədi. Bununla belə, Yusifin ondan imtinasına görə onu ərinin yanında ittiham edib, zindana saldırdı. Amma Yusifin zindana düşməsi nəhayətdə onu padşahla görüşdü. Yusif soltanın yuxusunu yozaraq, onun xəzinədarı oldu. Yusifin atasının korluğuna səbəb olmuş qanlı köynəyi bir gün həmin gözlərə şəfa verdi...

Bir sözlə Yusifin qarşısına çıxan maneələr sonralar onun müvəffəqiyyətə çatmasına səbəb oldu. Nəhayət, ona hökumət və hikmət əta olundu, verilmiş ne'mətlər kamala çatdırıldı. Yusif atası Yə'qubdan sonra Allahın peyğəmbəri oldu. Bəli, Allah öz övliyalarını bu sayaq himayə edir.¹

Həzrət Yusif zindanda soltanın yuxusunu yozduqdan sonra saraya də'vət olundu. Amma Yusuf zindandan çıxmadı və

---

¹ "Əl-mizan", c. 11, səh. 98

ona ünvanlanmış böhtandan imtina edilməsini istədi. Qadınlar və Əzizi-Misrin arvadı Yusifin paklığını e'tiraf etdikdən sonra o buyurdu: "Bu ona görədir ki, (Əzizi-Misr) gizləndə xəyanət etmədiyimi və xainlərin hiylələrinə Allahın yol vermədiyini bilsin; Mən özümü təmizə çıxarmıram. Çünki Allahın mərhəmət etdiyi kəsdən savay, insanın nəfsi pisliyə əmr edir. Həqiqətən də, Rəbbim bağışlayan və mehribandır; Padşah dedi: "Onu yanıma gətirin ki, özümə ən yaxın adam edir." Sonra onunla söhbətə başladı və dedi: "Sən bu gün yanımızda uca məqamlı və e'tibarlı bir şəxssən."¹

Yusif səmimi bir şəkildə əmmarə nəfsin böyük təhlükəsini bəyan etməklə yanaşı öz paklığına və xəyanətdən uzaq olmasına Allahı səbəbkar bilir. O həm əmmarə nəfsin təhlükəsindən danışır, həm bütperəstliyə qarşı vahid Allaha pərəstişi təbliğ edir, onlara ilahi ne'mətləri xatırladır.²

13. "RƏ'D"

(“RƏ'D” GÖY GURULTUSU DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 66. Nə üçün bu surə “rə'd” adlandırılmışdır? 67. Bu surə nazil olan vaxt Məkkə müşrikləri peyğəmbərlik və məad haqqında nə dedilər? 68. Bu surədə haqq və batil nəyə oxşadılır? 69. Haqq, eləcə də batil nə deməkdir? 70. Qəlb hansı yolla aramlıq tapır? 71. Səadət yolunda hansı maneələr var? 72. Səadət yolunu maneələrini hansı yolla aradan qaldırmaq olar?

Surənin mətni haqqında: Surənin 12-ci ayəsində göy gurultusunun təsbih və həmdindən danışıldığı üçün surə

---

¹ “Yusuf”, 52-54

² “Əl-mizan”, c. 11, səh. 269

“rə’d” adlandırılmışdır. Surə bütünlüklə Məkkədə nazil olmuşdur. Həmin vaxt müşriklər həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyini inkar edir və deyirdilər: “Sən peyğəmbər deyilsən.” Onlar həm də Qur’anın Allah tərəfindən nazil olduğunu inkar edirdilər. Müşriklər deyirdilər: “Əgər sən peyğəmbərsənsə, nə üçün mö’cüzən yoxdur?” Onlar Qur’andan başqa da mö’cüzə istəyirdilər. Müşriklər məadı inkar edir və deyirdilər: “Məgər torpaq olduqdan sonra təkrar diriləsiyik?! Necə ola bilər ki, insan ölüb torpağa qarışdıqdan sonra yenidən dirilə?!” Onlar istehza edir və sual verirdilər: “Nə üçün bizi qorxutduğun əzab nazil olmur?! Əgər doğru deyirsənsə, nə üçün və’dələrinə əməl etmirsən?” Ən əsası isə müşriklər Allaha şərikin qoşur və bütələri xalqın hamisi sayırdılar.

“Rə’d” surəsində bu sayaq yanlış düşüncələrə cavab verilir. Bə’zi ayələrdə isə varlıq aləmində tövhidin dəlillərindən danışılır.

Kafirlərin inkar etdikləri məsələlərdən biri peyğəmbərlik və Qur’an idi. İlk ayədə buyrulur: “Əlif, lam, mim, ra; Budur kitabın ayətləri; Allahdan sənə nazil olan haqdır, amma insanların çoxu iman gətirməz.”

Bəli, ayədə buyurulduğu kimi Qur’an haqdır, amma çoxları Qur’ana yox, batilə üz tutmuşlar. 17-ci ayədə gözəl bir misalla batil su üzərindəki qabarcığa oxşadılmışdır. Onun ömrü qısamdır, içi isə boş. Haqq isə faydalı və davamlı suya bənzədilir. Haqq Qur’anın özü, həmin ilahi də’vət, Allaha iman və saleh əməldir. Batil isə şirik və ləyaqətsiz rəftardır.

Həqiqət yağışdan sonra çaylarda axan su kimidir. Bu su insanlara fayda verir. Həmin sudan içilir və əkin üçün istifadə olunur. Bir sözlə, su abadlıq, xeyir-bərəkətdir. Batil isə su üzərində qabarcığa bənzədilir. Onun forması var, amma içi boşdur. Axı qabarcıqda nə xeyir-bərəkət ola bilər?!

Su təbiətdə müxtəlif formalarda dövr edərək qorunur. O bə’zən buxar, bə’zən yağış, bə’zən də qar formasına düşür. Köpüyünsə ömrü bir neçə anlıqdır. Bu ayədə Qur’an

əridilmiş qızıla bənzədilir. Qızıl əridildikdə onun üzərində köpük, kəf yığılır. Bu kəf qızılı görünməyə qoymur. Hansı ki, o çox dəyərsizdir. Onun örtüyü qızıl isə çox qiymətli və davamlıdır. Bəli, haqq həmin qızıl, batil isə köpük, qabarcıq kimidir.

Həm su, həm də qızıl dəyərli, qabarcıq və kəf isə faydasızdır. Həqiqət əbədi, batil isə müvəqqətidir. Haqqın davamlı, batilin isə puç olması ilahi bir qaydadır. Ayədə haqq insanlara faydalı bir məfhum kimi tanıtılır.

Surənin 28-ci ayəsində mühüm və külli bir məsələ bəyan olunur: «Agah ol ki, qəlblər yalnız Allaha zikr etməklə arxayınlıq tapar.» Bu zikrə düşüncə, qəlb, dil vasitəsi ilə gerçəkləşən bütün zikrlər aiddir. Əminlik, arxayınlıq, aramlıq qəlbin sakitliyi mə'nasında işlənmişdir. Hər hansı bir məqamda qəlbi sakit halda olan insan haqqında «o arxayındır, aramdır» deyirlər.

İnsan həyatı iztirablar, çətinliklər, təhlükələrlə doludur. İnsan bir növ arxayınlıq, aramlıq axtarışındadır. Aramlıq bəşəriyyətin itgisidir. Bütün insanların məqsədi ne'mətə çatmaq, xoşbəxt olmaqdır. Yalnız xoşbəxtlik əldə etmiş insan aram ola bilir. Çoxları səadətə doğru can atsa da, iki problem onların qarşısını kəsir: 1. Həqiqi xoşbəxtliyi tanımaq; 2. Xoşbəxtliyə aparan ən doğru yolu seçmək.

Həqiqi xoşbəxtliyi tanımayan insan başını itirir. O, rahatlıq yolunu düzgün seçmədiyindən daim peşimandır. Belə insan susuz bir səhrada su ardınca qaçan qərrib kimidir. O uzaqdan gördüyü ilğımları su hesab edir və üzüntü içində və ilğımlara doğru qaçır. Hansı ki, onun su zənn etdiyi görüntü həqiqət yox, xəyaldır. Bu insan hərəkət etdikcə yorulub-üzülür və məqsəddən uzaqlaşır. O sorağında olduğu aramlığı heç vaxt tapa bilmir.

Bəs çıxış yolu nədir? Bilməliyik ki, yalnız Allaha diqqət və Onun zikri bu iki maneəni aradan qaldıra bilər. Yalnız alim və qadir Allah həqiqi səadət yolunu göstərə bilər və insanı xətdan, şeytanın hiylələrindən, azgın və puç xəyallardan

qoruyar. İnsanın səadət yolunu tə'min edə biləcək yeganə varlıq Allahdır. Səadətimizi tə'min edəsi bütün vasitələr onun əlindədir. Allah bəndələrindən və maddi aləm vasitələrindən üstündür. O, mö'minlərin himayədarı və sığınacaq axtaranların pənahıdır.

Allah-təala bizə boyun damarımızdan yaxındır. Hansı tərəfə üz tutsaq, Onun gözəl sifətlərini müşahidə edirik. Ən möhkəm istinadgah da Odur. Allah-təala bütün çətinliklərdə mö'minlərə, təvəkkül edənlərə yardımçıdır, ən üstün munisdir. Bütün mehribanlıqların çeşməsi Odur və bütün məhəbbətlər Onun mehri sayəsindədir.

İnsan Allahı xatırlamaq, Onu zikr etməklə sevinc və arxayınlıq əldə edir. Allah zikri insanın həyatını kökləri sudan qidalanan bitki kimi tərəvətləndirir. İnsan Allahın zikrinə, Onu xatırlamağa ehtiyaclıdır. İlan çalmış insanı məlhəm sakitləşdirdiyi kimi Allahın da zikri insanı toxdadır. İnsan şəxsiyyətini formalaşdıran ən tə'sirli amil Allahın zikridir. Allahın zikri insanı iztirablardan, nigarançılıqlardan amanda saxlayır.

Bəli, yalnız Allahın zikri ilə qəlblər aramlıq tapır. Bu ümumi və qəti bir qanundur. Heç bir qəlb bu qanunun tə'sir dairəsindən kənar da deyil. Sözsüz ki, çirkin işlərə adət etmiş insanın qəlbə incəlikləri duymaq qabiliyyətindən məhrumdur. Belə bir insan Allahın zikrindən qaçır və rahatlıq ne'mətindən məhrum olur. Allah onu yaddan çıxaranları yaddan çıxarır. Allahın nəzərindən kənar qalan insan isə öz rahatlığını itirir.¹

«Rə'd» Qur'anın 13-cü surəsidir və 13-cü cüzvdə yerləşir. Eləcə də, bu surənin 13-cü ayəsində «rə'd», yə'ni göy gurultusu xatırlanır.

14. «İBRAHİM»

(HƏZRƏT İBRAHİM ALLAHIN BÖYÜK PEYĞƏMBƏRLƏRİNDƏNDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

---

¹ "Əl-mizan", c. 11, səh. 487

Suallar: 73. Qur'anın girami Peyğəmbərə nazil edilməsində məqsəd nədir? 74. Qur'an tək-cə müsəlmanlar, yoxsa bütün bəşəriyyət üçün nəzərdə tutulmuşdur? 75. Qur'an göstərişlərinə əməl etmədən insan zülmətdən xilas ola bilərmi? 76. Hacı ilə İsmailin əhvalatı necə baş vermişdir? 77. Zəməm çeşməsi necə yaranmışdır?

Surənin mətni haqqında: Bu surənin əsas mövzusu peyğəmbərlik və Qur'andır. Buna görə də surə Qur'anın vəsfi və onun Allah tərəfindən göndərilməsinin bəyanı ilə başlayır. Sonra onun müxtəlif ayələrində peyğəmbərlərin göndərilməsi, onların dəvətinin mahiyyəti və kafirlərin onlarla rəftarı haqqında danışılır.

Birinci ayədə oxuyuruq: «**Əlif, Lam, Ra! (Ya Rəsulum! Bu Qur'an) elə bir kitabdır ki, onu sənə insanların öz Rəbbinin izni ilə zülmətlərdən nura (küfrdən imana) – yenilməz qüvvət sahibi, (hər cür) tərifə (şükürə) layiq olan Allahın yoluna (İslam dininə) çıxartmaq üçün nazil etmişik.**» Ayəni nəzərdən keçirdikdə növbəti nöqtələr aydınlaşır:

1. Qur'an Allah tərəfindən bütün bəşəriyyətin hidayəti üçün göndərilmişdir. Ayədə işlədilmiş «nas» kəlməsi hansısa məhdud bir qövme yox, Peyğəmbərin (s) dövründəki və sonrakı bütün insanlara aiddir. Qur'an bütün din və ayinlərin ardıcılıqlarına ünvanlanmışdır. Qur'an tək-cə müsəlmanlar üçün deyil və bütün kafirlər, müşriklər, büt-pərəstlər, məsihilər və yəhudilər onun göstərişlərinə əməl etməlidirlər. Qur'ana itaətsizlik göstərən Allah qarşısında məs'uldur.

2. Qur'anın göndərilməsində məqsəd insanların hidayəti, onların zülmətlərdən nura çıxarılmasıdır. Bəli, Qur'an küfr, şirk, azgınlıq qaranlığına qarşı olmuş insanları iman, tövhid və doğru yola yönəldir. Şeytana, nəfsə, dünyaya əsir olan insanlar Allahı zikr etmək yolu ilə dünya və axirət səadətinə yönəlir. Qur'an işığında insan ləyaqətsiz e'tiqadlardan, xoşagəlməz rəftardan uzaqlaşır, imana və saleh əmələ üz tutur, gözəl əxlaqla zinətlənir.

3. Ayələlərə nəzər yetirərkən əldə etdiyimiz digər nəticə bu olur ki, Qur'ana iman tək cə sözlə olmur. Onun göstərişlərinə fərdi və ictimai həyatda əməl edilməlidir. Əgər Qur'an tə'limləri fərdi və ictimai həyatda gerçəkləşməsə və insanlar dünyapərəstlik, həvəsbazlıq qaranlığında qalsa, bu onu göstərir ki, insanlar özlərini müsəlman, Qur'an əhli bilsələr də, əslində bu dindən faydalanmırlar. Qur'an oxuyanlar da tilavət zamanı ayələr haqqında düşünməli və ayələrin əmrlərinə əməl etməlidirlər.

Bu surə Qur'anın məqsədi və onun rolunun bəyanı ilə başladığı kimi, həmin qayə ilə də başa çatır. Surənin sonuncu 52-ci ayəsində oxuyuruq: «Bu (Qur'an) insanlar üçün elə bir moizədir ki, onunla həm qorxsunlar, həm də Allahın tək bir tanrı olduğunu bilsinlər, həm də ağıl sahibləri düşünüb ibrət alsınlar!»

Bu surədə Allah-təala, «əziz», yə'ni qalib kimi vəsf olunur. İnsanlar Onun izzət və iqtidarı ilə qorxudulur. Ona görə də surədə peyğəmbərlərin göndərilməsi haqqında danışılarkən Onun qüdrətinə sübut olaraq həzrət Musanın Fir'on tərəfdarları üzərində qələbəsi misal çəkilir. Hansı ki, Musadan qabaq onun qövmü Fir'onun hakimiyyəti altında zülm çəkirdi. Surənin ortalarında müşriklər hədələndikdən sonra tövhid ayətləri haqqında danışılır, Allahın bə'zi nə'mətləri sadalanır. Sonra müvəhhid, mö'min, şükür edən insana nümunə olaraq Həzrət İbrahim, bu tövhid qəhrəmanına işarə olunur. 35-41-ci ayələrdə Həzrətin dua və raz-niyazından söhbət açılır. O, Allahın əmri ilə ailəsini Məkkə çölündə qoyarkən Allaha belə dua edirdi: «Pərvərdigara, mən öz əhli-əyalımı Sənin möhtərəm evinin yanında, əkinsiz bir yerdə sakin etdim. Pərvərdigara, nə qədər ki, namaz qılırlar, insanların qəlblərini onlara meylləndir, onlara məhsullarından ruzi ver ki, şükür etsinlər.»

Hacər və onun körpəsi İsmailin Allaha tapşırılması əhvalatı İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə belə bəyan

olunur: İbrahimin Şam məmləktində mənzili vardı. Hacər İsmaili dünyaya gətirdikdən sonra Sara qəmgin oldu. Çünki onun övladı yox idi. Bu səbəbdən də İbrahimi Hacərin qarşısında daim incidir, qəmləndirirdi. İbrahim Allaha şikayət etdi. Allah göstəriş verdi ki, İsmail və onun anasını Şamdan Məkkə torpağına aparsın. Sonra Allah-təala Cəbrəili Buraqla nazil etdi və Hacər, İsmail, İbharim Buraqa süvar oldular. Buraq onları Məkkə torpaqlarına çatdırdı. İbrahim Hacər və İsmaili Allah evinin yerləşdiyi məhəllədə düşürdü. Özü atdan düşməyib geri qayıtdı. Hazırda Zənzəm quyusunun yerləşdiyi məhəllədə o vaxt bir ağac vardı. Hacər özü ilə götürdüyü parçanı ağacın budağına atdı ki, onun kölgəsində otursunlar. İbrahimin getmək istədiyini görəndə Hacər ondan soruşdu: «Bizi kimsənin, ot-ələfın olmadığı bir çöldəmi qoyursan?» İbrahim dedi: «Sizi bu yerdə sakit etməyimi mənə Allah buyurub. O özü sizin ehtiyaclarınızı ödəyər.» İbrahim bu sözləri deyib, Şama yola düşdü. Qarşısındakı dağın hündürlüyünə çıtdıqda geriyə nəzər saldı və dedi: «Pərvərdigara, mən öz əhli-əyalımı Sənin möhtərəm evinin yanında susuz, əkinsiz bir yerdə sakit etdim... «Hacər öz körpəsi ilə tənha qaldı. Günəş qalxdıqdan, hava qızdıqdan sonra körpə İsmail su istədi. Hacər qalxıb hazırkı şəriətimizə əsasən həccə gedənlərin sə'y etdikləri yerdə su axtarmağa başladı. O özünü Səfa təpəsinin üstünə çatdırdı. Səhrada gözünə ilğım göründü. Düşündü ki, bu sudur. Aşağı düşdü və suya doğru qaçdı. Mərvəyə çatdıqda artıq İsmaili görə bilmədi. Qayıtdı və yenidən Səfaya çatdı. Bu iş yeddi dəfə təkrar oldu. Yeddinci dəfə Mərvədə olduğu vaxt İsmailə doğru baxdı və gördü ki, İsmailin ayağı altından su çıxır. Sür'ətlə geri qayıtdı və uşağın ətrafına bir qədər çınqıl yığdı. Suya müraciətlə dedi: “Zəm, zəm.” yə'ni “dayan, dayan.” Sonra suyun qabağını aldı. Həmin bu sözlərə görə də bu «zənzəm» adlandırılmışdır.

Həmin ətrafda Cürhum qəbiləsi yaşayırdı. Zənzəm bulağının suyunu görəndə ətrafdakı quşlar və heyvanlar oraya

toplandılar. Bu iş həmin qəbilənin diqqətini cəlb etdi. Onlar quşların və heyvanların ardınca gəlib ağac altında öz körpəsi ilə daldalanmış Hacərə çatdılar. Hacərə dedilər: “Sən kimsən və başına nə gəlib?” Dedi: “Mən İbrahim-Xəlilin kəniziyəm və bu uşağın anası. Bu uşaq da ona məxsusdur. Allah ona əmr etmişdir ki, bizi burada sakit etsin.” Dedilər: “Bizə də burada qalmağa icazə verərsənmi?” Hacər onlara dedi: “İbrahim gələndək səbir edin.”

Üç gün sonra İbrahim onları görməyə gələrkən Hacər dedi: “Ey Xəlilüllah, burada Cürhumdan bir qövm var. Onlar bizim yanımızda qalmaqları üçün icazə istəyirlər. Onlara icazə verirsənmi?” İbrahim dedi: “Bəli”

Həmin qövm Hacərin yanına gəldi. Onlar öz çadırlarını bu məhəllədə qurdular və Hacərlə İsmailə yoldaş oldular. Bu qövmün hər bir fərdi İsmailə bir-iki qoyun bağışladı və Hacərlə İsmailin bu qoyunlar vasitəsi ilə ehtiyaclarını təmin etdilər. Beləcə, İsmail boya-başa çatdı...

15. «HİCR»

(«HİCR» MƏDİNƏ VƏ ŞAM ARASINDA YERLƏŞƏN BİR MƏNTƏQƏNİN ADIDIR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 78. İslam peyğəmbərinin (s) başlanğıcda dəvəti hansı şəkildə oldu və ilkin olaraq ona kimlər iman gətirdi? 79. «Hicr» nəyin adıdır? 80. Həzrət Saleh öz qövmünə nə təklif etdi? 81. Səhud qövmü ilahi mö’cüzə qarşısında hansı mövqeni tutdu? 82. Nəhayətdə Səhud qövmü hansı əzaba düçar oldu?

Surənin mətni haqqında: Surənin 93-97-ci ayələrində oxuyuruq: «Sənə əmr olunanı aşkar et və müşriklərdən üz döndər. Məsxərəyə qoyanların şərini biz səndən uzaqlaşdıracağıq. O kəslər ki, Allahla yanaşı başqa mə’bud

da götürdülər. Tezliklə biləcəklər. Həqiqətən də, bilirik ki, deyilənlər sənin qəlbini sıxır.»

Bu ayələr Peyğəmbərin aşkar də'vətinin başlanğıcını bəyan edir. Həzrət be'sətin əvvəlində öz də'vətini açıqlamamışdı və bir neçə il bu işi gizli şəkildə görmüşdü. Çünki ictimai şərait münasib deyildi və aşkar təbliğə imkan yox idi. Həzrət həmin müddət ərzində o insanlarla görüşürdü ki, onların bu də'vəti qəbul edəcəyinə ümid bəsləyirdi. Həmin bu insanlar tövhid dininə gizli şəkildə də'vət edilirdilər. Nəhayət, bu surənin 93-cü ayəsi ilə Allah-təala açıq də'vəti əmr etdi.

Bə'zi rəvayətlərdə gizli də'vət müddəti üç il kimi göstərilir. Həm də bildirilir ki, həmin bu müddət ərzində yalnız Əli və Xədicə Peyğəmbərə iman gətirmişdi. Rəvayətdə o da qeyd olunur ki, Allah-təala istehza edənlərə başçılıq edən beş nəfəri qısa bir müddət ərzində həlak etdi. Çünki O, və'd etmişdi ki, məsxərəyə qoyanların şəri Peyğəmbərdən uzaqlaşdırılacaq. Allah və'dinə əməl etdi.¹ Bəli, uyğun surə Məkkədə belə bir şəraitdə nazil olmuşdur.

Surənin 6-7-ci ayələrində kafirlərin tə'nələri haqqında belə deyilir: «Onlar dedilər: Ey Qur'an nazil edilmiş kəs, şübhəsiz ki, divanəsən. Əgər dediklərin doğrudursa, nə üçün bizə mələk gətirmirsən?» Növbəti ayədə Allah-təala müşriklərə cavab verir ki, biz mələkləri yalnız haqq olaraq göndəririk və əgər mələkləri göndərmiş olsaq, artıq sizə macal verilməz. Sonra Peyğəmbərə Qur'anın hifz olunacağı və'd edilir və bildirilir ki, kafirlər və müşriklər bütün peyğəmbərlərlə belə rəftar etmişlər. Peyğəmbərə tövsiyə olunur ki, kafirlərin çirkin və qeyri-insani rəftarlarına e'tinasızlıqla yanaşsın.

Növbəti ayələrdə bəyan olunur ki, əgər kafirlər və müşriklər üçün göydən bir qapı açılmış olsaydı və onlar durmadan yuxarı dırmansaydılar da, yenə iman gətirməyəcəkdilər. Onlar «biz sehirlənmişik» deyirdilər. Bə'li, pis əməlləri ucbatından qəlbləri möhürlənənlərin

---

¹ "Əl-mizan", c. 12, səh. 291

vəziyyəti belədir və onlar heç vaxt iman gətirməzlər. Surənin 49-50-ci ayələrində oxuyuruq: «Bəndələrimə xəbər ver ki, mən, həqiqətən, bağışlayan və mehribanam, amma əzabım da çox şiddətlidir.» Bu iki ayədə həm Allahın mehribanlığı haqqında müjdə verilir, həm də onun əzabı ilə qorxudulur. İnsanlar həzrət Peyğəmbərin də'vətinin qəbuluna sövq edilir. Sonra həzrət Lut, həzrət Şüeyb qövmlərinin və hicr əshabının düçar olduğu əzablar nümunə kimi göstərilir. (ayə 51-84) Surənin adı da həmin üçüncü qövmin adı ilə bağlıdır. Hicr Mədinə və Şam arasında yerləşən bir məntəqənin adıdır. Həmin məntəqədə yaşayan insanlar «hicr əshabı» adlandırılmışlar. Bu həzrət Salehin peyğəmbər göndərildiyi həmin Səmund qövmü idi.

İmam Baqirdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir ki, həzrət Peyğəmbər (s) Cəbraildən Səmund qövmü haqqında soruşduqda o dedi: «Ey Məhəmməd, həzrət Saleh 16 yaşında ikən öz qövmünə peyğəmbər göndərildi. O, 120 yaşınadək bu qövm arasında qaldı. Amma onun də'vəti hələ də qəbul olunmamışdı. Bu qövm peyğəmbərin də'vətinə biganəlik göstərərək öz düzəltdiyi 70 bütə ibadət edirdi.

Vəziyyəti belə görə Saleh dedi: «Ey mənim qövmüm, həqiqətən mən 16 yaşında ikən sizə peyğəmbər göndərildim. İndi isə 120 yaşım var. Bu 104 il müddətində mənim də'vətimi qəbul etmədiniz. Ona görə də sizə təklif edirəm ki, ya siz məndən bir şey istəyin, mən də Allahımdan diləyim, ya da icazə verin mən sizin tanrılarınızdan bir şey istəyim. Əgər sizin allahlarınız mənim istəyimi yerinə yetirsə, sizi tərk edib gedəcəyəm.» Onlar dedilər: «Ey Saleh, insafla danışdın.» Onlar qəbul olunmuş təklifin yerinə yetirilməsi üçün gün tə'yin etdilər. Və'd olunan gün bütperstlər bütlərini və yemək-içmək götürüb bir yerə tonlandılar. Məclislərini başa vurub, Həzrət Salehi səslədilər və dedilər: «Ey Saleh, buyur istə.» Saleh böyük bütədən başladı və onun haqqında soruşdu: «Bunun adı nədir?» Bütün adını dedilər. Saleh onu adı ilə çağırdı, amma büt cavab vermədi. Saleh üzünü

müşriklərə tutub dedi: «Ona nə olub ki, danışmır?» Müşriklər dedilər: «O biri bütlərdən soruş.» Saleh birbəbir bütləri sorğuya çəkdi. Amma heç bir büt cavab vermədi. Saleh dedi: «Ey mənim qövmüm, özünüz gördünüz ki, bütləriniz mənim çağırışıma cavab vermədilər. İndi isə siz məndən, mən isə Allahımdan istəyim...» Bütpərəstlər xəcalət içində bütlərinin yanına qayıtdılar və onlara xitabən dedilər: «Sizə nə oldu ki, Salehə cavab vermədiniz? Bütlər isə susmaqda davam edirdilər. Onlar dedilər: «Ey Saleh, sən bizi bütlərimizlə bir müddət tənha burax.» Müşriklər hər işi buraxıb, bütlərin qarşısında səcdəyə qapıldılar, üz-gözlərinə torpaq tökərək ah-nalə etdilər və dedilər: «Əgər bu gün Salehə cavab verməsəniz, şübhəsiz ki, abrimız gedəcək...» Sonra Salehi çağırıb dedilər: «Ey Saleh, gəl və onları çağır.» Saleh növbəti dəfə bütlərə yaxınlaşıb, onlara müraciət etdi. Amma bütlər əvvəlki tək susurdular. Saleh bütlərdən yalnız ona cavab vermələrini istəyirdi. O, bütlərdən cavab çıxmadığını görüb, dedi: «Ey qövm, gün ötüb-keçdi, mən bütlərinizin bundan sonra cavab verəcəyini güman etmirəm. İndi siz məndən bir şey istəyin ki, mən də Allahımdan istəyim və cavabınızı alın.»

Hicr əshabının 70 nəfəri və Səməd qövmü Salehə dedilər: «Ey Saleh, indi biz səndən istəyirik.» Saleh Səməd qövmündən soruşdu: «Siz də bunlarla həmfikirsinizmi?» Dedilər: «Bəli, onların istəyini yerinə yetirsən, bizim də istəymizi yerinə yetirmiş olacaqsan.» Həmin 70 başçı dedi: «Ey Saleh, əgər sən Allahın bizim istəymizi yerinə yetirsə, hamımız sənə təbə olacaq və dinini qəbul edəcəyik.» Saleh onlara dedi: «Ürəyinizdən keçəni istəyin.» Dedilər: «Bizimlə o dağın yanına gedək, orada səndən istəyəcəyik. Dağa çatdıqları zaman dedilər: «Ey Saleh, öz Allahından istə ki, elə indicə bu dağdan heç bir eybi olmayan, qarnında on aylıq balası qırmızı dəfə çıxarsın!» Saleh dedi: «Mənim üçün çox çətin olan bir şey istədiniz. Amma bu iş də mənim Allahım üçün çox asandır.» Sonra Saleh onların istəyini Allahdan

dilədi. Qəfildən dağ parçalandı və ağılı başdan çıxaran bir səs qopdu. Az sonra, yaranmış çatdan müşriklərin istədiyi qırmızı dəvənin başı görüldü. Dəvə bayıra çıxdıqdan sonra müşriklər onu görüb dedilər: «Ey Saleh, sən Allahın nə tez cavab verdi! Ondan istə ki, dəvənin balasını da bizə göstərsin.» Saleh bu istəklə Allah dərğahına üz tutdu və dəvə öz həmlini yerə qoydu. Doğulmuş bala anasının ətrafında atılıb düşməyə başladı! Saleh onlara dedi: «Ey qövmüm, yenə bir şey qaldımı?» Dedilər ki, yox!¹

Allah-təala Salehə vəhy etdi ki, həmin qövmə desin: «Allah sizinlə bu dəvə arasında bir su hözəsi böldü. Ondan bir gün siz, bir gün isə bu dəvə içsin.» Dəvəyə növbə çatanda o su içər, sonra su südə çevrilərdi. Bütün camaat həmin süddən istifadə edərdi. Gecə tamam olduqdan sonra isə camaat suyun kənarına gələr, dəvə isə oradan uzaqlaşardı. Bir müddət beləcə ötüşdü. Sonra Səhud qövmü yenidən tüğyan qopardı və Allahla düşməniyə başladı. Onlar bir-birinə dedilər: «Gəlin bu dəvəni kəsib, onun şərindən canımızı qurtaraq. Hansı ki, bu dəvə onlara bərəkət gətirmişdi.

Səhud qövmü arasında zalımlığı ilə seçilən Qəddar adlı daşürəkli bir şəxs müəyyən məbləğ müqabilində dəvəni öldürməyi öhdəsinə götürdü. Qəddar dəvənin yanında pusqu qurdu və onu rəhimsizliklə öldürdü. Dəvə yerə yığılandan sonra onun balası baş götürüb dağa doğru qaçdı. Bala dəvə başını göyə göyə qaldırıb, üç dəfə fəryad etdi.

Bəli, Səhud qövmü, nəhayət, Allahın mö'cüzəsi olan dəvəni öldürdü. Onlar dəvənin ətini bölüb, hamısı bu ətdən yedilər. Sonra hörmətsizcəsinə Salehə dedilər: «Əgər sən doğrudan da peyğəmbərsənsə, və'd etdiyən əzabı bizə gətir.»

Bu cinayətdən və həzrət Salehin yüz dörd ilə moizə və nəsihətindən sonra Səhud qövmü əzaba düçar oldu. Bu qövmədən olan insanların üç gün çöhrələrinin rəngi dəyişdi. Onların çöhrəsi birinci gün sarı, ikinci gün qırmızı və üçüncü

---

¹ "Təfsiri-Əyaşi", c. 2 səh. 20

gün qara oldu. Sonra əzəmətli bir səs gecə yarı onların qulaq pərdələrini yırtdı və qəlblərini parçaladı. Bir göz qırpımında bütün qövm həlak oldu. Hətta onların mal-qaraları, qoyunları da məhv oldu. Həmin gecənin səhəri Allah-təala səmadan enən alovlu bir səsle onları oda çəkdi və yer üzünü bu qövmün çirkinliyindən paka çıxardı.

DÖRDÜNCÜ DƏRS

16.«NƏHL»

17.«İSRA»

18.«KƏHF»

19.«MƏRYƏM»

20.«TAHA»

**«Nəhl» 16-cı, sonra «İsra»,
Sonra «Kəhf» və «Məryəm», axırda Taha**

16. «NƏHL»

(«NƏHL» BAL ARISI DEMƏKDİR; SURƏNİN BİR HİSSƏSİ MƏKKƏDƏ, BİR HİSSƏSİ MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 83. Bal arısında hansı qəribəliklər var? 84. Bu mövcudun yaranışını məqsədsiz, təsadüfi hesab etmək olarmı? 85. Nə üçün bu surə həm də «Niəm» adlandırılmışdır? 86. Salehin imansız insanlarla rəftarı tə'sirlidirmi? 87. Salehin mö'min insanlara münasibətini hansı əsərləri olmuşdur?

Surənin mətni haqqında: Surənin 68-69-cu ayələrində bal arısı və Allah-təalanın ona ilhamı haqqında buyrulur: «Rəbbi bal arısına belə vəhy etdi ki, dağlarda, ağaclarda və insanların tikdikləri yerlərdə özün üçün yuva qur; Sonra bütün meyvələrdən ye və Allahının yolunu itaətlə get; Onların daxilindən insanlar üçün şəfali olan rəngarəng bal çıxar. Həqiqətən də, bu işdə düşünən insanlar üçün əlamətlər vardır.»

Bal arısının həyatında müxtəlif qəribəliklər müşahidə edilir. Onlardan bə'zilərini nəzərdən keçirək: Altıbucaqlı formasında nəzmlə tikilmiş yuvalar; Bu yuvaların fəvqəladə möhkəmliyi; Arıların arasında dəqiq iş bölgüsü. Gül-çiçəklik olan yerləri müəyyənləşdirmək üçün arılar uçur və həmin yerləri dəqiqləşdirdikdən sonra geri qayıdırlar. Onlar həmin yerədək olan məsafəni və istiqaməti öz hərəkətləri ilə digər arılara bildirirlər. Arıların orqanizmində bal istehsal edən xüsusi bir qurğu fəaliyyətdədir. Bu qurğuda hazırlanmış balın xüsusi müalicəvi keyfiyyətləri vardır. Uyğun mövzuda çoxsaylı elmi kitablar yazılmışdır.

Bu sayaq qəribə xüsusiyyətlərə malik olan bir mövcudun yarınışı təsadüfi ola bilərmə?! Bir belə faydalı xüsusiyyətlərə malik olan mövcud məqsədsiz yaradıla bilərmə? Bu məsələlər haqqında düşüncə insanın diqqətini Allahın qüdrətinə, müxtəlif mövcudlara, xüsusi qabiliyyətlərin ilham

olunmasına yönəltmirmi?! Bəli, bal arısının həyatında düşüncə sahibləri üçün ilahi qüdrət və rəhmət nişanələri vardır.

Bu surənin digər adı «Niəm»dir. «Niəm» nemətlər deməkdir. Çünki bu surədə bir çox yerüstü və asimani ne'mətlərə işarə olunmuşdur. Bu ne'mətlərə misal olaraq, dörd ayaqlılar və onların insana ram olmasını, yağışı, ağacları, əkinəcəkləri, zeytunu, xurmanı, üzümü, çeşidli meyvələri, gecə və gündüzü, günəş və ayı misal göstərmək olar. Dəniz və onun təkindəki cəvahirələr, eləcə də dənizdəki rəngarəng varlıqlar və balıqlar insanların müxtəlif ehtiyaclarını tə'min edir. Bütün bu ne'mətlər sadalandıqdan sonra 18-ci ayədə buyrulur: «Əgər Allahın ne'mətlərini saymaq istəsəniz, heç vəclə sayıb qurtara bilməzsınız.» 97-ci ayədə insanlar iman və saleh əmələ rəğbətləndirilir və bu barədə buyrulur: «İstər kişi, istər qadın, hər kəs saleh əməl edərsə və mö'min olarsa, ona xoş bir həyat bəxş olunacaq...»

Allah-təalanın bu ayədə kişilərə və qadınlara saleh əməl müqabilində və'd etdiyi gözəllik ümumi və qəti bir qanundur. Bu qanuna münasibətdə kişi və qadın arasında heç bir fərq yoxdur. Yeganə şərt budur ki, saleh əməl yerinə yetirən insan həm də mö'min olsun. Mö'min olmayanların isə əmələri batil və faydasızdır.¹

Ayədə aşkar şəkildə bildirilir ki, Allah-təala saleh əməlli mö'minə pak bir həyat bəxş edir. Bu həyat hamının yaşadığı həyatdan fərqlənir. Belə bir həyatı yaşayan insan cəmiyyətdə Allahın nurundan faydalanır. Belə bir insan başqalarının malik olmadığı elm və idraka malik olur. Ona ilahi bəsirət əta edilir. Allahın pak həyatla mükafatlandığı insan üçün heç bir qorxu və qüسسə yoxdur. O asanlıqla haqqı batildən fərqləndirə bilir. Bu insan səmimi qəlblə batil və pis işlərdən üz döndərir. Allahın izzət qüdrətindən faydalanan belə bir şəxs artıq şeytan və onun vəsvəşələri, əmmarə nəfs və

---

¹ "Əl-mizan", c. 12, səh. 491

həvəsbazlıq, dünya və onun hiylələri qarşısında təslim olmur. O, Allahın əta etdiyi bəsirətlə dünya və onun yalanlarını dəqiq şəkildə tanıyır.¹

Saleh mö'minlərin qəlbləri Allahlardır. Belə mö'minlər Allahdan qeyrisini istəmir. Ondan başqası ilə yaxınlaşa çalışmır və yalnız Onun qəzəbindən qorxurlar. Onların həyatında yeganə tə'sirli amil mehriban Allahdır. Onlar öz həyat yollarında yaxşılıq və gözəllikdən savay bir şey görmürlər. Onların nəzərində Allahın yaratdığı hər bir şey gözəldir. Onlar yalnız itaətsizliyi çirkin sayırlar. Belə bir insan öz daxilində vəsfə gəlməz bir ləzzət və şadlıq duyur.²

17. «İSRA»

(«İSRA» GECƏ SƏFƏRİ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 88. Bu surədə hansı səfərdən danışılır? 89. Bu səfər zamanı Beytül-müqəddəsdə nə baş verdi? 90. Me'rac səfərində hansı hadisələr oldu? 91. Me'rac gecəsi Məkkəyə qayıdarkən Həzrət Peyğəmbər hansı hadisə ilə üzləşdi? 92. Qüreyşilər Həzrət Peyğəmbərin dediklərini necə yoxladılar? 93. Qur'anın sövq etdiyi «əqvəm» nə deməkdir?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında həzrət Peyğəmbərin (s) me'rac səfərinin müqəddiməsi olan Məkkədən Məscidül-Əqsaya səfər haqqında danışılır. Bu müqəddəs və asimani səfərdə Həzrət Məhəmməd (s) Allahla kimsəyə müyəssər olmamış bir yaxınlığa qalxdı. Me'rac adlanan bu səfər İslam tarixində çox məşhurdur.

İlk ayədə bu səfərə işarə ilə buyrulur: «Öz ayətlərindən nümunələr göstərmək üçün bəndəsini gecə Məscidül-haramdan bərəkət verdiyimiz Məscidül -Əqsaya aparən Allah pakdır. O, doğrudan da eşidən və görəndir.»

---

¹ "Əl-mizan", c. 12, səh. 492

² "Əl-mizan", c. 12, səh. 492

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş rəvayətdə me'rac gecəsinin əhvalatı müfəssəl şəkildə bəyan olunmuşdur.¹ Bu əhvalata xülasə bir nəzər salaq: Cəbrail, Mikail və İsrafil Həzrət Peyğəmbər (s) üçün Buraqı gətirdilər. Həzrət (s) Buraqa süvar oldu. Həmin at Həzrət Peyğəmbəri (s) əvvəlcə Sina, sonra isə Beytül-Müqəddəsədək apardı. Cəbrail də onları müşayiət edirdi. Həzrət Peyğəmbər (s) orada həzrət İbrahim, Musa, İsa və digər peyğəmbərlər ilə görüşdü. Peyğəmbərlər həzrət Məhəmmədə (s) görə toplanmış və namaza hazır durmuşdular. Cəbrail Həzrət Məhəmmədin (s) əlindən tutub onu qabağa çəkdi və həzrətin imaməti ilə namaz qılındı.

Bundan sonra Həzrət Peyğəmbər (s) və Cəbrail uca ərşədək qalxdılar. Mələklər dəstə-dəstə həzrətin görüşünə gəlirdilər. Birinci səmada Həzrət Adəm və ölüm mələyini gördülər. Peyğəmbər (s) bir çox səhnələrə şahid oldu. Növbəti səmada Həzrət Yəhya və Həzrət İsa ilə görüşdülər. Sonra onların görüşünə həzrət Yusif, Harun, Musa gəldi. Nəhayət, yeddinci səmada mələklərin ibadəti üçün nəzərdə tutulmuş Beytül-mə'murun yanında Həzrət İbrahim ilə rastlaşdılar. Həzrət Peyğəmbər (s) Cəbrailə birlikdə Beytül-mə'mura daxil oldu və orada iki rəkət namaz qıldılar. Sonra onlar iki bulaq çay gördülər. Bu çaylardan birinin adı Kövsər, digərinin adı isə Rəhmət idi. Kövsərin suyundan içib, Rəhmət çayında yuyunurdular ki, behiştə daxil olsunlar. Həzrət burada özünün və Əhli beytinin evini gördü. Behişt torpaqları ətir saçırdı.

Sonra Behiştə belə bir ağac gördülər ki, bu ağacın budaqları bütün evlərin üzərinə yayılmışdı. Həzrət Peyğəmbər (s) Cəbraildən bu ağac haqqında soruşdu. Cəbrail dedi: «Bu Tuba ağacıdır. Bu ağacı Allah-təala öz bəndələrinə və'd etmiş və buyurmuşdur: «Tuba və nəhayət, onlar üçün yaxşılıqlar var.»² Sonra Sidrətul-Muntəha» ağacına çatdılar.

---

¹ "Əl-mizan", c. 13, səh. 7, 18

² "Rə'd", 29

Bu ağacın hər yarpağının altında bir ümmət dayanmışdı. Sonra Allahın bir mələyi azan dedi və Peyğəmbər həmin yeddinci səmada mələklərin namazında imam oldu. Həmin gecə Allah dərğahında həzrət Peyğəmbərdən əziz qonaq yox idi. Həmin vaxt həzrət öz ümməti üçün dua edirdi. Elə həmin gecə də həzrət kimsəyə müyəssər olmayan ilahi yaxınlıq məqamına qalxdı.

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş digər bir rəvayətdə oxuyuruq: Həzrət me'rac səfərindən Hicaza qayıdarkən bir qüreyş karvanı ilə rastlaşdı. Həzrət onlara məxsus qabdakı sudan içib, suyun qalanını yerə tökdü. Karvan əhli itmiş dəvəni axtardığından həzrəti görə bilmədi. Səhər açıldı, Həzrət qüreyşə dedi: «Allah-təala dünən gecə məni Beytül-Müqəddəsə apardı, peyğəmbərlər və onların mənzillərini gördüm.

Mən geri qayıdanda filan məhəldə bir qüreyş karvanı ilə rastlaşdım. Onlar öz dəvələrini itirmişdilər. Onlara məxsus qabdakı suyu içdim və qalanını yerə dağıtdım.» Əbu Cəhl dedi: «Ey Qüreyş, soruşmağın məqamıdır ki, Məscidül-Əqsanın neçə sütunu var? Orada neçə qəndil asılıb?» Soruşdular: «Ey Məhəmməd! Bizim aramızda Beytül-Müqəddəsi görənlər var. İndi sən de görək, orada neçə sütun, neçə qəndil var və mehrabları necədir? Həzrət onların bütün suallarına cavab verdi: Onlar Beytül-Müqəddəsin incəliklərini soruşduqdan sonra dedilər: Gərək gözləyək, dediyi karvan gəlib çatsın və hadisə haqqında onlardan soruşaq. Həzrət buyurdu: «Dediyimə bu sübut ola bilər ki, qüreyş karvanı sabah səhər gündoğan vaxtı gəlib çatacaq. Karvanın qabağında kül rəngli bir dəvə gələcək.»

Səhəri gün qeyrşilər karvan yolu üstünə topladılar və dedilər: «İndicə günəş çıxacaq.» Düz gün doğan anda karvan göründü. İrəlində kül rəngli bir dəvə gəlirdi. Karvan gəlib çatdıqdan sonra həzrət Peyğəmbərin danışdığı əhvalat haqqında soruşdular. Karvan əhli dedi: «Bəli, belə olub. Filan məhəllədə bir dəvə itirdik. Götürdüyümüz su isə yerə

dağılmışdı. Əlbəttə ki, Həzrət Peyğəmbərin me'rac səfəri və bu səfərdə gördükləri aydın dəlillər idi. Qüreyşin tüğyanını isə hətta yolda baş vermiş cərəyanın nəql olunması da azaltmadı.¹

Surənin doqquzuncu ayəsində oxuyuruq: «Şübhəsiz ki, bu Qur'an ən doğru yola («Əqvəm») yönəldir. «Əqvəm» ən doğru deməkdir. Bəli, Qur'an bəşəriyyəti idarə etmək, insanları xoşbəxtliyə çatdırmaq baxımından ən üstün ayinlərdən ibarətdir. Bəli, Qur'an insanların xeyrinə olan ən doğru və ən orta bir yola çağırır. Bütün ayinlər arasında yalnız İslam ayinləri insanın fərdi və ictimai həyatını düzgün tənzimləyə bilir, onu dünya və axirət ne'mətlərindən faydalandırır.

18. «KƏHF»

(«KƏHF» MAĞARA DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 94. «Əshabi-Kəhf», yə'ni Kəhf səhabələri hansı xalqın arasında yaşayırdılar? 95. Nə üçün onlar mağaraya sığınmışdılar? 96. Kəhf səhabələri yuxuda olduqları vaxt həmin diyar əhlinin başına nələr gəldi? 97. Allah-təala hansı məqsədlə onları baş verənlərlə xəbər dar etdi? 98. Bu surədə Allah dünyanı nəyə oxşadır?

Surənin mətni haqqında: Əshabi-Kəhfın əhvalatı bu surənin 9-27-ci ayələrində nəql olunur. Bu əhvalat belə baş vermişdir: Kəhf səhabələri müşrik və bütperəst xalq içində yaşayan mərd insanlar idilər. Həmin dövrdə tövhid dini məxfi şəkildə yayılırdı. Bu mərd insanlar ona iman gətirmişdilər. Öz qövmləri onların e'tiqdına e'tiraz etdi və işgəncələr yolu ilə onları tövhid yolundan ayırmağa çalışırdılar. Tövhid dinindən imtina etməyənlər ən pis şəkildə qətlə yetirilirdi.

Bu əhvalatın qəhrəmanları vahid Allaha agah şəkildə iman gətirmişdilər. Allah da onları öz mərifət və hikmətindən

---

¹ "Əl-mizan", c. 13, səh. 19

bəhrələndirmiş, doğru yola sövq etmiş, qəlblərində imanı möhkəmləndirmişdi. Onlar Allahdan savay heç nədən qorxmurdular. Onlar almışdılar ki, əgər bu şəhərdə qalsalar, başqaları kimi olası, batil din qarşısında susası idilər. Amma onlar tövhid dininə arxa çevirmək fikrində deyildilər. Bu səbəbdən də bütperəst xalqdan uzaqlaşıb, mağaraya sığındılar. Onlar ümid edirdilər ki, Allahın mərhəməti ilə bir xilas yolu tapılacaq.

Allah-təala onların qəlb istəklərini, dualarını qəbul etdi. Onlara 309 illik bir yuxu göndərildi. Bu insanların yanında bir it də vardı. Mağaranın mövqeyi elə idi ki, onlar günəşin istisindən qorunurdular. Onları görənlər elə düşünürdü ki, oyaqdırlar. Hansı ki, bu insanlar yatmışdılar. Allah onları sağ və sol tərəfləri üstə çevirirdi. İt iki qabaq ayağını mağaranın qapısında uzatmışdı. Bu səhnəni görənlər dəhşətə gəlirdi.

Əshabi-Kəhf uzun müddətli yuxudan ayıldıqda onlardan biri nə qədər yatdıqları barədə soruşdu. Cavab verdilər: «Bir gün, ya yarım gün.» Bə'ziləri bu müddətin Allaha mə'lum olduğunu bildirdilər. Onlar yuxudan ayıldıqdan sonra güclü aclıq hiss etdilər. Qərara gəldilər ki, azuqə üçün bir nəfəri şəhərə göndərsinlər. Amma ona tapşırıdılar ki, ehtiyatlı olsun və məbada, onların yerini kimsə bilsin. Onlar düşünürdülər ki, bütperəstlər onları taparsa, ya daşqalaq edər, ya da bütperəstliyə qayıtmalarını istəyərdilər. Bu isə çox pis bir nəticə olardı.

Amma Allah istəyirdi ki, xalq onların vəziyyətindən xəbər tutsun. Çünki-Əshabi Kəhfi didərgin salmış qövm artıq pis vəziyyətə düşmüşdü və onlara tövhid əhli hakimlik edirdi. Amma yenə də Mə'ad ölümdən sonrakı həyat haqqında mübahisələr vardı. Allah-təala mağaradakı insanları üç yüz doqquz illik yuxudan ayılmaqla onlara anlatmaq istəyirdi ki, qiyamət günü və axirət həyatı həqiqətdir.

Azuqə üçün göndərilmiş gənc şəhərə daxil oldu. Şəhərdə baş vermiş dəyişikliklər onu heyrətə gətirdi. Xalqın vəziyyəti onunun bir vaxt gördüyü vəziyyət deyildi. Gördüyü hər bir

səhnə onda təəccüb doğururdu. O bir dükana yaxınlaşıb, ərzaq almaq istədi. Yanındakı pulu satıcıya verdi. Onun xəbəri yox idi ki, pullar üç yüz il bundan qabaqkı pullardır. Bu hadisə Əshabi-Kəhfın sirrinin açılmasına səbəb oldu. Mə'lum oldu ki, bu insanlar üç yüz il bundan qabaqkı müşrik cəmiyyətdə yaşayanlardır. Xalq onların öz imanını qorumaq üçün mağaraya sığındığından xəbər tutdu. Mə'lum oldu ki, Allah-təala bu insanları uzun müddət yatırtmış və üç yüz ildən sonra oyatmışdır. Xəbər bütün şəhərə yayıldı. Şəhər əhli həmin gəncin başına toplanıb onunla birlikdə mağaraya üz tutdu. Bir sözlə, Allahın mö'cüzəsi şəhər əhlinə aşkarlandı. Onlar bildilər ki, Mə'ad həqiqətdir və Allah hər şeyə qadirdir.

Surənin 21-ci ayəsində Kəhf səhabələri və onların başına gələnlər haqqındakı əhvalatdan belə bir nəticə alınır: «Beləcə, başqalarını da onların halından xəbərdar etdik ki, Allahın və'dinin haqq olunduğunu və qiyamətin gerçəkliyini bilsinlər.»

4-cü ayədə Allah-təala Həzrət Peyğəmbərə (s) əmr edir ki, Allaha övlad aid edənləri qorxutsun. Bu batil inanc bir çoxlarına, eləcə də məsihilərə aiddir. Müsəlmanlara vacibdir ki, elə bir düşüncənin qarşısını alsınlar.

Surənin 45-46-cı ayələrində dünya həyatına münasibətdə misallar çəkilir və buyrulur: «Onlar üçün dünya həyatını misal çək ki, bu dünya göydən yağdırdığımız yağış kimidir. Onun vasitəsi ilə yer üzündə bitkilər yetişər, sonra bu bitkilər küləyin göyə sovurduğu quru çör-çöp olar. Allah hər şeyə qadirdir; var-dövlət, oğul-uşaq dünyanın bər-bəzəyidir. Əbədi qalan xeyir əməllər isə Allahın yanında həm savab, həm də ümid cəhətdən daha xeyirlidir.

Bəli, yaşıl və xürrəm gülüstana qədəm qoyduqda görürsən ki, o çox təravətlidir və insanı özünə cəlb edir. Yaşıl çəmənlər, rəngarənk çiçəklər, gözəl qönçələr insanın gözünü və qəlbini oxşayır. Amma payız fəslində çör-çöpə çevrilmiş bu çiçəklər və otlar insanı hüznəndirir və payız küləyi həmin

bu çör-çöpü o yan, bu yana uçurur. Payız gəldikdə artıq gözəllikdən əsər-ələmət qalmır.

Dünya həyatı da belədir. Onun da gözllikləri bir müddət sonra məhv olur. Bu dünyada insanın könlünü oxşayan hər bir şey müvəqqətidir. Dünyanın bütün gözəllikləri fanidir. Var-dövlət, oğul-uşaq da dünya bəzəyidir. İnsan müvəqqəti yox, əbədi şeylərə könül verməlidir. Əgər bir insan saleh övladlar, imanlı nəsil yetirmək istəsə, bu da layiqli işdir və qalərliqdir.

Surənin 74-cü ayəsi Qur'anın ortasına düşür. Bu ayənin başa çatması ilə 15-ci cüzv tamamlanır. Surənin 75-ci ayəsi 16-cı cüzvün başlanğıcı, eləcə də, Qur'anın ikinci həssəsinə girişdir.

19. «MƏRYƏM»

(«MƏRYƏM» İBADƏT EDƏN QADIN DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 99. «Məryəm» nə deməkdir? 100. Allah-təala Həzrət İsanı həzrət Məryəmə necə əta etdi? 101. Məryəmin körpəsinin görən insanlar nə dedilər və körpə onlara nə dedi? 102. Həzrət İsa özünü Allahın bəndəsi, yoxsa oğulu kimi tanıtdırırdı? 103. Allah-təala Həzrət Yəhyanı ata-anasına hansı halda əta etdi? 104. Həzrət Yəhya necə rəftar etdi və onun aqibəti necə oldu?

Surənin mətni haqqında: Həzrət İsanın anasının adı Məryəm idi. Məryəmin atası İmran hələ o dünyaya gəlməmiş vəfat etmişdi. İmranın arvadı körpəsi dünyaya gəlməmiş onu Allah yolunda nəzir etmişdi. Ona görə də uşaq doğulduqdan sonra onun adını Məryəm, yə'ni «ibadət edən qadın» qoydular.

Surənin 16-33-cü ayələrində Həzrət İsanın dünyaya gəlməsi haqqında belə buyurulur: «Səməvi kitabda Məryəmi də yad et. O zaman o, şərqdəki bir məkanda yaxınlarından ayrılmış və onlardan xəlvətə çəkilmişdi; O vaxt biz öz ruhumuzu onun yanına göndərdik. Ruhumuz ona adi insan şəklində göründü; Məryəm dedi: «Əgər Allahdan

çəkinirsənsə, mən səndən Allaha pənah aparıram.» Dedi: «Mən Allahın göndərdiyi bir elçiyəm, Sənə pak bir oğul bağışlayasıyam; «Mənə heç bir insan əli toxunmadığı halda, necə oğlum ola bilər?! Mən günahkar da, deyiləm!» Cəbrail dedi: «Elədir, Allahın buyurmuşdur ki, bu mənim üçün asandır. Biz onu insanlar üçün mö'cüzə, öz tərəfimizdən bir mərhəmət edəsiyik, bu qəti bir hökmdür; Məryəm artıq hamilə oldu və onunla birlikdə uzaq bir yerə pənah apardı. Doğuş sancısı onu bir xurma ağacına söykənməyə vadar etdi. Məryəm dedi: «Kaş ki, bundan əvvəl öləydim və tamamilə unudulub gedəydim.» Aşağıdan ona bir nida gəldi: kədərlənmə, rəbbin sənin üçün aşağıdan bir çay rəvan etdi; Xurma ağacını özünə tərəf silkələ, sənin üçün təzə xurmalar tökülsün; Ye, iç və gözün aydın olsun. Əgər bir adam belə görəsi olsan, belə de: Mən rəhman yolunda oruc tutmağı nəzir etmişəm, ona görə də bu gün kimsə ilə danışmayacağam; Məryəm körpəni götürüb, qövmünün yanına gəldi. Onlar dedilər: Ey Məryəm! Sən çox pis bir işə yol verdin! Ey Harunun bacısı, nə atan, nə anan günahkar deyildi; Məryəm heç nə demədi, yalnız uşağa işarə etdi. Dedilər: Beşikdə olan körpə ilə necə danışaq? Uşaq dilə gəlib dedi: Mən Allahın bəndəsiyəm, mənə səmavi kitab verilib və mən peyğəmbər qərar verilmişəm; Harada olsam mənə bərəkət verdi, mənə diri olduqca namaz qılıb zəkat verməyi sifariş etdi; O məni həm də anama qarşı çox xoşrəftar etdi, zülmkar, daşürəkli buyurmadı; doğulduğum, öləcəyim və diriləcəyim gün də mənə salam olsun.»

Növbəti ayələrdə Allahın övlad sahibi olması qətiyyətlə rədd edilir və buyurulur: «Budur İsa ibn Məryəm və o doğru söz ki, ona şəkk edirlər; Allaha yaraşmaz ki, övlad götürsün. O pakdır. Hər şeyi istədikdə Ona yalnız «ol» deyər, o da dərhal olar; (İsa dedi) Allah mənim də, sizin də Rəbbinizdir. Yalnız ona ibadət edin. Budur doğru yol.»

Bu surədə Həzrət Zəkəriyyə və onun oğlu Həzrəti Yəhyanın da əhvalatlarına işarə olunmuşdur.¹ Həzrət Yəhya d mö'cüzəli şəkildə dünyaya gəldi. Çünki onun atası çox qoca, anası isə sonsuz idi. Onlar övladları olacağından ümidlərini üzmüşdülər. Bəli, Allah-təala Yəhyanı onlara mö'cüzəli şəkildə əta etdi. Yəhyaya uşaqlıq dövründən hikmət verildi. O elə körpə vaxtlarından ibadət edirdi. Həzrət Yəhya həzrət İsanın müasiri idi və onun peyğəmbərliyini təsdiq etmişdi. Yəhya öz qövmü arasında xüsusi hörmətə malik idi və hamını özünə cəzb etmişdi. Xalq onun ətrafında toplanar, moizələrini dinləyərdi. Yəhya onları günahdan tövbəyə, təqvaya çağırırdı. Nəhayət, Yəhya öz dövrünün padşahı tərəfindən şəhadətə yetirildi.²

Adı qeyd olunan peyğəmbərlərdən əlavə, bu surədə həzrət İbrahim və Həzrət Musa surənin 58-ci ayəsində buyrulur: «Onlar Allahın nə'mət verdiyi şəxslər idilər... Onlara Allahın ayələri oxunduğu vaxt ağlayıb, səcdəyə düşərdilər.»

20. «TA HA»

(«TA HA» MÜQƏTTƏƏ HƏRFLƏRDƏNDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 105. Bu surə necə başlayır? 106. Surənin əsas hissəsi hansı ilahi peyğəmbərə həsr olunmuşdur? 107. Həzrət Musa hansı səfərdə və necə peyğəmbərliyə seçildi? 108. Həzrət Musanın peyğəmbərlik yolunda çəkdiyi əziyyətlər nə üçün yad edilir? 109. Qiyamətdə Qur'andan üz çevirənlərin vəziyyəti necə olacaq?

Surənin mətni haqqında: «Ta ha» müqəttəə hərflərindəndir. Surə bu rəmzlərlə başlamışdır. İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir: «Ta ha» həzrət Peyğəmbərin adlarından biridir. Bu hərflərin mə'nası

---

¹ 15-ci ayə.

² "Əl mizan", c. 14, səh. 36-37

«ya talibəl-həqqil-hadiyyə iləyh», yə'ni “ey haqqı tələb edən və ona doğru yönəldən” –deməkdir.¹

Surənin 1-4-cü ayələrində oxyuruq: «Ta ha, biz Qur'anı sənə əziyyət çəkməyin üçün nazil etmədik –yalnız qorxan kəslərə xatırlatma olaraq göndərdik. O, yeri və uca göyləri yaratmış Allah tərəfindən nazil olub.»

Həzrət Peyğəmbər (s) müşriklərin hidayəti yolunda bir çox çətinliklər ilə qarşılaşırdı. O, gecə-gündüz bu insanların düz yola gəlmələri üçün çalışırdı. Amma onlar öz inkar, inad düşmənçiliklərinə davam edirdilər. Onların iman gətirməməsi və beləcə cəhənnəm əhli olacaqları barədə düşüncələr Həzrət Peyğəmbəri kədərləndirirdi.

Surənin əvvəlində Allah-təala Həzrət Peyğəmbərə bir növ təsəlli verir və onun bu yolda özünü çox incitməməsini istəyir. Allah-təala Peyğəmbərin yalnız gücü həddində çalışması intizarındadır. Qur'an Peyğəmbərin əziyyətə düşməməsi üçün nazil olmuşdur. Bu kitab yeri və göyləri yaratmış Allah tərəfindən göndərilmişdir ki, Allah və Onun ayələri xalqa xatırladılsın...

Surənin 90-135-ci ayələrində, yə'ni üçdə iki hissəsində peyğəmbərlik yolunda xeyli əziyyət çəkmiş həzrəti Musa haqqında danışılır. Ayələrdə Həzrətin həyatının dörd hissəsi bəyan olunur.

1. Həzrət Musanın Tur dağında peyğəmbərliyə seçilməsi və Fir'ona doğru göndərilməsi;

2. Fir'onun tövhidə də'vət olunması və xəbərdarlıqların ilahi mö'cüzələrlə başa çatdırılması;

3. Həzrətin (ə) Bəni-İsrailə birlikdə Misirdən çıxması, Bəni-İsrailin xilas, Fir'on və onun qoşununun Nil çayında qərq olması;

4. Bəni-İsrailin danaya pərəstişi, nəhayət Samiri, onun danası və Bəni-İsrailin aqibəti.

---

¹ “Şərif Lahici”, c. 3, səh. 47

Birinci hissə belə başlayır. Həzrət Musa öz ailəsi ilə birlikdə Mədyəndən Misirə tərəf getdiyi vaxt Tuva vadisi yaxınlığında Ture-sinada qaranlıq və soyuq bir gecədə yolu itirdi. Bu vaxt Həzrət Musa uzaqdan bir od gördü. Düşündü ki, həmin yerdə kimsə ola bilər. Düşündü ki, ya həmin adamdan yolu soruşar, ya bir adam olmasa həmin oddan götürər. Uyğun əhvalatın davamında Qur'ani-Kərimdə buyrulur: «Musa odun yanına çatdıqda belə bir nida gəldi: Ya Musa! Mən həqiqətən sənın Rəbbinəm. Ayağındakını çıxar, sən müqəddəs Tuva vadisindəsən; Mən səni peyğəmbər seçdim, sənə vəhy olunanı dinlə, mən, həqiqətən, sənın Rəbbinəm. Məndən başqa heç bir tanrı yoxdur. Mənə ibadət et və məni dərk etmək üçün namaz qıl; Qiyamət günü mütləq gələcəkdir. Hər kəs etdiyi əməlin əvəzini alsın deyər, mən onu məxfi saxlamışam. Ehtiyatlı ol, qiyaməti danan, nəfs istəklərinə aldanan kəs səni bu anlamdan uzaqlaşdırmayın. Yoxsa məhv olarsan!»

Beləcə, Həzrət Musanın peyğəmbərliyi başlayır. O əsasının əjdahaya dönməsi, əlinin işıqlanması kimi mö'cüzələrlə silahlandırılaraq, Fir'ona doğru göndərilir. Musa Fir'onu tövhid dininə də'vət etməli idi.

Öz peyğəmbərlik yolunda Fir'on və Fir'on tərəfdarları, həm də öz qövmü tərəfindən olmazın məşəqqətlərinə düşür edilən həzrət Musa bütün mərhələlərdə Allah-təalanın yardımlarından faydalanır, peyğəmbərlik çətinlikləri onun üçün asanlaşdırılır.

Surənin 99 102-ci ayələrində Qur'ana arxa çevirənlər haqqında oxuyuruq: «Keçmişdə baş verənlərin bir qismini sənə belə nəq edirik. Sənə öz dərgahımızdan zikr də vermişik; hər kəs ondan üz döndərsə, şübhəsiz ki, qiyamət günü çiyinə ağır bir yük götürəcək; onlar həmin günah yükünün altında əbədilik qalacaqlar. Qiyamət günü onların daşıyacağı yük isə də pis yükdür; Sur çalınacağı, günahkarların gözləri göyərmiş halda məşhərə gətiriləcəyi gün...»

Bəli, hər kəs Qur'andan üz döndərib ona e'tinasız yanaşsa, qiyamət günü ağır bir əzab yükünü götürəcək və bu yükdən xilas ola bilməyəcək.

Qur'andan iki şəkildə üz döndərilir:

1. Düşüncə və e'tiqad baxımından üz çevirmə; yə'ni insan Allaha iman gətirmir. Necə ki, müşriklər, müxtəlif ayin ardıcılıqları belə etmişlər; 2. Qur'an göstərişlərinə diqqətsizlik və onlara əməl edilməməsi. Məsələn, bə'ziləri Qur'anın hicab və namaz hökmlərinə e'tinasız yanaşırlar. Bir qisim insanlar da xüms və zəkat ödəməkdən əmr və mə'ruf və nəhy əz münkərdən, pis işlərdən uzaqlaşmaqdan, vilayət və əhli beytə itaətdən çəkinirlər.

Bu dünyada Qur'an hökmlərinə göz yumanlar qiyamət səhnəsinə kor halda gətirilir. Onların çiyində olduqca ağır günah və əzab yükü olur. Belə bir əzaba düçar olmamağımız üçün əməl məqamında fərdi və ictimai işlərimizdə Qur'an göstərişlərinə əməl etməliyik. Əks təqdirdə Qur'ana arxa çevirənlərdən olacağıq.

Pərvərdigara, bizi qəflət yuxusundan oyat və Qur'ana əməl etməyimiz üçün yardım buyur!

BEŞİNCİ DƏRS

21.«ƏNBIYA»

22.«HƏCC»

23.«MU'MİNUN»

24.«NUR»

25.«FÜRQAN»

**«Ənbiya» ardınca «Həcc» bölməsi,
«Mu'minun», «Nur», «Furqan» Allah
kəlməsi.**

21. «ƏNBIYA»

(«ƏNBIYA» PEYĞƏMBƏRLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 110. Bu surədə açıqlanmış məsələlərin əsasını nə təşkil edir? 111. Peyğəmbərlərə münasibətdə Allah sünnesi, qaydası necədir? 112. Allah-təalanın peyğəmbərlərə buyurduğu vəhyin məğzi nədir? 113. Surədə Allah Onun övladı olmasına inananlara nə buyurur? 114. Haqq və batil haqqında Allahın sünnesi, qaydası nədir? 115. Allah-təalanın iradə və istəyinə görə yer üzünün varisləri kimlərdir?

Surənin mətni haqqında: Surənin məğzini peyğəmbərlər haqqında söhbətlər təşkil edir. Surənin 48-91-ci ayələrində on yeddi peyğəmbər, yə'ni Qur'anda adı çəkilən peyğəmbərlərin üçdə ikisi haqqında danışılır. Ona görə də surə «Peyğəmbərlər» surəsi adlandırılmışdır.

Bu surənin ayələrində ilahi peyğəmbərlərin əhvalatlarına işarə edilməklə, nəzərdə tutulan əsas məsələ odur ki, Allah-təala onları insanlara göndərmiş, hikmət və şəriətlə möhkəmləndirmiş, zalımların şərindən qorumuşdur. Onlara göstərilən yardımlar təsadüfi deyil və varlıq aləminə hakim olan ilahi sünnelər əsasında. Bu bildirişlər həzrət Peyğəmbər və İslama yenicə qədəm qoyanlara bir müjdədir. Ayələr müşriklərin min bir əzab-əziyətində dözən müsəlmanlara ümid verdiyi kimi, Peyğəmbəri məsxərəyə qoyan müşrik və kafirlər üçün də bir hədədir. Onlar həzrət Peyğəmbərə və onun risalətinə min bir böhtan atırdılar. Onu gah sehribazlıqda ittiham edir, ilahi vəhyləri onun qatışıq yuxuları hesab edir, gah da həzrəti şair adlandırırdılar.

Müşriklər keçmiş peyğəmbərlərin və qövlərin əhvalatlarını eşitməklə ibrət dərsi götürməli, öz rəftarlarını islah etməli və bilməlidirlər ki, münasibətlərini dəyişmədikləri təqdirdə keçmişdəkilər kimi əzaba düşər olasıdırlar.

İlahi peyğəmbərlərə vəhyin məğzini 25-ci ayə açıqlayır: «Səndən əvvəl elə bir peyğəmbər göndərmədik ki, ona

“Allahdan başqa tanrı yoxdur, buna görə də yalnız mənə ibadət edin” –deyə vəhy etməyəək.»

Növbəti ayədə Allahın övlad sahibi olduğuna inanan kafirlərin iddiaları rədd edilir, Allahın belə bir sifətdən uzaq olduğu bəyan olunur. Demək, Allahın övlad sahibi olması haqqındakı düşüncələr batildir, belə düşünən insanlar cahiliyyət dövründə mələkləri Allahın qızı sayanlarla eyni əqidədədirlər. Məsihilər «Məsih Allahın oğludur», yəhudilər isə «Uzeyir Allahın oğludur» –deyirlər. Allah-təala yəhudiləri və məsihiləri belə batil əqidələrinə görə lə'nətləyir və buyurur: «Allah öldürsün o kəsləri ki, həqiqəti tərsinə göstərirlər.»¹

Müsəlmanlara bir əmr be mə'ruf və nəhy əz münkər kimi vacibdir ki, qüvvələri daxilində kafirləri və digər din ardıcılarını tövhid və müvəhhidliyə də'vət etsinlər. Ən çirkin iş olan küfr və şirkdən çəkəndirmək, «La ilahə illəllah» şəhadətinə, iman və tövhidə də'vət etmək mühüm vəzifədir.

Bu yolda çalışan insanlar ilahi peyğəmbərlərin yolunda müqəddəs iş aparırlar.

Surənin 18-ci ayəsində digər bir ilahi qanun bə'yan olunur və buyurulur: «Biz batili həqiqətlə rədd edərik, o batili yox edər. Batil də dərhal puç olar.»

Bəli, yer üzündə haqqın batillə daimi savaşı ilahi bir sünnə, qanundur. Nəhayətdə batil puç olası və həqiqət qalib gələsidir. Ayədən görüldüyü kimi batilin puça çıxması qəfil bir işdir. Bu işi əvvəlcədən müəyyənləşdirmək mümkünsüzdür.

Söhbətimizin bu yerində hazırki əsrdə batilin məhv olmasına iki nümunə göstəririk:

1. Təpədən-dırnağadək silahlanmış, iki min beş yüz illik İran zor aparatının, hökumətinin məhv olması. Bu hökuməti bütün qərb və cinayətkar Amerika dəstəkləyirdi. Bütün

---

¹ “Tövbə”, 30

bunlara baxmayaraq, müsəlman İran xalqı Həzrət imam Xomeyninin (r) rəhbərliyi altında qalib gələ bildi;

2. 70 il marksist bayrağı altında dinlə mübarizə aparmış, Allaha e'tiqadı beyinlərdən çıxarmağa çalışmış Sovetlər Birliyini xatırlayın. Bu rejim öz təbliğatında dini cəmiyyət üçün tiryək kimi tanıtırdı. Amma nəhayət bu zalım rejim də məhv oldu və imamın tə'birincə, kommunizmin, bu zalım qüdrətin adı və əlamətləri muzeylərdə və tarixdə qaldı.

Digər batil hökumətlər də məhv olasıdırlar. Qərb imperialistləri və sionistlər də belə bir aqibətə məhkumdurlar. Gec-tez onların da varlığı məhv olub gedəsidir. Surənin 105-ci ayəsində bu barədə deyilir: «Həqiqətən də, zikrdən sonra Zəburda yazmışdıq ki, yer üzünə yalnız mənim saleh bəndələrim varis olacaqlar.»

22. «HƏCC»

(«HƏCC» KƏ'BƏNİN ZİYARƏTİNDƏN İBARƏT VACİB DİNİ VƏZİFƏDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 116. Bu surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur? 117. Müsəlmanlar cihad iznini necə əldə etdilər? 118. Həcc əməlləri nəyi təcəssüm etdirir və nəyi xatırladır? 119. Yəhudilərin, sabiilərin, məsihilərin və zərdüştilərin aqibəti necə olacaq?

Surənin mətni haqqında: Bu surə Həzrət Peyğəmbərin hicrətinin əvvəlində, Bədr döyüşündən qabaq Mədinədə nazil olmuşdur. Surələrdən mə'lum olur ki, o nazil olan vaxt müsəlman cəmiyyəti yenicə formalaşmağa başlamışdı. Bu cəmiyyət öz cüz'i imkanları sayəsində möhkəmlənməkdə idi. Hansı ki, həmin vaxt müşriklər şöhrət və qüdrət sahibi idilər.

Uzun müddət idi ki, müsəlmanlar həzrət Peyğəmbərdən müşriklərlə cihad icazəsi istəyirdilər. Həzrət (s) onlara buyurdu: «Mənə müharibə əmr olunmamışdır və bu barədə heç bir göstəriş verilməmişdir.» Məkkədə olduqları vaxt kötəklənmiş, yaralanmış işkəncələrlə üzlənmiş müsəlmanlar hər gün Peyğəmbərin yanına gəlib, müşriklərin onlara verdiyi əzab-əziyyətdən danışirdilər. Həzrət onlara təsəlli

verir, səbr və dözümlə qurtuluş gününü gözləmələrini istəyirdi. Nəhayət, surənin Mədinədə nazil olmuş 38-41-ci ayələrində müsəlmanlara cihad icazəsi verildi: « Zülmə mə'ruz qaldıqlarına görə vuruşanlara (kafirlərə qarşı Allah yolunda döyüşməyə) izin verilmişdir. Allah onlara kömək etməyə, əlbəttə, qadirdir! O kəslər ki, haqsız yerə, ancaq "Rəbbimiz Allahdır" - dediklərinə görə yurdlarından (Məkkədən) çıxarıldılar. Əgər Allah insanların bir qismini digər qismi ilə (müşrikləri mö'minlərlə) dəf etməsəydi, sözsüz ki, içərisində Allahın adı çox zikr olunan soməələr (rahiblərin yaşadığı monastırlar), kilsələr, mə'bədlər (yəhudi mə'bədləri) və məscidlər dağılıb gedərdi (darmadağın edilərdi). Allah Ona (öz dininə) yardım edənlərə, şübhəsiz ki, yardım edər. Həqiqətən, Allah yenilməz qüvvət, qüdrət sahibidir! O kəslər ki, əgər onları yer üzündə yerləşdirsək (onlara bir yer versək), namaz qılar, zəkat verər, (insanlara) yaxşı işlər görməyi əmr edib, pis işlər görməyi qadağan edərlər. Bütün işlərin sonu (nəticəsi) Allaha aiddir. (Allah qiyamət günü əməllərinə müvafiq olaraq mö'minlərə mükafat, kafirlərə isə cəza verəcəkdir).» Surənin 39-cu ayəsi cihad haqqında nazil olan ilk ayədir. Ayədən görüldüyü kimi, mö'min o şəxsdir ki, Allah ona yer üzündə qüdrət verdikdə o başqaları kimi yolunu azmır, əksinə, saleh cəmiyyət qurur, namaz qılır, zəkat ödəyir, yaxşı işləri əmr və pis işləri qadağan edir.

Surədə mö'minlərin Məscidül-hərəmə girməsinə kafir və müşriklərin maneçiliyinə işarə olunur və onlar ağır əzabla hədələnilir. Sonra həzrət İbrahim dövründə ilk dəfə Allah evinin ziyarət olunmasından, həccdən danışılır. Xalqa həccin bəyan edilməsinin həzrətə (s) əmr edildiyi xatırlanır. Daha sonra həccin ümumi hökmlərinin bir hissəsi açıqlanır.

Qeyd etməliyik ki, həcc əməlləri öz əsas və cüz'i hökmləri ilə tövhid, şirkin inkarı, bəndəlikdə ixlas mərhələlərində İbrahim-Xəlil üsulunu tam şəkildə təcəssüm etdirir.

17-ci ayədə mö'minlər və kafirlər haqqında oxuyuruq: «Həqiqətən, Allah mö'minlərlə yəhudilər, sabiilər, xaçpərəstlər və müşriklər arasında hakimlik edəcəkdir. Şübhəsiz ki, Allah hər şeyə şahiddir.» Bu iki qrupun aqibəti 19-23-cü ayələrdə belə bəyan olunur: «Rəbbi haqqında mübahisə aparan bu iki zümrə bir-biri ilə düşməndir. Onu inkar edənlər üçün oddan libas biçilmişdir, yuxarıdan başlarına qaynar su tökülər, həmin su ilə qarınlarında olan və dəriləri əridilər; onlar üçün dəmir gürzlər də hazırlanmışdır; qəmin çoxluğundan oradan qurtulmaq istədikdə oraya qaytarırlar və onlara deyərlər: «Dadın atəşin əzabını; həqiqətən, Allah iman gətirib, saleh işlər görənləri altından çaylar axan cənnətlərə daxil edəcəkdir. Onlar orada altun və incilərlə bəzənəcəklər və libasları ipəkdən olacaq.

23. «MU'MİNUN»

(«MU'MİNUN» İMAN GƏTİRƏNLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 120. Surənin başlanğıcında mö'minlər haqqında nə buyrulur? 121. Namazda «xüşu» nə deməkdir? 122. Hansı işlər «ləğv» hesab olunur? 123. Kafirlər ölüm məqamında nə arzulayırlar? 124. Kafirlərin çöhrələri cəhənnəmdə necə olar? 125. Kafirlər dünyada nə qədər yaşadıqlarını güman edərlər?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında mö'minlərin doğru yolda olduğu bildirilir və onların xüsusiyyətləri sadalanır. 1-11-ci ayələrdə belə buyrulur: «Həqiqətən, mö'minlər nicat tapmışlar; O kəslər ki, namazlarında xüşulu («xaşə») olar; o kəslər ki, ləğv işlərdən üz döndərər; onlar ki, zəkat ödəyər; onlar ki, ayıb yerlərini qoruyarlar... onlar ki əmanətlərinə və əhdlərinə əməl edər; onlar ki, namazlarına diqqətlidirlər; (bəli) məhz onlar varislərdir; onlar behiştə irs aparanlar və orada əbədi qalanlardır.» Bu ayələrdə mö'minlərin qurtuluşundan danışılır. «Fələh» dedikdə zəfər çalmaq, arzulara çatmaq nəzərdə tutulur. «Fələh» insanın həm dünya, həm də axirət

arzularına çatmasıdır. Mö'minlər həm dünya, həm axirət səadətinə nail olasıdırlar. Onların əbədiliyi fənaya uğramaz, varları əskilməz, izzətlərində zillət görünməz.¹

Ayələrdə mö'minlərin sifətləri də sadalanır. Mö'minlər namazlarında xüshulu olanlardır. İnsan qəhrli bir sultanın hüzurunda durduğu vaxt sultanın əzəmətinin tə'siri altında yalnız ona diqqət edir. Belə bir hal xüshu halına uyuşur. Mö'minlər namaz zamanı belə bir halda olurlar. Kompasın əqrəbi yalnız şimala yönəldiyi kimi, mö'minlərin də diqqəti namaz zamanı yalnız Allaha istiqamətlənir. Allahın əzəməti onları ağışuna almışdır.

Mö'minlərin ikinci xüsusiyyəti onların ləğvdən üz çevirmələridir. Ləğv heç bir faydası olmayan işlərə deyilir. Dini baxımdan ləğv işin nə axirət, nə də dünya üçün faydası var. Demək, istər bilavasitə, istər dolayısı ilə axirət üçün faydası olmayan işlər ləğvdir. Bu rəvayətdə Həzrət Əmirəlmö'minin (ə) Allah zikrindən kənar istənilən bir söhbəti ləğv kimi tanıtdırır. Ayələrdə mö'minlərin digər bir xüsusiyyətinə də işarə olunmuşdur. Onlar firdövs cənnətlərinin varisləri kimi tanıtdırılırlar. Mö'minlərin orada əbədi qalacağı bildirilir.

Surənin sonunda, 99-115-ci ayələrdə dünyaya aldanmış, ölmüş və məaddan qafil olan, mö'minlərə rişxənd edən kafirlər və müşriklər haqqında oxuyuruq: «Müşriklərdən birinin ölümü çatdığı zaman o belə deyər: «Pərvərdigara, məni geri qaytar; bəlkə puça çıxardığım ömrümün müqabilində bir iş görə bildim.» Xeyir, heç vaxt! Bu faydasız bir sözdür. Onların qarşısında ayağa qaldıracaqları günə qədər bərzəx vardır; Sur çalınacağı gün onların arasında nə qohumluq əlaqələri qalar, nə də bir-birindən hal-əhval tutarlar; yalnız tərəzisi ağır gələnlər xilas olar; tərəzisi yüngül gələnlər isə özlərinə ziyan edənlərdir. Onlar cəhənnəmdə daimi qalarlar; cəhənnəm odu onların üzlərini

---

¹ "Əl-mizan", c. 15, səh. 4

yandırır, onlar dodaqları yanmış, dişləri ağarmış vəziyyətdə qalarlar; (onlardan soruşular) məgər mənim ayələrim sizə oxunmurdumu? Siz isə onları yalan hesab edirdiniz; onlar deyirlər; «Ey Rəbbimiz, bədbəxtliyimiz bizə qalib gəldi, azğın bir qövüm olduq; ey Rəbbimiz, bizi cəhənnəm odundan çıxar, əgər bir də pis işlərə qayıtsaq, şübhəsiz ki, zalımlardan olarıq»; Allah buyurur: «Orada itin və mənə heç bir şey deməyin; çünki bəndələrimdən bir zümrəsi «ey Rəbbimiz, biz iman gətirdik, artıq bizi bağışla, bizə rəhm et, sən rəhm edənlərin ən yaxşısısan» deyirdilər; siz isə onları məsxərəyə qoyurdunuz; (məsxərələriniz məni yada salmağı belə sizə unutdurmuşdu; siz onlara gülürdünüz; səbr etdiklərinə görə onları bu gün mükafatlandırdım; onlar nicat tapanlar, uğur əldə edənlərdir; (Allah kafirlərə müraciətlə) buyurur: «Yer üzündə neçə il qaldınız?» Onlar deyər: «Bir gün, yaxud bir gündən da az.» Buyurur: «Əgər bilsəydiniz, çox az qaldınız; yoxsa sizi əbəs yerə yaratdığımızı və hüzurumaza qaytarılmayacağınızı güman edirdiniz?!

24. «NUR»

(«NUR» İŞIQLI MƏ'NASINDADIR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 126. Allahın göylərin və yerin nuru olması nə deməkdir? 127. Bu surədə hansı hökmlər byurulmuşdur?. 128. Surədə böhtan haqqında nə deyilir? 129. Ayələrdə kişi və qadınların naməhrəmə baxması və qadınların öz zinətlərini göstərmələri haqqında nə buyurulur? 130. Surədə izdivac yoxsulluğundan qorxu haqqında nə deyilir və Allah nə və'd edir?

Surənin mətni haqqında: Surənin 35-ci, «Nur ayəsində» «nur» kəlməsi beş dəfə işlədilmişdir. Ayə belə başlayır: «Allah göylərin və yerin nurudur...» Bu nə deməkdir? Allahı bir nur parçası hesab etmək olarmı? Doğrudanmı, Allah-təala hiss üzvləri ilə duyulan fiziki bir nurdur? Əgər uşağa deyilsə ki, «Allah nurdur», o, Allahı nur parçası kimi təsəvvür edə bilər və bu təbiidir. Amma aydın məsələdir ki, ayə bunu

nəzərdə tutmur. Ayənin mə'nasını dərk etmək üçün nur haqqında bir qədər danışmaq lazım gəlir. Bu kəlmənin ilkin mə'nası həmin fiziki nurdur. Bu nur başqa şeyləri işıqlandırır, onun özünü isə işıqlandırmağa ehtiyac yoxdur. O aşkar və aydındır. Demək, nur həm özü işıqdır, həm də işıqlandırandır. Onun əksi qaranlıq və zülmətdir. Işıq olmayan yerdə insan öz ətrafındakı predmetləri müşahidə edə bilmir. Amma işıq kimi işıqlandırma xüsusiyyətinə malik olan bir çox şeylər nur adlandırılmışdır. Məsələn, elm nuru, iman nuru, mə'rifət nuru və s.

Hədislərdə buyrulur: Elm elə bir nurdur ki, Allah istədiyi bəndəsinin qəlbində onu parladır. Bəli, elm bir nurdur və elmin işığından varlıq aləmi insan üçün işıqlanır. İman nurunda agahlıq, bəsirət yaradır. Məhz iman nurunda insan yaranmış məqsədini görə bilir və bu nur onu xoşbəxtliyə aparır.

Demək, Allah o mə'nada nur adlandırılmışdır ki, həm özü aşkardır, həm də göylərin və yerin peyda olmasının səbəbkarıdır. Allah bütün varlıq aləmini işıqlandırandır. Öz yaranış nurundan qaranlıq və zülmətə varlıq libası geyindirən də Odur. Əgər Yaradan olmasaydı, heç bir şey vücuda gəlməz və görünməzdi. Bəli, bütün bunları nəzərə alaraq, Allah-təalanı nur kimi qəbul etmək olar.

Mədinədə nazil olmuş bu surədə bə'zi dini hökmlər də bəyan olunmuşdur. Məsələn, kişilərin naməhrəm qadınlara, qadınların isə naməhrəm kişilərə baxması haram buyurulmuşdur. Bu surədə həm də bir şəxsi nahaqdan iffətsizlikdə ittiham etmək məzəmmət olunur və onlara qarşı cəza müəyyənləşdirilir. Bu sayaq böhtan atan insanların şallaqlanması tə'kid olunur. Allah-təala ona və qiyamət gününə iman gətirənlərdən istəyir ki, bu hədlərin icrası zamanı mərhəmət göstərməsinlər. Günahkarların cəzalandırılmasında bir dəstə mö'minin iştirakı zəruri sayılır.

Surənin 11-16-cı ayələrində münafıqların və bir qrup sadələvh müsəlmanların Peyğəmbərin (s) məhrəmlərindən

biri haqqında böhtan deməsinə işarə olunur. Müsəlmanlar belə sözlər eşitdikləri zaman onu götür-qoy etmədikləri, böhtan saymadıqları üçün məzəmmət olunurlar: «Allah sizə öyüd-nəsihət verir ki, əgər mö'minsinizsə, bir daha belə etməyəsiniz.» Bəli, mö'minlər belə sözlər eşitdikləri vaxt deməliydilər ki, bizə bunu danışmaq yaraşmaz, bu çox böyük böhtandır.

19-cu ayədə oxuyuruq: «Mö'minlər arasında pis söz yaymaq istəyənləri dünyada və axirətdə şiddətli bir əzab gözləyir...» Surənin 30-31-ci ayələrində kişilər və qadınlar naməhrəmə göz yummağa çağırılır. Qadınlara göstəriş verilir ki, öz zinətlərini naməhrəmə aşkarlamasınlar. Ayələrdə naməhrəmlər müfəssəl şəkildə sadalanır.

32-ci ayədə göstəriş verilir ki, subay oğlanlar və qızlar evləndirilsinlər. Yoxsulluq qorxusundan izdivacı tə'xirə salmaq bəyənilmiş və müsəlmanlar belə yersiz təsəvvürlərə görə qımanır: «Əgər onlar yoxsuldurlarsa, Allah onları öz lütfi ilə dövlətli edər. Allah açılış edəndir və bəndələrinin halından agahdır.

25. «FÜRQAN»

(«FÜRQAN» «HAQQI BATİLDƏN AYIRAN» DEMƏKDİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 131. Nə üçün bu surə «Fürqan» adlandırılmışdır? 132. Allah Qur'anı nə üçün «Fürqan» adlandırır? 133. Bu surədə kafirlərin Peyğəmbərə qarşı hansı yersiz ittihamları yada salınır? 134. Qiyamət günü həzrət Peyğəmbər (s) Qur'anə görə xalqdan necə şikayət edəcək? 135. Qur'an necə dustaq edilir? 136. «İbadur-rəhman» hansı xüsusiyyətlərə malikdir və onların aqibəti nədir?

Surənin mətni haqqında: «Fürqan» surəsi bu ayə ilə başlayır: «Aləmləri qorxutmaq üçün Fürqanı öz bəndəsinə nazil edən Allah böyük xeyir və bərəkət çeşməsidir.» Ayədə Qur'an «Fürqan» adı ilə yad edilir. «Fürqan» «fərqləndirən» deməkdir. Qur'an haqqı batildən fərqləndirdiyi, ayırdığı üçün fərqlənmişdir.

Ruhu fərqlənən nuru ilə işıqlanmış insan haqq və batilin qarışdığı, batilin haqq libası geydiyi və haqq yerinə tanıtıldı. Dünyada onları bir-birlərindən fərqləndirə bilir. Belə insanı hiyləgərlər aldada bilmir, o, şeytanın və şeytan sifətlərinə toruna düşür.

İnsan üçün ən xeyirli iş haqqı batildən, həqiqəti xəyaldan fərqləndirməkdir. İnsan Qur'an və vəhy işığında hər şeyin həqiqi dəyərini öyrənə bilər. Qur'an işığında hərəkət edən insan boş yerə aşıq olmur, puç şeylərə vurulmur. Belə bir insan öz dəyərli ömrünü şeytana bəndəlik və əsirlikdə, azgın nəfəsa itaətdə keçirmir.

Məkkədə nazil olmuş bu surədə kafirlərin Qur'an və Peyğəmbərə qarşı yersiz e'tirazları bəyan olunur. Onlar deyirdilər: «O, bu Qur'anı özündən uydurub, Allaha aid edir. Bə'ziləri də bu işdə ona kömək göstərirlər;» «Bu ayələr keçmişdəkilərin əfsanələridir. Bə'ziləri səhər axşam onun üçün oxuyur, o isə əzbərləyib, ilahi kəlam adı ilə xalqa bəyan edir;» “Bu necə peyğəmbərdir ki, yemək yeyir, bazarda gəzir?! Nə üçün onun yanında bir mələk yoxdur və xalqı birlikdə qorxuturlar?! Nə üçün ona bir xəzinə və ya bağ verməmişdir ki, ondan yesin? O, sehirlənmiş bir adamdır!”

Allah-təala bu ittihamlara cavab verib, onları öz çirkin işlərinin aqibətindən xəbərdar edir: «Onlar üzü üstə düşmüş halda cəhənnəmə sürüklənərlər.» 22-30-cu ayələrdə bə'zi qiyamət səhnələri bəyan olunduqdan sonra İslam peyğəmbərinin (s) şikayətləri haqqında danışılır: «Peyğəmbər deyəcək: «Ey Rəbbim, həqiqətən, qövümüm bu Qur'anı tərək etmişdi.» Həzrət Peyğəmbər qövüm dedikdə ərəblərin, ümmətinin, qövümünün Qur'anı tərək etmiş hissəsini nəzərdə tutur.

Həmin gün Allahın Rəsulu Qur'ana e'tinasızlıq göstərənlərdən Allaha şikayət edər. O bildirər ki, bu insanlar Qur'anı tilavət etmədilər, Qur'an maarifindən danışılan məclislərdə olmadılar, Qur'andan danışan insanları dinləmədilər, Qur'an tə'limlərinə diqqətsiz oldular; Əgər

Qur'an oxuyurlarsa, yalnız gözəl səs və savab nəzərdə tuturlar, ayələrin mə'nası barədə isə düşünmürlər; Qur'anın ibrətamiz sözlərindən öyrənmirlər, onun xəbərdarlıqlarından oyanmırlar; Qur'an oxusalar da, qəlbləri qəflətdədir, oxuduqları anlarda heç bir dəyişiklik yaratmır; Qur'andan istifadə etmirlər insanların dünya və axirət səadətini tə'min edəcək ayələr diqqətdən kənar qalır; onlar ayələri dinləyir, amma rəftarlarını dəyişmirlər!

Belə bir dua yerinə düşər: Pərvərdigara! Bizi Peyğəmbərin şikayət etdiyi kəslərdən qərar vermə!

63-77-ci ayələrdə «ibadur-rəhmanın», yə'ni Allahın xüsusi bəndələrinin sifətləri sadalanır. Bu sifətlərdən bə'zilərini nəzərdən keçirək: 1. Təvazö ilə yol gedərlər; 2. Cahillərlə yumşaq danışarlar; 3. Gecələr namaz qılar, səcdəyə düşərlər; 4. Cətin və ağır cəhənnəm əzabından qurtuluş üçün Allaha dua edərlər; 5. Dolanışiq xərcləri orta həddə olar, israf və xəsislikdən uzaq olarlar; 6. Yalnız Allaha pərəstiş edərlər; 7. Nahaqdan bir kimsəni öldürməzlər; 8. Pakdırlar; 9. Günah məclislərində iştirak etməzlər; 10. Boş, mə'nasız söhbət edən insanlardan üz çevirər və onlarla yoldaşlığı özlərinə layiq bilməzlər; 11. Allahın ayətləri qarşısında kar və kor dayanmazlar, bu ayələr haqqında düşünər, onlardan bəhrələnərlər; 12. Dua zamanı Allahdan belə istəyərlər: «Ailə-övladlarımızı gözüməzə işiq qərar ver və bizi müttəqilərə öncül et!» Bu dua ilə Allahdan ailə-övladları üçün xalis iman diləyərlər.

Onlar öz səbr və dözümləri ilə gözəl behişt otaqlarına daxil olar və həmin məkanlarda ne'mətlərdən bəhrələnərək orada əbədi qalarlar.

ALTINCI DƏRS

26.«ŞUƏRA»

27.«NƏML»

28.«QƏSƏS»

29.«ƏNKƏBUT»

30.«RUM»

**«Şuəra», sonrasa «Nəml» və «Qəsəs»,
«Ənkəbut», «Rum»u oxuya hər kəs.**

26. «ŞUƏRA»

(«ŞUƏRA» ŞAİRLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 137. Bu surə nə vaxt nazil olmuşdur və qohumlarla bağlı Həzrət Peyğəmbərə nə əmr olunur? 138. Bu surədə keçmiş peyğəmbərlərin qövmləri haqqında nə üçün danışılır? 139. Qur'an onu şeytani təlqin sayanlara nə buyurur və şeytanın əsil alətləri kimlərdir? 140. Qur'anı şe'r, Peyğəmbəri şair adlandıranlara bu surədə nə cavab verilir? 141. Qur'anda şe'r və şair necə dəyərləndirilir? Hansı şairlər istisna olunur?

Surənin mətni haqqında: Bu surə be'sətin, peyğəmbərliyin ilk vaxtlarında Məkkədə nazil olmuşdur. Surədə Peyğəmbərə əmr olunur ki, öz yaxınlarını şirk və bütpərəstlikdən çəkendirib, İslama də'vət etsin. 214-220-ci ayələrdə Peyğəmbərə belə əmr olunur: «Ən yaxın qohumlarını qorxut. Sənə tabe olan mö'minlərlə xoş rəftar et. Sənə qarşı çıxanlara belə de: «Sizin etdiklərinizdən zara gəlmişəm;» qadir və mehriban Allaha təvəkkül et; namaza durduğun vaxt səni görənlər arasındakı səcədə edənlər arasında hərəkət edəndə də; həqiqətən, eşidən və bilən Odur.»

Surənin məqsədi Həzrət Peyğəmbərə təsəlli və aramlıq verməkdir. Çünki qövmü onu, Allah tərəfindən nazil olmuş Qur'anı inkar edir, Həzrəti daim incidirdilər. Qüreyşin ittihamlarından biri Peyğəmbərin divanə və şair sayılması idi. Onlar Qur'anı şe'r və şeytani təlqin hesab edirlər. Surədə bu ittihamlara cavab verilir, müşriklərə keçmişdə bu işi görənlərin aqibəti xatırladılır. Ona görə də Həzrət Musa, İbrahim, Nuh, Hud, Saleh, Lut və Şüeyb peyğəmbərin qövmləri haqqındakı əhvalatlar nəzərdən keçirilir, ilahi peyğəmbərləri inkar etmiş zalımların cəzası önə çəkilir.

Bütün bunların nəql olunmasında məqsəd Həzrət Peyğəmbəri pərişanlıqdan qurtarmaqdır. Eləcə də, bu əhvalatları eşidən müşriklər və kafirlər keçmiş qövmlərin

aqibətindən ibrət götürməli idilər. 210-211-ci ayələrdə Qur'anı şeytani təlqin sayan müşriklərə belə cavab verilir: «Onu şeytanlar endirməmişlər; onlar layiq deyillər və gücləri də yoxdur.» 221-ci ayədə Qur'ana böhtan atan kafirlər özləri şeytan aləti kimi tanıtılır və buyrulur: «Şeytanların kimə nazil olduğunu siz xəbər verimmi? Onlar hər bir günahkar yalançıya nazil olurlar.»

Müşriklərin İslam peyğəmbərinə qarşı nahaq ittihamlarından biri də bu idi ki, guya Həzrət (s) şairdir, Qur'an isə şe'r! Qur'an bu ittihamı da rədd edir və onun cavabında 224-227-ci ayələrdə buyrulur: Şairlərə yalnız azğınlar itaət edər; Görmürsənmi ki, onlar hər yerdə cəhətsiz gəzib dolaşırlar?! Yalnız iman gətirib, layiq işlər görənlər və Allahı çox zikr edənlər istisnadır...»

Bəli, şairlər belədirlər. Qur'anın bildirdiyi kimi, onlar hər yerdə sərgərdan gəzər və xəyalları onları o tərəf bu tərəfə çəkər. Həyatın gerçəkliklərindən qəflətdə olan bu insanlar daim təxəyyüllərinə əsaslanırlar. Onlar dediklərinə əməl etməzlər.

Hansı ki, həzrət Peyğəmbər (s) xalqı varlıq aləmindəki həqiqətlərin qəbuluna də'vət edirdi. Həzrət Qur'anda ona vəhy olunanlara tam bağlı idi.

Əllamə Təbatəbai bu ayələrin təfsirində şe'r və şairliyin mahiyyətini bəyan edir. Onun münasibətinin xülasəsi belədir. Şe'r-in əsasını batilin və həqiqətdən uzaq məfhumların həqiqət kimi göstərilməsi təşkil edir. Şe'rə və şairə uyan insanlar haqq yoldan azır və təxəyyülə təslim olurlar.

Qur'an buyurur ki, şairləri yalnız yolundan azanlar və batilə uyanlar xoşlayırlar. Onların danışıqında heç bir çərçivə yoxdur. Onlar heç bir hədd-hüddü tanımadan danışırlar. Çox vaxt batil bir işi həqiqət və bəyənilmiş bir iş kimi tərifləyirlər. Bə'zən də əksinə, gözəl bir işi elə məzəmmət edirlər ki, həmin işə qarşı nifrət yaranır. Onlar xalqı batilə də'vət edir və həqiqətdən uzaqlaşdırırlar.

Bu üç ayənin nəticəsi budur ki, həzrət Peyğəmbər (s) şair deyil. Şe'rin əsasını azgınlıq təşkil etdiyindən belə bir işi Həzrətə aid etmək olmaz. Həzrət Peyğəmbərə (s) tabe olanlar həqiqət sorağındadırlar. Çünki həzrətin də'vəti ona nazil olan vəhylərə əsaslanır və bu vəhylər batilə yox, haqqa doğru çağırır.

Amma Qur'anda bə'zi şairlər istisna olunur. Bu şairlər saleh işlər görür, Allaha diqqətli olur və Onu çox zikr edirlər. Allahı çox zikr etdiklərindən bu şairlər haqqa doğru hərəkətdədirlər. Allahın zikri onları batilə doğru hərəkətdən çəkindirir. Ona görə də belə mö'min şairlər azgın şairlərin fəsadlarından uzaq olurlar.¹

Həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətlərdə hikmətli, haqqı təbliğ edən şe'rlər istisna təşkil edir. Bu rəvayətdə mö'min şairlərin dili küfrilə cihad qalxmış qılınc kimi tanıtılır. Həqiqəti deyən şairlər haqq yolda qanına qəltan olmuş mücahidlərdən sayılırlar.

---

27. «NƏML»

(«NƏML» QARIŞQA DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 142. Bu surə əvvəlcə Qur'anı necə tanıtdırır? 143. Nə üçün bu surə «Nəml» adlandırılmışdır? 144. Həzrət Süleymanın başına nələr gəldi və Allah-təala ona hansı ne'mətləri əta etdi? 145. Tövratda Həzrət Süleyman haqqında hansı təhrif olunmuş mə'lumat verilir? Qur'anın bu barədə nəzəri nədir?

Surənin mətni haqqında: Surənin ikinci və üçüncü ayələrində Qur'an haqqında belə buyurulur: «Mö'minlərə rəhbər və müjdədir; O kəslər ki, namaz qılar, zəkat verər və axirətə möhkəm inanarlar.»

Ayələrdə həzrət Peyğəmbərə bildirilir ki, ona vəhy olunanlar haqqı batildən fərqləndirən bir kitabın ayələridir. Məqsəd aydın şəkildə bəyan olunur və onda heç bir şübhə

---

¹ "Əl-mizan", c. 15, səh. 469-471

yoxdur. Bu ayələr bəşər tərəfindən rahatlıqla dərk edilir. Ayələrdə düzgün əqidələr, Allahın insan qarşısında layiqli rəftarı, insanların bir-birinə münasibətdə düzgün davranışı, keçmiş qövmələrin başına gələnələr, axirətdə insanların aqibəti aydın şəkildə bəyan olunur.

Bəli, Qur'an öz aydın bəyanatları ilə insanlara doğru yol göstərir. İman gətirənlər həqiqətə və doğru yola yönəldilir. Təbii ki, özünü bu kitabın göstərişlərindən məhrum edənlər ondan faydalana bilməzlər. Amma mö'minlər dünya və axirətlə bağlı göstərişlərindən bəhrələnərək, xoşbəxtlik əldə edirlər.

Qur'an həm də mö'minlər üçün bir müjdədir. Allahın əbədi behiştindən hazırlanmış ne'mətlər onların qəlbini sevindirir. Əməl və rəftarlarında iman əsərləri görünən mö'minlər axirətə əmindirlər.

Surənin 6-cı ayəsində Qur'anın hikmət çeşməsi və bütün işlərdən agah olan Allah tərəfindən nazil edildiyi bəyan olunur. Surədə Həzrət Musa, Davud, Süleyman, Saleh, Lut kimi ilahi peyğəmbərlərin həyatından parçalar nəql olunur..

Surənin 15-44-cü ayələrində həzrət Süleymanın əhvalatı nəql edilir. Əhvalat belə başlayır: «Doğrudan da, biz Davuda və Süleymana elm verdik. Onlar dedilər: «Həmd olsun bizi bir çox imanlı bəndələrindən üstün tutan Allaha»; Süleyman Davuda varis oldu və dedi: «Ey insanlar, bizə quşların dili tə'lim olmuşdur və hər şeydən verilmişdir. Həqiqətən, bu, aşkar bir imtiyazdır;» Süleyman üçün insanlardan, cinlərdən və quşlardan ibarət qoşun toplandı. Onlar nəzm-nizamla bir-birlərinə qoşuldular; Nəhayət, qarışqa vadisinə çatdıqda bir qarışqa dedi: «Ey qarışqalar, yuvalarınıza girin ki, Süleyman və ordusu sizi bilmədən tapdalamasınlar»; Süleyman qarışqanın bu sözlərinə gülümsəyib dedi: «Pərvərdigara, mənə, ata-anama verdiyin ne'mətlərə görə şükr etmək, Sənin razı qalacağın işi görmək üçün qəlbimə qüvvə ver. Məni öz mərhəmətinlə saleh bəndələrin sırasına daxil et.»

Bu əhvalatda qarışqanın dediklərini anladığı üçün Süleymanın çöhrəsinə təbəssüm qonduğu bildirilir. Allah ona necə də böyük ne'mət vermişdir! O peyğəmbərdir, quşların və sair heyvanların dilini anlayır. Böyük səltənət sahibidir, cinlərdən, insanlardan və quşlardan ibarət ordusu var. Ona görə də Həzrət Süleyman Allahdan şükr etmək qüvvəsi istəyir. O, Allahdan ilahi razılığa səbəb olacaq işlər üçün yardım diləyir. Süleyman şükr edərkən ata-anasına verilmiş ne'mətləri də yada salır. Nəhayətdə Allahdan istənilir ki, onu saleh bəndələr zümrəsinə daxil etsin.

Surədə həzrət Süleymanın qoşununun qarşısına çıxmış qarışqa haqqında danışıldığından o «Nəml» adlandırılmışdır.

Təəssüf ki, təhrif olunmuş Tövratda Həzrət Süleymana böhtan atılır, ömrünün sonunda onun tövhid yolundan azıb, bütperəst olduğu bildirilir. Guya Süleyman öz arvadlarının bütələrinə səcdə edirmiş! Eləcə də, Həzrət Davuda qarşı böyük hörmətsizlik göstərilir. Süleymanın atasına qarşı ədəbsizlik etməsi elə bir həddə çatır ki, Süleymanı qanunsuz övlad sayırlar.

Tövratdan fərqli olaraq, Qur'anda hər iki peyğəmbərin şəxsiyyətinin müqəddəsliyi qorunur və bütün peyğəmbərlər pak sayılır. Eləcə də, Tövratda Süleymana qarşı irəli sürülmüş haqsız ittihamlar rədd edilir və buyurulur ki, «Süleyman kafir olmadı.»

---

28. «QƏSƏS»

(«QƏSƏS» ƏHVALAT DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 146. Bu surədə mö'minlərə hansı və'dlər verilir? 147. Həzrət Musanın əhvalatı bu surədə nə üçün yad edilir? 148. Qarun kim idi və onun aqibəti necə oldu? 149. «Qəsəs» nə deməkdir və surə nə üçün «Qəsəs adlandırılmışdır?

Surənin mətni haqqında: Surənin 5-ci ayəsində oxuyuruq: «İstəyirik ki, yer üzündə zəifliyə düşər edilənlərə minnət qoyaq, onları rəhbər və varis qərar verək.» Bu surə mö'minlərə gözəllik və'd edir. Onlar Mədinəyə hicrətdən

qabaq çox az idilər. Qüreyş zalımları Məkkədə onları zəiflətməmiş, çox çətin bir şərait yaratmışdı. Surədə Allah-təala və'd edir ki, tezliklə bu insanlar xalqa rəhbər və yer üzünə varis olurlar. Belə bir ilahi müqəddərata misal olaraq, həzrət Musanın (ə) əhvalatı yad edilir və mö'minlərə müjdə verilir ki, onlara da belə bir ne'mət əta olunur, zalımların əlindən qurtulduqdan sonra izzətə çatarlar.

Həzrət Musa dünyaya gələndə Fir'on öz qüdrətinin fəvqünə çatmış, Bəni-İsraili xar və zəlil etmişdi. O bu qövmün oğlanlarını öldürür, qızlarını sağ saxlayırdı. Allah-təala Musanı Fir'onun ətəyində böyütdü. Nəhayət, Musa boya-başa çatdı. Bu məqamda Allah Musaya Fir'onun şərindən nicat verdi və onu Fir'on tərəfdarları arasından Mədyən şəhərinə gətirdi. Bir müddət sonra Allah-təala Musanı öz peyğəmbəri kimi, mö'cüzələri ilə Fir'onun üstünə göndərdi. Nəhayət, Fir'on və onun qoşunu son nəfərinədək Nil çayında qərq oldu və Musanın qövmü onların şərindən amanda qaldı.

Qur'an bu əhvalatı danışmaqla mö'minlərə bildirir ki, onları da nə vaxtsa qüdrət sahibi edəcəkdir. Bildilər ki, İslam peyğəmbəri vətəninə tərk etdikdən sonra həmin torpaqlara yenidən əzəmətlə qayıdacaq. Bu ilahi qanun heç bir zaman-məkana bağlı olmayıb, həmişə öz qüvvəsindədir. Bu qanundan güc alan dünya məzumları, müstəz'əflər (zəifliyə düşər edilmişlər) Allaha ümid və təvəkküllə öz mübarizələrini davam etdirməli və əmin olmalıdırlar ki, zalımların hakimiyyəti davamsızdır və fənaya gedir. 76-82-ci ayələrdə Qarun və onun aqibəti haqqında danışılır. Ayələrdə belə bəyan olunur: Qarun, doğrudan da, Musa qövmündən idi. O, Bəni-İsrailə zülm etməkdə həddi aşmışdı. Biz ona açarlarını bir dəstə güclü adamın zorla daşdığı xəzinələr vermişdik. Qövmü belə dedi: «Qürrələnib sevinmə. Şübhəsiz ki, Allah qürrələnib sevinənləri dost tutmaz; Allahın sənə verdiyindən axirət qazan. Amma dünyadan nəsibini də unutma. Allah sənə yaxşılıq etdiyi kimi sən də yaxşılıq et.

Yer üzündə fitnə-fəsad törədənləri sevmə!» Qarun dedi: «Bu var-dövlət mənə yalnız elmimin sayəsində verilmişdir.»

Məgər Qarun özündən daha qüvvətli və varlı neçə-neçə kəslərin Allah tərəfindən məhv edildiyini bilmirdimi?! Günahkarlardan günahları soruşulmaz; Qarun zinət içində qövmünün arasına gəldi. Dünyaya həris olanlar dedilər: «Kaş ki, Qaruna verilən bizə də veriləydi. Doğrudan da, o böyük bəxt, qismət sahibidir; Elm verilmiş kəslər isə belə dedilər: «Vay halınıza! İman gətirib yaxşı işlər görən kimsələr üçün Allahın mükafatı daha yaxşıdır. Bu ne'mətə yalnız səbr edənlər nail olurlar;» Nəhayət Qarunu sarayı ilə yerə batırdıq. Allahın qarşısında ona yardım edə biləcək bir camaat da yox idi. Heç özü də özünə kömək edə bilmədi; Dünən Qarunun yerində olmaq istəyənlər səhəri gün belə deyirdilər: «Vay, biz heç bilməmişik! Heç demə Allah bəndələrindən istədiyinin ruzisini artırır, istədiyinkini də azaldarmış. Əgər Allah bizə lütf etməsəydi, yəqin ki, bizi də yerə batırdardı. Heç demə, kafirlər nicat tapmayacaqlarmış.» Bu əhvalat böyük var-dövləti olan və bu var-dövlətlə fəxr edən, Allahı və ölümü unudan və günah ardınca gəzən insanlar üçün böyük bir ibarət dərsidir. Allahdan bixəbər kapitalistlərin, var-dövlət sahiblərinin iç üzü hazırkı dövrümüzdə də göz qabağındadır. Sadalanan bütün keyfiyyətləri qərb kapitalizminin çöhrəsində müşahidə etmək olar.

Bu əhvalat həm də kapitalistlərə baxıb, var-dövlət, zər-zibə arzusuna düşənlərə də bir xəbərdarlıqdır. Surənin başlanğıcında aydın oldu ki, «Qəsəs» əhvalat deməkdir. Uyğun kəlmə surənin 25-ci ayəsində Həzrət Musanın həzrət Şüeybə öz əhvalatını danışarkən işlədilir. Məhz bu səbəbdən surə «Qəsəs» adlandırılmışdır.

29. «ƏNKƏBUT»

(«ƏNKƏBUT» HÖRÜMÇƏK DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 150. İman gətirənlər ilahi sınağa çəkilmirmi? 151. Həqiqi mö'minlər dildə iman gətirənlərdən necə seçilir? 152. İlahi imtahan qanunu bizə də aiddirmi? 153. Allahdan qeyrisini himayəçi, hakim seçənlər bu surədə nəyə bənzədilir? 154. Hörümçək yuvası başqa evlərdən nə ilə fərqlənir? Digər vilayətlər ilahi vilayətdən necə fərqlənir? 155. «Dünya həyatı oyun-oyuncaqdan başqa bir şey deyil» ayəsinin məqsədi nədir və hansı həyat həqiqi həyatdır?

Surənin mətni haqqında: Surənin 1-3-cü ayələrində oxuyuruq: «Əlif, lam, mim; yoxsa insanlar güman edirlər ki, iman gətirdik» demələri ilə onlardan əl çəkiləcək və imtahan olunmayacaqlar?

Şübhəsiz ki, onlardan əvvəlkiləri də imtahana çəkmişdik. Allah doğru danışanları da, yalançıları da yaxşı tanıyır.» Surədəki ayələrdən, xüsusi ilə də, ilkin ayələrdən belə bir nəticə əldə olunur ki, Məkkədə hicrətdən qabaq iman gətirmiş bə'zi şəxslər müşriklərin fitnələri qorxusundan əqidələrindən dönmüşdülər. Çünki müşriklər heç vəchlə müsəlmanlardan əl çəkmir, daim onları hədələyirdilər. İman gətirənlərə bildirilirdi ki, əgər tutduqları yoldan dönsələr, onlara dəyən zərər ödənəcək. İmanlarından əl çəkməyəcəkləri təqdirə, işgəncə yolu ilə döndəriləcəkləri və'd olunurdu. Bəli, surə Məkkədə belə bir şəraitdə nazil oldu. Surədə belə bir nöqtə bəyan olunur ki, insanları imana də'vət edən Allah dil imanını yox qəlb imanını nəzərdə tutur. Həqiqi iman təzyiqlər artdıqca daha da möhkəmlənir və dərin kök atır. Fitnələr və acı hadisələr həqiqi iman gətirənləri sarsıda bilmir. Ona görə də insanlar düşünməməlidirlər ki, dildə iman gətirməklə rahat buraxılacaqlar. Onlar hökmən imtahana çəkiləcəklər və bu yolla iman dərəcələri müəyyənləşdiriləcək.

Bəli, bəla və imtahan Allahın həmişəlik qanunudur. Allahın qanunları dəyişməzdir və bu qanun keçmiş ümmətlərə də aid olmuşdur. İnsanların doğrudan və ya yalandan iman gətirmələri əməli imtahanlar vasitəsi ilə mə'lum olur. İnsanın batini məhz imtahan meydanında açıqlanır. Həqiqi iman sahibləri imtahan səhnəsində daha da möhkəmlənir, yalançıların boş iddiaları isə faş olur.

Allahın doğruçuları və yalançıları aşkara çıxarmasında məqsəd həqiqi və yalan imanın nişanələrini açıqlamaqdır. Həqiqi iman sahibləri çətinlik zamanı dözümlü nümayiş etdirirlər. Allahın göstərişləri nə qədər çətin olsa da, onlar bu göstərişləri tam şəkildə yerinə yetirir, günahdan çəkinərək, iman işığında səadətə çatırlar.

Unutmamalıyıq ki, hər birimiz ilahi imtahan səhnəsindəyik. Bizi sınağa çəkən hadisələr qarşısında iman və təqva mövqeyi tutmalı, əməl və rəftarlarımızı Allahın göstərişlərinə uyğunlaşdırmalıyıq.

Surənin 41-ci ayəsində Allahdan qeyrisini hamı seçənlər haqqında oxuyuruq: «Allahdan başqasını özlərinə dost, hamı seçənlər özünə yuva qurmuş hörümçəyə bənzəyirlər. Evlərin ən zəifi isə, şübhəsiz ki, hörümçək yuvasıdır.» Bəli, hörümçək yuvası ən davamsız bir evdir. O, yuva, ev adlandırılsa da, onda ev xüsusiyyətləri yoxdur. Ev odur ki, öz sahibini istidən-soyuqdan, təhlükələrdən qorusun. Bu xüsusiyyətlərə malik olmayan, öz sahibini qorumayan ev ev deyil.

Müşriklərin özləri üçün seçdikləri hamilərin tək-cə adları var. Əslində bu hamilərdən onlara heç bir xeyir yoxdur. Nə ölüm, nə də həyat onların əlindədir. Onlar qiyamət və məada sahib deyillər.

Ayə şəxsi və kiçik işlərdə də Allahdan qeyrisini hamı seçənlərə də ünvanlanmışdır. Hətta zahirən büt formasında olmayanların hamı, rəhbər seçilməsi, onların insan taleyində bir başa tə'sirli olmasına inam olduqca yalnız bir münasibətdir.

Təbii ki, insan öz məqsədlərinə çatmaq üçün vasitələrdən istifadə edir. Bütün insanların daxilində belə bir xüsusiyyət vardır. Allahın qadağan etmədiyi hallarda bu işin heç bir zərəri yoxdur. Allahın icazə vermədiyi vasitələrə üz tutmaq qadağan olunmuşdur. Allahın qadağan etdiyi vasitələrin Allah səviyyəsində birbaşa mə'bud seçilməsi, tə'sirli bilinməsi azğınlıqdır. Eləcə də, Allaha arxa çevirib, zalımlar kimi qeyri-ilahi qüvvələrə üz tutmaq məzəmmət olunur.

Sözsüz ki, həzrət Peyğəmbər (s) və mə'sum imamların vilayəti, əsrin imamının (ə) qeybəti dövründə onun tə'yin etdiyi fəqih naiblərin hakimliyi Allah-təalanın öz göstərişlərindəndir.

Surənin 64-cü ayəsində dünya həyatının mahiyyəti açıqlanır və buyrulur: «Bu dünya həyatı oyun-oyuncaqdan başqa bir şey deyil. Axirət yurdu isə, şübhəsiz ki, əbədi həyatdır. Ey kaş biləydilər!» «Ləhv» dedikdə insanı mühüm və faydalı işlərdən ayıran bütün puç və mə'nasız işlər nəzərdə tutulur. Ləhv nümunələrindən biri də maddi dünya həyatıdır. Çünki, öləri dünya insanı öz bərbəzəkli yalanları ilə əbədi axirət həyatından, əbədi səadətdən yayındırır və özünə məşğul edir.

«Ləib» dedikdə isə insanı puç həvəslərə sövq edən tənzimlənmiş, planlı işlər nəzərdə tutulur. Uşaq oyunlarını misal gətirmək olar, dünya həyatı həm ləhv, həm də ləibdir. Dünya həyatı körpə uşaqların bir yerə toplaşib oynamasına və bir müddət sonra dağılışmasına bənzəyir.

Bəli, heyvanlar yaşamaq uğrunda mübarizə apardıqları kimi, insanların da böyük bir qismi dünyəvi hədəflər uğrunda özlərini üzürlər. Bütün bu işlər xəyal və mə'nasızdır. Vərdövlətə görə sevinmək, vəzifə uğrunda döyüşmək, dünyanın bərbəzəyi ilə öyünmək puç xülyadan başqa bir şey deyil. Bütün bu işlərin ömrü çox gödəkdir.

Amma insanın iman və saleh əməl yolu ilə əldə etdiyi axirət həyatı həqiqi kamilliklərə malikdir. Onu sırf həqiqət də hesab etmək olar. Axirət həyatı əbədidir. Axirət

ləzzətlərində acılıq yoxdur. Axirət səadətində bədbəxtlik qatqısı tapılmaz.

30. «RUM»

(«RUM» QƏDİM İMPERATORLUĞUN ADIDIR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 156. Bu surənin ümumi məqsədi hansı ilahi və'di bəyan etməkdir? 157. Surənin başlanğıcında nədən xəbər verilir? Bu xəbərdə hansı nöqtələr mövcuddur? 158. Axirəti unudan insanlar olur? 159. Hal-hazırkı dövrümüzdə belə insanlar varmı, əgər varsa onlar kimlərdir?

Surənin mətni haqqında: Bu surə Məkkədə kafirlərin müsəlmanları sıxıntıya saldıqları bir şəraitdə nazil olmuşdur. Surənin əsas məqsədi Allahın dinə və mö'minlərə yardım və və'dinin bəyanıdır. 47-ci ayədə oxuyuruq: «Biz səndən əvvəl də onların qövmlərinə peyğəmbərlər göndərmişdik. Peyğəmbərlər onlara açıq aşkar mö'cüzələr gətirmişdilər. Günaha batanlardan intiqam aldığımız və mö'minlərə yardım etməyimiz isə onların haqqıdır.»

Bu ayə Peyğəmbərə və bütün dövrlərdə yaşamış mö'minlərə müjdədir. Ayə həm də mö'minlərin qarşısında dayanmış kafirlərə bir xəbərdarlıqdır. Allah-təala bu ayədə və'd edir ki, mö'minlərə dünya və axirətdə kömək edəcəkdir.

Allahın yardımlarından biri budur ki, o, Peyğəmbərin və mö'minlərin qarşısında dayanıb, onlara mane olanlardan intiqam alır.

Allahın bu qanunu bütün dövrlərdə işləkdir və dünyanın sonunadək qüvvədə qalacaqdır.

Surənin sonunda, onun axırıncı ayəsində bir daha mö'minlərə yardım haqqında danışılır və buyurulur: «Allahın və'di haqdır, sən möhkəm dayan. Əmin olmayanlar səni öz işlərində sütləşdirməsinlər.»

Surənin başlanğıc və adı haqqında danışarkən deməliyik ki, surənin başlanğıcında illərcə sonraya aid olan qeybi xəbər verilir. Ayədə bildirilir ki, İran qoşununa məğlub olmuş Rum ordusu bir neçə il sonra imperatorluqları həmin dövrün ən

güclü və böyük dövlətləri idilər. Surə nazil olduğu vaxt Rum və İran arasında Şamla Hicaz arasındakı məntəqədə (Suriya və indiki Ərəbistan) savaşı qızışdı. Rum imperiyası məğlub oldu. Qur'an bildirir ki, bir neçə il sonra rumlular iranlılara qalib gələcək.

Bu qeybi və'ddə bir neçə maraqlı nöqtə vardır: 1. Gələcəkdə baş verəcək müharibə və rumluların qələbəsi. Bu proqnozun gerçəkləşməsi Qur'an mö'cüzələrindəndir; 2. Bu proqnoz istər müsəlman, istər qeyri-müsəlmanların Qur'ana olan e'timadını artırdı; 3. Bu xəbərin gerçəkləşməsi ilə müsəlmanların digər və'dlərə olan e'tiqadı gücləndi. Məsələn, 47-ci ayədə mö'minlərə və'd olunan yardıma ümid artdı. Bu inam kafirlərlə savaşıda olan müsəlmanların əzmini artırdı; 4. Qur'anın bu və'di də yerinə yetdikdən sonra mö'minlər əmin oldular ki, qiyamətlə bağlı və'dlər də gerçəkdir və insanlar öldükdən sonra dirilib, sorguya çəkiləsidirlər.

Surənin 7-8-ci ayələrində qafil insanlar haqqında buyrulur; «Onlar dünya həyatının zahirini bilsələr də, axirətdən xəbərsizdirlər; məgər onlar Allahın göyləri və yeri, onların arasında olanları yalnız haqq-ədələtlə müəyyən bir müddət üçün yaratdığını düşünmürlərmi? Həqiqətən də, insanların çoxu öz Rəbbləri ilə qarşılaşacaqları günü inkar edir.

Bəşəriyyətin dünyəvi biliklərinin çoxu maddi dünya ilə bağlı olan biliklərdir. İnsan dünya həyatının yalnız zahirini tanıyır və bu bilgiler çox məhduddur. Axirət haqqında isə həyatını qurmağa istiqamətlənməmişdir. Onlar məad, ölümdən sonrakı həyatdan qəflətdədirlər. Onlar gecə-gündüz qaçır və dünya ne'mətləri əldə etmək istəyirlər. Əslində onlar böyük bir ilahi ne'məti əldən verdiklərindən xəbərsizdirlər. Əksər insanların qəlbi dünyaya hərislik, yalan, riya, həsəd, kin və fəsadla doludur. İnsanların çoxu üzüntü içində vurnuxur, həqiqi rahatlıq və səadətin nə olduğunu bilmir.

Belə insan nümunələri ilə hazırkı dövrümüzdə imansız qərb cəmiyyətində addımbaşı rastlaşmaq olar. Bu insanlar dərin elmi biliklərə malik olsalar da, dərin mə'nəvi böhrandan yaxa qurtara bilmirlər. Qərbdə ailə bünövrəsinin süstlüyü, ailədə biganəliyin hakimliyi hamıya mə'lumdur. Avropada cinayətkarlıq durmadan artmaqdadır. Mədəniyyəti və elmi tərəqqisi ilə öyünən qərbdə ictimai yerlərdə əmin-amanlıqdan danışmağa dəyməz. Avropanın bir çox böyük şəhərlərində gecə vaxtı az yaşlı uşaqların küçəyə çıxması qadağan olunmuşdur. İnsan oğurluğu, insan alveri qərb cəmiyyətində kök atmış cinayətlərdəndir. Bu cəmiyyətdəki insanlar Allah və axirətdən xəbərsiz zümrəyə gözəl nümunədir.

YEDDİNCİ DƏRS

31.«LOĞMAN»

32.«SƏCDƏ»

33.«ƏHZAB»

34.«SƏBA»

35.«FATİR»

«Loğman» «səcdə» qıldı dərgaha doğru,
«Əhzab»da düşmənin yarıldı bağı.
«Səba»nın qissəsin oxu bir daha,
«Fətir» işarədir böyük Allaha.

31. «LOĞMAN»

(LOĞMAN BÖYÜK İLAHİ ŞƏXSİYYƏTLƏRDƏNDİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 160. Həzrət Loğman kim idi və Allah-təala ona nə əta etmişdi? 161. Surədə Loğman öz oğluna hansı nəsihətləri verir? 162. Loğmana nə üçün ne'mət əta olunmuşdu? 163. Surə nazil olduğu vaxt müşriklərin əhvalatlar uydurmaqda məqsədləri nə idi? 164. Hazırkı dövrdə ideoloji müharibə aparənlər «ləhv» adı altında hansı tədbirləri görürlər və məqsədləri nədir? İlkin İslam dövründə müşriklər bu istiqamətdə hansı işlər görürdülər?

Surənin mətni haqqında: Həzrət Peyğəmbərdən nəql olunmuş rəvayətə əsasən Loğman peyğəmbər yox, düşüncəli bir bəndə olmuşdur. O, Allahı, Allah isə onu sevərdi. Allah-təala Loğmana elm, ilahi hikmət əta buyurmuşdu. 12-ci ayədə oxuyuruq: «Həqiqətən, Loğmana hikmət verdik ki, Allaha şükr edə. Şükür edən özü üçün edər. Hər kəs nankor olsa, həqiqətən də Allah təşəkkürdən ehtiyacsızdır...» Surənin 13, 16-19-cu ayələrində Loğmanın öz övladına çox mühüm tövsiyələri bəyan olunur. 16-cı ayələrdə oxuyuruq: «Ey əziz oğlum (sənin əməlin) xardal dənəsi ağırlığında, qayanın içində, göylərdə və yerin təkində olsa da, Allah onu ortaya çıxarar. Allah dəqiq və aghandır.»

Bu Həzrət Loğmanın öz övladlarına məəd və və əməllərin sorgusu ilə bağlı tövsiyələrindən idi. Loğman övladının nəzərinə çatdırır ki, onun gördüyü iş xeyir və ya şər olmasından asılı olmayaraq, nə qədər kiçik olsa da, istənilən bir yerdə pərdələnsə də, Allah onu soğru üçün ortaya çıxarasıdır. Allah yalnız əməllər əsasında cəza verir. Allah lətifdir və heç bir şey Onun görməsinə maneçilik törətmir. Heç bir varlıq səmalarda, yerin təkində, dəryaların dibində, dağların köksündə Ondən pünhan ola bilməz. Onun elmi bütün gizli və aşkar şeyləri əhatə edir. Allah-təala yaratdığı bütün mövcudlardan və bütün işlərdən xəbərdardır.

Növbəti ayələrdə sözünün davamında həkim Loğman öz övladına belə deyir: «Ey əziz oğlum, namaz qıl, yaxşı işləri əmr, pis işləri qadağan et. Qarşına çıxacaq çətinliklərə döz. Həqiqətən bunlar vacib əməllərdəndir. Adamlardan təkəbbürlə üz döndərmə, yer üzündə özündən razı halda gəzmə. Allah özündən razı laf əhlini sevməz. Rəftarında orta həddi gözlə və səsini ahəstə et. Çünki ən çirkin səs ulağın səsidir.» İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə belə deyilir: «And olsun Allaha, Loğmana hikmət əsil-nəsəbinə, imarətinə, var-dövlətinə, övladlarına, cisminin qüvvəsinə və gözəlliyinə görə verilmədi. Loğman Allahın əmrlərinin icrasında sabitqədəmlilik və güc göstərdi. Allahın razılığı olmayan işlərdən uzaq dayandı. Loğman sakit bir insan idi. Onun dərin düşüncəsi və iti baxışı vardı. Daim ibrət götürmək istəyirdi. Əlinə dünya ne'məti düşdükdə sevinməz, dünya malı əlindən çıxdıqda kədərlənməzdi. Loğman iki vuruşan adamın yanından düz keçməz, dayanıb onları islah edər, dostlaşdırardı. O, din alimləri, hikmət sahibləri ilə yaxınlıq edərdi. Loğman nəfs istəklərinə qələbə yolunu hikmət sahiblərindən soruşar və yadda saxlayardı. O daim nəfsi ilə mübarizə aparar və şeytandan uzaq gəzərdi. Öz qəlbinə ibrətlə çarə qılardı. Həmin bu səbəblərə görə də Allah-təala ona hikmət və ismət əta buyurdu.»¹

Surə nazil olan vaxt bə'zi müşriklər insanları uydurma, xürafə əfsanələrlə Allahın yolundan və Qur'anı dinləməkdən kənarlaşdırardılar. Onlar avamların xoşladığı maraqlı uydurmalarla onları özlərinə cəlb edər, bu yolla da xalqın diqqətini Qur'anın ibrətamiz əhvalatlarından yayındırardılar. Onlar xalqı Allahdan və Onun dinindən qəflətdə saxlamaq istəyirdilər. Müşriklər Qur'ana rişxənd edərildilər. Onlar üçün Qur'an oxunduqda təkəbbür və e'tinasızlıqla, ayələri eşitmirmiş kimi arxa çevirərdilər.

---

¹ "Əl-mizan", c. 16, səh. 331-333

Surənin 6-7-ci ayələrində insanları «ləhv» və mə'nasız əhvalatlarla Allah yolunda uzaqlaşdırırlar haqqında danışılır və onlara zəlil edici əzab və'd olunur.

Ayə insanların diqqətini ləhv və mə'nasız işlərlə Allahdan yayındıran, müsəlman cəmiyyətini süstləşdirən bütün insanlara şamil olunur. Dövrümüzdəki ideoloji hücumlar deyilənlərə gözəl bir misaldır.

Mə'nasız əhvalatlar və işlər müqabilində Loğmanın nəsihətləri olduqca diqqətəlayiq və düşündürücüdür.

32. «SƏCDƏ»

(«SƏCDƏ» İBADƏT VƏ BƏNDƏLİK MƏQSƏDİ İLƏ ALINI TORPAĞA QOYMAQDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 165. Cahiliyyət dövründə müşriklər Allahı necə təsəvvür edirdilər? 166. Müşriklərin öz allahları haqqında batil gümanları nədən ibarətdir? 167. Allah-təalanın varlıq aləmindəki əsl rolu nədən ibarətdir? 168. Qur'anın «əzaim» surələri hansılardır və bu surələrin hansı xüsusiyyətləri vardır?

Surənin mətni haqqında: Surənin 1-2-ci ayələrində oxuyuruq: «Əlif, lam, mim; Bu kitab, şübhəsiz, aləmlərin rəbbi tərəfindən nazil olunmuşdur...» «Rəbb» öz mülkiyyətində olanlara hakim olan malik mə'nasındadır. Fars dilində «rəbb» sözü yaranan mə'nasında işlədilir. «Rəbbul-aləmin» «aləmlərin yaradıcısı» deməkdir.

İlk ayələrdə görüldüyü kimi, surədə varlıq aləminin Allah tərəfindən yaradılması və iradəsi haqqında danışılır. Cahiliyyət dövründə müşriklər Allahı varlıq aləminin yaradıcısı bilməklə yanaşı, «ərbab», yə'ni öz mə'budlarına da e'tiqad edirdilər. Onların nəzərinə, bu tanrıların aləmin yaranışında rolu olmasa da, onlar varlıq aləminin idarəsində ixtiyar sahibidirlər. Onların batil təsəvvürünə görə, Allah-təalanın dünyanın idarəsində heç bir rolu yox idi. Ona görə də bu insanlar öz ərbabına, yə'ni bütələrinə sitayiş edir, ehtiyaclarını aradan qaldırmaq üçün onlardan kömək istəyirdilər.

2-5-ci ayələrdə bu əqidə batil sayılır və deyilir ki, aləmlərin rəbbi yalnız Allahdır və varlıq aləminin tədbiri onun ixtiyarındadır. Bəli, Allah-təala göylərin və yerin, onların arasında olanların həm xaliqidir, həm də onları idarə edir.

Bəşəriyyətin hidayəti üçün Qur'anın və həzrət Peyğəmbərin göndərilməsi də insanların tərbiyəsi yolunda Allahın işlərindəndir. Surənin 2-3-cü ayələrində bu məsələyə toxunulur və Qur'an Allah tərəfindən göndərilmiş, insanları qorxudan və hidayət edən bir kitab kimi tanıtdırılır.

Surənin 15-ci ayəsində ilahi ayələrin zikri zamanı mö'minlərin səcdə etməsindən danışılır. Elə bu məqsədlə də surə «səcdə» adlandırılmışdır. 15-ci ayə səcdə ayəsidir və bu ayəni oxuyanlar onu bitirdikdən sonra hökmən səcdə etməlidirlər. Ayə canlı şəkildə oxunduqda onu eşidənlərin səcdə etməsi də vacibdir. Amma bu ayə lentə yazılıb sonradan radio və ya televiziya vasitəsi ilə yayımlandıqda onu eşidənlərin səcdə etməsi vacib olmur. Qur'anın dörd surəsində vacib səcdə vardır. Bu surələr «əzaim» adlanır. Əzaim surələr və vacib səcdəli ayələrlə tanış olaq:

1. (32) «Səcdə» surəsi, ayə 15; 2. (41) «Fussillət» surəsi, ayə 37; 3. (53) «Nəcm» surəsi, son ayə; 4. (96) «Ələq» surəsi, son ayə.

33. «ƏHZAB»

(«ƏHZAB» DƏSTƏLƏR DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 169. Əhzab döyüşü nə vaxt və necə baş verdi? 170. Mədinənin düşməndən müdafiəsi üçün Səlmən Farsi nə təklif etdi? 171. Həzrət Əlinin (ə) bu döyüşdə rolu nə oldu? 172. Əhzab döyüşü kafirlər üçün necə nəticələndi? 173. Surənin birinci ayəsindəki «kafir və münafıqlərə itaət» ifadəsinin təqva ilə nə əlaqəsi var? 174. «Təthir ayəsi» hansı ayədir və onun məzmunu nədən ibarətdir?

Surənin mətni haqqında: «Əhzab» bir-birləri ilə həmfikir olan dəstələr deməkdir. Surənin 20-22-ci ayələrində əhzab kəlməsi üç dəfə işlədilmişdir. 9-27-ci ayələrdə Əhzab

(Xəndək) döyüşü və Bəni-qürəyzə yəhudiləri haqqında danışılır.

Əhzab, yə'ni müsəlmanlara qarşı əl-ələ vermiş düşmən dəstələri ilə döyüş hicrətin beşinci ilində baş verdi. Əhzab döyüşü haqqında xülasə şəkildə bunları demək olar: Bəni-nəzir yəhudilərinin bir qrupu Peyğəmbərin sürgün etdiyi digər bir qrup yəhudi ilə əl-ələ verərək Məkkəyə getdi və qüreyşi Peyğəmbərə qarşı savaşa çağırdı. Qüreyş çox xoşhal oldu və onların də'vətini həvəslə qəbul etdi. Yəhudilərlə qüreyşilər Əbu-Süfyanın komandanlığı altında, digər qəbilələri də ətraflarında toplayıb, İslama qarşı güclü bir ordu yaradılar. Kafirlərin Mədinə üzərinə hücum xəbəri Peyğəmbərə çatdırıldı. Həzrət (s) dərhal müdafiə şurası yaratdı və düzgün müdafiə üsulu seçmək üçün mütəxəssislərlə məsləhətləşmələr apardı. Həmin vaxt tə'sirli tədbirlər görülməsəydi, güman ki, güclü düşmən müsəlmanların əzəmətini sındıracaqdı.

İranlıların hərbi təcrübəsi ilə yaxından tanış olan Səlman Farsi bildirdi ki, Fars məntəqəsində düşmənin təhlükəli hücumu ilə qarşılaşdıqda şəhər ətrafında dərin xəndəklər qazılır. O, təklif etdi ki, Mədinə ətrafında xəndəklər qazılsın, bu xəndəklərin arxasında düşməne müqavimət göstərilsin. Müdafiə şurası Səlmanın təklifini qəbul etdi. Şuranın qərarı ilə Mədinə ətrafında dərin xəndək qazıldı. Öz hərbi gücünə güvənən kafirlər qələbə çalacaqlarına əmin idilər. Özündən arxayın olan düşmən Mədinə ətrafında xəndəklə qarşılaşdıqda çaşib qaldı. Müsəlmanların sayı üç minə aşmadığı halda, düşmən qoşununun sayı on mindən artıq idi. Xəndəyi yalnız düşmən qoşununun tanınmış cəngavərlərindən, adlı-sanlı ərəb qəhrəmanlarından olan Əmr ibn Əbdüvəd keçə bildi. Əmrin çağırışına həmin vaxt çox gənc olan Əli (ə) cavab verdi. Çox çətin savaştan sonra Həzrət Əli (ə) öz güclü rəqibini həlak etdi. Həzrətin qələbə nişanı olan təkbir («Əllahu əkbər») sədası göyə ucaldı. Əli ibn Əbu Talib kafirlərin ən şücaətli döyüşçüsü olan Əmr ibn

Əbdüvədi öldürməklə düşmən qoşununun ruhiyyəsini qırdı. Bu təkbətək döyüşdən sonra kafirlər qorxuya düşdülər.

Düşmən bir ay müddətində xəndək ətrafında düşərgə saldı. Onlar öz rəqiblərinə qısa bir müddətdə qalib gələcəklərini düşündüklərindən çox az azuqə götürmüşdülər. Digər bir tərəfdən, qarşidan soyuq qış gəlirdi. Belə bir şəraitdə on minlik qoşunu saxlamaq asan iş deyildi. Düşmənin vəziyyəti bu və digər səbəblərdən ağırlaşdı.

Yəhudilərlə qüreyşilər arasındakı müqavilənin pozulması, havanın soyuqlaşması, səhradakı güclü tufan, azuqənin tükənməsi düşmənin əzmini qırdı. Beləcə, aclıqdan minikləri ölmüş müşriklər əldən düşmüş halda Mədinəni tərk etdilər!

Surənin 9-27-ci ayələrində bu döyüşün bə'zi məqamlarına işarə olunmuşdur. Surənin ilk ayəsində buyurulur: «Ya peyğəmbər, Allahdan qorx, kafirlərə və münafıqlərə itaət etmə. Həqiqətən də, Allah bilən və hikmət sahibidir.» Bu ayədə Allah-təala öz girami Peyğəmbərini kafirlərə və münafıqlərə itaətdən çəkindirir və belə rəftarı təqvaaya zidd sayır. Ayədən mə'lum olur ki, bu hökm Allahın elm və hikmətinə əsaslanır və kafirlərlə münafıqlərə itaət, onlara müsbət cavab verilməsi ilahi elm və hikmətdən uzaqdır.

Namaz, oruc, hicab və bu kimi digər dini vəzifələrdə təqva əsas götürüldüyü kimi, küfrlə müxalifətdə də təqva mühüm məsələdir. Küfr və iman heç vaxt bir araya sığası deyil. Kafirlər və münafıqlərlə saziş imana yad bir rəftardır.

Surənin 33-cü ayəsi «təthir ayəsi» adlanır. Surədə buyurulur: «Ey ev əhli, Allah sizdən çirkinliyi aparmaq, sizi pak etmək istəyir.» Allahın Peyğəmbər əhli-beytini pak etmək istəyi Peyğəmbər və mə'sum imamların ismətindən danışır.

34. «SƏBA»

(«SƏBA» BİR QÖVM ADIDIR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 175. «Səba» nəyin adıdır? 176. Bu surədə hansı məsələ vurğulanır? 177. Əgər Allah-təala insana əql əta etməsəydi nə olardı?

178. Bəndələr ilahi ne'mətlərin şükrünü yerinə yetirə bilirmi? 179. Səba qövmünün aqibəti necə oldu?

Surənin mətni haqqında: Səba əhli Yəməndə yaşayan qədim ərəb qövmü idi. Deyildiyinə görə onların ulu babalarının adı Səba olmuşdur. Surədə ilahi ne'mətlər müqabilində şükr edilməsi çox tə'kid olunur. Surənin başlanğıcında oxuyuruq: «Göylərdə və yerdə nə varsa, hər birinin sahibi olan Allaha həmd olsun. Axirətdə də həmd ona məxsusdur. Çünki göylərin və yerin sahibi Odur və məhz Onun iradəsi varlıq aləminə hakimdir. İstifadə etdiyimiz bütün ne'mətlər Allahdandır. Sağlamlıq, hissiyyat, düşüncə və əql, iradə və istək bizi əhatə edən sonsuz ilahi ne'mətlərdəndir. İnsan ne'mətlər içində qərq olmuşdur. Bütün axirət ne'mətləri də Allahdandır. Allah-təalanın sonsuz ne'mətlərinə misal olaraq, əql ne'mətinə nəzər salmaq. Bu vaxtadək düşünmüsünüz ki, insan ağıl və düşüncədən məhrum olsaydı, necə olardı? Yəqin ki, nə vaxtsa ağılsız bir insanla rastlaşmışsınız. Onlar ölçü-biçisiz danışır, köhnə və yırtıq paltarlar geyir, küçə və xiyabanlarda yatırlar. Onların bütün rəftar və əməlləri xoşa gəlməzdir. Belə bir insan olmadığımız üçün şükr etməli deyilikmi?! İnsan ağıl ne'mətinə görə Allaha minnətdar olmalı deyilmi?! İnsan ağıl və düşüncə qüvvəsindən istifadə edərək təbiət aləmindən bəhrələnir, öz asayişini, rifahını tə'min edir. Bu ne'mətə yetərinəcə diqqət edən insan Allah qarşısında müt'iləşir, təvazö göstərir. O, Allahı ne'mət sahibi kimi uca tutur, ona şükr edir. Bə'ziləri isə təkəbbür və qürur ucbatından Allahı yada salmayaraq, Onun verdiyi ağıl ne'mətinə görə lovğalanır. Bəli, Allaha şükr olaraq səcdə etmək əvəzinə

tüğyan qoparanlar var. Bir çoxları cəhalətə yuvarlandıqlarından uyğun sahədə ağıl qüvvələrini işə sala bilmirlər. Bəli, bu incəlikləri düşünməyən insan Allahın sonsuz ne'mətləri qarşısında nankorluq göstərir.

13-cü ayədə bir çox bəndələrin naşükürlüyündən danışılır və buyurulur: «Bəndələrimdən az bir hissəsi şükr edəndir.» 15-22-ci ayələrdə nankor Səba qövminin əhvalatı ibrət olsun deyə zikr edilir. 15-ci ayədə oxuyuruq: «Səba qövminin yurdunda bir nişanə vardı: sağdan və soldan iki bağ; (onlara dedik) Rəbbinizin ruzisindən yeyin və ona şükr edin. Şəhər çox gözəl, Allah bağışlayandır.» Bu qövmin məhsuldar əkini, rifahlı həyatı vardı. Onlar ilahi ne'mətlər içində qərq olmuşdular. Bu diyarı sağdan və soldan əhatə etmiş yamyaşıl bağlar onların həyat ehtiyacını tə'min edirdi. Kəndlər bir-birlərinə o qədər yaxın idi ki, bir kənddən o biri kənd görünürdü. Əslində bu qövmin malik olduğu ne'mətlərə görə Allaha şükr etməli, ibadət edərək bu bol dünya ne'mətlərindən öz axirətləri üçün faydalanmalı idilər. Amma şeytan onları aldatdı və az bir qisim mö'minlərdən savay, bu qövmin əksəriyyəti ona itaət etdi. Onlar şeytanın vəsvəyələri sayəsində axirətə şübhə ilə yanaşır, Allaha itaət etmir, şeytana uyurdular. Onlar misilsiz ne'mətlərə şükr etmək əvəzində bu ne'mətlərin çoxluğundan təngə gəlmişdilər. Bu qövmin nankorluq səbəbindən rəngarənglik axtarırdı. Eynən Bəni-İsrail tək tüğyan edərək, çeşidli ne'mətləri qoyub, pendir və soğan tələb edirdilər.

Allah onlara güclü sel şəklində əzab göndərdi, şəhərlərini xaraba qoydu, cəmiyyətlərini dağıtdı. Onlardan yalnız quru ad və tarixçə qaldı. Nə Səba şəhəri qaldı, nə də onun əhalisi. Hətta bu adamların bədən əzaları da pərən-pərən oldu. Beləcə, Səba qövminin əhvalatı gələcək nəsillər üçün ibrətə çevrildi. Bu qövmin haqqında zərbülməsəl də vardır. Ərəblər məhv olub puça çıxan hər hansı şeyi Səba qövminə oxşadır

və deyirlər: «Səba şəhərinin ne'mətləri və əhalisi kimi məhv oldu»¹

35. «FATİR»

(«FATİR» YARADAN DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 180. Fatir sözünün mə'nası nədir və bu kimə məxsusdur? 181. Mərhəmət və ruzi qapısının açılması kimin əlindədir? 182. Surədə şeytan necə tanıtılır? 183. Dünyaya bağlılıqla şeytan arasında hansı əlaqə vardır? 184. Şeytanla ən tə'sirli mübarizə yolu nədir?

Surənin mətni haqqında: Fatir sözü yaradan mə'nasını daşıyır və varlıq aləminin adlarındandır. Surənin ilk ayəsində Allah-təala «Fatirus-Səmavati vəl ərz», yə'ni göyləri və yeri yaradan kimi yad edilir və buyurulur: «Həmd olsun göylərin və yerin yaradanına...»

Surədə dinin üç əsası-tövhid, nübüvvət və mə'ad məsələləri xüsusi vurğulanır. Məkkə əhli be`sətin başlanğıcında bu üç əsasa qarşı çıxırdı.

Surənin başlanğıcında mərhəmət qapılarının açılması Allahın işi kimi tanıtılır. Allahla bəndələr arasında vasitə olan mələklər Allahın mərhəmətini onun xalqına çatdırırlar.

Bu tövhid baxışı növbə-növ ne'mətləri bütldəndən gözləyən kafirlərin baxışına ziddi. 2-ci və 3-cü ayədə buyurulur: «Allahın öz bəndələrinə əta etdiyi mərhəmətə kimsə mane ola bilməz. Onun vermədiyi bir şeyi Özündən savay kimsə göndərə bilməz. O yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir; Ey insanlar, Allahın ne'mətlərini özünüzə xatırladın. Allahdan başqa elə bir yaradan varmı ki, sizə göydən və yerdən ruzi çatdırsın?! Ondan başqa heç bir mə'bud yoxdur. Belədirsə, nə üçün yolunuzu azırırsınız?» Bəli, əgər Allah-təala öz bəndəsinin üzünə rəhmət qapısı açmaq istəsə, kimsə Onun qarşısını ala bilməz. Eləcə də Allah kimsənin ruzisini azaltmaq istədikdə kimsə bu ruzini artırmaq gücündə deyil.

---

¹ «Əl-mizan», c. 16, səh. 545

Surədə şeytan insanın düşməni kim tanıtdırılır. İnsanın diqqətini mə'ad və qiyamətdən yayındıran odur. Bu düşmən daim bizə zərbə vurmaq əzmindədir. Şeytanın ən güclü silahlarından biri insanı məaddan, ölümdən sonrakı həyatdan qəflətdə saxlamaqdır.

Surənin 5-7-ci ayələrində belə oxuyuruq: «Ey insanlar, şübhəsiz ki, Allahın və'di həqiqətdir. Dünya həyatı sizi aldatmasın. Məbada, şeytan sizi tovlayıb yoldan çıxarsın; Doğrudan da şeytan sizin düşməninizdir, onu düşmən tutun. Şeytan ona uyanları cəhənnəm əhli olmağa çağırır; Küfr edənləri şiddətli əzab, iman gətirib yaxşı işlər görənləri isə əfv və böyük bir mükafat gözləyir.»

Məbada dünya həyatı insanı aldada və özünə elə məşğul edə ki, insan axirət məsələsindən qəflətdə qala. Məbada insan bütün ömrünü dünya işlərinə sərf edə, dünyaya aldana və sonda zərərdə olduğunu görə!

Axirətdən qəflətdə qalan insan ömür boyu gözünü dünyaya dikdiyindən yalnız o vaxt ayılır ki, ömür sərmayəsi əldən çıxmış və vəziyyəti müşkülə düşmüşdür. O heç bir hazırlıq olmadan axirət dünyasına qədəm qoyur. İnsan qəfildən oyanır ki, əbədi sakin olduğu bu məkan üçün heç bir hazırlıq görməmişdir.

Dünyaya bağlılıq şeytanın hiylələrindəndir. Qeyd olunan ayələrdə Allah-təala bildirir ki, ən böyük düşmənimiz olan şeytanı düşmən tutaq. Şeytanın bütün təlaşı bizi Allahdan qəflətdə saxlamaq üzərində qurulmuşdur.

Axı amansız düşmənlə dostluğu necə başa düşmək olar?! Hər an pusquda dayanmış, insanı məhv etmək fikrində olan düşmənlə əl-ələ vermək olarmı?! Əlbəttə ki, onun və'dlərinə e'timad etmək olmaz; şeytan öz sarsıdıcı zərbəsini endirmək üçün fürsət axtarır və bizim diqqətsizliyimizi gözləyir.

Şeytanın məqsədi ona itaət edənlərin hamısını cəhənnəmə sürükləməkdir. O yalnız və yalnız puçluğa, fəlakətə doğru çağırır. Ona görə də şeytanın vəsvəsələrini, hiylələrini tanımaq, onun nüfuz yollarını bağlamaq lazımdır. Gəlin,

Allahdan və ölümdən sonrakı həyatdan qəflətdə qalmayaq!
Gəlin, dünya həyatını əsas məqsəd kimi götürməyək! Gəlin,
dünyanın müvəqqəti keçid olduğunu daim diqqətdə saxlayaq!
Dünyanı hədəf seçənlər, şübhəsiz ki, şeytana aldanmış və onun toruna düşmüşlər.

SƏKKİZİNCİ DƏRS

36.«YASİN»

37.«SAFFAT»

38.«SAD»

39.«ZÜMƏR»

40.«QAFİR»

**«Yasin», sonra «Saffat», sonra isə «Sad»,
«Zumər»lə «Qafir» də ediləsi yad.**

36. «YASİN»

(«YASİN» MÜQƏTTƏƏ HƏRFLƏRİNDƏNDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 185. Yasin nədir? 186. Bu surədə kimlər haqqında danışılır və xalq onlara nə deyir? 187. Həbib Nəccar xalqa nə dedi və onlar nə cavab verdilər? 188. Sonra xalq onunla necə rəftar etdi və Allahdan ona hansı nida yetişdi?

Surənin mətni haqqında: Rəvayətlərdə bildirildiyinə görə «Yasin» İslam peyğəmbərinin adlarından biridir. Surənin başlanğıcında oxuyuruq: «Ya, sin! (Ey Məhəmməd): And olsun hikmətli Qur'ana; Həqiqətən də, sən peyğəmbərlərdənsən; Doğru yoldasan; (Bu Qur'an) mehriban, əziz Allah tərəfindən nazil edilmişdir.» Rəvayətlərdə bildirilir ki, hər şeyin qəlbi var və Qur'anın qəlbi «Yasin» surəsidir.

Bu surədə Antakiya şəhərinə göndərilmiş peyğəmbərlərdən və onlara iman gətirmiş bir şəxsdən danışılır. Həmin şəxsin adı Həbib Nəccar olmuşdur. O öz alovlu çıxışları ilə xalqı ilahi peyğəmbərlərə doğru çağırırdı. Kafirlər müqabilində şücaətlə dayanan Həbib nəhayət şəhadətə yetişdi və bərzəx behiştinə daxil oldu. Kafirlər Həbibi şəhadətə çatdırdıqdan sonra Allah-təala vahiməli və qəfil bir fəryadla onların hamısını həlak etdi.

Surənin 13-31-ci ayələrində uyğun əhvalat nəql olunur. Allah-təala Antakiya şəhərinə iki peyğəmbər göndərdi. İnsanlar onları təkzib etdilər. Sonra Allah-təala növbəti üçüncü peyğəmbərini onlara köməyə göndərdi. Həmin qövm dedi: «Siz də bizim kimi bir bəşərsiniz və Allah-təala heç nə göndərməmişdir, siz yalan danışsınız.» Sonra onlar ədəbsizliklə ilahi peyğəmbərləri aranı qatmaqda ittiham etdilər və hədələdilər ki, əgər öz sözlərindən əl çəkməsələr, daş-qalaq ediləcəklər. Ayələrdə buyurulur: «Şəhərin ən ucqar tərəfindən bir kişi çaparaq gəlib dedi ki, ey qövmüm, elçilərə tabe olun; Sizdən muzd istəməyən doğru yolda olan kəslərin

ardınca gedin.» Şəhər əhli Həbib Nəccarın, bu pak insanın sözlərini qəbul etmədilər. Onlar Həbibdən tələb etdilər ki, peyğəmbərlərə e'tiqaddan əl çəksin və Allaha pərəstiş etməsin. Həbib onların cavabında dedi: «Nə üçün mən o kəsə pərəstiş etməyim ki, məni yaratmışdır və siz də ona doğru qayıdacaqsınız? Onun yerinə bütələrəmi pərəstiş edim? Əgər Rəhman mənə bir zərər yetirmək istəsə, onlar mənə nə şəfaət verə bilər, nə də xilas edə bilərlər; O vaxt mən açıq-aşkar yolumu azmış olaram; Doğrudan da, (ey peyğəmbərlər) sizin Allahınıza iman gətirdim. Məni eşidin; (Nəhayət, kafirlər onu şəhadətə yetirdilər, Həbibə deyildi) cənnətə daxil ol; Həbib dedi: «Kaş qövmüm biləydi ki, Allahım məni bağışladı və əzizlər zümrəsində qərar verdi.»

Həmin qövm öz çirkin əməlinin cəzasına çataraq qəfil bir fəryadla məhv edildi. Bu onların cəzası idi. Onlar ilahi peyğəmbərləri rişxənd etdikləri, onların də'vətinə e'tinasızlıq göstərdikləri üçün cəzaya çatdılar. Surənin 30-cu ayəsində onların bu çirkin işi yad olunur.

Bəli, ilahi alimlərin və Allahın dinini təbliğ edənlərin də'vətinə e'tinasızlıqla yanaşanlar bu əhvalatdan ibrət götürməlidirlər.

37. «SAFFAT»

(«SAFFAT» SƏF ÇƏKMİŞLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 189. Surədə and içilən üç dəstə, «saffat» «zacirat» «taliyat» kimlərdir? 190. Bu surədə kafirlərin hansı işləri yad olunur? 191. Surədə Allahın müxlis bəndələrinin behiştəki halı necə bəyan olunmuşdur? 192. Behişt əhlindən olan bir nəfər nə deyir?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında «saffat», «zacirat», «taliyat»a and içilir və bildirilir ki, həqiqətən də, Allah birdir. Əslində bu and müşriklərin batil əqidələrini rədd edir. Müşriklərin çox saylı bütələri, tanrıları inkar olunur və and içilərək, Allahın birliyi tə'kid edilir.

Təbii ki, «saffat», «zacirat», «taliyat» kəlmələrinin mə'naları oxucunu maraqlandıracaqdır. «Saffat» səf çəkmişlər deməkdir. «Zacirat» qadağan edənlər, «taliyat» isə oxuyanlar mə'nasını bildirir.

Təfsirçilər bu üç kəlməni müxtəlif şəkildə mə'nalandırmışlar. Daha çox ehtimal olunur ki, bu üç dəstə vəhy gətirmək əmri almış mələklərdən ibarətdir. Bu mələklər gətirdikləri vəhyi şeytanın müdaxilələrindən qorunmuş, peyğəmbərlərə, xüsusi ilə də İslam peyğəmbəri Həzrət Məhəmmədə (s) çatdırmışlar.

Qeyd olunduğu kimi, and içilir ki, həqiqətən də, sizin Allahınız birdir. And içməklə varlıq aləmi yaradıcısının birliyinə tə'kid olunur. Surənin 12-60-ci ayələrində kafirlərin və məadı inkar edənlərin əqidələri, sözləri və əməlləri, onların axirətdə aqibətləri, eləcə də Allahın xalis bəndələrinin behişt bağlarındakı halı bəyan olunur. Surənin 12-39-cu ayələrində kafirlərin bəyan olunan rəftarlarının məğzi belədir: Onlar Allahın rəsulunu, haqq e'tiqad və inamları rişxəndlə qarşılayırdılar. Onlara nəsihət verildikdə ibrət götürmürlər. Allahdan onlara dəlil gəldikdə qəflətdən oyanmaq əvəzinə məsxərəyə qoyub, gülürlər. Onlar ilahi ayələri cadu və sehr adlandırırlar. Məadı inkar edir və deyirlər: «Öldüyümüz, bir ovuc torpaq və sümük olduğumuz vaxt yenidən diriləcəyik?» Əlbəttə ki, bu adamlar cəhənnəmə üz tutanlardır.

Həmin kafirlərin və müşriklərin əksinə, səadətə, qurtuluşa və böyük ne'mətlərə çatan xalis bəndələr də var. Bu xoşbəxt insanlar haqqında oxuyuruq: «(Cəza məsələsində) Allahın müxlis bəndələri istisnadır; məhz onlar üçün müəyyən bir ruzi, növbənöv meyvələr vardır; onlar hörmət-izzətə nail olacaqlar; Nəim cənnətlərindən; onlar taxtlar üstə bir-birləri ilə üzbəüz əyləşəcəklər; onlar üçün pak içki dolu piyalələr dolandırılacaq; içənlərə ləzzət verən ağappaq bir içki; onda ağılı başdan çıxaran, başağrısı, süstlük verən heç bir şey yoxdur; onlar bundan məst də olmazlar; onların yanında

gözəl, irigözlü, baxışları yalnız ərlərinə dikilmiş hurilər olacaqdır; (ağlıqda) onlar sanki yumurtadırlar; onlar birbirlərinə üz tutaraq sorğu-sual aparacaqlar; onlardan biri deyəcək: «həqiqətən də, mənim bir yoldaşım vardı: o deyirdi: sən doğrudan da inanırsanmı ki, biz öldükdən, torpaq və sümük olduqdan sonra sorğuya çəkiləcək və əməllərimizə görə cəzalandırılacağıq?» Behiştəki mö'min soruşar. «Siz (mənim yoldaşım haqqında) bir şey bilirsinizmi?» O baxıb, öz yoldaşını cəhənnəmin ortasında görəcək və deyəcəkdir: «And olsun Allaha ki, sən az qala məni məhv edəcəkdin»; Əgər Rəbbimin lütfü olmasaydı, mən də (cəhənnəmə) gətirilənlərdən olardım.»

38. «SAD»

(«SAD» MÜQƏTTƏƏ HƏRFLƏRİNDƏNDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 193. «Müqəttəə hərfi» nə deməkdir? 194. Bu surənin ilk ayəsi necə nazil oldu? 195. Həzrət Peyğəmbər qüreyşilərdən nə istədi? 196. Qüreyş həzrət Peyğəmbərə nə cavab verdi? 197. Bu surədə Allah-təala öz peyğəmbərini nəyə dəvət edir? 198. Qur'anın nazil edilməsində məqsəd nədir?

Surənin mətni haqqında: «Sad» Qur'anın müqəttəə hərfələrindəndir. Bu surə «sad» hərfi ilə başlayır. Qur'anın 29-cu surəsinin ilk ayəsi müqəttəə hərfələrindən ibarətdir. Müqəttəə hərfələri haqqında müxtəlif nəzəriyyələr vardır. «Əl-mizan» təfsirində müqəttəə hərfələri haqqında bəhsin xülasəsi belədir: «Müqəttəə hərfələri Allah-təala ilə onun peyğəmbəri arasında rəmzdir və bu rəmzlərin mə'nası bizə bəlli deyil. Adi düşüncə ilə bu rəmzlər dərk olunmur. Yalnız bunu demək olar ki, bu hərfələrlə uyğun surələrdəki mövzular arasında əlaqə mövcuddur.»¹ İmam Musa ibn Cə'fərdən nəql olunmuş bir rəvayətə görə «Sad» ərş sütunlarının birindən qaynayan çeşmədir. Ona «abe-heyvan» da deyirlər. Həzrət

---

¹ «Əl-mizan», c. 18, səh. 4-8

Peyğəmbər me'rac gecəsi həmin bu çeşmədə dəstəmaz aldı və Allah hüzurunda uca aləmdə ilk namazı qıldı.

Surənin ilk ayəsi bu şəkildə nazil oldu: Həzrət Peyğəmbər öz də'vətini aşkarladıqda qüreyişlər Əbu Talibin yanına gedib, dedilər: «Ey Əbu Talib, sənin qardaşın oğlu bizim əqidəmizi səfehlik adlandırır və tanrılarımızı təhqir edir. O, bizim gənclərimizi çaşdırır və cəmiyyətimizə təfriqə salır. Əgər onu bu işə yoxsulluq vadar etmişsə, biz ona o qədər var-dövlət verərik ki, qüreyşin ən varlı insanı olar və onu başçı seçərik.» Əbu-Talib əhvalatı həzrət Peyğəmbərə danışdı. Həzrət buyurdu: «Əgər günəşi sağ, ayı sol əlimə versələr də təkliflərini qəbul etmərəm. Amma mən onlardan elə bir kəlmə istəyirəm ki, ərəbi öncül etsin, qeyri-ərəbi onların dininə çəksin və behişt padşahları olsunlar.» Onlar bu təklifi qəbul etdiklərini bildirdilər və dedilər: «Qəbul edirik. Bizdən bir yox, on kəlmə istə.» Sonra həzrət Peyğəmbər (s) onlara buyurdu: «Şəhadət verin ki, Allahdan qeyri mə'bud yoxdur və mən onun rəsuluyam.» Onlar dedilər: Təəccüblüdür! Demək, 360 tanrımızı buraxıb bir Allaha pərəstiş edək?» Həmin vaxt Allah-təala bu ayəni nazil etdi: «Biz onlardan qabaq neçə-neçə qövmləri məhv etdik. Onlar fəryad çəkib kömək istəyirdilər. Lakin artıq qaçıb-qurtulmağa vaxt yox idi. Onlar öz içərilərindən qorxudan bir peyğəmbərin gəlməsinə təəccüb etdilər və dedilər: «Bu yalançı bir sehrbazdır; təəccüblüdür, o bütün tanrıları bir tanrımı edir? Doğrudan da, bu çox təəccüblü bir şeydir;» Onların ə'yanları belə dedilər: «Gedin öz tanrılarınıza möhkəm bağlanın. Şübhəsiz ki, bu (özü tərəfindən) istənilən bir şeydir. Biz bunları sonuncu dində (məsihlikdə) də eşitməmişik. Bu ancaq bir uydurmadır: Qur'an bizim aramızdan yalnız onanı nazil olmuşdur?» Surənin 17-ci ayəsində Allah öz girami Peyğəmbərinə əmr edir ki, kafirlərin əzab-əziyyəti qarşısında möhkəm olsun. Sonra həzrət Davud, həzrət Süleyman, həzrət Əyyub, həzrət İbrahim kimi layiqli bəndələrin əhvalatları xatırladılar. Onlar

bütün varlıqları ilə Allaha üz tutmuş saleh insanlar kimi yad olunur. 29-cu ayədə Allah-təalanın Qur'anı nazil etməsinin məqsədi belə bəyan olunur: «Sənə nazil etdiyimiz mübarək bir kitabdır ki, onun ayələri haqqında düşünüb, dərk etsinlər və ağıl sahibləri də ibrət götürsünlər.» Ayədə bir neçə mühüm nöqtə vardır:

1. Qur'an mübarək, bərəkətli, bir kitabdır. O daimi xeyir mənbəsidir. Bəli, Qur'an öz səmavi tə'limatları, göstərişləri, proqramları ilə insanı dünya və axirət səadətinə yönəldir, insan üçün faydalı olanları ona göstərir.

2. Qur'anın göndərilməsində məqsəd insanın düşünməsi, ayələri dərk etməsidir.

Deyə bilərsinizmi ki, otağınızda ki, çırağ nə üçündür? Bilirsinizmi çeşidli dərman preparatları nə üçün hazırlanır? Bizi əhatə etmiş müxtəlif əşyalar nə üçündür? İndi özünüz deyiniz, otağında çırağ olduğu halda qaranlıqda oturmuş insan üçün bu çırağın faydası nədir? Əgər ağır xəstə həkimin tə'yin etdiyi dərmanlardan istifadə etmərsə, bu dərmanların ona faydası varmı?

Bu müqəddimədən sonra deməliyik ki, Qur'anın göndərilməsində məqsəd onun sadəcə üzündən oxunması deyil. İnsan Qur'anı oxumalı, onun ayələri haqqında düşünməlidir ki, ilahi göstərişlərdən faydalana bilsin.

İnsan yalnız Qur'an ayələrini dərk etmək sayəsində varlıq aləmini olduğu kimi tanıya bilir və xoşbəxtlik yolunu müəyyənləşdirir. Qur'an ayələrinin dərki sayəsində insan necə olmalı sualına cavab tapır. Qur'anı sadəcə oxumaqla kifayətlənən insan dərmanlara tamaşa edib, onları qəbul etməyən xəstəyə bənzəyir.

3. Qur'anın göndərilməsində digər bir məqsəd düşüncə sahiblərinin ondan ibrət götürməsidir. Onlar Qur'an ayələrindən faydalanaaraq qəflət yuxusundan oyanır, keçmişdəkilərin aqibətindən ibrət götürürlər. Onlar yatmışlar arasında oyaq insana bənzəyirlər.

39. «ZUMƏR»

(«ZUMƏR» DƏSTƏLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 199. «Zumər» nə deməkdir? 200. Surə nə üçün belə adlandırılmışdır? 201. Qiyamət və kafirlərin həmin gün vəziyyəti haqqında bu surədə nələr deyilir? 202. Surədə müttəqilər haqqında nə deyilmişdir?

Surənin mətni haqqında: «Zumər» «zümərə» sözünün cəm formasıdır və dəstələr, qruplar mə'nasının daşıyır. «Dəstə-dəstə» mə'nasını verən «zümər» kəlməsi Qur'anda cəmi iki dəfə, «zumər» surəsini 71-72-ci ayələrində işlədilmişdir. Həmin bu iki ayədə kafirlərin dəstə-dəstə cəhənnəmə qovulmasından, müttəqilərin isə dəstə-dəstə behiştə hidayət olunmasından danışılır.

68-72-ci ayələrdə qiyamət və kafirlərin qiyamətdə vəziyyəti haqqında oxuyuruq: «Sur üfürüləcək, Allahın istədiyi kəslərdən savay bütün göylərdə və yerdə olanlar huşdan gedəcək. Sonra sur yenidən üfürüləndə onlar qalxıb baxacaqlar; Yer öz rəbbinin nuru ilə işıqlanacaq, kitab (əməllər) ortaya qoyulacaq, onlar arasında ədalətlə hökm olunacaq və onlara haqsızlıq edilməyəcək. Hər kəsə öz əməlinin cəzası veriləcək; Kafirlər dəstə-dəstə cəhənnəmə sürüklənəcəklər. Onun qapıları açılacaq və cəhənnəm gözətçiləri deyəcək: «Məgər sizə öz içərinizdən rəbbinizin ayələrini oxuyan, sizi bu günə qovuşacağımızla qorxudan peyğəmbərlər gəlməmişdimi?» Onlar isə belə cavab verəcəklər: «Bəli, gəlmişdi, lakin əzab sözü biz kafirlər bərəsində vacib oldu.» Onlara deyiləcək: «Girin cəhənnəmin qapılarından orada əbədi qalmaq üçün. Təkəbbürlülərin məskəni necə də pisdir.

73-74-cü ayələrdə müttəqilər, qiyamət günündən qorxanlar haqqında oxuyuruq: Rəbbindən qorxanlar dəstə-dəstə cənnətə gətiriləcəklər. Nəhayət, ora çatınca onun qapıları açılacaq və cənnət gözətçiləri onlara deyəcək: «Salam olsun sizə. Xoş gəldiniz. Əbədi qalacağınız cənnətə daxil olun;

«Onlar isə belə deyəcək: «Bizə verdiyi və'dini yerinə yetirmiş və bizi bir yerə varis etmiş Allaha həmd olsun. Biz cənnətin istədiyimiz yerində sakin oluruq. Yaxşı əməl edənlərin mükafatı necə də gözəldir.»

40. «QAFİR»

(«QAFİR» GÜNAHLARI BAĞIŞLAYAN DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 203. Surə nə üçün «Qafir» adlandırılmışdır? 204. Surənin başqa bir adı varmı və bu nə ilə əlaqədardır? 205. Ali-Firon mö'minin özünü kimə tapşırırdı? O öz dinini qorumaq yolunda məğlub oldumu?

Surənin mətni haqqında: Surənin 3-cü ayəsində Allah-təaladan və onun günahları bağışlamasından danışılır. «Qafir» bağışlayan deməkdir. «Ğafiruz-zünub» isə günahları bağışlayan mə'nasını verir.

Surənin 2-3-cü ayələrində buyurulur: «Kitabın nazil edilməsi yenilməz qüvvə sahibi olan və hər şeyi bilən Allahdandır; Günahları bağışlayan və tövbələri qəbul edən, cəzası şiddətli və kərəmi böyük olan Allahdandır. Ondan başqa heç bir mə'bud yoxdur və axır dönüş də Onadır.»

Surənin digər bir adı «Mö'min» dir. Ali-Fir'on mö'mininin əhvalatı surənin 20-46-cı ayələrində nəql olunur. Bu şəxs imanını gizləmiş şücaətli bir insan idi. Onun məqsədi həzrət Musanı Fir'ondan qorumaq idi. Əhvalatın xülasəsi belədir ki, Fir'on Musanı öldürmək qərarına gəldi və dedi: «Qorxuram ki, o sizin dininizi dəyişsin və bu məmləkətdə fəsad yaratsın.» Mö'min şəxs həzrət Musanı qorumaq üçün dedi: «Mənim yaradanım Allahdır deyən bir kişini öldürmək istəyirsiniz? Əgər yalan deyirsə, zərərini özü çəkəcək. Yox əgər doğru deyirsə, sizə və'd etdiklərini qazanacaqsınız. Ey qövm! Sizin bu gün yer üzündə hakiminiz var. Bəs Allahın bəlası gələcəyi təqdirdə bizi ondan kim qoruyacaq? «Fir'on təkəbbürlə dedi: «Mən gördüyümdən savayı sizə bir şey göstərmirəm.» (Yə'ni sizə doğru yolu göstərirəm.) Sonra o,

sözünə davam etdi: «Mən sizi yalnız doğru yola yönəldirəm.»

Bu mö'min şəxs öz qövmünü Nuh qövmünün, Ad və Səməd qövmələrinin düçar olduğu əzabla qorxutdu və dedi: «Ey insanlar! Mən xalqın bir-birini köməyə çağıracağı gündə sizin üçün qorxuram. Elə bir gün ki, dönüb əzabdan qaçarsınız və həmin gün kimsə sizi ilahi əzabdan qurtara bilməz.»

O, Fir'on qövmünü qorxudaraq deyirdi: «Ey mənim qövmüm! Ardımca gəlin ki, sizi doğru yola hidayət edirəm. Ey mənim qövmüm! Bu dünya həyatı dəyərsiz bir şey, axirət isə həqiqətən əbədi saraydır... Ey qövm! Nə olub ki, mən sizi qurtuluşa çağırıram, siz isə məni oda dəvət edirsiniz? Məndən kafir olmağımı istəyirsiniz. İstəyirsiniz ki, tanımadığım bir şeyi Allaha şəriq qərar verirəm. Mən isə sizi böyük bağışlayana doğru çağırıram...» Nəhayət, həmin mö'min şəxs özünü bəndələrin halından xəbərdar olan Allaha tapşırırdı. Allah-təala da onu nəhayətdə düşmənlərin hiylələrindən hifz etdi.

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə surənin 45-ci ayəsi izah edilərək bildirilir: «Allah onu düşmən hiylələrinin zərərinə hifz etdi.» Məqsəd bu deyil ki, Allah həmin mö'min şəxsi Ali-Fir'onun hücumlarından qorudu. Hücum edənlər onu qətlə yetirdilər. Bəs Allahın onu hifz etməsi nə mə'nadadır? Məqsəd budur ki, Allah həmin mö'min şəxsin dinini və imanını qorudu.

DOQQUZUNCU DƏRS

41.«FUSSİLƏT»

42.«ŞURA»

43.«ZUXRUF»

44.«DUXAN»

45.«CASİYƏ»)

«Fussilət» 42, Şura»,
«Zuxruf»la misilsiz bəzəndi dünya.
44-cü surə «Duxan» surəsi,
«Casiyə» xalığın aşkar ayəsi.

41. «FUSSİLƏT»

(«FUSSİLƏT» ŞƏRH VERİLMİŞ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 206. «Fussilət» nə deməkdir? 207. Surə başqa cür necə adlandırılır və nə üçün? 208. Bədən əzaları qiyamət günü necə dilə gələr və hansı işlərə şəhadət verər? 209. Müəyyən idrak və elmə malik olmayan bədən bizim üçün faydalı ola bilərmi?

Surənin mətni haqqında: «Təfsil» məsdərində olan «fussilət» kəlməsi «şərh edilmiş» deməkdir. 3-cü ayədə Qur'an haqqında bildirilir ki, Qur'an ayələri şərh edilmiş bir kitabdır. Bəli, Qur'anda haqq və batil ətraflı şəkildə şərh olunmuşdur. Onun bəyanları qaranlıq deyil və oxuyanlar onu asanlıqla dərk edə bilər.

Surənin digər bir adı «Səcdədir». Çünki bu surə dörd əzaim, yə'ni səcdəli ayəsi olan surələrdəndir. İlk səcdə surəsi ilə səhv salınmaması üçün bu surəyə “Ha Mim Tənzil” deyirlər.

Surədə haqqın və İslam peyğəmbərinin də'vətindən üz çevirənlərə xəbərdarlıq olunur, onlar Ad və Səməd qövminin aqibəti ilə qorxudulurlar. Bu qövmələr öz peyğəmbərlərinin də'vətinə arxa çevirməklə dünyada böyük əzaba düşər oludular. Sonra Allah düşmənləri və onların qiyamətdəki halı haqqında belə deyirlər: «Allahın düşmənləri cəhənnəmə toplanacaqları gün onlar (bir yerdə) saxlanacaqlar; nəhayət cəhənnəmə toplanacaqları gün onlar (bir yerdə) saxlanacaqlar; nəhayət, onlar cəhənnəmə gəldikdə qulaqları, gözləri və dəriləri etdikləri əməllər barəsində onların əleyhinə şəhadət verəcəkdir; onlar öz dərilərinə deyəcəklər: «Nə üçün əleyhimizə şəhadət verirsiniz?» Dəriləri də belə cavab verəcək: «Hər şeyi dilə gətirən Allah bizi danışdırdı. Sizi ilk yoxdan yaradan Odur, siz Onun hüzuruna qaytarılacaqsınız; Siz qulaqlarınızın, gözlərinizin və dərilərinizin öz əleyhinizə şəhadət verəcəyindən qorxub

çəkinmir, etdiyiniz əməllərin çoxundan Allahın xəbər tutmayacağıni zənn edirdiniz; indi dözsələr də, onların məskəni cəhənnəmdir. Onlar Allahdan razılıq diləsələr də, istəkləri qəbul olunmaz.» Bildiyimiz kimi, əzaların şəhadəti o zaman mə'naya malik ola bilər ki, həmin üzvlər insanın digər üzvlərini dərk etmiş olsun. Başqa halda onların şahidliyi təsəvvür olunmur. Demək, bədən üzvlərinin bir növ idrakı, elmi vardır. Onlar baş verənləri dərk edərək qiyamət günü dilə gəlir, etdikləri işə şəhadət verirlər.¹

Bu ayələr haqqında düşünən insan öz əməl və rəftarlarına diqqətli olmalıdır. O öz hərəkətlərinə nəzarət etməli, daim günahdan çəkinməlidir. Bəli, həmin gün göz öz əməllərinə və digər üzvlərin əməllərinə şəhadət verir. Lazımsız sözlər eşitməməli olan qulaq öz eşitdiklərinə şahid durur. Hətta insanın dərisi də onun əleyhinə şəhadət verir. Ona görə də həmin günahkar insanlar öz dərilərinə təəccüblə deyirlər ki, siz nə üçün əleyhimə şahidlik edirsiniz? Bəli, onları həmin gün dilə gətirən Allahdır.

42. «ŞURA»

(«ŞURA» MƏŞVƏRƏT DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 210. İman əhli düzgün rə'y əldə etmək üçün nə edirlər? 211. Məşvərətin hansı əsərləri var? 212. Bu surədə mö'minlərin hansı sifətləri yad olunur? 213. «Məvəddət» ayəsi hansı ayədir və bu ayədə nə deyilir? 214. Bu ayədə «qurba» sözü hansı mə'nanı bildirir?

Surənin mətni haqqında: İman əhlinin xüsusiyyətlərindən biri budur ki, onlar öz işlərində bir-birləri ilə məsləhətləşər, mütəxəssislərin fikrini öyrənər və başqalarının düşüncəsindən faydalanırlar. Şübhəsiz ki, fərdi və ictimai işlərdə məsləhətləşmə olduqca faydalıdır. Həzrət Peyğəmbərdən nəql olunmuş bir rəvayətdə bildirilir ki, yalnız başqaları ilə məsləhətləşənlər tərəqqi yolunu tapırlar.

---

¹ «Əli-mizan», c. 17, səh. 574

Surənin 38-ci ayəsində mö'minlərin uyğun xüsusiyyətindən danışıldığı üçün surə «Şura» adlandırılmışdır. 36-39-cu ayələrdə mö'minlərin bir sıra digər xüsusiyyətləri də zikr olunur. Ayələrin məzmunu belədir: «Sizə verilən hər hansı bir şey dünya həyatının bəhrəsidir. Allahın yanında olan isə daha yaxşı və daha davamlıdır. O kəslər üçün ki, iman gətirib öz Rəbblərinə təvəkkül edərlər: O kəslər üçün ki, böyük günahlardan və rəzil işlərdən çəkinər, qəzəbləndikləri zaman bağışlayarlar; o kəslər üçün ki, Rəbbinin də'vətini qəbul edər, namaz qılar, işləri öz aralarında məsləhət–məşvərtlə görər, onlara verdiyimiz ruzidən sərf edərlər; o kəslər üçün ki, onlar zülmə, təcavüzə mə'ruz qaldıqda intiqam alarlar...»

Ayədən belə mə'lum olur ki, bə'zi ruzilər dünyada hamıya verilir. Bu ruzilər dünya fani olanda fəna olur. Bə'zi ruzilər isə yalnız mö'minlərə aiddir və onlara axirətdə çatar. Ən davamlı və üstün ruzi də həmin bu ruzilərdir.

Axirət ruzisi verilən mö'minlərin sifətləri ayələrdə belə sadalanır. 1. Onlar təvəkkül əhlidirlər və öz işlərində Allaha e'timad göstərirlər; 2. Çirkin işlərdən və böyük günahlardan çəkinirlər; 3. Qəzəbləndikdə qəzəblərini udar; 4. Allahın göstərişlərinə itaət edər, Allahın ən böyük əmri olan namazı yerinə yetirirlər; 5. İşlərində bir-birləri ilə məşvəət edərlər, 6. Allahın onlara verdiyi ruzidən paylayar, infaq edərlər; 7. Onlar can bir qəlbədirlər və birinə zülm olunduqda əl-ələ verib həmin zülmün qabağında dayanar, məzluma kömək üçün səfərbər olarlar.

Bu sifətlərə diqqət yetirib, özümüzü dəyərləndirməliyik. Mö'minliklə öz aramızda böyük məsafə gördükdə özümüzü həmin sifətlərə yaxınlaşdırmalıyıq.

Surənin 23-cü, «məvəddət» ayəsində oxuyuruq: («Ey peyğəmbər,) De ki, mən sizdən bunun (öz peyğəmbərliyimin) müqabilində əhli-beytimə məhəbbətdən başqa bir şey istəmirəm...») Əhli-beyt kəlməsi ayənin ərəbi mətnində «qurba» kimi verilmişdir. Bu qohumluq dairəsinə

Həzrət Əli (ə), Həzrət Fatimə (s), İmam Həsən (ə), İmam Hüseyin (ə) və digər mə'sum imamlar daxildir.

43. «ZUXRUF»

(«ZUXRUF» ZİNƏT, BƏRBƏZƏK DEMƏKDİR MƏKKƏDƏ
NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 215. «Zuxruf» nə deməkdir? 216. Müşriklərin gözündə şərəfət və böyüklük ölçüsü nədir? 217. Nə üçün müşriklər həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyini qəbul etmirdilər?

Surənin mətni haqqında: «Zuxruf» qızıl, hər hansı zinət deməkdir. Bə'zən təsvir əsəri, rəsmə də zuxruf deyilir. Hədisdə bildirilir ki, həzrət Peyğəmbər Məkkənin fəthi zamanı Kə'bənin kənarında dayanıb içəri daxil olmadı və göstərişi verdi ki, Kə'bənin «zuxrufu», yə'ni bərbəzəyi sökülüb atılsın.

Allahın nəzərində dünya malının heç bir dəyəri yoxdur. 33-35-ci ayələrdə dünyanın zahiri bərbəzəyinin dəyərsizliyi haqqında oxuyuruq: «Əgər insanların vahid ümmət olma ehtimalı olmasaydı, Rəhmanı inkar edənlərin evlərinin tavanlarını və qalxdıqları nərdivanları gümüşdən edərdik: eləcə də, evlərinin qapılarını və söykəndikləri taxtaları; qızıl bəzəkləri içində qərq edərdik. Həqiqətən, bütün bunlar fani dünya malıdır. Axirət isə sənin Rəbbinin yanında yalnız Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənlər üçündür.»

Nəzərdən keçirilən ayələrdən aydın olur ki, dünyapərəst müşriklərin gözündə şərəfət və böyüklük ölçüsü dünyanın bərbəzəyi idi. Onlar həzrət Peyğəmbəri sehr-caduda ittiham etdikdən sonra dedilər: «Nə üçün bu Qur'an iki şəhərdən birinin böyük şəxsinə nazil olmadı?» Onlar nəzərdə tuturdular ki, əgər Qur'an doğrudan da Allah tərəfindən gəlmişdirsə, o Məkkə ya Taif böyüklərindən birinə göndərməli idi. Çünki bu insanlar daha nüfuzlu və varlı idilər. Peyğəmbərlik uca bir məqam olduğundan bu məqamın hər adama verilməsini düzgün saymırdılar. Onların fikrincə, Məhəmməd (s) yoxsul olduğu üçün böyük məqama layiq

deyildi. Ona görə də həzrətin də'vətini yalan, sözlərini sehr, özünü isə sehrbaz hesab edirdilər.

Onların batil təsəvvürlərinin səbəbi bu idi ki, insanların dəyərini və qiymətini onların var-dövlətində görürdülər. Zikr olunmuş ayələrdə Allah onların bu baxışını puça çıxarır və onlara anlatmaq istəyir ki, hətta kafirlərin evlərinin tavanları gümüş və qızıldan olsaydı da, bu bir şey deyildi. Əgər zəif imanlı insanların kafirlərə bu səbəbdən əyilmək qorxusu olsaydı, Allah onların evlərini nəzərdə tutulduğu kimi qərar verərdi.

44. «DUXAN»

(«DUXAN» TÜSTÜ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 218. «Duxan» nə deməkdir? 219. «Duxan» kəlməsini zikr etməklə kimlər hədələnilir? 220. Bərəkət nə deməkdir və Qur'anın nazil olduğu gecənin mübarək olması nəyi bildirir? 221. Əgər Məad olmasaydı, varlıq aləminin yaranışı mənasız olmazdı? Deyilənləri misallarla izah edə bilərsinizmi?

Surənin mətni haqqında: Surənin 9-11-ci ayələrində müşriklərin Qur'anı inkar etməsi yad edilir və onlar ağırlı əzabla hədələnilir. Ayələrin tərcüməsi belədir: «Lakin onlar şəkk içində qalıb oyun oynayırlar; Sən göyün aşkar bir tüstüyə bürünəcəyi günü gözlə»

Bəli, həzrət Peyğəmbərin qövmü bütün xəbərdarlıqlara baxmayaraq, şübhədən qurtula bilmir və dünya işlərinə məşğul olurdular. Peyğəmbərə bildirilir ki, səmanın aşkar bir tüstüyə bürünəcəyi günü gözləsin.

Həmin gün haqqında təfsirçilərin rə'yləri fərqlidir. Amma belə görünür ki, duxan, tüstü qiyamətdən qabaq aşkar olası bir əlamətdir və bu tüstünün insanları bürüməsinin özü də dərdli bir əzabdır.

3-cü ayədə Qur'an haqqında oxuyuruq: «Biz onu (Qur'anı) mübarək bir gecədə nazil etdik.» Bərəkət böyük xeyir deməkdir. Həmin gecənin mübarək sayılmasının səbəbi o

gecədə nazil olmuş Qur'anın çox xeyirli olmasıdır. Bu sözlərdən sonra insanların xeyir saydığı işlərlə Allahın xeyir saydığı işləri müqayisə etmək lazım gəlir. İnsan belə bir müqayisə aparmaqla öz fikirlərini islah etməli, Qur'anın faydaları barədə düşünməli və ondan bəhrələnmə yollarını tapmalıdır.

38-39-cu ayələrdə mühüm bir məsələyə toxunulur və buyrulur: «Biz göyləri, yeri və onların arasında olanları oyun-oyuncaq yaratmadıq; Biz onları yalnız haqq olaraq yaratdıq. Onlarınsa çoxu bunu bilməz.» Bir misal göstərməklə bu məsələni aydınlaşdırmaq: Uşaqların necə oynadığını müşahidə etmişinizmi? Uşaqlar torpaq və ya qumla oynadıqları vaxt həmin sahədə bağ, ev, quyu, çay və sair şeylərin fiqurlarını düzəldirlər. Yə'qin ki, siz özünüz də uşaq vaxtı belə etmişiniz. Maraqlıdır ki, onlar əzab-əziyyətlə düzəltdikləri bütün bu şeyləri bir anda uçururlar. Onları əyləncəsi belədir.

Amma yetkinliyə çatmış, düşüncəsi puxtələşmiş insanlar heç vaxt boş yerə əziyyət çəkmir və gördükləri işi qorumağa çalışırlar. Əgər ağıllı bir insan boş yerə heç nə düzəltmirsə, göyləri və yeri, onların arasında olanları yaradan Allah varlığı aləmini boş yerə xəlq edə bilərmi? Mümkündürmü ki, varlığı aləmini yaradan kəs bir uşaq kimi əyləncə ilə məşğul olub sonra yaratdıqlarını uçura?

Bəli, əgər mə'ad, qiyamət, sorğu-sual olmasaydı, bütün yaradılış əbəs olardı. Hansı ki, hikmət sahibi olan Allah əbəs yerə heç bir iş görmür. Bu iki ayədə oxucunun, dinləyicinin diqqəti mə'ada yönəldilir.

40-cı ayədə qiyamət haqqında oxuyuruq: «Doğrudan da, hər şeyin ayırd ediləcəyi gün (qiyamət günü) onların hamısının bir yerdə olacağı gündür.»

45. «CASİYƏ»

(«CASİYƏ» «DİZ ÜSTƏ ÇÖKMÜŞ» DEMƏKDIR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 222. «Casiyə» nə deməkdir və bu surədə nə haqqında danışılır? 223. Bu surədə (26-25-ci ayələrdə) qiyamət səhnəsi neçə hissədə bəyan olunur? 224. Həmin ayələrə əsasən mö'minlərin və kafirlərin aqibəti necə olasıdır?

Surənin mətni haqqında: «Casiyə» iki dizi üstə oturmuş deməkdir. Qiyamət günü insanların diz üstə çökməsi onların zəifliyindən, haqq qarşısında təslim olmasından danışır, surənin 28-ci ayəsində buyurulur.

26-35-ci ayələrdə qiyamət hadisəsi üç hissədə bəyan olunur:

1. Surənin 26-27-ci ayələrində insanların təkrar dirilməsi yada salınır və buyurulur: «De ki, Allah sizi dirildir, sonra öldürür. Sonra da sizi qiyamət günü bir yerə yığacaqdır. Qiyamətə heç bir şəkk-şübhə yoxdur. Lakin insanların çoxu bilməz. Göylərin və yerin hökmü ancaq Allahın əlindədir. Qiyamət qopacağı gün batıl danışanlar ziyana düşəcəklər.

2. 28-29-cu ayələrdə insanların qiyamət günü acizliyi, təslim olması haqqında danışılır: «Hər ümməti diz çökmüş görəcəksən. Hər ümmət öz əməl dəftərinə tərəf çağırılacaqdır. (Onlara deyiləcək) bu gün sizə etdiyiniz əməllərin əvəzi veriləcəkdir; Bu bizim kitabımızdır. O, sizin əleyhinizə haqqı deyər. Biz sizin etdiyiniz əməlləri yazdırmışıq.»

3. 30-35-ci ayələrdə mö'minlərin və kafirlərin aqibəti haqqında deyilir: «İman gətirib yaxşı əməl edənlərə gəldikdə, Rəbbin onları öz mərhəmətinə qovuşduracaqdır. Bu açıq-aşkar qurtuluş və uğurdur: Kafir olanlara isə (belə deyilər) məgər ayələrim sizə oxunmurdu mu? Amma siz təkəbbür göstərdiniz və günahkar bir tayfa oldunuz; Allahın və'di haqdır və qiyamətin qopacağına heç bir şəkk-şübhə yoxdur –

deyildiği zaman siz belə cavab verirdiniz: «Qiyamət nədir bilmirik; düşünürük ki, o bir gümandır. Biz əmin deyilik; pis əməllərin cəzası onların gözüne görünəcək və istehza etdikləri əzab onları bürüyəcəkdir; (Onlara belə deyiləcək) siz bu günə qovuşacağınızı unutduğunuz kimi, biz də bu gün sizi unudacağıq. Sizin məskəniniz cəhənnəmdir. Sizə kömək edən də olmayacaq; bu ona görədir ki, siz Allahın ayələrini lağa qoyurdunuz. Dünya həyatı sizi aldatmışdı. Bu gün onlar cəhənnəmdən çıxarılmayacaq və tövbələri, üzrxahlıqları qəbul olunmayacaq.»

ONUNCU DƏRS

46.«ƏHQAF»

47.«MUHƏMMƏD»

48.«FƏTH»

49.«HUCURAT»

50.«QAF»

**«Ad» qövmü «Əhqaf» da düşdü əzaba,
«Məhəmməd» «fəth» etdi çaldı qələbə.
«Hucurat» gənclərin məzəmmət yeri,
50-ci surədə «Qaf»ın xəbəri.**

46. «ƏHQAF»

(«ƏHQAF» “AD” QÖVMÜNÜN YAŞADIĞI YERDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 225. «Əhqaf» nədir? 226. Küfrün kökü nədir? 227. Kafirlər oda atılacağı gün onlara nə deyilir? 228. Ad qövmünün xüsusiyyətləri nədir? Bu qövmün başına nələr gəldi?

Surənin mətni haqqında: Əhqaf Ad qövmünün yaşadığı yerin adıdır. Bu diyar Ərəbistan yarımadasının cənubunda yerləşirdi. Bu gün ondan heç bir əsər-əlamət qalmamışdır. Həzrət Hud həmin qövmün peyğəmbəri və onlardan biri olmuşdur.

20-ci ayədə azğın təkəbbürlülərin, yalnız dünya ləzzəti ardınca qaçanların haqqında buyrulur: «Kafirlər cəhənnəm oduna veriləcəkləri gün onlara deyilər: «Siz dünya həyatınızda bütün ne'mətləri görüb daddınız və onlardan ləzzət apardınız. Bir gün isə yer üzündə nahaqdan təkəbbür göstərdiyinizə və günahkar olduğunuza görə ağırlı əzabla cəzalandırılacaqsınız.» Bəli, bütün diqqətləri dünya ne'mətlərindən istifadəyə yönələnlərin aqibəti belədir. Onlar könül istəklərinin ardınca qaçır və Allaha iman onların könlündəki ilə uyuşmadığından Allaha itaətsizlik edir, tüğyan qoparırlar. Bu insanlar Allahın pak ne'mətlərini boş yerə sərf edir. Həmin ne'mətlərdən axirətləri üçün istifadə etmirlər. Onlar bütün ömürlərinə çatacaq sərmayəni bir gündə xərcləyib möhtac qalan israfçıya bənzəyirlər. Əlbəttə ki, aqillər heç vaxt belə etmirlər. Bu səfəhlərin işidir. Ayədə keçmişin, bu günün və gələcəyin təkəbbürlülərin, zalımların aqibəti aydın olur.

21-26-cı ayələrdə Ad qövmünün əhvalatını zikr etməklə azğın təkəbbür əhlinin aqibəti açıqlanır. Bu qövm güc və tərəqqi baxımından yüksək pillədə dururdu. Onların şəhəri İrəm çox nümunəvi, inkişaf etmiş bir şəhər idi. Onlar hərtərəfli tərəqqi etmişdilər. Amma öz peyğəmbərləri Hudun dəvətinə qarşı çıxdılar və nəhayət, məhv oldular.

Düşmənlərini məhv etmək Allah üçün çox asandır. Çünki Allahın qüdrəti qarşısında istənilən zorlunun qüdrəti heçdir. Ayələrin tərcüməsi belədir: Ad qövminün qardaşını xatırla. Bir zaman o, Əhqafda yaşayan qövminə belə demişdi: (Ondan əvvəl və sonra da peyğəmbərlər gəlib-getmişdir) «Allahdan başqasına ibadət etməyin, mən sizin üçün böyük günün əzabından qorxuram»; onlar belə cavab verdilər: «Sən bizi tanrılarımızdan döndərməyəmi gəldin? Əgər doğru danışarlarsansa bizə və'd etdiyiniz əzabı göstər»; (Hud demişdi): «Bunu təkcə Allah bilir. Mən sizə yalnız mənimlə göndərilənləri təbliğ edirəm. Amma sizin cahil bir qövm olduğunuzu gördüm; onlar və'd olunmuş əzabı onlara doğru gələn bulud halında gördükdə dedilər: «Bu bizim üçün yağış yağdıracaq buluddur.» (Hud dedi): «Xeyr, bu sizin tez gəlməsini istədiyiniz bələdir; bir küləkdir ki, onda şiddətli əzab var; o da Rəbbinin əmri ilə hər şeyi məhv edir.» Onlar elə bir vəziyyətə düşdülər ki, evlərindən başqa heç bir şey görünmədi. Biz günahkar qövmü belə cəzalandırdıq; həqiqətən də, onlara elə bir qüdrət və imkan vermişdik ki, sizə beləsini verməmişik. Biz onlara qulaq, göz və qəlb vermişdik. Amma nə qulaqları, nə gözləri, nə də qəlbləri onlara bir fayda vermədi. Çünki onlar Allahın ayələrini inkar edirdilər. İstehza etdikləri əzab onları bürüdü.»

47. «MUHƏMMƏD»

(«MUHƏMMƏD» HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRİN MÜBARƏK ADIDIR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 229. Nə üçün surə Həzrət Peyğəmbərin (s) adı ilə adlandırılmışdır? 230. Surənin ilk ayəsində kafirlərlə mö'minlər necə müqayisə olunur? 231. Bu iki qrupun vəziyyətindəki fərqi əsas səbəbi nədir? 232. Surədə kafirlərlə cihad haqqında nə deyilir və mö'minlərə hansı müjdə verilir?

Surənin mətni haqqında: Surənin 2-ci ayəsində həzrət Peyğəmbərin mübarək adı çəkildiyindən surə «Muhəmməd» adlandırılmışdır. 1-3-cü ayələrdə kafirlər və mö'minlər belə

müqayisə olunur: «Kafir olanların və insanları Allahın yolundan döndərənlərin əməllərini Allah puça çıxaracaqdır; iman gətirib saleh işlər görənlərin, Rəbbindən Məhəmmədə haqq olaraq nazil edilənə inananların isə günahlarının üstünü örtəcək və onların əhvalını yaxşılaşdıracaq; bu, ona görədir ki, kafirlər batilə uymuş, iman gətirənlər isə öz rəbbindən gələn haqqa tabe olmuşlar. Allah insanlara özlərinə dair belə məsəllər çəkir.» Kafirlərin bütün tələşləri insanları imandan uzaqlaşdırmaq məqsədi güdür. Onlar mənfi təbliğatlar, siyasi-ictimai, iqtisadi problemlər yaratmaqla, müsəlmanlarla müharibələr və müxtəlif fitnələr vasitəsi ilə İslamın yayılmasına mane olurlar. Amma onların bütün planları tə'sirsizdir. Onlar bu tələşləri ilə tək-cə özlərinə əziyyət verirlər. İlk İslam dövründən başlamış bu günədək, tarix boyu İslam düşmənlərinin bu sahədəki fəaliyyətləri səmərəsiz olmuşdur.

Allah-təala iman gətirib saleh iş görənlərin keçmişini bağışlayır, onlara yaxşı gün-güzəran verir. Öz insani xarakteri ilə Allaha doğru addım atan, ilahi ayinlər əsasında yaşayan insanlar get-gedə islah olur, dünya və axirətdə səadətə çatırlar.

Kafirlərlə mö'minlərin vəziyyəti arasındakı fərqi səbəbini bilirsinizmi? Səbəb budur ki, kafirlər batili, iman əhli isə haqqı seçmişdir. Batilin məhv olması isə ilahi bir qaydadır. Batil puç olub aradan gedəsi, yalnız və yalnız haqq qalasıdır. Bəli, kafirlər öz yanlış, mö'minlər isə öz düz seçimlərinin nəticəsindən bəhrələnilirlər.

4-7-ci ayələrdə cihad və qitalın bə'zi hökümləri bəyan olunur: «Kafirlərlə qarşılaşdığınız zaman onların boyunlarını vurun. Nəhayət, onları məğlub etdikdə kəndlərlə möhkəm bağlayın. Müharibə bitdikdə onlara ya minnət qoyun (azad edin), ya da fidyə müqabilində buraxın. Əmr belədir. Əgər Allah istəsəydi, onlardan intiqam da ala bilərdi. Lakin o sizi bir-birinizlə imtahana çəkmək üçün (vuruş əmr etmişdir). Allah öz yolunda öldürülənlərin əməllərini əsla puç etməz;

Allah onları doğru yola müvəffəq edəcək, onların əhvalını yaxşılaşdıracaq; və onları özlərinə tanıtmış olduğu cənnətə daxil edəcəkdir; ey iman gətirənlər, əgər siz Allaha yardım göstərsəniz, o da sizə yardım göstərər və sizi sabit qədəm edər.

Allah-təala bu müjdələrlə mö'minləri təlaş və cihada çağırır. Bəli, mö'min insanlar təkcə öz qüvvələrini yox, Allahın yardımını da nəzərdə saxlamalıdırlar. Allah iman gətirənlərə onların müqəddəs təlaşlarında yardımçı olur, onların addımlarını möhkəmləndirir.

48. «FƏTH»

(«FƏTH» QƏLƏBƏ DEMƏKDİR, MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 233. Surədə adı çəkilən «Fəthul-mubin» hansı qələbədir? 234. «Hudəybiyyə» sülhü hansı ildə və necə gerçəkləşmişdir? 235. Bu sülhdə müsəlmanlar və qüreyş kafirləri arasında hansı razılıqlar əldə olundu? 236. Bu sülh müsəlmanların hansı tərəqqisinə yol açdı? 237. Surədə hansı hadisələrə işarə olunur?

Surənin mətni haqqında: Surənin ilk ayəsində oxuyuruq: «Həqiqətən, biz sənə parlaq və aşkar bir qələbə bəxş etdik.» Ayədə hudəybiyyə sülhü nəzərdə tutulmuşdur. Qur'an bu qələbəni «Fəthul-mubin», yə'ni «aşkar qələbə» adlandırır. Surə bu sülh müqaviləsindən sonra nazil olmuşdur.

Hudəybiyyə sülhü hadisəsinə nəzər salaq: Həzrət Peyğəmbərin (s) hicrətindən altı il keçirdi. O vaxtdək müsəlmanlarla qüreyş kafirləri arasında üç savaşı olmuşdu: hicrətin 2-ci ilində Bədr savaşı, hicrətin 3-cü ilində Ühüd savaşı, hicrətin 5-ci ilində Xəndək (Əhzab) savaşı.

Hicrətin 6-cı ilinin axırlarında həzrət Peyğəmbər şirin bir yuxu gördü. Allah-təal bu sadıq (doğru) yuxuda öz peyğəmbərinə əmr etdi ki, Məscidül hərəma daxil olsun və həcc mərasimi keçirsin. Həzrət Peyğəmbər bu məsələni səhabələrə danışdı və göstəriş verdi ki, onunla birlikdə Məkkəyə üz tutsunlar. Mədinədə haram ayların hörmətini

nəzərə alaraq həzrət buyurdu: «Biz yalnız Allah evinin ziyarəti üçün gedirik.» Müsəlmanlara göstəriş verildi ki, qılıncdan savay heç bir silah götürməsinlər. Zilqə'də ayında 1400 nəfər müsəlman Məkkəyə yola düşdü. Bu iş olduqca təhlükəli idi. Çünki qüreyşərin qəlbində hələ də Bədr, Ühüd, Əhزاب döyüşünün intiqam alovu sönməmişdi. Onlar kifayət qədər güclü qüvvəyə malik idilər. Hər halda Mədinəyə qayıtmaq ehtimalı yox idi. Çünki müsəlmanlar sayca az və silahsız idilər. Məkkə isə tərədən dırnağadək silahlanmış, çox saylı qüreyşilərin sığınacağı idi.

Qüreyş başçıları bu xəbəri eşidib, Xalid ibn Vəlidin başçılığı altında bir dəstə göndərdilər ki, müsəlmanların şəhərə daxil olmasının qarşısı alınsın. Həzrət (s) bu dəstədən xəbər tutub, yolunu dəyişdi ki, onlarla üzləşməsin. Məkkə yaxınlığında Hudəybiyyə adlanan yerdə həzrət Peyğəmbərin dəvəsi diz çöküb tərənmedi. Həzrət buyurdu ki, adamlar miniklərdən düşsünlər və xeymə qursunlar. Qüreyşilər həzrət Peyğəmbərin sülh məqsədini anladılar. Tərəflər arasında nümayəndələrin gəliş-gedişindən sonra Hudəybiyyə sülhü baş tutdu. Bu sülh qərarına əsasən müsəlmanlarla qüreyş kafirləri on il müddətində müharibə aparmamalı, bir-birlərinin get-gəlinə mane olmamalı idilər. Müqaviləyə əsasən həzrət Peyğəmbər həmin il Mədinəyə qayıtmalı və növbəti il Məkkəyə ziyarətə gəlməli idi. Bu sülh on minlik müsəlman qoşunu tərəfindən hicrətin 8-ci ili Məkkənin fəthi üçün bir müqəddimə oldu. Çünki bu sülh müqaviləsi ilə Məkkənin fəthi arasındakı zaman kəsiyində bir çox müşriklər İslamı qəbul etdilər. Bu hudəybiyyə sülhü nəticəsində yaranmış əmin-amanlığın sayəsində baş verdi. Bundan əlavə qüreyş kafirləri tərəfindən arxayınlaşan müsəlmanlar bir çox ətraf məntəqələri fəth etdilər. Bu fəthlər onların əzəmətini daha da artırdı. Beləcə, İslamın əhatə dairəsi genişləndirdi. Yalnız nəzərdə tutulmuş münasib şərait yarandıqdan sonra hicrətin 8-ci ilində on minlik müsəlman qüvvəsi Məkkəyə doğru hərəkət etdi və Məkkə fəth olundu.

Bəli, Hudəybiyyə sülhü Məkkənin fəthinə müqəddimə olduğu üçün Allah-təala bu sülhü «Fəthul-mubin» adlandırmışdır. Surədə həmin cərəyanla bağlı bə'zi hadisələr də zikr olunmuşdur. Məsələn, bu səfərdə ərəblərin müxalifəti, müsəlmanların Məkkəyə daxil olmasına müşriklərin maneçiliyi, mö'minlərin bir ağac altında həzrət Peyğəmbərə «beyətul-rizvan» adlanan məşhur bey'ətləri.

49. «HUCURAT»

(«HUCURAT» HÜCRƏLƏR, OTAQLAR DEMƏKDİR;
MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 238. «Hucurat» nə deməkdir? 239. Surədə nəzərə çatdırılan üç qisim qayda hansılardır? 240. Allah qarşısında ədəbə necə riayət olunmalıdır?. 241. Həzrət Peyğəmbər (s) qarşısında gözləniləsi qaydalar nədir? 242. Müsəlmanların bir-birinə münasibətdə riayət etməli olduqları rəftar qaydaları hansılardır? 243. İnsanın dəyər ölçüsü nədir?

Surənin mətni haqqında: Surədə dini əhkam məsələlərindən danışılır. Bu hökmlərə əməl etməklə insanın fərdi və ictimai həyat səadəti tamamlanır və cəmiyyətdə sağlam nizam hökm sürür. Bu hökmlər və qaydalar üç hissəyə bölünür:

1. Hər bir bəndənin Allah qarşısında riayət etməli olduğu ədəblər; 2. Bu üç qisim qaydalar belə şərh oluna bilər: Allah qarşısında ədəb haqqında surənin birinci ayəsində oxuyuruq: «Ey iman gətirənlər, Allah və onun peyğəmbərindən qabağa keçməyin. Allahdan qorxun ki, həqiqətən də O, eşidən və biləndir.» Yə'ni hər hansı bir işi görəndə və ya bir işi görməkdən imtina etdikdə Allahın hökmünə tabe olun. Bu sayaq hərəkət edən insan Allahın vilayətinə daxil olur və həqiqi bəndəlik edir. Belə bir insan Allahın istəklərinə tabe olur və bu istəklərə qarşı hərəkət etmir.

Peyğəmbər qarşısında da müəyyən ədəbləri gözləmək lazım gəlir. Birinci ayədən mə'lum oldu ki, heç bir işdə həzrət Peyğəmbərdən qabağa keçmək olmaz. Həzrətin istəyini öz istəyimizdən üstün tutmalı, onun göstərişlərinə

həvəslə əməl etməliyik. Surənin 2-5-ci ayələrində buyurulmuşdur: «Ey iman gətirənlər. Səsinizi Peyğəmbərin səsinə yuxarı qaldırmayın və onunla bir-birinizlə bərkədən danışdığınız kimi danışmayın. Yoxsa özünüz də bilmədən əməlləriniz puç olar; Həqiqətən, Allahın peyğəmbəri yanında astadan danışanlar o kimsələrdir ki, Allah onların ürəklərini təqva üçün imtahana çəkmişdir. Onları bağışlanma və böyük mükafat gözləyir: (Ya peyğəmbər,) şübhəsiz ki, səni otaqlarının arxasından çağıranların ağı kəsmir; Əgər onlar sən qarşılarına çıxıncaya qədər səbr etsəydilər, onlar üçün əlbəttə, daha yaxşı olardı. Allah bağışlayan və mehribandır.

Müsəlmanlar bir-birləri qarşısında da ədəb qaydalarını gözləməlidirlər. 6-12-ci ayələrdə mö'minlər arasındakı ədəb qaydalarından danışılır. Həmin göstərişlərin xülasəsi belədir:

1. Müsəlmanlara qadağan olunur ki, günahkarın dediyi söz araşdırmadan qəbul edilə;

2. Müsəlmanlara əmr edilir ki, iki müsəlman qrup arasındakı savaşa sülh və saziş yaratsınlar. Əgər bu razılıqdan sonra da onlardan biri o birisinin üzərinə qalxarsa, həmin vaxt onlar arasında ədalət əsas götürülməlidir. Mö'minlər bir-birlərini qardaş adlandırır və onlar arasında sülh yaratmaq əmr edilir?

3. Mö'minlər, xüsusi ilə da qadınlar bir-birlərini məsxərəyə qoymaqdan çəkindirilir;

4. İnsanlara bir-birlərinə pis ləqəblər qoymaq qadağan olunur;

5. Bütün mö'minlərə göstəriş verilir ki, bir-birlərinə qarşı bədgümanlıqdan çəkinsinlər.

6. Müsəlmanlara bir-birlərinin işində axtarış aparmaq, bir-birlərinin qeybətini etmək qadağan olunur, mö'min bacıların və qardaşların qeybəti onların ölüsünün ətini yeməyə bənzədilir. Bu bənzətmə qeybətin çirkinliyini daha parlaq şəkildə göstərir.

13-cü ayədə insanların dəyər ölçüsü kimi onların təqvəsi, pəhrizkarlığı önə çəkilir. Yə'ni kim təqvalıdırsa, o daha çox

hörmətə layiq və dəyərlidir. Bəli, Qur'an nəzərində insanın dəyəri onun var-dövləti, məqamı sayılmır. Yeganə ölçü insanın təqvasıdır

50. «QAF»

(«QAF» MÜQƏTTƏƏ HƏRFLƏRİNDƏNDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 244. Surənin əsas mövzusu nədir? 245. Keçmiş qövmlərin aqibəti nə üçün xatırladılır? 246. Kafirlər məadı inkar edərkən nə deyirdilər və Allah onların cavabını necə verir? 247. Məgər Allah bizim yalnız zahiri fəaliyyətlərimizdən xəbərdardır? 248. Surədə Allahın insana yaxın olması hansı sözlərlə bəyan olunur? 249. İnsan özbaşınamı buraxılmışdır?

Surənin mətni haqqında: «Qaf» müqəttəə hərflərindəndir. Surənin əsas mövzusu məad, ölümdən sonrakı həyatdır. Surənin başlanğıcında kafirlərin məadla bağlı sözləri və təəccübləri bəyan olunur. Sonra Allahın varlıq aləmindəki əlamətləri, onun ölü torpağı yenidən diriltməsi, yağış vasitəsi ilə torpağın canlandırılması haqqında danışılır. Nəzərə çatdırılır ki, qiyamət də belədir. Baharda təbiət oyandığı kimi, qiyamətdə də insanlar yenidən dirilir.

Sonra kafirlər Nuh qövmünün, Ad, Səməd, Fir'on qövmlərinin acı aqibəti ilə hədələnilir. Onlar peyğəmbərlərini təkzib etdilər. Amma, nəhayət, ilahi əzab başlarının üstünü aldı

Keçmiş qövmlərin aqibəti kafirləri qorxutmaq məqsədi ilə xatırladılır. Onlara bildirilir ki, əgər məadın inkarından əl çəkməsələr, onlar da keçmişdəkilər kimi əzaba düçar olacaqlar. Surənin 14-15-ci ayələrində buyrulur: «Əykə və Tübbə qövmü, bunların hamısı peyğəmbərləri təkzib etdi və mənim də onlara və'd etdiyim əzab gerçəkləşdi; məgər biz ilk yaradılışda acizmi qalmışdıq?! Onlar yeni yaradılış haqqında şəkk-şübhə içindədirlər.» Kafirlərin nəzərinə çatdırılır ki, Allah-təala göz qarşısında olan varlıq aləmini bir vaxt heçdən yaratmışdı. Bir şeydən yaradan kəs onu yenidən

xəlv edə bilməzmi?! Beləcə, kafirlərin məəd məsələsinə qarşı təccüblərinə qəti cavab verilir.

Surənin 16-35-ci ayələrində insanın halı bəyan olunur. Bildirilir ki, insan doğulduğu gündən ömrünün sonunadək nəzarət altındadır. Qeyd olunur ki, Allah-təala insanın daxilində cərəyan edən bütün vəsvəsələrdən xəbərdardır və ona boyun damarından da yaxındır. İnsan yenidən dirildikdə də nəzarət altında olur və onunla hesab çəkilir. Haqqı inkar edənlər əzaba, müttəqilər isə Allahla yaxınlığa qovuşurlar. 16-26-cı ayələrdə buyurulur: «İnsanı biz yaratdıq və onun nəfsindən olan vəsvəsələrdən də xəbərdarıq. Biz ona şah damarından da yaxın, xatırla ki, sağında və solunda iki yazan mələk dayanmışdır; dediyi sözü yanında hazır durub söyləyən vardır; ölüm həqiqətən gəlir. Bu sənə qorxub-qaçdığın şeydir; sur çalınacaq və bu vəd olunmuş gün əzab günüdür; hər bir kəs onu çəkib gətirənlə və bir də şahidlə gələcək; sən bundan qafil idin. Artıq bu gün gözündən pərdəni qaldırdıq. Sən bu gün iti görürsən. Ona yoldaş olan mələk deyəcək: «Bu yanımdakı hazırdır»; (Allah buyuracaq): «Hər bir inadçı kafiri cəhənnəmə atın; xeyirin qarşısını alanı, həddi aşanı, şəkk edəni; o kimsəni ki, Allahla yanaşı başqa bir mə'bud da qəbul etdi. Atın onu şiddəti əzabın içində.» Ayələrin davamında təqva əhlinin, Allahdan çəkinənlərin qiyamətdəki vəziyyətinə işarə olunur. 31-35-ci ayələrdə deyilir: «Behişt müttəqilər üçün yaxın yerə gətiriləcək. (Onlara deyiləcək) bu sizə və'd olunan cənnətdir. Hər bir qayıdana, nəfsini qoruyana; Rəbbindən onu görmədən qorxan və haqqa yönəlmiş qəlblə gələn bəndə üçündür; ora sağlıqla, əmin-amanlıqla daxil olun. Bu əbədilik günüdür; orada onlar üçün istədikləri hər şey var. Dərgahımızda isə bundan da artığı mövcuddur.»

ON BİRİNCİ DƏRS

51.«ZARİYAT»

52.«TUR»

53.«NƏCM»

54.«QƏMƏR»

55.«RƏHMAN»

**«Zariyat», 52 «Tur»,
Sonra isə «Nəcm», doğru and budur.
Sonra «Şəqqül-Qəmər» edilir bəyan,
Daha sonra bəyan olası «Rəhman».**

51. «ZARİYAT»

(«ZARİYAT» KÜLƏKLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 250. «Zariyat» nə deməkdir? 251. Surənin başlanğıcında nələrə and içilir? 252. İnsanın yaranış məqsədi nədir? Dünya nə üçündür? 253. Müttəqilər harada olasıdır və onların hansı xüsusiyyətləri var? (15-19-cu ayələrə əsasən)

Surənin mətni haqqında: «Zariyat» «toz-torpağı havaya qaldıran külək» mə'nasını bildirən «zariyə» sözünün cəm formasıdır.

Surənin başlanğıcında deyilir: «And olsun havaya sovuran küləklərə; ağır yüklü buludlara; yüngül üzüb gedənlərə (gəmilərə); iş bölənlərə! Sizə və'd olunan haqdır; haqq-hesab gerçəkdir.» (ayə 1-6)

Ayələrdən görüldüyü kimi, surənin başlanğıcında dörd şeyə and içilmişdir:

1. Toz-torpağı havaya sovuran küləklərə («Zariyat»);
2. Yağışla yüklənmiş, insanların, bitkilərin, heyvanların ehtiyac duyduğu suyu deryalardan quruya daşıyan ağır yüklü buludlara;
3. Deryalarda rahatca üzən gəmilərə. Bu gəmilər insanların ehtiyac duyduğu ərzaq və digər şeyləri bir yerdən o biri yerə daşıyırlar. Bu gəmilərsiz insanların həyatı bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunardı. İnsanların ehtiyac duyduqları bir sıra şeylər, o cümlədən, yanacaq məhsulları, dənli bitkilər və müxtəlif sənaye malları uzaq məsafələrdən daşınır. Bu işlərin böyük bir hissəsini gəmilər həyata keçirir;
4. İş bölənlərə, yə'ni mələklərə. Mələklər öz məqamlarına uyğun olaraq, Allahın əmrlərini aralarında bölüşdürürlər.

Bu dörd andda tövhidə və Allah-təalanın varlıq aləmindəki tədbirlərinə işarə olunur. Yə'ni adı çəkilən işləri idarə edən Allahdır.

Demək, zikr olunan ayələrin məzmununa görə, varlıq aləmində Allahın tədbirlərinin həyata keçməsində vasitə olan

hər şeyə and içilir. Bildirilir ki, və'd olunanlar həqiqətdir və cəza günü gəlib çatasıdır.

Bu ayələr nazil olan vaxt bütperəst müşriklər tövhid, nübüvvət və məad inancları ilə mübarizə aparırdılar. Ona görə də uyğun dörd and vasitəsi ilə Allahın tədbirləri önə çəkilir və qiyamətin gerçəkliyi tə'kid olunur. Andlarda tövhid məsələsinə də işarə olunmuşdur.

Surədə məaddan danışıılır və bu inancın müşriklər tərəfindən inkar olunması məzəmmət edilir. Axirət əzabı, Lut, Fir'on, Ad, Səməd, Nuh qövmlərinin acı sonluğu önə çəkilməklə peyğəmbər də'vətini qulaq ardına vuranlar, onlarla mübarizəyə qalxan müşriklər hədələnilir. İbrət olaraq keçmişdəkilərin aqibəti yad edilir.

50, 51-ci ayələrdə buyurulur: «(Ya Məhəmməd (s), insanlara de ki) Allaha tərəf qaçın. Mən onun tərəfindən gəlmiş, sizi açıq-aşkar qoruxudanam.» Beləcə, müşriklər tövhidə, tək Allaha inama də'vət olunurlar.

Surənin 56-cı ayəsində yaranış məqsədi belə bəyan olunur: «Mən cinləri və insanları yalnız mənə ibadət etmələri üçün yaratdım.» Bəli, insanın yaradılışında məqsəd onun Allaha ibadət etməsidir. Dünya ləzzətlərini, puç həvəsləri, nəfs istəklərini, dünya bər-bəzəyini, vəzifə və məqamı həyat məqsədinə çevirənlər açıq-aşkar yanlış yoldadırlar. Gördüyümüz dünya Allaha bəndəlik, axirət məqamı qazanmaq üçündür. Aqibəti xeyir olan təqva əhlinin xoş halına! 15-19-cu ayələrdə onlar haqqında buyurulur: «Həqiqətən, müttəqilər cənnətlərdə və çeşmələr başında olacaqlar. Rəbblərinin onlara verdiyini alacaqlar. Çünki onlar bundan əvvəl saleh işlər görmüşlər; Onlar gecələr az yatırdılar; Səhərlər isə bağışlanmalarını diləyirdilər; Mallarında dilənçinin və məhrumun müəyyən payı vardı.»

52. «TUR»

(«TUR» FƏLƏSTİNDƏ YERLƏŞƏN BİR DAĞ ADIDIR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 254. «Tur» nə deməkdir? 255. Surənin başlanğıcında ardıcıl andlarla hansı məsələ tə'kid olunur? 256. İnkarcılar cəhənnəmə sürükləndikləri vaxt onlara nə deyilər? (11-16-cı ayələrə əsasən) 257. Əbədi dünyada müttəqilərin halı necə olacaq? (17-28-ci ayələrə əsasən) 258. Övladların dünya həyatını qurub, onların imanları haqqında düşünməmək ağıllı işdirmi?

Surənin mətni haqqında: «Tur» dağ deməkdir. Amma bu surədə Fələstində yerləşən bir dağ nəzərdə tutulur. Həmin dağda Həzrət Musaya vəhy nazil olmuşdur. Həmin dağ müqəddəs məkanlardan sayılır.

Surədə məadı inkar edən, haqla vuruşan, həzrət Peyğəmbəri kahin, divanə, şair adlandıranlar hədələnilir. Surənin başlanğıcında bir sıra andlardan sonra qiyamət əzabının gerçəkliyi bildirilir. Bu əzabın üz tutduğu kəsə kimsə yardımçı deyil. 1-7-ci ayələrdə buyrulur: «And olsun Tur dağına; and olsun yazılmış kitaba-açıq dəri üzərində; and olsun Beytül-mə'mura; and olsun yüksək tavana (göyə); və dolub daşan dənizə ki, Rəbbinin əzabı mütləq gercəkləşəcəkdir..» 11-16-cı ayələrdə qiyamət gününü inkar edənlərin vəziyyəti haqqında deyilir: «Vay olsun o günü inkar edənlərin halına; o kəslər ki, batilə uyub, qəflət içində əylənərlər; o gün onlar zorla cəhənnəm oduna sürüklənəcəklər. (Onlara deyiləcək) Bu sizin yalan hesab etdiyiniz cəhənnəm odudur; bu sehrdir, yoxsa siz görmürsünüz? Orada yanın. Dözsəniz də, dözməsəniz də sizin üçün eynidir. Siz ancaq etdiyiniz əməlin cəzasını çəkəcəksiniz.» 18-ci ayələrdə isə müttəqilərin, pəhrizkarların halı bəyan olunur, onların nəsibi olmuş bə'zi ne'mətlər sadalanır. Ayələrdə buyrulur: «Müttəqilər isə, şübhəsiz ki, cənnət və ne'mətlər olacaqlar; Rəbbinin onlara əta etdiyi

ne'mətlərdən ləzzət alacaqlar. Rəbbi onları cəhənnəm əzabından qorumuşdur; (Onlara deyiləcək) etdiyiniz saleh işlərin müqabilində yeyin-için, nuş olsun;

Səf-səf düzölmüş taxtlara söykəndiyiniz halda. Biz onları iri gözlü hurilərlə evləndirəcəyik; İman gətirənlərin, övladları imanda onların ardınca gedənlərin nəsilərini də özlərinə qoşacağıq. Onların əməllərindən heç bir şey askiltməyəcəyik. Hər kəs öz əməlinin girovudur.»

İnsanlar öz övladlarını xüsusi bir məhəbbətlə sevir, onları öz canları tək əziz tuturlar. Övladlarının sevincinə və qəminə şərik olurlar. Övladın xoşbəxtliyi ata-ananın ən böyük arzularındandır. Övladdan ayrılıq valideyn üçün olduqca çətinidir. Ayrılıq məqamında ata və anaların göz yaşlarını çox görmüşük.

Təqvalı insanların yeri ne'mətlə dolu behiştədir. Əgər övladlar da mö'min valideynləri kimi olarlarsa Allah onları behiştə bir-birlərinə qovuşdurur. Bu yolla həm övladlar xoşbəxt olar, həm də (qiyamətdə) ayrılıq qorxusu aradan qalxar. Əlbəttə, yaxşı olardı ki, mö'min ata-anası olan övladlar onlara vaxtaşırı baş çəkməli və valideynlər də öz növbəsində övladlarının imanlı, təqvalı oması üçün əzmlə çalışmalıdırlar. Övladın yalnız dünya xoşbəxtliyi, onun geyimi, yeməyi haqqında düşünüb, imanını və axirət səadətini yaddan çıxarmaq cəhalətdir.

Surənin sonunda müşriklərin Peyğəmbərə ünvanlanan ittihamları rədd olunur. Onlar həzrət Peyğəmbəri kahin, divan, şair adlandırır, Qur'anı onun uydurması hesab edirdilər. 34-cü ayədə müşriklər və kafirlərə təklif olunur ki, əgər düz deyirsinizsə, siz də Qur'an kimi bir söz deyin. 44-cü ayədə surənin sonunadək Allah müşrikləri əzabla qorxudur və öz peyğəmbərini səbr və dözümə çağırır. Həzrətə bildirilir ki, Allah-təala daim ondan xəbərdardır və onu himayə edir.

53. «NƏCM»

(«NƏCM» ULDUZ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 259. «Nəcm» nə deməkdir? Rəvayətlərdə «nəcm» kəlməsi necə mə'nalandırılır? 260. Surənin əvvəlində necə and içilir? 261. Lat, Uzza, Mənat nə idi və müşriklər onlara necə e'tiqad bəsləyirdilər? 262. Qur'an dünyaya aldananları doğru yola necə də'vət edir? 263. Son ayədə insanlara hansı göstərişlər verilir? Surə son ayəsinə görə hansı qrup surələrə aiddir?

Surənin mətni haqqında: «Nəcm» ulduz deməkdir və bütün parlaq səma cisimlərinə aiddir. Ulduzlara, Günəşə, Aya «nəcm» deyirlər. Surənin 1-4-cü ayələrində oxuyuruq: «And olsun batmaqda olan ulduza, sizin yoldaşınız haqq yoldan azmamışdır; o, nəfsi istəyəni danışmır; bu ancaq nazil olan bir vəhydir...» Bu ayələr elə bir vaxt nazil olmuşdur ki, müşriklər öz əmanətdarlığı, doğruluğu ilə tanınan həzrət Peyğəmbəri azgınlıqda ittiham edirdilər. Onlar Cəbrailin gətirdiyi ilahi kəlamları həzrət Peyğəmbərin uydurması, şe'r, cəhalətdən doğan düşüncə adlandırırdılar. Allah-təala nəcmə and içməklə onların sözlərini rədd edir və Qur'anı ilahi vəhy kimi tanıtdırır.

Bə'zi rəvayətlərdə bildirilir ki, nəcm həzrət Peyğəmbərə işarədir. Nəcmənin enməsi həzrət Peyğəmbərin me'racdan qayıtması kimi təfsir olunur. Bu halda Həzrət günəşə, aya, ulduzlara oxşadılmış olur və öz parıltısı ilə insanlar üçün doğru yolu işıqlandırmış olur.

Surədə müşriklərin üç bütü –Lat, Üzza və Mənatın adı çəkilir. Müşriklərin nəzərində bu üç büt üç mələyin mücəssəməsi idi. Onlar bu mücəssəmələrə pərəstiş etməklə əslində mələklərə pərəstiş etmiş olurdular. Onların nəzərində mələklər Allahın qızları və Allah dərğahının şəfaətçiləri idilər.

23-cü ayədə bu batil fikir və əqidə məzəmmət olunaraq buyurulur: «Bu bütlər sizin və atalarınızın qoyduğu adlardan başqa bir şey deyildir. Allah onlara dair heç bir dəlil nazil etməmişdir. Onlar yalnız gümanlarına və nəfs istəklərinə uyurlar. Halbuki Rəbbindən onlara haqq yolu göstərən rəhbər gəlmişdir.»

Surənin 29-33-cü ayələrində Allah-təala öz peyğəmbərinə dünyaya aldanmış insanlarla yoldaşlıq haqqında buyurur: «Bizim Qur'anımızdan üz çevirib, dünya həyatından başqa bir şey istəməyənlərdən üz döndər; onların bildiyi elə bu qədərdir (dünyanı axirətdən üstün bilirlər). Şübhəsiz ki, sənin Rəbbin haqq yoldan azanı da, doğru yolda olanı da hamıdan yaxşı tanıyır.» Beləcə, Allah-təala öz peyğəmbərini Allahu yaddan çıxaran şəxslərdən üz döndərməyə çağırır. Qur'an və ilahi kəlamdan üz döndərmiş bu insanlar yalnız dünya həyatı barədə düşünür və bu istiqamətdə çalışırlar. Onların bütün təlaşları dünya həyatı ilə bağlıdır. Onlar bundan artıq bir şey bilmirlər.

Ayədə həzrət Peyğəmbərə müraciət olunsa da, Həzrət müsəlmanlar üçün nümunə olduğundan biz də küfr əhli, Allahdan qəflətdə olan, ibadət və saleh əməl barədə düşünməyən insanlardan uzaq olmalıyıq. Bir şeyi unatmamalıyıq ki, onların biliyi məhduddur və yalnız dünya işlərinə aiddir. Məbada, dünyapərəst insanlarla yaxınlıq edib, ilahi dəyərlərdən uzaqlaşmaq!

Surənin son ayələrində, 57-62-ci ayələrdə qiyamət xatırladılır və buyurulur: «(Ey insanlar!) Qiyamət yaxınlaşdı; onu Allahdan başqa kimsə dəf edə bilməz, indi siz bu kəlama təəccübü edirsiniz? Həm də gülür heç ağlamırsınız, qəflət içində əylənir boş işlərə məşğul olursunuz? Gəlin Allaha səcdə edin, Allaha ibadət edin.»

Bu surə “əzaim” surələrdəndir və onun son ayəsi səcdə ayəsidir.

54. «QƏMƏR»

(«QƏMƏR» AY DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLUNMUŞDUR).

Suallar: 264. Surənin başlanğıcında hansı əhvalat xatırladılır? 265. Bu macərə necə şərh olunur? 266. Müşriklərin həzrət Peyğəmbəri (s) təkzib etməsi yeni bir iş idimi? 267. Surədə keçmiş qövmlərin aqibəti zikr olunduqdan sonra hansı sözlər ardıcıl şəkildə təkrarlanır?

Surənin mətni haqqında: Surənin müttəqilərə behişt və'd edən son iki ayəsindən başqa bütün ayələrində ilahi peyğəmbər və ayələri təkzib edənlər hədələnilir. Surənin başlanğıcında ayın ikiyə parçalanmasına («şəqqül-qəmər») işarə olunur. Macərə belə baş vermişdir: Qüreyş müşrikləri həzrət Peyğəmbərdən (s) mö'cüzə istədilər. Həzrət Peyğəmbər ayın iki yerə bölünməsinə Allahdan dilədi. Allah-təala həzrət Peyğəmbərin duasını qəbul etdi. Ay ikiyə parçalandı. Onun bir parçası dağın arxasında, bir parçası isə dağın önündə qaldı. Sonradan bu iki hissə yenidən yaxınlaşıb, birləşdi.

Allah düşmənləri bu mö'cüzəni gördükdən sonra iman gətirmək əvəzinə inkar yolunu tutdular. Onlar dedilər: «Məhəmməd bizi sehirləmişdir.» Bu vaxt bir kişi dedi: «Əgər bu sehrdirsə, təkçə bizə aid olmalıdır. Bütün xalqı sehrləmək olmaz.» Ona görə də qərara gəldilər ki, yoldan ötən müsafirləri çağırıb onlardan soruşsunlar. Müsafirlərə ayı göstərib, parçalanma haqqında soruşdular. Onlar dedilər: «Bəli, biz ayın ikiyə bölündüyünü gördük.» Bütün bunlara baxmayaraq, kafirlər bu aşkar mö'cüzəni inkar etdilər və onu sehr adlandırdılar.

Bu əhvalat bəyan olduqdan sonra bildirilir ki, belə hadisələr keçmişdə də baş vermişdir. Bu hadisədən qabaq Nuh qövmü də onu inkar etmiş, yalançı adlandırmışdı. Onlar Nuhu divanə hesab edərək ona əzab-əziyyəət verdilər. Sonra həmin qövmün acı aqibətindən danışılır. Daha sonra ardıcıl

olaraq, Ad, Səməd, Lut qövmlərinin pis aqibəti, Fir'on ailəsinin bədbəxtliyi nəql olunur. Bütün bu əhvalatlar ona görə nəql olunur ki, insanlar haqqı təkzib etmiş qövmlərin acı aqibətindən ibrət göstürsünlər. Bütün bu qövmlərin aqibəti bəyan olunduqdan sonra təkrar edilir: «And olsun ki, biz Qur'anı ibrət, öyüd-nəsihət götürülməsi üçün belə asanlaşdırdıq. Amma hanı ibrət alan, öyüd-nəsihət qəbul edən?!» Surənin 17, 22, 32 və 40-cı ayələri eyni şəkildə təkrarlanır. Surə bu kəlamla başa çatır: «(Müttəqilər) haqq məclisində qadir, hökmdar Allahın hüzurunda olacaqlar.»

55. «ƏR-RƏHMAN»

(«ƏR-RƏHMAN» ALLAHIN ADLARINDANDIR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 268. «Rəhman» nə deməkdir? 269. Surədə nələr sadalanır? 270. Hansı ifadə bu surədə 31 dəfə təkrarlanır? 271. İlahi ne'mətlərin sadalanması hansı cümlə ilə başlayır və nəyi göstərir? 272. Surədə (46-55-ci ayələrdə) müttəqilər, pəhrizkarlar haqqında nə deyilir?

Surənin mətni haqqında: Surə belə başlayır: «Rəhman: Qur'anı öyrətdi; insanı yaratdı; ona bəyan öyrətdi.» «Rəhman» kəlməsini olduğu kimi tərcümə etmək çətindir. Adətən, bu söz «bağışlayan» kimi tərcümə olunur. Əslində isə ərəb dilində «rəhman» yox, «cəvad» sözü «bağışlayan» deməkdir. «Rəhman» sözü «rəhmət» sözündən götürülmüşdür və böyük, geniş mərhəməti bildirir. Bu söz Allahın böyük mərhəmətinin hər şeyi əhatə etdiyini bildirir. Bu mərhəmət bütün varlıq aləmini ağışuna almışdır.

Surədə bə'zi ilahi ne'mətlər sadalanmışdır. Bu ne'mətlərdən bə'ziləri dünya, bə'ziləri isə axirət həyatına aiddir. Belə görünür ki, cin tayfası da bu ne'mətlərdən hansısa şəkildə birbaşa və dolayısı ilə faydalanır. Ona görə də Allah-təala həm insanlara, həm də cinlərə müraciət edərək təkrar-təkrar buyurur: «Belədirsə, Rəbbinizin hansı ne'mətlərini inkar edirsiniz?!» Həmin bu ayə surədə 31 dəfə təkrarlanmışdır. Yə'ni surənin üçdə birindən artıq hissəsi

insanlara və cinlərə həmin bu xitabdan ibarətdir. Allahın ne'mətləri sadalandıqdan sonra bu cümlə təkrarlanır.

Surədə ilahi ne'mətlərin sadalanması «əlləməl-Qur'an», yə'ni «Allah Qur'anı öyrətdi» cümləsi ilə başlanır. Qur'ani-kərim ilahi ne'mətlərin ən əzəmətlisi olduğundan və bu ne'mət digər ne'mətlərdən üstün sayıldığından Allah-təala onu digər ne'mətlərdən qabaq yad edir. Qur'anın tə'limi hətta onun nazil edildiyi insan və cinin yaranışından da qabaq gəlmişdir. Bəli, Qur'an ne'mətlərin üstünüdür. O doğru yolu göstərir və hamının arzusunda olduğu xoşbəxtliyə doğru sövq edir.

46-55-ci ayələrdə təqva əhli haqqında oxuyuruq: «Şübhəsiz ki, Rəbbinin məqamında qorxanları iki cənnət (bağ) gözləyir; belədirsə, Rəbbinizin hansı ne'mətlərini inkar edirsiniz?! O iki cənnətin ağacları qol-budaqlı, mer-meyvəlidir; belədirsə, Rəbbinizin hansı ne'mətlərini inkar edirsiniz?! O iki bağda iki çeşmə axır; belədirsə Rəbbinizin hansı ne'mətlərini inkar edirsiniz?! Onlar orada astarları qalın ipəkdən olan döşəklərə söykənmiş olacaqlar. O iki bağın meyvələrini dərmək də asan olacaq; belədirsə, Rəbbinizin hansı ne'mətlərini inkar edirsiniz?! Ayələrin davamında behişt zövcələri vəsf olunur, onlar heç bir insan və cinin əli toxunmamış yaqut və mərcana bənzədilir. Surənin sonunadək müttəqilər üçün nəzərdə tutulmuş ne'mətlər sadalanır. Rəvayətlərdə bildirilir ki, «Ər-Rəhman» Qur'anın gəlinidir.¹

---

¹ "Məcməul-bəyan", c. 24, səh. 54

ON İKİNCİ DƏRS

56.«VAQİƏ»

57.«HƏDİD»

58.«MÜCADİLƏ»

59.«HƏŞR»

60.«MUMTƏHİNƏ»

**«Vaqiə»ni yad et, «Hədid»i oxu,
Bax, «Mücadilə»nin gəlir sorağı.
59-cu surə «Həşr»dir,
Oxu, «Mumtəhinə» ardınca gəlir.**

56. «VAQİƏ»

(«VAQİƏ» HADİSƏ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 273. Surənin başlanğıcında qiyamət, insanların dəstələrə bölünməsi haqqında nə buyurulur? 274. Hansı qrup «Əssabiqun» adlanır? 275. Qur'an həqiqətlərini kim dərk edə bilər? 276. Qur'an araşdırıcıları hansı nöqtlərə daim diqqətli olmalıdırlar?

Surənin mətni haqqında: Surədə qiyamət hadisəsi, onun necəliyi, insanların qurpulaşdırılması bəyan olunur. Surənin başlanğıcında oxuyuruq: «O zaman ki, qiyamət qopar; onun vəqə olmasını kimsə dana bilməz; o kimini alçaldacaq, kimini ucaldacaq; yer hərəkətə gəlib şiddətlə titrədiyi; dağlar parça-parça olub ovulduğu; və toz kimi səpələndiyi zaman; siz üç zümrəyə ayrılacaqsınız; sağ tərəf sahibləri –kimdir onlar; sol tərəf sahibləri –kimdir onlar? Və bir də (xeyir işdə) öndə olanlar.» Ayələrin davamında «əssabiqun» adlanan öndə gedən qrup haqqında danışılır. «Onlar “nəim” cənnətlərində olacaqlar; Çoxu əvvəlkiyəndir; və az bir qismi sonrakılardandır; Onlar qızıl-gümüş, lə'l-cavahiratla bəzənmiş taxtlar üstündə qərar tutacaqlar; Bu taxtlara söykənib bir-biri ilə qarşı-qarşıya əyləşəcəklər; Onların dövrəsində həmişəcavan xidmətçi oğlanlar dolanacaq; Cənnət bulağından axan dolu piyalələr, kuzələr və qədəhlərlə; O şərəbdən başlar ağrımaz və keflənməzlər; bəyənib seçdikləri meyvələr; İstədikləri hər cür quş eti ilə onların dövrəsində fırlanacaqlar; İri gözlü qəşəng hurilər də var; O hurilər sanki sədəf içində qorunmuş incidirlər; Onlara etdikləri yaxşı əməllər müqabilində nail olacaqlar; Onlar cənnətdə boş və günaha səbəb olacaq bir söz eşitməyəcəklər; Eşitdikləri söz yalnız «salam» və yenə də «salam» olacaqdır.»

Bir rəvayətdə İbn Abbas nəql edir ki, öndə gedənlər haqqında Peyğəmbərdən soruşdum və o buyurdu: «Cəbrail

mənə dedi: «Onlar Əli (ə) və və Əlinin şüələrindən ibarətdirlər. Bəli, Əli və onun şüələri behiştə hamıdan qabaq gələrlər və Allah yanında malik olduqları ehtiram və kəramətə görə ilahi dərğaha yaxındırlar.»¹

79-cu ayədə Qur'an həqiqətlərindən istifadə etmək barədə buyrulur: «Paklanmayanlardan savayi kimsə ona əl tapmaz.» Bəli, insanın ruhu paklandıqca, qəlbi zinətləndikcə o, Qur'an həqiqətlərindən daha çox bəhrələyə bilər.

Qur'an elmləri digər elmlərdən fərqlənir. Onun həyatverici çeşməsinə yol tapmaq üçün, dərin mə'nalarından faydalanmaq üçün tək cə düşüncə yox, həm də zahiri və batini paklıq lazımdır. İnsanın sözü, düşüncəsi, niyyəti, iradəsi, əməl və rəftarı pak olmalıdır. İnsanlar başqaları üçün əl çatmaz olan Qur'an mə'nalarından faydalanırlar. Bu olduqca mühüm bir məsələdir. Qur'an maarifindən faydalanmaq istəyənlər, eləcə də dini elmlərlə məşğul olanlar bu məsələyə çox diqqətli olmalıdırlar. Qur'an həqiqətlərindən faydalanmaq üçün günahdan və Allaha itaətsizlikdən uzaq olmaq lazımdır.

«Əhzab» surəsinin 33-cü ayəsində bütün çirkinliklərdən pak edilmiş kimi tanıtılan, bəşəriyyətin ən pak insanları olan həzrət Peyğəmbər və onun əhli-beyti Qur'andan ən yüksək dərəcədə faydalanmış insanlardır.

57. «HƏDİD»

(«HƏDİD» DƏMİR DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 277. Surənin 25-ci ayəsində «kitab» «mizan» və «dəmir» haqqında nə deyilir? 278. Ayədə mizan necə təfsir olunur? 279. Dəmir və onun yaradılışı nə üçün xatırladılır? 280. Surənin təşviq etdiyi Allah yolunda infaq nədir? 281. Qur'anın ilk 57 surəsi onun neçə hissəsini tutur?

Surənin mətni haqqında: Surənin 25-ci ayəsində dəmir haqqında danışıldığından surə «hədid» adlandırılmışdır.

---

¹ «Əl-mizan», c. 19, səh. 202

Surədə buyurulur: «Doğrudan da, biz peyğəmbərlərimizi açıq-aşkar dəlillərlə gördərdik; onlarla birlikdə kitab, mizan nazil etdik ki, insanlar ədalətlə rəftar etsinlər. Biz çox möhkəm və insanlara faydalı dəmiri də icad etdik. Allah Onu görmədən Ona və peyğəmbərlərinə kömək göstərənləri bildirsin. Həqiqətən, Allah yenilməz qüdrət və qüvvət sahibidir.»

Ayədə zikr olunmuş kitab, mizan və dəmir sözlərinin bir qədər izaha ehtiyacı var:

1. Kitab dedikdə vəhy nəzərdə tutulur. Bu vəhyin yazılmaq və kitab şəklinə düşmək səlahiyyəti var. İlahi vəhydən ibarət beş kitab vardır: Həzrət Nuhun kitabı, Həzrət İbrahimin kitabı, Tövrat, İncil və Qur'ani-kərim.

2. Zikr olunmuş ayədəki «mizan» tərəzi və din kimi təfsir olunmuşdur. İnsanların əqidələri və əməlləri məhz dinlə ölçülür. İnsan öz düşüncə və əməllərini dinlə tutuşdurub islah etməlidir. Bu islah vasitəsi ilə insanın fərdi və ictimai həyatı tənzimlənilir və o, xoşbəxtlik əldə edir. Bəli, Allah-təala öz peyğəmbərlərini kitab və mizanla, yə'ni din və həqiqi ayinlə göndərmişdir. Peyğəmbərlər bu kitab vasitəsi ilə insanları ədalətə çağırır və zülmədən uzaqlaşdırırlar. Kitab və dinin insanlar tərəfindən düzgün qiymətləndirilməsi böyük bir ne'mətdir. Kitab və din uca tutulduqda heç bir insan başqalarına zülm etmir, kimsənin hüququnu pozmur. Amma elə ki, din kənara qoyuldu, insan çərçivədən çıxır, istədiyini edir, cəmiyyətdə azgınlıq hökm sürür. Bu vaxt cəmiyyətdə meşə qanunları hökm sürməyə başlayır. Bir ovuc zalım bütün bəşəriyyətə hakim olur və özünü başqalarından üstün tutur. Din olmayan cəmiyyətdə insanların hüquqları tapdalanır, ölçü yalnız və yalnız qüdrət sayılır.

3. Sonra dəmirin yaradılmasından danışılır. Bəşəriyyət müharibələrdə özünü müdafiə etmək üçün dəmirə ehtiyac duyur. Təcavüzə mə'ruz qalmış insanın özünü müdafiə etməsi üçün dəmirə ehtiyac var. Ona görə də dəmir dünyanı ağışuna almış zülm qabağında dəyərli bir ne'mət sayılır.

Dəmir vasitəsi ilə insan düşmən təcavüzünə cavab verə bilər. Əlbəttə ki, dəmirin başqa çoxsaylı faydaları da vardır. Azca diqqət yetirsək, dəmirin həyatımızda necə böyük rol oynadığına şahid olarıq.

Ayədə bildirilir ki, Allah dəmiri yaratmaqla kimin Allah və Onun peyğəmbərlərinə köməkçi, kimin düşmən olduğunu aydınlaşdırmaq istədi.

Surə zahirən Məkkənin fəthindən sonra nazil olmuşdur. Onun məqsədi mö'minləri Allah yolunda infaqa, əl tutmağa təşviq etməkdir. Surənin 7, 10, 11, 18-ci ayələrində infaqdan və Allah yolunda borcdan danışılır.

Ayələrdə Allah-təala müsəlmanları təşviq edir ki, mallarını İslam yolunda xərcləsinlər. Minik və silah əldə olunması, cihad xərclərinin ödənməsi, kafirlərin və müşriklərin dəf olunması, din və müqəddəs şəriətin genişlənməsi üçün müsəlmanlar yardım etməyə çağırılır.

10-cu ayədə bu infaqlarla bağlı dəlillər gətirilir və buyrulur: «Sizə nə olub ki, Allah yolunda xərcləmirsiniz?! Hansı ki, göylərin və yerin mirası yalnız Allaha məxsusdur...»

Bildirilir ki, nəhayətdə bütün insanlar dünya ne'mətlərini dünyada qoyub gedəsidirlər. Xərcləmək imkanı olduğu halda insanların əlini sıxması təəccüblə qarşılır. Axı nə üçün də ne'mətlər Allah yolunda sərf olunmasın? Axı Allah-təala onun yolunda çəkilən xərci qat-qat artıq qaytarır! Bəli, öz mallarını Allah yolunda xərcləməyənlər özlərinə qarşı xəsislik edirlər.

Qur'an surələrini say baxımından iki bərabər hissəyə bölmək olar:

1. 1-57-ci surələr, yə'ni «Fətihə» surəsindən «Hədid» surəsinədək. Qur'anın birinci hissəsində 30 cüzdən 27-si yerləşir.

2. 58-114-cü surələr, yə'ni «Mücadilə» surəsindən «Nas» surəsinədək. Bu hissə Qur'anın 30 cüzvündən 3 cüzvünü

təşkil edir. İkinci hissənin ümumi həcmi Qur'anın onda bir hissəsidir.

«Hədid» surəsi ilə Qur'anın birinci hissəsi başa çatır və «Mücadilə» surəsi ilə Qur'anın ikinci hissəsi başlayır.

58. «MÜCADİLƏ»

(«MÜCADİLƏ» DANIŞIQ, MÜBAHİSƏ DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 282. «Mücadilə» nə deməkdir və surə nə üçün belə adlandırılmışdır? 283. Həvlə və onu əri haqqında nə deyilir? 284. Bu surənin ilk ayəsi nazil olmaqla həmin ailənin problemi necə həll olundu? 285. Həzrət Peyğəmbər (s) İslam qoşununu cihad üçün göndərdikdə Mədinədəki münafıqlar və yəhudilər öz düşmənçiliklərini necə büruzə verdilər? 286. Surənin 19-cu ayəsində adı çəkilən “hizbuş-şeytan”, yə'ni şeytan fırqəsi kimlərdir?

Surənin mətni haqqında: Surənin ilk ayəsində ənsardan olan Həvlə adlı qadının Həzrət Peyğəmbərlə söhbətinə işarə olunur. Ona görə də bu surə “mücadilə”, yə'ni danışiq adlandırılmışdır.

Əhvalat belə baş vermişdir: Həvlənin əri Ovs arvadı ilə aralarında baş vermiş söz-söhbətə görə çox əsəbiləşmiş və ona demişdi: «Sən mənim üçün anam kimisən!» Bu sözlərlə demək istəmişdi ki, arvadını anası kimi özünə haram bilir və artıq onu özünə arvad saymır. Cahiliyyətdə bu sözlərin deyilməsi boşanma kimi başa düşülürdü. Belə bir tələq, boşanma «zihar» adlanırdı. Belə bir boşanmadan sonra yenidən evlənmək mümkünsüz idi. Zihar qadını elə bir vəziyyətə salırdı ki, o boşandıqdan sonra ikinci dəfə ərə gedə bilmirdi. Arvadı ilə arasında olan mübahisədən sonra Ovs peşman olsa da, zihar onların bir yerdə yaşamasına icazə vermirdi. Qərara gəldilər ki, Həvlə həzrət Peyğəmbərin yanına getsin və İslamın zihar hökmünə münasibətini öyrənsin. Həvlə Həzrət Peyğəmbərin xidmətinə gəlib, əhvalatı ona danışdı. Həvlə dedi: «Mən öz ərimi sevirəm, o mənim övladlarımla atasıdır...» Həzrət buyurdu: «Sən artıq

ona haram olmusan.» Həmin vaxt belə bir boşanmanı aradan qaldıran ayə nazil olmamışdı. Qadın ağladı və Allahdan israrla istədi ki, ona mərhəmət etsin. Bu vaxt həzrət Peyğəmbərə ayə nazil oldu. Bu ayə zihar hökümünün yaratdığı çətinliyi həll etdi. Surənin 3-4-cü ayələrində zihardan çıxış yolu, onun kəffarəsi bəyan olunmuşdur. Ziharla boşanmış şəxs yenidən evlənmək üçün bir qul azad etməli, bu işi bacarmadıqda 2 ay ardıcıl oruc tutmalı, oruc tuta bilmədikdə isə altmış fəqiri doyurmalı idi.

Surənin əsas məqsədlərindən biri Mədinə münafıqlarının vəziyyətini və onların xoşagəlməz işlərini bəyan etmək idi. Bu barədə deyilmişdir:

1. Həzrət Peyğəmbərin cihada göndərdiyi qoşundan bir müddət xəbər gəlmədiyi üçün İslamın qatı düşməni olan münafıqlar və yəhudilər mö'minlərin və mö'minlərə yaxın insanların yolu üstə oturub, bir-birləri ilə pıçıldaşar və mücahidlərin yaxınlarını gözaltı nəzarətdən keçirərdilər. Onlar bu işarə və pıçıldaşmaları ilə şübhə yaradırdılar ki, İslam qoşunu məğlub olmuşdur və mücahidlərin başında nə isə bir bədəbəxtlik var.

Həzrət Peyğəmbər (s) bu işdən xəbər tutduqdan sonra onlara qadağan qoydu. Onlar iki-üç gün öz çirkin işlərini dayandırsalar da, yenidən əvvəlki vəziyyətə qayıtdılar.

2. Onlar (zahirən yəhudilər) Peyğəmbərlə rastlaşdıqları vaxt ona «əssəlamu ələykum» yox, «əssamu ələykum», yə'ni «ölüm olsun sənə» –deyirdilər. Surənin 5-10 və 14-20-ci ayələrində bu düşmənlər haqqında danışılır və onlar şiddətli əzabla hədələnilirlər. Ayələrdə onların bu işləri şeytanın təlqinləri kimi tanıtılır. Onlar bu çirkin, ləyaqətsiz işləri ilə mö'minləri pərişan etmək istəyirdilər. 19-cu ayədə bu barədə oxuyuruq: «Şeytan onlara hakim olmuş və Allahı yadlarından çıxarmışdır. Onlar şeytanın firqəsidir. Ağah ol ki, şeytanın firqəsi həmin bu ziyankarlardır.»

Surənin sonunda axirətə inanan mö'minlər haqqında deyilir ki, bu insanlar ataları, qardaşları, övladları, qohumları,

qəbilələri olmuş olsa da, Allahın və Peyğəmbərin düşməninə dost tutmurlar. Sonra onlara behişt və'd edilir və onlar Allahın firqəsi adlandırılırlar. 22-ci ayənin sonunda oxuyuruq: «Qalib olub, nicat tapan Allah firqəsidir.»

59. «HƏŞR»

(«HƏŞR» İXRAC, ÇÖLƏ ÇIXARMAQ MƏ'NASINDADIR;
MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 287. «Həşr» nə deməkdir? 288. Surədə hansı qövmlər haqqında danışılır? 289. Bu qövmlər haqqında nə deyilir? 290. Peyğəmbərin bu qövmlə müharibəsinin sonu necə oldu? 291. 3-4-cü ayələrdə bu qövmlərin acı aqibəti haqqında nə buyrulur?

Surənin mətni haqqında: «Həşr» çölə çıxarmaq mə'nasındadır. Amma burada bir nəfəri yox, bütöv bir cəmiyyəti ixrac etmək nəzərdə tutulur. Bu sözün digər bir mə'nası toplanmadır.

Ayədə insanların qiyamətdə toplanması nəzərdə tutulur.

Surədə Mədinədən kənardə yaşayan Bəni-Nəzir yəhudiləri haqqında danışılır. Bəni-Nəzir və digər iki yəhudi tayfası Mədinə ətrafında yaşayırdı. Onlar həzrət Peyğəmbərlə əhd-peyman bağlamışdılar. Onlar bir müddət bu müqaviləyə hörmətlə yanaşsalar da, sonradan onu pozdular. Onlar həzrət Peyğəmbərin gəlişi zamanı ona qəsd etmək fikrinə düşmüşdülər. Bu vaxt Cəbrail nazil oldu və onların planlarını həzrətə açıqladı. Həzrət birbaşa Mədinəyə qayıtdı və onlara e'lan etdi ki, Allah-təala sizin qurğunuzdan məni xəbərdar etdi. Onlara bildirildi ki, ya sakit olduqları yerdən köçsünlər, ya da müharibəyə hazırlaşsınlar. Onlar bildirdilər ki, yaşadıkları ərazidən çıxırlar. Amma Mədinə münafıqlərindən olan Abdullah ibn Ubəy onlara xəbər göndərdi ki, ərazini tərk etməsinlər və Peyğəmbərlə savaşa hazırlaşsınlar. Onlara və'd olundu ki, müharibəyə başlayacaqları təqdirdə Abdullah ibn Ubəy öz qövmlə ilə onlara kömək edəcəkdir.

Bu və'd Bəni-Nəzir qəbiləsini çox sevindirdi. Onlar qərara gəldilər ki, döyüşə hazırlaşsınlar. Onlar müdafiə qalalarını

möhkəmləndirərək, döyüşə hazırlaşmağa başladılar. Həzrət Peyğəmbərə xəbər göndərdilər ki, heç bir vəchlə öz ərazilərini tərk etməyəcəklər. Həzrət Peyğəmbər bu xəbəri eşidib, təkbir dedi, səhabələr də onun səsinə səs verdilər. Həzrət Peyğəmbər Həzrət Əliyə göstəriş verdi ki, qoşunla onlara doğru hərəkətə başlasın. Əli (ə) döyüş bayrağını götürüb yola düşdü. Həzrət Peyğəmbər onların qalasını mühasirəyə aldı. Münafıqlar yəhudilərə köməyə gəlmədilər və yəhudilər aldadılmış vəziyyətdə qaldılar.

Həzrət Peyğəmbər onların qalalarını dalbadal uçurdu. Çarəsiz qalan yəhudilər dedilər: «Ey Məhəmməd, biz bu yerdən köçməyə hazırıq bir şərtlə ki, var-dövlətimizi bizə verəsen.»

Həzrət bu təklifi qəbul etməyib buyurdu: «Siz buradakı var-dövlətdən dəvəniz götürən qədər apara bilərsiniz.» Yəhudilər bu təklifi qəbul etməyib, bir necə gün yubandılar. Sonra dedilər: «Biz dəvəmizin götürəcəyi yükü aparmağa razıyıq.» Amma həzrət qəbul etmədi və buyurdu: «Heç nə götürmədən gedə bilərsiniz.» Özü ilə icazəsiz bir şey aparanlar qətlə yetiriləcəkləri ilə hədələndilər. Yəhidilər həmən yerdən çıxıb bir necə qurup halında başqa diyarlara köçdülər. Yəhudilərlə döyüşdə ələ keçirilmiş qənimət mühacirlər arasında bölündü. Ənsar isar göstərərək bu qənimədən pay götürmədi. Bu nankor və əhdə vafasız qövmün məğlubiyyətindən sonra ayələr nazil oldu: «Kitab əhlindən kafir olanları ilk dəfə toplayıb öz yurdundan çıxaran Odur. Siz onların çıxacaqlarını güman etmirdiniz. Onlar isə öz qalalarının onları Allahın əzabından qoruyacağını zənn edirdilər. Allahın əzabı onlara gözləmədikləri yerdən gəlib ürəklərinə qorxu saldı. Belə ki, onlar evlərini həm öz əlləri, həm də mö'minlərin əlləri ilə uçurub dağıdırdılar. Ey bəsirət sahibləri, ibrət alın.» Bəni-Nəzir yəhudilərinin bu hala düşməsinin səbəbləri 3, 4-cü ayələrdə belə açıqlanır: «Əgər Allah onlara sürgün olmağı hökm etməsəydi, onları dünyada mütəq əzaba düşür edərdi. Axirətdə isə onları cəhənnəm

əzabı gözləyir; Bu onların Allaha və onun rəsuluna asi olmalarına görədir. Kim Allaha asi olsa, Allahın cəzası çox şiddətlidir.»

60. «MUMTƏHİNƏ»

(«MUMHƏTİNƏ» İMTAHANA ÇƏKİLƏN DEMƏKDİR;
MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 292. «Mumtəhinə» nə deməkdir və surənin 10-cu ayəsində müsəlmanlara hansı göstəriş verilir? 293. Surə əsasən nə haqqında danışır və surənin ilk ayəsində həmin mövzuda nə buyurulur? 294. İlk ayənin nazil olma səbəbi nədir? 295. Haqqında danışılan işlə bağlı göstərilən səbəb düzgün idimi?

Surənin mətni haqqında: Surənin 10-cu ayəsində iman gətirib küfr diyarında müsəlmanlara doğru hicrət edən qadınların imtahanı haqqında danışılır. Ona görə də surə «Mumtəhinə» adlandırılmışdır. Surənin digər bir adı «imtahandır.» Qeyd olunan ayədə oxuyuruq: «Ey iman gətirənlər, mö'min mühacir qadınlar sizin yanınıza gəldikləri zaman onları imtahana çəkin. Allah onların imanını çox gözəl bilir. Əgər bu qadınların mö'min olduqlarını bilsəniz, artıq onları kafirlərin yanına qaytarmayın. Nə bu qadınlar onlara, nə də onlar bunlara halaldır. Onların qadınlara xərclədiklərini özlərinə qaytarıb verin. Bu qadınların mehriyyələrini özlərinə verdiyiniz təqdirdə onlarla evlənməyinizdən sizə heç bir günah olmaz...» Ayə bu şəraitdə nazil olmuşdur:

Hicrətin 6-cı ilində “Hüdəybiyyə” sülhündə belə bir razılıq əldə olundu ki, əgər Məkkə əhlindən bir şəxs müsəlmanlara qoşulsa, müsəlmanlar onu Məkkə əhlinə qaytarmalıdırlar. Bu razılıqdan sonra müşrik qadınlardan Səbiyyə adlı biri İslamı qəbul edib Mədinəyə hicrət etdi. Onun müşrik əri ardınca gəlib həzrət Peyğəmbərdən mövcud razılığa əsasən qadını qaytarmasını istədi. Həmin vaxt bu ayə nazil oldu. Həzrət Peyğəmbər onun cavabında buyurdu: «Müqavilədə kişilər nəzərdə tutulmuşdur və qadınlar haqqında razılıq

yoxdur.» Ona görə də imanlı qadın öz kafir ərinə qaytarılmadı və Allahın göstərişi ilə ərinə onun mehriyyəsi ödəndi. «O qadınları imtahan edin» cümləsi müsəlmanlara göstəriş verir ki, imanlı qadınları imtahana çəksinlər. Ya kimlərsə onların imanına şəhadət versin, ya da özləri and içsinlər. Bir sözlə, əmin olsunlar ki, bu qadınlar, həqiqətən, iman gətirmişdir.

Ayədən açıq-aşkar görünür ki, qadın iman gətirməklə onun kafir kişi ilə əqdi pozulur və onlar bir-birlərinə haram olurlar.

Surənin əsas mövzusu mö'minlərin kafirlərlə qadağan olunmuş dostluğudur. Bu qadağan surənin həm başlanğıcında, həm də sonunda qəti şəkildə bəyan olunur. İlk ayədə oxuyuruq: «Ey iman gətirənlər, nə mənim, nə də öz düşməninizi dost tutun. Onlar sizə gələn haqqı inkar etdikləri halda siz onlarla dostluq edirsiniz, mehribanlıq göstərirsiniz. Siz Rəbbiniz olan Allaha iman gətirdiyiniz üçün onlar Peyğəmbəri və sizi (Məkkədə) çıxarırdılar. Əgər siz mənim yolumda və mənim razılığımı qazanmaq üçün cihada çıxmınsınızsa... (düşmənlərimlə dost olmayın). Siz onlarla gizləndə dostluq edirsiniz və onlara sirr verirsiniz. Mən sizin gizli saxladığınızı və aşkar etdiyinizi hər şeyi bilirəm. Sizlərdən kim belə hərəkət etsə, şübhəsiz ki, o doğru yoldan azmışdır.»

Ayənin nazil olma səbəbi haqqında bidirilir ki, Hatəb adlı müsəlman Məkkədə İslamı qəbul edib, Mədinəyə köçmüşdü. Onun ailəsi isə Məkkədə qalmışdı. Həzrət Peyğəmbərin (s) Məkkəyə yürüşündən ehtiyatlanan kafirlər Hatəbin arvadına dedilər ki, ərinə bir məktub yazıb, Peyğəmbərin Məkkəyə hücumu barədə bir mə'lumat əldə etsin.

Hatəbin arvadı ona məktub yazdı və Peyğəmbərin (s) yürüşü haqqında soruşdu. Hatəb öz cavab məktubunda Peyğəmbərin belə bir fikirdə olduğunu yazıb, məktubu Səfiyyə adlı bir qadına verdi. Qadın məktubu hörüklərində gizləyib yola düşdü. Bu vaxt Cəbrail nazil oldu və Həzrət Peyğəmbəri (s) baş verənlərdən xəbərdar etdi.

Həzrət Peyğəmbər (s) Əmirəl-mö'minin Əli (ə) və Zübeyr ibn Əvamı o qadının ardınca göndərdi. Bu iki nəfər qadını yolda saxladılar. Həzrət Əli (ə) ondan məktub haqqında soruşdu. Səfiyyə məktub apardığını inkar etdi. Həzrət Əli (ə) Zübeyrlə birlikdə axtarış aparsa da, bir şey tapa bilmədi. Zübeyr dedi: «Bir halda ki, nə isə tapa bilmədik, gəl geri qayıdaq.» Əmirəl-mö'minin buyurdu: «And olsun Allaha, Peyğəmbər bizə, Cəbrail isə ona yalan deməyib. Nə Peyğəmbər Cəbrailin adından, nə də Cəbrail Peyğəmbərin adından yalan danışmış.» Sonra Həzrət (ə) Səfiyyəyə müraciətlə dedi: «Ey qadın, ya məktubu ver, ya da sənin boynunu vurub, başını Peyğəmbərə aparacağam.» Səfiyyə dedi: «Onda məndən kənarlaşın, məktubu çıxarım.» Sonra Səfiyyə məktubu hörüklərindən çıxardı. Əmirəl-mö'minin (ə) məktubu götürüb həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəldi.

Sorğu-sual zamanı Hatəb həzrət Peyğəmbərə (s) bildirdi ki, bu işi düşmənçilik səbəbindən yox, qüreyşin onun ailəsi ilə yaxşı rəftarı üçün etmişdir. Hatəbin bu sözlərindən sonra Allah-təala belə bir ayə nazil etdi: «Ey iman gətirənlər, nə mənim, nə də özünüzün düşməninizi dost tutun...»

Əlbəttə, tam aydındır ki, Hatəbin göstərdiyi səbəb yersiz bir bəhanə idi. Çünki belə bir işə görə müsəlmanların hərbi sirrini Allahın düşmənlərinə, kafirlərə çatdırmaq olmaz.

ON ÜÇÜNCÜ DƏRS

61.«SƏFF»

62.«CÜMƏ»

63.«MUNAFIQUN»

64.«TƏĞABUN»

65.«TƏLAQ»

**Altmış birdə «Səff», ardınca «Cümə»,
Münafıqlərdən də deyilər sənə.
«Təğabun» surəsi olunar bəyan,
«Təlaq» sözün demə, edər peşman.**

61. «SƏFF»

(«SƏFF» CƏRGƏ DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 296. Surədə mö'minlər hansı işə təşviq olunur? 297. 4-cü ayənin məzmunu nədir? 298. Ayə necə izah olunur? 299. Surənin 10-12-ci ayələrində cihad haqqında nə buyrulur? 300. Həzrət İsanın bu surədə hansı müjdəsi zikr olunur? 301. Surənin 8-9-cu ayələrində müsəlmanlara hansı müjdə verilir? Kafirələrin İslama qarşı təlaşları haqqında nə deyilir?

Surənin mətni haqqında: «Səff» cərgə deməkdir. Məsələn, insan cərgəsi, ağac cərgəsi və s. Surədə mö'minlər təşviq olunurlar ki, Allah yolunda kafirlər və din düşmənləri ilə cihad etsinlər, bu qarşılaşmada möhkəm olsunlar. Surənin 4-cü ayəsində oxuyuruq: «Həqiqətən də, Allah Onun yolunda səf-səf durub, cihad edənləri sevir...»

Keçmiş zamanlarda möhkəm binalar tikmək üçün nadir hallarda möhkəm daşları yan-yana düzməklə divar qaldırardılar. Sonra bu daşların üzərinə əridilmiş qurğuşun tökərdilər. Qurğuşun daşların arasına dolardı və o, bərkidikdən sonra daşlar bir-birinə yapışardı. Bu yolla divar tikilərdi. Bu divarda heç bir məsamə qalmazdı.

Qur'an mö'min mücahidləri möhkəmlik baxımından həmin bu divara oxşatmışdır. Həqiqi mö'minlər düşmən qarşısında o qədər yekdil və möhkəmdilər ki, düşmən onların cərgəsinə nüfuz edə bilmir.

10-12-ci ayələrdə mö'minlər cihada çıxırılır və buyrulur: «Ey iman gətirənlər, sizi dərddə əzabdan xilas edəcək bir ticarət yolu göstərimmi? Allaha və onun Peyğəmbərinə iman gətirin. Allah yolunda malınız və canınızla vuruşun. Əgər bilsəniz, bu sizin üçün çox-çox xeyirlidir; O, sizin günahlarınızı bağışlayar və sizi altından çaylar axan Ədn cənnətlərindəki gözəl saraylara daxil edər. Bu ən böyük qurtuluş və uğurdur.»

6-cı ayədə həzrət İsanın müjdəsi zikr olunur. Həzrət İsa özündən sonra Əhməd adlı Peyğəmbərin gələcəyi ilə müjdə verir. Ayədə oxuyuruq: «Xatırla ki, bir vaxt Məryəm oğlu İsa belə demişdi: «Ey İsrail oğulları, həqiqətən, mən özümdən əvvəl nazil olmuş Tövratı təsdiq edən və məndən sonra gələcək Əhməd adlı bir Peyğəmbərlə müjdə verən Allah elçisiyəm.» Sonra İsa aşkar mö'cüzələrlə gəldikdə onlar dedilər: «Bu açıq-aşkar sehirdir.»

İmam Baqirdən (ə) nəql olunmuş rəvayətdə bildirilir ki, peyğəmbərlər daim həzrət Məhəmmədin (s) gəlişini müjdə vermişlər. Allah-təala həzrət İsanı məb'us edəndən sonra o da, son peyğəmbərin gələcəyi haqqında danışıbdır.

Ayədə bu xəbərin müjdə kimi təqdim olunması onu göstərir ki, həzrət Məhəmmədin (s) dini insanların dünya və axirət problemlərinin həllində, fərdi və ictimai qanunlar baxımından ən kamil dindir. Belə bir dinin gəlişi ilə bəşəriyyətin üzünə ilahi mərhəmət qapısı açılmışdır. Bu ayinlərə əməl etməklə insanlar öz xoşbəxtliklərini tə'min edirlər.

8-9-cu ayələrdə İslamın bütün dinlərə qalib gələcəyi müjdə verilir. Bəyan olunur ki, İslam nurunu söndürmək üçün kafirlərin çəkdiyi əziyyətlər səmərəsizdir və Allahın nurunu üfürmək, yaxud daha doğrusu, mə'nasız zəhmətə qatlaşmaqla kimsə onu söndürə bilməz. Bəli, müşriklərin və kitab əhlinin bütün sə'yləri səmərəsizdir. Elə hazırkı dövrdə də dünya zorluları, İslam düşmənləri bütün imkanlarını səfərbər edərək ideoloji, siyasi, hərbi, iqtisadi yönümlərdə hücum edərək İslam nurunu söndürməyə çalışırlar. Amma Allahın nurunu səmərəsiz təlaşlarla söndürmək olmaz. Müşriklərə və kafirlərə xoş gəlməsə də Allah-təala özü İslamın bütün dinlərə qələbə çalacağını və'd etmişdir.

62. «CÜMƏ»

(«CÜMƏ» CƏM OLMA GÜNÜ DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 302. Surədə müsəlmanlar hansı işlərə təşviq olunur? 303. İnsan nəyin sayəsində nicat tapa bilər? 304. Surənin son ayəsi hansı şəraitdə nazil olmuşdur?

Surənin mətni haqqında: Surədə müsəlmanlar cümə namazında iştirak etməyə çağırılır. Cümə namazı İslamın böyük şüarlarındanıdır. Bu istiqamətdə göstərilən təlaşlar müsəlmanların dünya və axirətini abad edir.¹

Cümə namazı ibadi-siyasi bir namazdır. Müsəlmanlar həftənin sonuncu günü müəyyən bir yerdə toplanıb, böyük bir əzəmətlə Allah qarşısında namaz qılırlar. Cümə namazı kafirlər və münafıqlar qarşısında müsəlmanların hər həftə təkrarlanan nümayişidir. Bu namazın müsəlmanların ruhiyyəsində, müsəlman cəmiyyətində birliyin yaranmasında müstəsna rolu vardır. Cümə namazının imamı namazın xütbələrində namaz qılanları ilahi təqvvaya çağırır və düşmənin hiylələrini açıqlayaraq, namaza toplananlara siyasi ağılıq verir.

9-10-cu ayələrdə oxuyuruq: «Ey iman gətirənlər, cümə günü namaza çağırıldığınız vaxt Allahı zikr etməyə tələsin və alış-verişi buraxın. Əgər bilsəniz, bu sizin üçün çox xeyirlidir; Namaz qılınıb qurtardıqdan sonra dağılışın və Allahın kərəmindən ruzi diləyin...»

Ayələrin davamında insanlar Allahın zikrinə çağırılır və buyurulur: «Allahı çox zikr edin. Ola bilsin ki, nicat tapıb səadətə qovuşasınız.» Ayədə «zikr» deyilərkən həm dil, həm də qəlb zikri nəzərdə tutulur. Qəlb zikri insanın daxilən Allahı yad etməsidir. «Fələh», yə'ni qurtuluş, müxtəlif çətinliklərdən nicat tapmaq, asayişə çıxmaqdır. Bir sözlə,

---

¹ «Əl-mizan», c. 19, səh. 443

«fələh» qurtuluş deməkdir. Bəli, insan yalnız Allaha zikr etmək, onu yad etməklə nicat tapa bilər.

Rəvayətlərdə nəql olunur ki, bir cümə günü ticarət karvanı Mədinəyə daxil oldu. Bu vaxt insanlar cümə namazına toplanmışdılar və həzrət Peyğəmbər (s) namazın xütbəsini söyləyirdi. Karvan əhli öz gəlişindən camaatı xəbərdar etmək üçün təbil çalırdılar. Camaat karvandakı mallara baxmaq, alış-veriş etmək üçün namazı tərک etdilər və Peyğəmbər (s) tərک qaldı. Surənin 11-ci ayəsində onların bu işi məzəmmət olunur və buyrulur: «Onlar alış-veriş, yaxud bir əyləncə gördükdə səni ayaq üstə qoyub ona tərəf qaçirlar. Onlara de ki, Allah dərğahında olan savab əyləncədən, ticarətdən daha xeyirlidir. Allah ruzi verənlərin ən yaxşısıdır.»

63. «MUNAFİQUN»

(«MUNAFİQUN» İKİÜZLÜLƏR, RİYAKARLAR DEMƏKDİR;
MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 305. Surədə hansı tarixi cərəyandan danışılır? 306. 1-8-ci ayələrdə münafıqlər necə tanıtdırılır? 307. Münafıqlərin qəlbi nə üçün möhürlənmişdir? 308. Münafıqlərə e'timad etmək olarmı? 309. 9-10-cu ayələrdə mö'minlər nədən xəbərdar olunur?

Surənin mətni haqqında: Surədə belə bir əhvalat nəql olunur:

Hicri 5-ci ildə müsəlmanlarla Bəni-Müstələq qəbiləsi arasında döyüş oldu. Bu döyüş müsəlmanların qələbəsi ilə başa çatdı. Həzrət Peyğəmbər (s) özü də bu döyüşdə iştirak edirdi. İslam qoşunu geri qayıdarkən suyu az olan bir quyunun yanında dayandı. Orada mühacirlərdən və ənsardan olan iki nəfər arasında suya görə mübahisə düşdü. Bu iki nəfərin hər biri öz yaxınlarını köməyə çağırdı. Qovğalı bir vəziyyət yarandı. Xəzrəc qəbiləsindən və Mədinə böyüklərindən olan Abdullah ibn Ubəyy qəzəbləndi və dedi: «Mühacirlər başqa şəhərlərdən gəldikləri halda bizimlə savaşa qalxırlar. Onlar bizi öz şəhərimizdən çıxırmaq istəyirlər. Onların hərəkəti bu məsələ bənzəyir: “İtini

qudurdanın (it) özünü qapar...” Agah olun! And olsun Allaha, Mədinəyə qayıdan kimi işimizi görəcəyik, ən əziz olan ən zəlil olanı bayıra çıxaracaq (o, «ən əziz» dedikdə özünü, «ən zəlil» dedikdə isə həzrət Peyğəmbəri nəzərdə tuturdu). Sonra üzünü oradakılara tutub dedi: «Bu işi özünüz öz başınıza gətirmisiniz. Mühacirlərə şəhərinizdə yer verdiniz, var-dövlətinizi onlarla böldünüz. Bu gün haqqınızı qaytarırlar. Əgər belə etməsəydiniz, onları boynunuza mindirməsəydiniz, ac qalıb şəhəri tərk edərdilər.» Abdullah ibn Ubəyyin cahilanə sözlərini eşidən ənsarlı gənc Zeyd ibn Ərqəm onu Həzrət Peyğəmbərə çatdırdı. Həzrət (s) buyurdu: «Ey oğlan, bəlkə, səhv eşitmisən?» Zeyd and içdi ki, o səhv etmir. Həzrət buyurdu: «Bəlkə onunla ədavətin var?» Zeyd dedi: «And olsun Allaha, onunla heç bir düşmənçiliyim yoxdur.» Həzrət Peyğəmbər adam göndərib, Abdullahı həbs etdi. Sonra ona buyurdu: «Sənin haqqında deyilənlər doğrudurmu?» Abdullah dedi: «And olsun sənə kitab nazil edənə, bu sözlərdən heç birini deməmişəm və Zeydin söylədikləri yalandır.» Ənsardan olanlar Həzrət Peyğəmbərə (s) dedilər: «Ya Rəsuləllah, o bizim ağsaqqalımız, böyüyümüzdür. Siz o cavanın sözlərinə inanmayın. Ola bilsin, Abdullahın sözlərini yaxşı eşitməyib və səhv anlayıb.» Həzrət Peyğəmbər (s) Abdullahın üzrünü qəbul etdi və onu buraxdı. Zeydi bütün ənsar danlamağa başladı. Zeyd onların cavabında yalnız bunları dedi: «Pərvərdigara, sən bilirsən ki, mən yalan deməmişəm, Abdullaha böhtan atmamışam.»

Çox keçmədi ki, həzrət Peyğəmbərə vəhy nazil oldu. Həzrət elə bir hala düşdü ki, alnından sel kimi tər axdı. Vəhy nazil olduqdan sonra həzrət Peyğəmbər üzünü Zeydə tutub buyurdu: «Ey oğlan, sənin dediklərin düzdür. Allah-təala bu barədə ayələr nazil etmişdir!» Bəli, onlar «Munafiqun» surəsindəki ayələrdir.

Karvan əhli istirahət üçün dəvələrdən düşdüüyü vaxt Həzrət Peyğəmbər (s) «Munafiqun» surəsindən bir hissəsini oxudu.

Allah-təala Abdullah ibn Ubəyyi rüsvay edib, gənc müsəlman Zeyd ibn Ərqəmə haqq qazandırdı. Surənin 1-8-ci ayələrində münafıqlar belə tanıtılır: «Münafıqlar sənin yanına gəldikləri zaman deyirlər: «Biz sənin, doğrudan da, Allahın Peyğəmbəri olduğuna şəhadət veririk.» Allah sənin həqiqi Peyğəmbər olduğunu bilir. Allah həm də münafıqların xalis yalançı olduqlarına şahiddir; onlar andlarını özlərinə sipər edib, insanları Allah yolundan döndərirlər. Həqiqətən də, onların törətdikləri əməllər çox pisdir; çünki onlar dildə iman gətirdilər, sonra isə kafir oldular. Ona görə də onların qəlblərinə möhür vurulmuş, özləri isə anlamaz kimsələr olmuşlar. (Ya Peyğəmbər) Sən onları gördükdə cüssələri xoşuna gəlir, danışanda sözlərinə qulaq asırsan. Onlar sanki söykənmiş dirəklərdir. Onlar hər küyün öz əleyhlərinə olduğunu zənn edirlər. Allah onları öldürsün! Necə də haqdan dönürlər, onlara «gəlin Allahın Peyğəmbəri sizin bağışlanmanızı diləsin» –deyildiği vaxt başlarını bulayır və sən onların təkəbbürlə üz çevirdiklərini görürsən; sən onların bağışlanmasını dilərsən də, fərqi yoxdur. Onsuz da Allah onları bağışlamayacaqdır. Şübhəsiz ki, Allah fasiq qövmü doğru yola yönəltməz. Onlar deyirlər: «Allahın Peyğəmbəri yanında olanlara bir şey verməyin ki, dağılıb getsinlər.» Halbuki, göylərin və yerin xəzinələri Allaha məxsusdur; lakin münafıqlar bunu bilməzlər. Onlar deyirlər: «Əgər biz Mədinəyə qayıtsaq, ən güclülər və şərəflilər ən zəif və fəqirləri, şübhəsiz ki, oradan çıxaracaqdırlar.» Halbuki, izzət yalnız Allaha, Onun peyğəmbərinə və mö'minlərə məxsusdur. Lakin münafıqlar bunu bilməzlər.»

Surənin sonunda, 9-11-ci ayələrdə mö'minlərə xatırladılır ki, qəlblərində nifaq yaradan sifətlərdən həzər qılsınlar. Bu sifətlərdən biri var-dövlətə, övlada baş qataraq Allahdan qəflət etmək, digəri isə xəsislikdir. Eləcə də, bildirilir ki, Allah-təala bəndələrinin işindən xəbərdardır.

64. «TƏĞABUN»

(«TƏĞABUN» MÜAMİLƏDƏ YALAN VƏ HIYLƏ DEMƏKDİR;
MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 310. «Təğabun» nə deməkdir? 311. Nə üçün qiyamət günü «Təğabun» günü adlandırılmışdır? 312. Bir-birlərini aldadan, «məğbun» edən iki qrup hansıdır? 313. «Təğabun» günü nə üçün xatırladılır?

Surənin mətni haqqında: Qiyamət gününün adlarından biri də «yəvmut-təğabun» yə'ni təğabun, yalan günüdür. Müamilədə, alış-verişdə hiylə «ğəbn» adlanır.

Qiyamət günü ona görə «Təğabun», hiylə günü adlandırılır ki, həmin gün aldadıldıqlarını və dünyada ziyana düşdüklərini anlayacaqlar. Təğabun sözünün lüğəvi mə'nası iki qrupun alış-verişdə bir-birlərini aldatmasıdır.

İmansız və azğın insanlar dünya həyatında başqalarını Allahdan, məaddan, dindən, "kitab"dan, peyğəmbərdən uzaq olmağa çağırırlar. Onlar bir-birlərini dünyapərəstliyə, boş işlərə sövq edir və peyğəmbərlərin ilahi tə'limlərini xürafat adlandırırlar. Bu iş bə'ziləri başçılıq edir, nadan insanlar isə belələrinə tabe olurlar. Bu qrupun biri o birini məğbun, ziyana düşür edir: 1. Azğınlığa, fəsada başçılıq edən avam insanlara səadət yolundan uzaqlaşdıran qüdrət, zor sahibləri; 2. Günahkarların təbliğatına uyub, kor-koranə onların ardınca gedən nadanlar. Onlar öz hay-küyləri ilə öndə gedənləri daha da həvəsləndirirlər. Nəticədə fəsad başçıları daha böyük ziyana uğrayırlar. Beləcə, nadanlar da öz başçılarını aldatmış olurlar. Qiyamət günü mə'lum olur ki, bu iki qrup bir-birlərini aldatmışlar. Onların ziyankarlıqlarının nəticələri artıq aradan qaldırılmalı deyil. Onlar dünyada qəflətdə olmuş, nə etdiklərini anlamamışlar. Qiyamətdə isə həqiqətlər aşkar olur və imansız, süst insanlar özləri üçün hazırladıqları dəhşətli məkana varid olurlar. Bu pis yerdən geriyyə qayıdış yolu yoxdur. Onlar cəhənnəm odunda yanasıdırlar. Onlar aldadıldıqlarını və ziyana düşdüklərini açıq-aşkar görürlər. Çox tacirlər öz

müamilələrində hiylə işlədərək həm faydadan məhrum olmuş, həm də sərmayələrini itirmişlər. Günahlar da belədir. Onlar öz ömür sərmayələrini boş yerə xərcləyərək, qiyamətdə peşimançılıq çəkirlər. Surənin 9-cu ayəsində oxuyuruq: «Allahın sizi toplanma yerinə cəm edəcəyi gün, məhz həmin gün qarşılıqlı aldanış günüdür. Kim Allaha iman gətirib, saleh işlər görərsə, Allah onun günahlarının üstünü örtər və onu altından çaylar axan cənnətlərə daxil edər. Belələri cənnətdə əbədi qalacaqlar. Bu ən böyük qurtuluş və uğurdur.»

Təğabun günü insanlara ona görə xatırladılır ki, insanlar öz dünya həyatlarında ehtiyacılı olub, imansız insanlara aldanmasınlar. Ayədən belə görünür ki, iman gətirib saleh iş görənlərdən savayı hamı aldanmışdır. İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə deyilir ki, “təğabun günü” elə bir gündür ki, behişt əhli cəhənnəm əhlini aldanmış halda görər.»

65. «TƏLAQ»

(«TƏLAQ» BOŞANMA DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 314. Bu surədə hansı hökmlər bəyan olunur? 315. İnsanları qaranlıqdan çıxarıb, nura aparan nədir? 316. Qur'an baxımından, əql sahibləri kimlərdir? 317. İmansız olduqları halda dünyəvi elmlərə yiyələnənləri ağıl sahibi saymaq olarmı?

Surənin mətni haqqında: Surənin 12 ayəsi vardır. İlk yeddi ayədə, yə'ni surənin yarı hissəsində təlağın, boşanmanın hökmləri bəyan olunur. Surənin 2-ci hissəsində Peyğəmbərin və Qur'anın əhəmiyyəti və rolundan danışılır. Bəyan olunur ki, həzrət Peyğəmbər ilahi ayələrin işığında mö'minləri qaranlıqdan çıxarıb, işığa aparır. Sonra isə Allahın və Onun peyğəmbərinin ardınca gedənlər haqqında danışılır.

8-11-ci ayələrdə oxuyuruq: «Neçə-neçə yurd əhli öz Rəbbinin və Onun peyğəmbərlərinin əmrindən çıxdı. Biz də

onlara şiddətli cəza verib, görünməmiş ağır əzaba düşər etdik: Onlar əməllərinin cəzasını aldılar. Və axırda işləri ziyana uğramaq oldu; Allah onlar üçün şiddətli əzab hazırladı. Ey iman gətirmiş ağıl sahibləri, Allahdan qorxun. Allah sizin üçün Qur'an nazil etmişdir. İman gətirib yaxşı işlər görənləri zülmətdən nura çıxarmaq üçün Allahın açıq-aşkar ayələrini sizə oxuyan bir peyğəmbər göndərmişdir. Kim Allaha iman gətirib saleh iş görsə, Allah onu əbədi qalacaq, altında çaylar axan cənnətlərə daxil edər. Həqiqətən, Allah onun üçün gözəl ruzi hazırlamışdır.»

«Ey iman gətirmiş ağıl sahibləri» ifadəsindən aydın olur ki, ağıl sahibləri həmin mö'minlərdir. Aydın olur ki, imanı olmayan kəs əslində ağıl və düşüncədən məhrumdur. İnsanın dünyəvi elmlərdə inkişafı düşüncə nişanəsi deyil. Dünyəvi elmlərdən üstün şəkildə bəhrələnmiş dünya zorlularının atom, kimyəvi silahlarla dünya məzlumlarını qətli-am etdikləri göz qabağındadır. Onların imansızlığı əslində ağılsızlıqlarının nişanəsidir. Onların yer üzündə törətdiyi vəhşiliklər küfr və ağılsızlığın göstəricisidir.

ON DÖRDÜNCÜ DƏRS

66.«TƏHRİM»

67.«MÜLK»

68.«QƏLƏM»

69.«HAQQƏ»

70.«MƏARİC»

**«Təhrim», ardınca «Mülk», sonrası «Qələm»
«Haqqə» və «Məaric» dərəcələrdən.**

66. «TƏHRİM»

(«TƏHRİM» HARAM, QADAĞAN ETMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 318. «Təhrim» nə deməkdir? 319. Surənin başlanğıcında hansı məsələlərə işarə olunur? 320. Əhvalat necə baş verir? 321. Bu surədə Allah-təala hansı işi Peyğəmbərin xeyrinə müəyyənləşdirmişdir?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında həzrət Peyğəmbər və onun arvadlarından bə'ziləri arasındakı münasibətlərdən danışılır. Surədə bildirilir ki, həzrət Peyğəmbər and içərək kənizini özünə haram buyurur. Əhvalat belə baş verir: Əbu-Bəkrin qızı Ayişə və Ömər qızı Həfsə həzrət Peyğəmbərin arvadları idilər. Peyğəmbərin kənizi Qibtியə Mariya öz əsrinin təqvalı və fəzilətli qadınlarından sayılırdı. Onu İsgəndəriyyə padşahı hicri 7-ci ildə Peyğəmbərə hədiyyə vermişdi. Mariya həzrət Peyğəmbərin hüzurunda olduqdan sonra İslamı qəbul etmiş və həzrətin xidmətində dayanmışdı. Allah-təala hicri 8-ci ildə Mariyaya həzrət Peyğəmbərdən bir oğul əta buyurdu. Həzrət ulu babalarının şərəfinə uşağın adını İbrahim qoydu. İbrahimə görə Mariya da Peyğəmbərin xüsusi diqqətini qazanmışdı. Həzrətin ona diqqəti o biri arvadlarda həsəd yaratdı. Ayişə dedi: «Bu vaxtadək kimsəyə Mariya qədər həsəd aparmamışam. Xüsusi ilə o uşağa qalandan sonra. Biz isə övladdan məhrum idik.»

Bir gün Həfsə ata evinə gedib orada yubanır. Həmin vaxt həzrət Peyğəmbər Həfsənin otağında olur. Peyğəmbəri axtaran Mariya onun ardınca Həfsənin otağına gəlir. Həfsə atası evindən qayıdıb otağa daxil olduqda. Mariyanı otağında görür. Həzrət Peyğəmbər hiss edir ki, əgər Həfsə bu məsələni Ayişəyə çatdırsa, Ayişə çox narahat olacaq. Bütün bu narahatlıqları aradan qaldırmaq üçün həzrət Peyğəmbər (s) and içməklə Mariyanı özünə haram edir. Elə bu məqamda da ayə nazil olur: «Ya Peyğəmbər, zövcələrinin səndən razı qalmasını istəyərək Allahın sənə halal etdiyi şeyi özünə

haram edirsən? Beləcə, həzrət Peyğəmbərə buyurulur ki, kəffarə verərək andını geri götürsün.

67. «MÜLK»

(«MÜLK» HAKİMİYYƏT DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 322. Surənin ilk ayəsində hansı məsələdən danışılır? 323. İnsanların dünya həyatı nə üçündür? 324. Əksər insanlar nədə səhv edir? 325. Surənin 15-ci ayəsində yer necə təqdim olunur? Bu ayədən hansı nəticə əldə olunur?

Surənin mətni haqqında: Surənin ilk ayəsində oxuyuruq: «Hökm əlində (ona məxsus) olan Allah çox xeyir-bərəkətlidir. O hər şeyə qadirdir.» Bəli insanların faydalandıqları hər bir şey Allahındır. Biz insanların qərq olduğu rəngarəng, müxtəlif ne'mətlər hamısı Ondandır. Gözəl təbiət, ruzi, sağlamlıq, əql kimi bitib-tükənməyən ne'mətlərin hamısı varlıq aləminə hakim mehriban Allah tərəfindəndir. Bütün şeylərin varlığı Ondandır və Onun iradəsi altındadır. Allah hökm sahibidir, dünya və axirətin ixtiyarı onun əlindədir.

Surənin 2-ci ayəsində insanın yaranış məqsədi bəyan olunur və buyurulur: «Hansınızın daha yaxşı əməl sahibi olduğunu sınamaq üçün ölümü və həyatı yaradan Odur. O yenilməz qüvvət sahibidir, çox bağışlayandır.» Dünya həyatını yalnız ləzzət almaq üçün vasitə hesab edənlər kökündən yanılırlar. Ölüm və həyat insanların sınağa çəkilməsi üçündür. Məhz bu yolla yaxşı iş görənlər insanlar aşkarlanır. Həqiqi bəhrə isə axirətdədir, yə'ni dünya imtahanından sonra!

Həyatımızın əsas məqsədini tə'yin etməkdə əksəriyyət kimi yanılmamalıyıq. Dünya əkin, axirət isə biçin yeridir. Əkin vaxtı rahatlıq axtarıb, gölkədə yatanlar, təbii ki, biçin zamanı əliboş qalırlar. Yaxşı torpağı, suyu, mərhəmət yağışı olan və çalışsın insanlar böyük fayda götürürlər.

Surənin 15-ci ayəsində yer ram olmuş at kimi tanıtdırılır. Bu at tərslük etmir və ona süvar olmaq asandır. Bu at ərəbcə

«zəlul» kimi ifadə olunmuşdur. Mə'lum olduğu kimi yer də hərəkətdə olan planetlərdəndir. Nücum, astronomiya elmi bu həqiqəti Qur'andan əsrlərcə sonra kəşf etmişdir. Qur'an nazil olduqdan çox-çox sonra Qaliley yerin hərəkətdə olduğunu bildirmiş və təssüf ki, kilsə tərəfindən mühakimə olunmuşdur. Qur'anda yerin hərəkətdə olmasının bildirilməsi də bir mö'cüzədir. Ayədə buyrulur: «Yeri sizə ram edən odur. Onun qoynunda gəzin. Allahın ruzisini yeyin. Axır dönüş də ona tərəfdir.»

---

68. «QƏLƏM»

(MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 326. Nə üçün Allah-təala bu surədə qələmə və yazıya and içir? 327. Kafirlər nə üçün həzrət Peyğəmbərlə müxalif idilər? 328. Bu surədə bağ sahibləri haqqındakı əhvalat necə baş vermişdir? 329. Surədə nə üçün bu əhvalat bəyan olunur?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında Allah-təala qələmə və onun yazdığına and içdiyindən o, qələm adlandırılmışdır. Qələm və yazı Allah-təalanın ən böyük ne'mətlərindəndir. Çünki bəşəriyyətin ən mühüm hidayət vasitələrindən biri də qələm və yazıdır.

Surənin 17-33-cü ayələrində həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyini təkzib edən, onu divanə adlandıranlar hədələnilir, onlara «Bağ sahibləri»nin düçar olduğu əzab və'd olunur. Sonra isə bağ sahiblərinin əhvalatı nəql edilir. Bu iki qrup arasındakı oxşarlıq dünya malına hərislik, var-dövlətə və övladlara bağlılıqdır. Kafirlər ona görə həzrət Peyğəmbərə qarşı çıxırdılar ki, İslam dini onların dünyapərəstliyi ilə barışmırdı.

«Bağ sahibləri»nin əhvalatı belə baş vermişdir. Bir qoca kişinin bağı vardı. Bu kişi fəqirlərin və miskinlərin payını verməmiş həmin bağdan öz evinə meyvə gətirməzdi. Bu kişi dünyasını dəyişdikdən sonra bağ onun övladlarına qaldı. Onun beş oğlu vardı. Ataları dünyasını dəyişən il bağ həmin vaxtadək görünməmiş məhsul verdi. Onlar dedilər: «Atamız

qocalmışdı, ağılı başından çıxmışdı. Gəlin bu il heç kimə bir şey verməyək, var-dövlətimiz bir az da artsın.» Oğlanlar razılaşdılar. Təkcə hamısından kiçik oğul e'tiraz etdi. Qardaşları ona qəzəbləndilər və onu kötəkləməyə başladılar. Kiçik qardaş başa düşdü ki, qardaşları onu öldürmək istəyirlər. Qəlbən razı olmasa da onlara tabe oldu. Qardaşlar qərara gəldilər ki, sübh tezdən meyvələri yığsınlar və kimsə xəbər tutmasın. Amma həmin vaxt bağa gəlib gördülər ki, bağ tamamilə yanıb və meyvədən əsər-əlamət yoxdur.

Bu əhvalat dünya malına həris olanlar üçün bir ibrət dərslidir. Bütün çirkinliklərin, rəzilliklərin əsası dünya sevgisidir. Hətta küfr özü də onun bir növüdür.

69. «HAQQƏ»

(«HAQQƏ» BAŞ VERƏN, VAQE OLAN DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 330. «Əl-haqqə» nə deməkdir? 331. Nə üçün surədə Səhud, Ad, Fir'on qövmlərinin, Nuh qövmünün aqibəti xatırladılır? 332. Surədə haqqında danışılan iki dəstə kimlərdir? 333. Surədə bu iki qrup haqqında nə üçün danışılır?

Surənin mətni haqqında: Surədə «haqqə» günü yad edilir. «Haqqə» dedikdə böyük qiyamət nəzərdə tutulur. Adı çəkilən gün hökmən gerçəkləşəsidir. Onun qarşısını alması böyük bir şey yoxdur. Qiyamət günü haqq, sabit, yəqin bir gün olduğundan «haqqə» adlandırılmışdır. Surənin ilk üç ayəsində buyurulur: Haqq olan qiyamət; nədir qiyamət?! Sən nə bilirsən ki, nədir qiyamət?! Bu cümlələr qiyamət gününün əzəmətinə bir işarədir. Bəli, qiyamət gününün əzəmətini təsəvvür etmək mümkünsüzdür.

Növbəti ayələrdə məəd və həzrət Məhəmmədin (s) peyğəmbərliyini inkar edənlərin ibrət götürməsi üçün "Səhud", "Ad", Fir'on və Nuhun qövmünün aqibətindən danışılır. Onlar məəd və ilahi peyğəmbərləri daim təkzib etdilər.

Surənin 19-37-ci ayələrində iki qrup haqqında danışılır: 1. 1-ci qrupdan olanların əməl namələri onların sağ əlindədir. Bu qrupda olanlar xoşhəllərlə deyirlər: «Gəlin bizim əməl naməmizi oxuyun; mən əmin idim ki, öz əməllərimin hesab-kitabını görəcəyəm.» Bu insan səadət içindədir. Behişt meyvələri bu insanın əli altındadır. O oturduğu yerdə ətrafdakı budaqlardan istədiyini dərir. Bu insanlara deyilir: «Keçmiş günlərdə etdiyiniz saleh əməllər müqabilində yeyin-için.

2. Əməl naməsi sol əlində olanlar 2-ci qruplardandır. Bu qrupdan olanlar isə belə deyir: «Kaş əməl dəftərim mənə verilməyəydi, hesabımın da nə olduğunu bilməyəydim, kaş ölüm əbədi olaydı, var-dövlətim mənə heç bir fayda vermədi.»

Bu zaman Allah dərgahından belə bir nida gəlir; «Onu tutub zəncirləyin.» Belə də edirlər. Onu oda atırlar. Sonra onu yetmiş «gəz» (uzunluq vahidi) uzunluqda zəncirlə bağlayırlar. Çünki, o, Allahına inanmırdı. O nəinki kimsəyə kömək etmirdi, hətta başqalarında da belə bir işə həvəs oyatmırdı. Ona görə də onun bu gün heç bir dostu yoxdur. Onun qidası yalnız çirkəbdir.»

Bu iki qrupun halı ona görə bəyan olunur ki, hər birimiz düzgün həyat yolu seçək. Bu iki qrupdan eləsinin yolunu seçmək lazımdır ki, nicat tapıb, xoşbəxtlər zümərəsinə qatıla bilək. Hər bir insanın taleyi onun seçdiyi yoldan aslıdır. Hamı öz əkdliyini biçir.

(«MƏARİC» DƏRƏCƏLƏR, MƏRTƏBƏLƏR DEMƏKDİR;
MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 334. «Məaric» nə deməkdir? 335. Surədə Allah-təalanın «zil-məaric» vəsfinin mə'nası nədir? 336. Günahkarlar qiyamət günü nə arzu edərlər? 337. Onların arzusu yerinə yetərmi? 338. Surədə mö'minlər haqqında nə deyilir?

Surənin mətni haqqında: Surə kafirlərdən birinin əzab istəyinin bəyanı ilə başlayır. Sonra bildirilir ki, bu əzab gələcəyi vaxt kimsə onun qarşısını ala bilməyəcək. Qeyd olunur ki, kafirlər əzabı uzaq görsələr də, Allahın nəzərincə, bu əzab yaxındır. Sonra isə qiyamət günü və həmin gündə kafirlərin əzabı haqqında danışılır.¹

«Məaric» «dərəcələr», «mərtəbələr» deməkdir. Surənin 3-cü ayəsində Allah-təala «zil-məaric» vəsfi ilə dərəcə və mərtəbə sahibləri haqqında danışır. Allah-təalanın yüksək dərəcələri, mərtəbələri vardır. Qiyamət günü mələklər və ruh hər biri Allaha yaxınlığına uyğun olaraq, həmin bu dərəcələrdə, mərtəbələrdə qərar tutarlar. 4-cü ayədə bu barədə danışılır və buyrulur: «Mələklər və ruh Onun dərgahına müddəti əlli min il olan bir gündə qalxarlar.»

Surənin 8-18-ci ayələrində qiyamət günü haqqında danışılır və buyrulur: «O gün göy göyərmiş mis kimi olar; dağlar didilmiş yun kimi olar; Dost-dostu arayıb axtarmaz; Onlar bir-birinə göstərilər; o günün əzabından qurtarmaq üçün günahkar şəxs öz oğullarını fəda verərdi: Zövcəsini və qardaşını (fəda edərdi): və yer üzündə olanların hamısını (fəda verərdi)-təki özünü qurtarsın; xeyr (mümkün deyil). Həqiqətən, o cəhənnəm alovlu atəşdir; elə bir atəş ki, başın dərisini sıyırır çıxarar; Bu cəhənnəm itaətdən çıxanı, imandan dönəni çağırır; (çağırır) yığıb saxlayın.»

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 6-8

Surənin 22-25-ci ayələrində mö'minlər haqqında oxuyuruq:
«Namaz qılanlar istisnadır; o kəslər ki, daim namaz qırlarlar;
o kəslər ki, onların mallarında pay vardır; dilənən və məhrum
olan kimsə üçün; o kəslər ki, haqq-hesab gününü təsdiq
edərlər; o kəslər ki, rəbbinin əzabından qorxub tir-tir
əsərlər... Onlara cənnətlərdə ehtiram olunar...»

ON BEŞİNCİ DƏRS

71.«NUH»

72.«CİN»

73.«MUZZƏMMİL»

74.«MUDDƏSSİR»

75.«QİYAMƏT»

«Nuhla» «Cin»i oxu, gələr nəhayət
«Muzəmmil», «Muddəssir», bir də «Qiyəmət».

(NUH BÖYÜK PEYĞƏMBƏRLƏRDƏNDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 339. Bütün surədəmi həzrət Nuhdan danışılır? 340. Nuhdan əvvəl onun qövmü necə oldu ki, yolunu azdı və bütperəst oldu? 341. Qövmü həzrət Nuhun də'vətini necə qəbul etdi? 342. Həzrət Nuhun duası nə ilə nəticələndi?

Surənin mətni haqqında: Bütün surə boyu Həzrət Nuh və onun peyğəmbərliyi haqqında danışılır. Allah-təala onu Peyğəmbər kimi göndərdi ki, öz qövmünü tövhid dininə də'vət etsin. Nuhun qövmü əvvəlcə bütperəst idi. Onların dininə görə bir Allaha pərəstiş etmək olmazdı. Onlar öz batil təsəvvürlərinə əsasən dünya varlıqlarının simvolu olan bütlərə sitayiş edərtilər. Əslində isə bu bütlərə sitayiş etmək elə həmin varlıqlara sitayiş etmək idi. Onların nəzərinə, pərəstiş etdikləri bütlər Allah yolunda şəfaətçi olub, onları bağışlatdıra bilərdi.

Bu mövzuda İbn Əbbasdan nəql olunmuş rəvayətin xülasəsi belədir: Hələ Nuhdan qabaq onun qövmü arasında saleh insanlar vardı. Onlar dünyalarını dəyişdikdən sonra şeytan bu qövm arasında vəsvəsə etdi. Onlar həmin saleh insanları xatırlamaq üçün onların mücəssəmələrini düzəltdilər. Bu işi görmüş nəsil dünyasını dəyişdikdən sonra növbəti nəsil şeytan tərəfindən aldadıldı və onlar həmin mücəssəmələrə sitayiş etməyə başladılar. Həzrət Nuh məhz belə bir dövrdə peyğəmbərliyə seçildi.

Həzrət Nuhun bu surədə nəql olunmuş əhvalatı belədir: Həzrəti Nuh xalqı Tövhidə, bir Allaha pərəstişə dəvət edirdi. O xalqa deyirdi: «Mən açıq-aşkar sizi qorxudanam, Allaha pərəstiş edin və Ondan qorxun...» Nuh öz sözləri ilə xalqı tövhid, nübüvvət və məad kimi üç əsas e'tiqad etməyə çağırırdı. Yolunu azmış qövm pis aqibətlə qorxudulurdu. Nuh yorulmadan gecə-gündüz qövmünü haqqa çağırırsa da hamı ondan qaçırdı. Hətta Nuhun sözlərini eşitməmək üçün barmaqlarını qulaqlarına taxardılar. Ridalarını başlarına

çəkirdilər ki, Nuhu görməsinlər. Həzrət Nuhun də'vətlərinə baxmayaraq onlar öz büt-pərəstliklərinə davam edirdilər. Onlar bir-birlərinə ürək-dirək verir və Vədd, Suva, Yəğus, Yəuq, Nəsr büt-lərini atmayacaqlarına söz verirdilər. Beləcə, bir çoxları azğınlığa düşər oldu və nəhayət, öz günahkarlıqlarına görə qərq edildi. Onlara Allahdan savayı kimsə yardım edəsi deyildi. Həzrət Nuh əsrlər boyu əzab-əziyyətlə gecə-gündüz qövmünü haqq yola çağırsa da, onların e'tinasızlıqları və küfrü ilə rastlaşdı. Nəhayət, o Allahdan dilədi ki, yer üzündən bir nəfər də olsun kafir qalmasın. Çünki onlara möhlət verilmiş olsaydı, dünyaya yalnız çirkin və alçaq insanlar gətirəcəkdilər.

72. «CİN»

(«CİN» ALLAHIN MƏXLUQLARINDAN BİRİDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 343. Surənin yarından çoxu nəyə həsr olunub? 344. «Cin» nədir? 345. Qur'anın müxtəlif ayələrində cinlərin xüsusiyyətləri haqqında nə deyilir? 346. Surənin 11-15-ci ayələrində cinlərin hansı sözləri nəql olunur?

Surənin mətni haqqında: Surədə Qur'anı eşidib ona iman gətirmiş bir neçə cin haqqında danışılır. Surənin 1-2-ci ayələrində həzrət Peyğəmbərə belə əmr olunur: «(Ya Peyğəmbər) de: mənə vəhy olundu ki, bir dəstə cin dedi: biz çox qəribə, təsəvvüredilməz dərəcədə gözəl olan Qur'an eşitdik; O, haqq yolu göstərir. Biz ona iman gətirdik və biz bir daha heç kəsi rəbbimizə şərikin qoşamayacağıq.» Surənin yarından çoxunda 1-15-ci ayələrdə mö'min cinlərdən danışılır. Ona görə də "Cin" surəsi adlandırılmışdır.

Cinlər bizim hiss üzvlərimizdən gizli olan varlıqlardır. Qur'anda onların varlığı haqqında danışılır və müxtəlif ayələrdə onlarla bağlı məsələlər bəyan olunur:

1. Cinlər insandan qabaq xəlq olunmuşdur;
2. İnsanlar torpaqdan, cinlər isə oddan xəlq olunmuşdur;
3. Onlar üçün də insanlar kimi həyat, ölüm və qiyamət vardır;

4. Onlar da insan kimi iki cinsə ayrılırlar və doğub-törəyirlər;

5. Cinlərin şüur və idrakı vardır; bundan əlavə onlar sür'ətlə hərəkət edir və bir çox çətin işləri asanlıqla yerinə yetirirlər; həzrət Süleymanın əhvalatında insanın bacarmadığı belə işlərdən danışılır;

6. Cinlər də insanlar kimi vəzifəlidirlər. Nələrəsə inanmalı və nələrəsə əməl etməlidirlər. Cinlər arasında mö'minlər və kafirlər mövcuddur. Onların bə'ziləri saleh, bə'ziləri isə günahkar olurlar.

Biz isə cinləri və onların hərəkətlərini görə bilmirik.¹ Surədə bə'zi mö'min cinlərin dilində belə nəql olunur: «Şübhəsiz ki, aramızda əməli salehlər də vardır, əməli saleh olmayanlar da. Biz müxtəlif firqələrə ayrılmışıq; Biz anladıq ki, yerdə də olsa, qaçsaq da Allahın əzabından canımızı qurtara bilmərik: Doğrusu, biz haqq yolu göstərən Qur'anı dinlədiyimiz zaman ona iman gətirdik. Kim Rəbbinə iman gətirsə, nə haqqının əskilməsindən, nə də zülmə mə'ruz qalmasından qorxar. Şübhəsiz ki, aramızda müsəlmanlar da var, yoldan çıxanlar da. Müsəlman olanlar haqq yolu axtarıb tapanlardır; haqq yoldan çıxanlar isə cəhənnəm üçün odun olacaqlar.»

73. «MUZZƏMMİL»

(«MUZZƏMMİL» «LİBASINA BÜRÜNMÜŞ» DEMƏKDİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 347. «Muzzəmmil» nə deməkdir? 348. Bu surə nə vaxt nazil olmuşdur və nə üçün «Ya əyyuhəl-muzzəmmil» müraciəti ilə başlayır? 349. Surənin məzmunu nədən ibarətdir? 350. Surədə Həzrət Peyğəmbərə hansı mühüm göstərişlər verilir? 351. «Allahı hər işdə vəkil tut» ifadələrindən nə başa düşülür?

Surənin mətni haqqında: «Muzzəmmil» yatmaq, istirahət etmək və ya soyuqdan qorunmaq üçün libasına bürünmüş

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 60

kəsə deyilir. Surədə həzrət Peyğəmbərə «ya əyyuhəl muzzəmmil», yə'ni «ey libasına bürünmüş» deyə müraciət olunur. Zahirən belə görünür ki, surə nazil olan vaxt həzrət Peyğəmbər (s) libasına bürünmüş imiş və bu səbəbdən də ona uyğun şəkildə müraciət olunur.

«Muzzəmmil» surəsi həzrət Peyğəmbərə be'sətin əvvəllərində nazil olmuş surələrdəndir. Allah-təala bu surədə həzrət Peyğəmbərə əmr edir ki, gecə namazı qılsın və bu vasitə ilə qarşıdakı məs'uliyətindən gedir. Peyğəmbərə əmr olunur ki, qüreyş kafirlərinin yersiz sözləri qarşısında möhkəm olsun və «şair, kahin, divanə» kimi atmacalara məhəl qoymasın. Həzrət Peyğəmbərə bu adamlardan, bəyənilmiş şəkildə uzaqlaşmaq tapşırılır. Sonra isə kafirlər dünya və axirət əzabı ilə hədələnilir. Surədə Allah-təala öz girami Peyğəmbərinə üç mühüm göstəriş verir:

1. Gecə yarı gecə namaz qılmaq üçün qalxın; Bu göstərişin ardınca Allah-təala Peyğəmbərə Qur'anı tərtillə və öz adı ilə oxumağı tapşırır. «Tərtil» dedikdə Qur'anın aram oxunması və ya namaz qılınması nəzərdə tutulur. Olsun, ki, Allah adının zikri də həmin gecə namazına işarədir. Yə'ni (Ey Peyğəmbər) namazda Allahın adını zikr et və Onun hüzuruna təvazö göstər.

2. Allahı bütün işlərdə vəkil qərar ver; İnsanın kimisə vəkil seçməsi onun öz yerində bir başqasını oturtmasıdır. Belə ki, həmin şəxs insanın bütün işlərini öz iradəsi ilə yerinə yetirməlidir. Allahın vəkil qərar verilməsi isə bütün işlərin Allah ixtiyarında qoyulmasıdır. Belə bir insan yalnız Allaha üz tutur və yalnız Allahın təqdim etdiyi vasitələrə əl atır.

3. Kafirlərin istehzalarına və əziyyətlərinə dözmək, onlardan uzaq olmaq.

74. «MUDDƏSSİR»

(«MUDDƏSSİR» «PALTARINA BÜRÜNMÜŞ» DEMƏKDİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 352. «Muddəssir» nə deməkdir? 353. Surənin başlanğıcında həzrət Peyğəmbərə hansı göstərişlər nazil olmuşdur? 354. Allah ayələrini inadla qarşılayanların xüsusiyyətləri nə idi? 355. O kim idi və onun macərası necə baş verdi? 356. Nə üçün o Qur'anı sehr adlandırırdı?

Surənin mətni haqqında: «Muddəssir» yatan zaman libasına bürünmüş adama deyilir. Alt paltarın üstündən geyilən libas «disar» adlanır. Həzrət Peyğəmbərə uyğun surə belə bir halda nazil olduğundan ona «ya əyyuhəl muddəssir» deyə müraciət olunur. Belə bir müraciət lütf nişanəsidir. 1-7-ci ayələrdə buyrulur: «Ey (libasına) bürünmüş Peyğəmbər; qalx; öz Rəbbini uca tut; libasını pak et; əzaba səbəb olası pis işlərdən uzaqlaş; etdiyini çox bilib minnət qoyma; Rəbbinin razılığını qazanmaq üçün səbr et.» Bu surə də «Muzzəmmil» surəsi kimi be'sətin ilk illərində nazil olmuş surələrdəndir.

11-ci ayədən sonra Allah-təala çoxlu var-dövlət, xidmətində dayanan övladlar verdiyi, amma Onun ayələrinə qarşı inad göstərən, Onun haqq olduğunu qəbul etməyən birinə müraciət edir. Bu adam deyirdi ki, Qur'an sehdən başqa bir şey deyil. Allah bu şəxsə onun inadkarlığına görə «səqər»-od və'd edir. Bu od kimsəyə aman vermir və dəriləri qaralır. «Təfsire-Qummi»də ayələrdə Vəlid ibn Müğirə haqqında danışıldığı bildirilir. Bu şəxs həzrət Peyğəmbərə (s) istehza edən adamlardan olmuşdur.

Həzrət Peyğəmbər (s) bə'zən «hicre-İsmail» adlanan yerdə oturub, Qur'an oxuyardı. Bir gün Vəlidin ətrafına toplanmış qüreyşilər ondan soruşdular: «Məhəmmədin dedikləri nədir? Bunlar şe'rdir, yoxsa xütbə?» Vəlid həzrət Peyğəmbərin yanına gəlib dedi: «Ey Məhəmməd, qoşduğun şe'rlərdən mənə üçün oxu.» Həzrət buyurdu: «Mənə dediklərim şe'r deyil, Allah kəlamlarıdır.» Vəlid dedi: «Ondan mənə üçün

bir qədər oxu.» Həzrət Peyğəmbər (s) ona Ad və Səməd qövmlərinin uğradığı əzabdan danışan ayələr oxudu. Vəlid titrətmə tutdu. Qüreyşilərə xəbər aparmadan birbaşa evinə getdi. Onu Məhəmmədin (s) dininə qoşulmaqda ittiham edən qüreyşilər Əbu-Cəhli onun evinə göndərdilər. Əbu-Cəhl onu görüb dedi: «Sən bizi başaşağı etdin və Məhəmmədin dininə qoşuldun.» «Mən onun dinini qəbul etməmişəm. Amma ondan elə bir kəlam eşitmişəm ki, insanı lərzəyə salır...» Əbu Cəhl Vəlidən soruşdu: «Sənin bu barədə fikrin nədir?» O öz sualı ilə qüreyşilər üçün cavab istəyirdi. Vəlid dedi: «Deyin ki, Məhəmmədin sözləri sehrdir. Çünki insanın qəlbini ovsunlayır.»

75. «QİYAMƏT»

(«QİYAMƏT» DIRÇƏLİŞ GÜNÜNƏ İŞARƏDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 357. Surə nə üçün qiyamət adlandırılmışdır? 358. Özünü danlayan nəfs nədir? 359. Surədə qiyamət haqqında nə deyilir? 360. Qiyamət günü insanların çöhrəsi nə halda olar? 361. Ötəri dünyanın aldatdığı, axirətdən qəflətdə qalan insanlar necə ölür? 362. Surə hansı dəlillərlə sonuqlanır?

Surənin mətni haqqında: Surədə qiyamət, dirçəliş günündən danışılır. Surə qiyamətə andla başladığından belə də adlandırılmışdır. Surənin əvvəlində oxuyuruq: «And olsun qiyamət gününə; Özünü danlayan nəfsə...» Özünü danlayan nəfs dedikdə mö'min insanın oyaq vicdanı nəzərdə tutulur. Özünü danlayan nəfs daim insanı günahdan çəkindirir, Allaha itaətsizliyə görə onu məzəmmət edir. İnsana qiyamət günü fayda verən də məhz bu nəfsdir. Özünü danlayan nəfs səbəbindən insan nicat tapır. Bütün bunlar insanların bir gün yenidən ayağa qaldırılıb, sorğu-suala çəkiləcəyini təsdiqləyir.

3-15-ci ayələrdə qiyamət haqqında oxuyuruq: «And olsun qiyamət gününə; And olsun özünü danlayan nəfsə; Məgər insan elə güman edir ki, onun sümüklərini bir yerə yığa bilməyəcəyik?! Bəli, biz onun barmaqlarının bəndlərini də düzəltməyə qadirik; Lakin insan bundan sonra da günah

etmək, pis iş görmək istəyir; Qiyamət günü nə vaxt olacaqdır-deyə soruşur; Göz bərələcəyi; Ay tutulacağı; Günəşlə ay birləşəcəyi zaman; Məhz o gün insan deyəcək: «Qaçıb qurtarmağa yer hardadır?! Xeyr, heç bir sığınacaq olmayacaqdır; O gün duracaq yer ancaq Allahın hüzurudur; Həmin gün insana bütün ömrü boyu etdiyi əməllər xəbər veriləcək; Doğrusu, insan özü özünə şahiddir; O istənilən cür üzrxahlıq etsə də, qəbul olunmuz.» 20-30-cu ayələrdə dünyaya qul olanlar və axirəti unudanlar haqqında, onların ölümü barəsində buyrulur: «Siz tez ötüb-gedəni sevirsiniz; Axirəti isə tərk edirsiniz; O gün neçə-neçə üzlər tutulub qaralacaq; bel sümüklərinin dəhşətli bir əzabla qırılacağını dərk edəcəklər; Xeyr, can boğaza gəlib yetişəcəyi; kim xilas edə bilər deyiləcəyi; Ayrılıq dəminin gəlib çatacağını anlayacağı; Qıçı-qıçına dolaşacağı zaman aparıldığı yer rəbbinin hüzu olacaq.» Surənin sonunda bir daha nəzərə çatdırılır ki, insanı heçdən, nütfədən yaradan Allah onu yenidən diriltməkdə aciz qalası deyil.

ON ALTINCI DƏRS

76.«İNSAN»

77.«MURSƏLAT»

78.«NƏBƏ»

79.«NAZİAT»

80.«ƏBƏS»

**76 «İnsan» sonra «Mursəlat»,
«Nəbə»də deyilir göylər yeddi qat.
«Naziat» adlanır sonrakı surə,
«Əbəsə» öyüdü deyil boş yerə.**

(MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 363. «Zikr olunası deyil» cümləsi nəyə işarədir?
364. «Əbrar», yə'ni yaxşı əməl sahiblərinin aqibəti necə olur?

365. «Əbrar» adlandırılan yaxşı əməl sahibləri kimlərdir?
366. Surə hansı macərə ilə bağlı nazil olmuşdur?

Surənin mətni haqqında: Surənin ilk ayəsində oxuyuruq. İnsan üçün elə bir dövr olub keçmişdir ki, zikr olunası deyil. «Bəli, şübhəsiz ki, insanın çox uzun-uzadı bir keçmişi var və bu keçmişi xatırlamağa dəyməz. İnsanı təşkil edən maddələr, zərrələr təbiətdə torpaq, ot və digər şəkillərdə olduğu vaxt insan adlandırılmırdılar. 2-3-cü ayələrdə buyrulur: «Həqiqətən, biz insanı qarışıq bir nüfədən yaratdıq. Biz onu imtahana çəkəcəyik. Biz onu eşidən və görəni yaratdıq; Biz ona haqq yolu göstərdik. İstər minnətdar olsun, istərsə də nankor.» Nəzərdən keçirdiyimiz 3 ayədən mə'lum olur ki, Allah insanı öz qüdrət əli ilə təbiətdə mövcud olan zərrələrdən yartmışdır. İnsan öz nəsilartırma qabiliyyətinə görə doğub-törəyir. Analar təbiətdə olan müxtəlif qidalardan istifadə edirlər. Bu qidalar qana çevrilir və ananın bətninə ötürülür. Nəhayət, bu qida formalaşmaqda olan körpəyə çatır. Sonra gözlər, qulaqlar və sair orqanlar formalaşmağa başlayır. İnsan öz duyğu üzvlərindən istifadə edərək, Allahın də'vətlərindən xəbər tutur, səadət yolunu seçmək imkanı qazanır. Bə'zən də bu böyük ne'mətə qarşı nankorluq göstərilir və insan azğınlıq yolunu seçir. İnsanın diqqəti ona yönəldilir ki, o, ixtiyarına verilmiş tanıma qabiliyyətindən istifadə edərək öz səadətini tə'min etsin.

Ayələrin davamında bu iki qrupun aqibətindən danışılır. Əvvəlcə, nankor, Allahın ne'mətlərinə şükürdən üz döndərmiş kafirlərə işarə olunur. Sonra isə «Əbrar» yə'ni yaxşı əməl sahiblərinin xüsusiyyətləri sadalanır. Allah-təalanın behiştə bu insanlar üçün hazırladığı ne'mətlər zikr

olunur. 5-12-ci ayələrdə buyurulur: «Şübhəsiz ki, «əbrar», yaxşı əməl sahibləri ətirlənmiş şərab içəcəklər; o elə bir çeşmədir ki, Allahın bəndələri ondan içəcək və onu asanlıqla axıda biləcəklər; Onlar elə kimsələrdirlər ki, verdikləri sözü yerinə yetirər və dəhşəti aləmi bürüyəcək gündən qorxarlar; Onlar öz iştəhaları çəkdiyi, özləri yemək istədikləri halda yeməyi yoxsula, yetimə və əsirə yedirərlər; (Yedirdikləri kimsələrə belə deyirlər). Biz sizi ancaq Allahın razılığına görə yedirdirik. Biz sizdən nə bir mükafat, nə də təşəkkür istəyirik; Həqiqətən biz Rəbbimizdən, çox müdhiş və çətin gündən qorxuruq; Allah da onları həmin günün şərindən qoruyacaq, onlara gözəllik və sevinc bəxş edəcək: Və onları etdikləri səbr müqabilində cənnət və ipəklə mükafatlandıracaq.» İstər şiə, istərsə də sünni mənbələrində nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə deyilir ki, bu ayələr Peyğəmbər əhli-beytinin, yə'ni Əlinin (ə), Fatimənin (ə), onların iki övladlarının haqqında nazil olmuşdur. İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə əhvalat belə bəyan olunur: Həzrət Fatimənin (ə) bir qədər arpası vardı. O vaxtlar arpanı yağa qatıb bişirərdilər. Həzrət Fatimə (ə) də belə etdi. Bişirdiyini süfrəyə qoyduğu vaxt bir miskin gəldi və dedi: «Allah sizə mərhəmət etsin. Allahın sizə verdiyi ruzidən bir qədər mənə verin.» Həzrət Əli (ə) qalxdı və təamın üçdə birini miskinə verdi. Çox keçməmiş bir yetim gəldi və dedi: Allah sizə mərhəmət etsin. Allahın sizə verdiyi ruzidən bir qədər mənə verin.» Həzrət Əli (ə) yenə də qalxdı və təamın üçdə birini ona verdi. Çox keçməmiş bir əsir göründü. O dedi: Allah sizə mərhəmət etsin. Allahın sizə verdiyi ruzidən bir qədər mənə verin.» Həzrət Əli (ə) təamın axıncı üçdə birini əsirə verdi. Həmin gecə bu ailə süfrədəki təamın dadına belə baxa bilmədi. Allah-təala uyğun ayələri bu ailənin haqqında nazil etmişdir. Eləcə də, ayələr eyni şəkildə rəftar edən mö'minlərə də şamil oluna bilər.

77. «MURSƏLAT»

(«MURSƏLAT» GÖNDƏRİLMİŞLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 367. Mursəlat dedikdə kimlər nəzərdə tutulur? 368. Surədə hansı andlar içilir və nəyə görə? 369. Surənin əsas mövzusu nədir? 370. Surədə on ayədə on dəfə təkrarlanan ifadə hansıdır?

Surənin mətni haqqında: «Mursəlat» göndərilmişlər deməkdir. Söhbət həzrət Peyğəmbərə (s) ilahi vəhyi gətirənlərdən gedir. Surənin başlanğıcında müxtəlif ifadələrlə həzrət Peyğəmbərə (s) vəhy gətirmiş mələklərə and içilir.¹ Andların sonunda nəyə and içildiyi bildirilir. İnsanlar inandırılır ki, onlara verilən və'd, yə'ni qiyamət hökmən olasıdır. Ayələrin müxtəsər tərcüməsi belədir: «And olsun bir-birinin ardınca göndərilənlərə; and olsun şiddətlə əsənlərə; And olsun yayanlara; and olsun ayıranlara; and olsun vəhyi çatdıranlara; üzr diləmək və kafirləri qorxutmaq üçün olan vəhy çatdıranlara ki, sizə və'd edilən mütləq vəqə olacaqdır.»

Surənin əsas mövzusu diqqətin qiyamət məsələsinə yönəldilməsi və qiyaməti təkzib edənlərin hədələnməsidir. Ona görə də surədə «Vay həmin günü inkar edənlərin halına» ifadəsi surədə on dəfə təkrarlanmışdır. Surənin beşdə birini həmin bu ifadələr təşkil edir.

Ayələrdə mə'lum olur ki, bu surə nazil olduğu vaxt qiyamət məsələsi müşriklər tərəfindən qəti şəkildə rədd edilirmiş. İnsanların çoxu qiyaməti əfsanə sayır və onu təkzib edirmişlər.

«Mursəlat» surəsinin sonunda, 41-45-ci ayələrdə axirətdə təqvalı insanlar üçün hazırlanmış ne'mətlər sadalanır və buyrulur: «Həqiqətən, müttəqilər kölgəliklərdə və çeşmələr başında, istədikləri meyvələr içində olacaqlar; (onlara

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 234

deyiləcək) etdiyiniz əməllərə görə nuşcanlıqla yeyin-için. Biz yaxşı əməl sahiblərini belə mükafatlandırırıq; o gün vay halına təkzib edənlərin.»

78. «NƏBƏ»

(«NƏBƏ» XƏBƏR DEMƏKDIR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 371. Surənin başlanğıcında işlədilmiş «Nəbəl-əzim» ifadəsi nə deməkdir? 372. «Yəvmul-fəsl» hansı gündür? 373. Qiyamətdə tüğyançıların və azğınların aqibəti necə olacaq? Onların dünyada hansı xüsusiyyətləri vardı? (21-30-cu ayələrə əsasən). 374. Axirətdə təqvalı insanların vəziyyəti necə olacaq? (31-36-cı ayələrə əsasən)

Surənin mətni haqqında: Surə adamların bir-birlərindən böyük qiyamət haqqında sorğu-sualı ilə başlayır. Sonra sərt bir tərzdə buyurulur: «Böyük bir xəbər haqqında; elə bir xəbər ki, onun barəsində ixtilafdadırlar.» Surədə əsasən aşağıdakı mövzular nəzərdən keçirilmişdir:

1. Kafirlərin qiyamət barədə sualları və onları hədələyici cavablar. (ayə 1-5)

2. Allahın yer üzünü insana yataq kimi yaratması haqqında mə'lumat və onun üçün yer üzündə münasib həyat şəraitinin yaradılması xəbəri (ayə 6-16)

3. «Yəvmul-fəsl», yə'ni həmin oyanış günü olan ayrılıq günü haqqında söhbət; təqvalı insanların zalımlardan seçilməsi (ayə 17-20)

4. Cəhənnəm və azğınların aqibəti haqqında; məadı, ölümdən sonrakı həyatı inkar edən azğınlar haqqında (ayə 2-30)

5. Təqva əhlinin aqibəti (ayə 31-36)

6. Nəticə (ayə 37-40)

Zikr olunduğu kimi, 6-16-cı ayələrdə yer üzündə insanın rahat yaşaması üçün Allah-təalanın verdiyi ne'mətlər və yaratdığı münasib şərait haqqında danışılır. İndi bu ne'mətlərdən bə'zilərini xatırlayaq və bir qədər izahat verməyə çalışaq:

1. İnsanların qadın və kişi şəklində yaradılması! İnsanların bu şəkildə yaradılması səbəbindən qadınla kişi ailə qurur, dünyaya övlad gətirir. Eləcə də, həyat yoldaşları bir-birləri üçün ruhi aramlıq səbəbidirlər. Psixoloji cəhətdən qadın kişiyyə, kişi isə qadına ehtiyaçlıdır. Tənha yaşayan insan psixoloji narahatlığa məhkumdur.

2. Yuxu: İnsan həyatında yuxunun da böyük rolu var. Yuxu insanın rahatlıq səbəbidir. Gündəlik yorğunluqdan sonra. Hətta qısa bir yuxu insan orqanizmindəki sütlüyü aradan qaldırır, onu növbəti dəfə iş üçün hazırlayır. Əgər bir insanı yuxudan məhrum etsələr, onun istirahətinə mane olsalar, onun üçün problem yaranır, yuxusuzluq bir əzaba dönər. Bəli, yuxu Allah-təalanın öz bəndələri üçün qərar verdiyi böyük bir ne'mətdir.

3. Günəş: Öz işığı və istiliyi ilə yer əhlinin ehtiyaclarını təmin edən günəş böyük ne'mətdir. Yer üzünün gün düşməyən hissəsində temperatur bir neçə dərəcə aşağı olur. Bilirsinizmi, əgər yer kürəsinin bir hissəsində daimi qaranlıq olsaydı, temperatur nə qədər aşağı düşərdi? Əgər günəş olmasaydı yer üzündə həyat olardımı? Bəli, günəş insan həyatının davamı üçün mühüm amillərdəndir və böyük ilahi ne'mətlərdən sayılır.

21-30-cu ayələrdə zalımların aqibəti haqqında buyrulur: «Həqiqətən, cəhənnəm bir pusqudur; o, azğınların məskənidir; onlar orada sonsuz müddət qalacaqlar; onlar orada nə bir sərinlik görəcəklər, nə də içməyə bir şey tapacaqlar. Qaynar sudan və irindən başqa; (əməllərinə) uyğun cəza olaraq; Çünki onlar haqq-hesab çəkiləcəyinə ümid etmədilər; Ayələrimizi elə hey təkzib edirdilər; Biz hər şeyi sayıb yazmışıq; İndi dadın əzabı; Biz sizə əzabdan başqa bir şey artırmayacağıq.» Sonra isə müttəqilərin, pəhrizkarların aqibəti haqqında danışılır və 31-36 ayələrdə buyrulur: «Həqiqətən, müttəqilərin nicat yeri; Bağçalar və üzüm bağları; Dik sinəli yaşlı qızlar; Dolu qədəhlər gözləyir; Onlar cənnətdə nə boş söz, nə də yalan eşidəcəklər; Bu

müttəqilərə Rəbbindən olan mükafat, artıqlaması ilə verilən bəxşidir.» Qur'anın son 30-cu cüzvü «Nəbə» surəsi ilə başlayır.

79. «NAZIAT»

(«NAZIAT» «CAN ÇIXARANLAR» DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 375. «Nəz» nə deməkdir, «Naziat» kimə işarədir? 376. Surənin başlanğıcında nələrə and içilir və nə üçün? 377. Dünyada mə'adı inkar edənlərin cavabı nə oldu? 378. Surədə mə'adı inkar edənlərə xitabən nə deyilir? (ayə 27-30). 379. Surədə aqibəti haqqında danışılan iki qrup kimlərdir? (34-41 ayəyə əsasən)

Surənin mətni haqqında: «Nəz» bir şeyi öz yerindən qoparmaqdır. «Naziat» sözü müxtəlif cür təfsir olunmuşdur. Bu təfsirlərdən birinə əsasən «naziat» kafirlərin canını alan bəndələrindən ayıran mələklərə deyilir. Surənin başlanğıcında oxuyuruq: «And olsun zorla alanlara; And olsun rahatlıqla alanlara; And olsun sür'ətlə üzənlərə; And olsun ötdükcə ötənlərə; and olsun işə əncam çəkənlərə qiyamət haqdır və siz qiyamət günü dirilib, haqq-hesab üçün Allahın hüzurunda duracaqsınız.» Bəli, andlarda məqsəd qiyamət gününün haqq olduğunu diqqətə çatdırmaqdır. Sonra həmin günün fəryadlarına və titrəyişlərinə, lərzəyə gəlmiş qəlblərə, qorxmuş gözlərə işarə olunur. Yenidən diriləcəklərinə, məada şübhə ilə yanaşanların halı məhz belə olasıdır.

27-33-cü ayələrdə kafirlərə və müşriklərə xitabən buyrulur: «Şübhəsiz ki, bunda qorxan kimsələr üçün ibrət vardır; Sizi yaratmaq çətinidir, yoxsa o göyü ki, Allah onu yaratdı? Qübbəsini ucaltdı, düzəldib nizama saldı; Gecəni qaranlıq, gündüzü işıqlı etdi; Bundan sonra da yeri döşəyib düzəltdi; Ondən suyunu və otlagını çıxardı; Dağları yerləşdirdi; Sizin və heyvanlarınızın istifadəsi üçündür (bütün bunlar)»

Bəli, əzəmətli göyləri, kəhkəşanları, ulduz sistemlərini, yeri yaradan Allah üçün insanı yenidən diriltmək çətin deyil. Ayələrin davamında iki qrup insanın aqibəti haqqında buyurulur: «O böyük bəla gələndə; O gün insan nələr etdiyini yadına salacaqdır; Cəhənnəm də hər görənə görünəcəkdir; Kim azgınlıq etmişsə; Dünyanı üstün tutmuşsa; Şübhəsiz ki, onun məskəni cəhənnəmdir; Amma kim Rəbbinin hüzurunda durmadan qorxmuş və nəfsinin istəyini boğmuşsa, həqiqətən, onun yurdu cənnətdir.»

80. «ƏBƏSƏ»

(«ƏBƏSƏ» QAŞQABAQLI ÇÖHRƏ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 380. «Əbəsə» nə deməkdir? 381. Surənin başlanğıcında Allah öz Peyğəmbərinə hansı xəbərdarlıqları edir? 382. Məkkə kafirləri yeni müsəlmanlarla necə rəftar edirdilər və həzrət Peyğəmbər nədən nigaran idi? 383. Kor kişinin əhvalatı necə baş vermişdir?

Surənin mətni haqqında: Surə belə başlayır: «Qaşqabağını töküb üzünü çevirdi; Yanına korun gəldiyi üçün; Nə bilirsən, bəlkə də, o təmizlənəcəkdir? Yaxud öyüd dinləyəcək, bu öyüd ona fayda verəcəkdir? Ehtiyac hiss etməyən kimsəyə gəldik də; Sən üzünü ona tərəf çevirirsən; Onun təmizlənməməsindən sənə nə?! Yüyürə-yüyürə sənənin yanına gələn və qorxan kimsəyə gəldikdə isə; Sən ondan üz çevirirsən; Xeyr, həqiqətən, bu surə bir öyüd-nəsihətdir; Kim istəsə ondan öyüd alar.»

Əhvalatda bildirilir ki, qüreyş və Məkkə böyükləri çox saylı ərəblərə arxalanaraq, öz yanlış əqidələrinin hifzi üçün İslamla mübarizəyə qalxmışdılar. Onlar bu mübarizələrində heç nədən çəkinmirdilər.

Qüreyş böyüklərindən olan, Peyğəmbərin əmisi Əbu Talib dünyasını dəyişdikdən sonra müsəlmanlara qarşı əzab-əziyyət, işgəncələr elə bir həddə çatdı ki, müsəlmanlardan çoxu canlarını qorumaq üçün Həzrət Peyğəmbərdən hicrət

icazəsi istədilər. Beləcə, bir çox müsəlmanlar Məkkədən Həbəşəyə hicrət etdilər.

Müsəlmanları həbs etməklə, onlara işgəncə verməklə, qətlə yetirməklə və digər vasitələrlə onları İslamdan uzaqlaşdırma bilməyən şirk başçıları başqa bir yol seçməyə məcbur oldular. Onlar həzrət Peyğəmbərlə müzakirələr aparmağ qərarına gəldilər. Həzrət Peyğəmbər də öz növbəsində müsəlmanlara verilən əziyyətlərdən narahat idi. Belə bir şəraitdə İslamın genişlənmə bilməməsi həzrəti nigarana edirdi. Həm də düşünürdü ki, əgər qüreyş başçıları İslama iman gətirsələr Məkkə təslim olar. Məkkənin təslim olmasının ən üstün cəhəti isə müsəlmanların əzab-əziyyətdən qurtarması olardı. Belə bir şəraitdə Peyğəmbərin əmisi Əbbas ibn Əbdül-Müttəlib kimi şəxslərin get-gəlindən sonra şirk başçıları müzakirəyə hazır oldular. Nəhayət, həzrət Peyğəmbər (s) bir məclisdə Əbu-Cəhl, Utbə, Ubəyy, Uməyyə kim qüreyş təkəbbürlüləri ilə görüşə bildi. Həzrət (s) onların görüş təklifini ədəblə qəbul etdi. Görüş zamanı müşriklər kinli baxışlarını həzrətə dikib, onun sözlərini dinləyirdilər. Həzrət Peyğəmbər ümid edirdi ki, Qur'anın nüfuzlu kəlamları bu cəhalət pərdəsini yarıb keçə biləcək və yatmış vicdanları oyadacaq. Həzrət (s) onların təkəbbürdən uzaqlaşmış, İslama üz tutacaqlarına ümid bəsləyirdi. Bu arada haqqa könül vermiş Abdullah ibn Ümmi-Məktum adlı kor kişi həzrət Peyğəmbərə (s) yaxınlaşdı. Əbdullah dayanmadan deyirdi: «Ya rəsuləllah, Allahın sənə öyrətdiyindən mənə öyrət.» Əbdüllahın qəfildən məclisə daxil olması ümumi söhbəti kəsdi və məclis süstləşdi. Həzrət Peyğəmbər (s) hiss etdi ki, bu vəziyyət davam etsə, məclisin qurulması üçün çəkdiyi zəhmətlər puç olub gedəcək. Ona görə də Abdullaha cavab vermədi və çöhrəsində narazılıq əlaməti göründü. Allah-təala Həzrət Peyğəmbərin xoş niyyətinə xəbərdar olsa da, ona aşağıdakı ayələrlə müraciət etdi: «(var-dövlətinə güvənib) Ehtiyac hiss etməyən kimsəyə gəldikdə; sən üzünü o tərəfə çevirirsən; onun təmizlənməməsindən sənə nə?

Yüyürə-yüyürə sənin yanına gələn; və Allahdan qorxan kimsəyə gəldikdə isə; sən ondan üç çevirirsən...» Ayələrdə əvvəlcə üçüncü şəxs haqqında danışılır. «Qaş-qabağını töküb üzünü çevirdi» deyərkən sanki dostundan incimiş, onunla üz-üzə gəlmək istəməyən biri danışır. Sonra isə həmin şəxsə məhəbbətlə müraciət olunur. Uyğun ayələrdə həzrət Peyğəmbərə (s) öz peyğəmbərlik vəzifəsinin icrası üçün öyüd-nəsihət verilir.

ON YEDDİNCİ DƏRS

81.«TƏKVİR»

82.«İNFİTAR»

83.«MÜTƏFFİFİN»

84.«İNŞİQAQ»

85.«BÜRUC»

«Təkvir»dir sonra «İnfitar»,
Mutəffifin» edən doğrunu izhar.
«İnşiqaq»da göylər parçalanası,
Həqiqət «Büruc»dan yolun salası.

81. «TƏKVİR»

(«TƏKVİR» SARINMA, QARIŞMA MƏ'NASINDADIR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 384. «Təkvir» nə deməkdir? Günəşin təkviri nə mə'nadadır? 385. Surənin ilk yarım hissəsində nədən danışılır? 386. Surənin ilk on üç müqəddimə ayəsində nədən danışılır? 387. Surədə işarə olunan «nəflərin peyvəndi» nə deməkdir?

Surənin mətni haqqında: «Təkvir» sarınmaq, qarışmaq deməkdir. Surənin ilk ayəsində günəşin təkviri dedikdə onun qarışması, olsun ki, qaralması nəzərdə tutulmuşdur. Surənin ilk yarım hissəsində qiyamətin başlanması nişanələrindən danışılır. 1-14-cü ayələrdə oxuyuruq: «Günəş qarışacağı zaman; ulduzlar səpələnəcəyi zaman; dağlar yerindən qoparılacağı zaman; boğaz dövələr başlı-başına baraxılacağı zaman; vəhşi heyvanlar bir yerə toplanacağı zaman; dənizlər od tutub yanacağı zaman; ruhlar qovuşacağı zaman; diri-diri torpağa gömülən qız haqqında soruşulacağı zaman ki, o hansı ganaha görə öldürüldü? Əməl dəftərləri açılacağı zaman; və cənnət yaxınlaşacağı zaman; hər kəs nə hazırladığını biləcəkdir.» Ayələrin tərcüməsindən göründüyü kimi, 13-cü ayədə müqəddimə olaraq bildirilir ki, nəzərdə tutulan gün hamı özü üçün nə azuqə hazırladığını biləcəkdir.» Ayələrin tərcüməsindən göründüyü kimi, 13-cü ayədə müqəddimə olaraq bildirilir ki, nəzərdə tutulan gün hamı özü üçün nə azuqə hazırladığını biləcəkdir. Bəli, insan qiyamət günü öz əməl sərgisində əməlləri ilə tanış olacaqdır.

Surədə qarnında on aylıq balası olan dişi dövələrdən danışılır. Belə dəvə «İşar» adlandırılır. Ərəblərdə belə dəvə çox qiymətli hesab olunur. Qiyamət günü hətta belə qiymətli dövələrin də başına buraxılacağı bildirilir. Uyğun misal insanların diqqətini ona yönəldir ki, dünya həyatında insan üçün çox qiymətli olan şeylər qiyamət günü diqqətdən kənar qalacaqdır. Bəli, dünya həyatında insanları bir-birinə təcavüzə sövq edən var-dövlət qiyamət günü faydasız

olacaqdır. Ona görə də bu qiymətli şeylər başlı-başına buraxılısıdır.¹

Nəfslərin peyvəndindən danışan ayələrdə qiyamətdə mö'minlərin behişt huriləri ilə yoldaşlığına işarə olunur. Alçaq insanlar isə şeytanlarla yoldaş olasıdılar.

Surədə mə'sum qızlara edilən zülm, onların diri-diri torpağa basdırılması da yada salınır və bu qızlar haqqında sorğu-sual aparılacağı bildirilir.

Bəli, həmin gün məzлумların səsinə səs verilər və zalımlar öz cinayətlərinin cəzasını alar.

82. «İNFİTAR»

(«İNFİTAR» PARÇALANMA DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 388. «İnfitar» nə deməkdir və göyün infitari nəyin əlamətidir? 389. Surədəki əsas mövzular neçə hissəyə ayrıla bilər? 390. Hər hansı məsələyə həsr olunmuşdur?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında göyün parçalanmasına işarə olunur. Bu qiyamətin nişanələrindəndir. Surədəki mövzular bir neçə hissəyə bölünür:

1. Qiyamətin nişanələri, həmin gün insanın öz əməllərindən xəbərdar olması;

2. İnsanın sonsuz ne'mət sahibi olan Allah qarşısında itaətsizliyə görə məzəmmət olunması;

3. İnsanların onların əməllərini qeyd edən mühafizlər haqqında mə'lumatlandırılması; mələklərin xətdan uzaqlığı və baş verən əməllərin onlar tərəfindən qeydə alınması;

4. Qiyamət gününün vəsfi, salehlərin və günahkarların vəziyyəti.

Uyğun dörd hissə aşağıdakı ayələrdə öz əksini tapmışdır; «Göy parçalanacağı zaman; ulduzlar dağılıb səpələnəcəyi zaman; dənizlər qaynayıb bir-birinə qarışacağı zaman; qəbirlər çevriləcəyi zaman hər kəs nə etdiyini və nə qoyub getdiyini biləcəkdir.»(1-5). «Ey insan, səni Kərim olan

---

¹ «Əl-mizan», c. 20, səh. 349

Rəbbinə qarşı aldadan nədir? O Rəbbin ki, səni yoxdan yaratdı, düzəldib səhməna saldı; sənə istədiyini surəti verdi; xeyr daha doğrusu sizi haqq-hesab gününü yalan sayırsınız.» (ayə 6-9). «Sizin üstünüzdə gözetçi mələklər, yazan və çox hörməti olan mələklər vardır; onlar sizin nə etdiyinizi bilirlər» (ayə 10-12). «Həqiqətən, saleh əməl və itaət sahibləri cənnətdə qərar tutacaqlar; pis əməl sahibləri isə cəhənnəmdə olacaqlar; onlar ora haqq-hesab günü daxil olacaqlar; onlar əsla oradan çıxan deyillər; pis əməl sahibləri isə cəhənnəmdə olacaqlar; onlar ora haqq-hesab günü daxil olacaqlar; onlar əsla oradan çıxan deyillər; sən nə bilirsən ki, haqq-hesab günü nədir?! Bəli, sən nə bilirsən ki, haqq-hesab günü nədir?! O gün heç kəs heç kəsin karına gələ bilməz. O gün hökm ancaq Allahındır» (ayə13-19).

83. «MUTƏFFİFİN»

(«MUTƏFFİFİN» «ƏSKİK SATANLAR» DEMƏKDİR; SURƏNİN MƏKKƏDƏ NAZİL OLDUĞU EHTİMAL EDİLİR).

Suallar: 391. «Mutəffifin» kimlərdir? 392. Bu surə nə vaxt nazil olmuşdur? 393. «Mutəffifin sayılan insanların hansı xüsusiyyəti vardır və onların cəmiyyətdə rolu nədir? 394. Onların xüsusiyyətlərinin kökü nədir? 395. Surədə «Əbrar», yə'ni yaxşı əməl sahiblərinin haqqında nə buyurulur?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında əskik satanlar sərt şəkildə hədələnilir. Surənin 1-6-cı ayələrində buyurulur: «Vay halına əskik satanların; o kəslər ki, özləri xalqdan bir şey aldıkları zaman onu tam ölçüb alarlar, xalq üçün bir şey ölçdükdə və ya çəkdiyə isə onu əskildərlər; məgər onlar diriləcəklərini düşünmürlərmi; özü də dəhşətli bir gündə; o gün bütün insanlar aləmlərinin Rəbbi olan Allahın hüsurunda duracaqlar.»

İmam Baqirdən (ə) belə bir rəvayət nəql olunmuşdur ki, bu surə nazil olanda Həzrət Peyğəmbər (s) Mədinəyə varid olmuşdu. Həmin vaxt Mədinə əhli tərəzi, ölçüyə diqqət

baxımından olduqca pis vəziyyətdə idilər. Nazil olan surə onların bu nöqsanını islah etdi.¹

«Mutəffifin», yə'ni əskik satanlar hər işdə öz xeyirlərini güdürlər. Onlar öz xeyirlərini düşündükləri qədər də başqalarına diqqətsizdirlər. Belə bir rəftar cəmiyyətdə problemlər yaradır, insanların haqqı tapdalanır. Fərdlər qarşılıqlı şəkildə bir-birlərinin hüquqlarına riayət etməsələr, fəsad bütün ölkəni bürüyür. Qur'anda başqalarının hüquqlarının pozulması sərt şəkildə məzəmmət olunur. Əlbəttə ki, belə bir əməl qiyamət gününə diqqətsizliyin nəticəsidir.

Surənin növbəti hissəsində günahkarların və yaxşı əməl sahiblərinin müqəddəratı haqqında danışılır. Allahın qəti hökmü budur ki, günahkarlar «siccin» də, yə'ni cəhənnəmdə, yaxşı əməl sahibləri isə «illiyində», yə'ni behiştə, Allaha yaxın məqamlarda yerləşəsidirlər.

Surədə «əbrar», yə'ni yaxşı əməl sahibləri haqqında buyurulur: «Həqiqətən, yaxşı əməl və itaət sahibi olan mö'minlər Nəim cənnətlərdə olacaqlar. Sən onların üzlərində cənnət sevinci görəcəksən; onlar taxtlar üstündə əyləşib, tamaşa edəcəklər; onlara gözəl ətirli, pak, möhürlü şərab içiriləcək; onun möhürü müşkdür; yarışanlar qoy onun üçün yarışsınlar; ona «təsnim» qatılmışdır; O («təsnim») elə bir çeşmədir ki, yalnız Allaha yaxın olanlar ondan içə bilərlər»

84. «İNŞİQAQ»

(«İNŞİQAQ» YANILMA DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 396. «İnşiqaq» nə deməkdir? Səmanın inşiqaqı nədir? 397. Surədə insanın kimlərlə görüşü xəbər verilir və bu görüşdən sonra nə olur? 398. İnsanın əməl naməsi onun əlinə hansı şəkildə verilir? 399. Cəhənnəm əzabından nicat tapanlar kimlərdir?

---

¹ "Təfsiri-Qummi", c. 2, səh. 410

Surənin mətni haqqında: Surənin birinci ayəsində işlədilən «Səmanın inşiqacı» ifadəsi qiyamətin başlanğıcını bildirən bir əlamətdən, səmanın yarılmasından danışıır. Surənin başlanğıcında qiyamətin əlamətləri bəyan olunur. Sonra isə insanın öz Allahı ilə görüşündən danışıılır. Həmin gün sorğu-sual günüdür və Allahdan başqa hakim yoxdur.

Həmin gün insanların əməl və rəftar namələri onların əlinə iki şəkildə verilir: Kimi əməl naməsini sağ, kimi isə sol əlinə alar. Surənin 7-15-ci ayələrində oxuyuruq: «Kimin əməl naməsi sağ əlinə verilmişsə; Onunla yüngül haqq-hesab çəkiləcək və o yaxınlarının ailəsinin yanına sevinclə qayıdacaqdır; Kimin əməl naməsi arxa tərəfdən (sol əlinə) verilmişsə, o, «Öldüm» deyə şivən qoparacaq; Və cəhənnəmə varid olacaqdır; O, (dünyada) ailəsi və yaxınları arasında sevinc içində idi; Və elə zənn edirdi ki, qayıtmayacaqdır; Xeyr, həqiqətən, Rəbbi onu görürdü.» Surənin 16-19-cu ayələrində and içilir ki, insanlar müxtəlif əhval, müxtəlif mərhələlərdən keçəcəklər. Qur'an insanın diqqətini onun qarşısındakı müxtəlif mərhələlərə yönəldir. Onları qarşıda dörd mərhələ gözləyir: 1. Dünya həyatı; 2. Ölüm; 3. Ölümdən qiyamət gününədək davam edən bərzəx həyatı; 4. Axirət həyatına keçid və sorğu ilə cəza.

Bu mərhələlər haqqında düşünən, ölüm və ondan sonrakı mərhələləri nəzərdə saxlayan insan zəifliyini dərk edir və Allahın yeganə hakim olduğunu anlayır. İnsanın ilki də, aqibəti də Allahın əlindədir. Bütün, bu xəbərdarlıqlara baxmayaraq, bə'ziləri özünü mə'lumatsız kimi aparır və iman gətirmir. Bəli, Allah qarşısında təkəbbür göstərənlər də vardır.

Surənin 20-21-ci ayələrində belə insanlar sərt şəkildə məzəmmət olunur: «Onlara nə olub ki, insanlar sərt şəkildə məzəmmət olunur;» Onlara nə olub ki, iman gətirmirlər? Onlara Qur'an oxuduqda səcdə etməzlər?»

Surənin sonunda kafirlər ağırlı əzabla hədələnilir və bildirilir ki, yalnız iman gətirib, saleh əməl edənlər bu əzabdan nicat tapasındırlar.

85. «BURUC»

(«BURUC» BÜRCLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 400. Büruc nə deməkdir? 401. «Uxdud» nə deməkdir və Uxdud səhabələri kimlərdir? 402. Surədə kimlər hədələnilir və kimlərə müjdə verilir? 403. Bu surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur və onun əsas məqsədi nədir?

Surənin mətni haqqında: Surənin başlanğıcında səmadakı bürclərə and içilir. İstənilən bir açıq-aşkar şeyə bürc deyilir. Ona görə də uca tikintilər və qəsrlər də bürc adlandırılmışdır. Bildirilir ki, bu bürclər uzaq məsafədən görünür.

Bu surədə bürc kəlməsi, ulduzların səmada yoluna və mövqeyinə işarədir. Ulduzlar həmin uca yerlərdə padşahlar kimi qərar tutur və bürclərdə yerləşirlər. Nəyə and içildiyi birbaşa şəkildə bəyan olunmamışdır. Amma 4-cü və 10-cu ayəyə əsasən and yeri mə'lum olur. Bu ayələri nəzərdən keçirdikdən sonra mə'lum olur ki, mö'min insanları incidənlərin və bu işə görə tövbə etməyənlərin sonu cəhənnəm əzabıdır.

4-10-cu ayələrdə «uxdud» əhvalatına işarə olunur. Uxdud yerdə yaranmış çala və böyük çata deyilir. Amansız zalımlar olan Uxdud səhabələri yerdə çalalar qazıb onun içində böyük tonqallar qalayardılar. Alov şö'lələri göyə ucaldıqda mö'minləri yalnız Allaha iman gətirdikləri üçün bu tonqala atardılar. Özləri çalanın ətrafında oturub, bu səhnəni ləzzətlə seyr edərdilər. 4-8-ci ayələrdə buyrulur: «Xəndək sahibləri lə'nətə düşər oldular. O xəndəklər ki, çırpı ilə alovlandırılmışdır; O zaman onlar xəndəklərin kənarında oturub; «Mö'minlərin başlarına gətirdikləri müsibətlərə tamaşa edirdilər; Onlar mö'minlərdən yalnız qüdrət sahibi, hər cür şükrə layiq olan Allaha iman gətirdiklərinə görə intiqam alırdılar.»

Mö'minlərə bu sayaq işgəncə verənlər uyğun surədə cəhənnəm əzabı ilə hədələnilər. Mö'minlərə isə behişt və qurtuluş müjdəsi verilir.

«Büruc» surəsi be'sətin əvvəllərində nazil olmuşdur. Həmin vaxt İslama yenicə iman gətirənlər işgəncələrə mə'hruz qalmışdılar. Surədə kafirlərə əzab, mö'minlərə isə behişt və'd olunur. Surə boyu müsəlmanların mübarizə ruhu gücləndirilir.

ON SƏKKİZİNCİ DƏRS

86.«TARİQ»

87.«Ə'LA»

88.«ĞAŞIYƏ»

89.«FƏCR»

90.«BƏLƏD»

**«Tariq» ilə «Ə'la», «Ğaşiyə», «Fəcr»,
Bu beşlikdə «Bələd» sonuncu gəlir.**

86. «TARIQ»

(«TARIQ» «GECƏ GƏLƏN KƏS» DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 404. «Tariq» dedikdə kimlər nəzərdə tutulur və surədə bu barədə nə üçün danışılır? 405. İnsanın ulduza oxşarlığı nədir? 406. İnsan öldükdə onun əməlləri puç olub gedir, yoxsa o mühakimə olunur? 407. Allah üçün insanın yaranışının çətin olmaması surədə hansı şəkildə bəyan olunur?

Surənin mətni haqqında: «Tariq», ailəsinin yanına gecə qayıdan adama deyirlər. Amma bu surədə tariq ulduza işarədir. Çünki ulduz da gecələr görünür. Surə səmavi tariqə andla başlayır: «And olsun göyə və gecə gələne, sən nə bilirsən ki, gecə gələn nədir?! O parlaq ulduzdur; Elə bir kimsə yoxdur ki, onun üstündə bir gözətçi olmasın.»

Bəli, gündüzlər səmada bir dənə də olsun ulduz görünür. Gecələr isə onlar sanki yenidən canlanırlar. İnsan da belədir. Mələklər Allahın əmri ilə insanın ruhunu onun ölümündən sonra da hifz edirlər. İnsan öldükdə onun ömür yolu qapanmır.

Əksinə, qiyamət günü o ikinci həyata qədəm qoyur. Axirət həyatının necəliyini dünya həyatı müəyyən edir. 5-10-cu ayələrdə oxuyuruq: «İnsan nədən yaradıldığına bir baxsın; o axıb tökülən bir sudan yaradılmışdır; O su bel sümüyündən, köks sümüyündən çıxar; Həqiqətən, Allah insanı yenidən diriltməyə qadirdir; Bütün sirlərin aşkar olacağı o qiyamət günü; İnsanın nə bir qüvvəsi, nə də köməkçisi olar.»

(«Ə'LA» ÜSTÜN VƏ UCA DEMƏKDİR. MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 408. «Ə'la nə deməkdir? 409. Surənin başlanğıcında hansı göstəriş verilmişdir və bu göstərişin mə'nası nədir? 410. İnsanın bədən üzvlərinin tərtibində mövcud olan həmahəngliyi izah edə bilərsinizmi? İnsan və ya heyvanın körpəsinin tərbiyəsi haqqında misal göstərə bilərsinizmi? 412. Surənin son ayələrində insanın qurtuluşu və büdrəməsi haqqında nə deyilir?

Surənin mətni haqqında: «Ə'la» üstün və uca, hər şeyə qalib deməkdir. Allah-təala ilk ayədə həzrət Peyğəmbərə belə göstəriş verir: «(Ya Peyğəmbər, ən uca olan Rəbbinin adını pak və müqəddəs tutub şə'ninə təriflər de.)» Təfsirçilər ruzi vermə, diriltmə, öldürmə kimi sırf Allaha xas olan işləri Allahdan qeyrilərinə aid etmə. Eləcə də, acizlik, zülm, cəhalət, qəflət və bu kimi digər nöqsanlı sifətləri Allaha layiq bilmə.¹

Surənin 2-ci ayəsində yaranışdakı nəzm-nizama işarə olunur və buyrulur: «O Rəbbin ki, xəlq etdi və nizama saldı.» Bəli, varlıq aləminin yaradıcısı bu aləmdəki zərrələrdən elə bir tərkib xəlq etmişdir ki, bundan üstününü təsəvvür etmək mümkünsüzdür. Hər bir zərrə ən çox fayda verəcəyi bir nöqtədə oturdulmuşdur. Məsələn, insanın gözləri onun bədəninin yuxarı hissəsində yerləşdirilmişdir. İnsan vücudunda göz üçün bundan münasib bir yer yoxdur. Beləcə ayaqlar da, əllər də vücudumuzda ən münasib yerini tapmışdır. Surənin 3-cü ayəsində oxuyuruq: «O Rəbbin ki, ölçü müəyyən etdi və yol göstərdi. Yə'ni Allah-təala bütün xilqətlərini ölçü ilə yaratmışdır. Mövcudlara müxtəlif qabiliyyət və güc verilmişdir. Hər bir mövcud bu yolla öz kamalına doğru hərəkət edir. Məsələn, anadan yenicə doğulmuş uşaq da özünü doyurmaq üçün anasının sinəsinə

¹ «Əl-Mizan» c. 20, səh. 439

boylanır. Yumurtadan yenicə çıxmış quş balası dərhal dimdiyini anasının ağızına aparır. Bal arıları da, beləcə, gül axtarışına çıxır...¹

Surədə Allah-təala öz girami Peyğəmbərinə və'd edir ki, ağır risalət işini onun üçün yüngülləşdirəcək. Sonra isə Peyğəmbər dinin təbliğinə, xalqı öyüd-nəsihət etməyə rəğbətləndirilir.

Surənin son, 14-19-cu ayələrində oxuyuruq: «Paklanan kimsə nicat tapacaqdır; O kimsə ki, Rəbbinin adını zikr edib namaz qılar; lakin siz dünyanı üstün tutursunuz; halbuki axirət daha xeyirli, daha davamlıdır; Həqiqətən, bu deyilənlər əvvəlki kitabda mövcuddur; İbrahimin və Musanın kitablarında!»

88. «ĞAŞİYƏ»

(«ĞAŞİYƏ» BÜRÜYƏN, ƏHATƏ EDƏN DEMƏKDIR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 413. Ğaşiyyə nə deməkdir? 414. Surədə hansı mühüm xəbər bəyan olunur? 415. Dəvənin hansı xüsusiyyətləri var? 416. Dəvə, Səma, dağlar və yer haqqında düşüncə insanı nəyə sövq edir.

Surənin mətni haqqında: Surə belə bir sualla başlayır: «Əhatə edən qiyamətin xəbəri sənə gəlib çatdı mı?» Bu sayaq deyiliş mühüm bir xəbər əlamətidir. Biz də bə'zən bu sayaq danışırıq. Mühüm bir xəbəri verməzdən qabaq belə deyirik: «Xəbəriniz varmı ki, nə olub?» Sonra isə nəzərdə tutduğumuz xəbəri bildiririk.

«Ğaşiyyə» bürüyən, əhatə edən deməkdir və qiymətin adlarından biridir. Qiyamət ona görə «ğaşiyyə» adlandırılmışdır ki, bütün insanları əhatə edir.

Surədəki mühüm xəbər isə budur: «Çöhrələr zəlil görkəm alacaq; Təlaş edib yorulacaq; Yanar oda girəcək; və onlara qaynar bulaqdan içiriləcək; onların yeməyi zəridən başqa bir

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 441

şey olmayacaq; O yemək nə qüvvə verər nə də aclığı doyurur.» (ayə 2-7)

Bəli, qiyamət günü dəhşət, izzət və pərişanlıq çöhrələrə kölgə salar. Bu insanlar dünyada qan-tər axıdanlar, amma qiyamətdə əliboş qalanlardır. Onlar bütün qüvvələrini puç arzulara və təxəyyüllərə sərf etmiş, nəticədə zərəre düşmüşlər. Bu insanlar yandırıcı oda daxil edilər və onlara cəhənnəmin qaynar suyundan içirilər. Onların yeganə qidası «zəri»dir. Zəri hətta ac heyvanın yaxşı yemədiyi ən dadsız, tikanlı koldur. Cəhənnəm əhlinin qidası da bu tikandan başqa bir şey deyil. Bu üfunətli qida nə aclığı doyurur, nə də bir fayda verər.

8-16-cı ayələrdə bu mühüm xəbər başqa bir qrupu təsvir etməklə nəzərə çatdırılır:

Bir çox üzlər şaddır; zəhmətindən razı qalacaq; yüksək cənnətdə olacaq; arada heç bir boş söz eşitməyəcək; arada axar bulaq; arada uca taxtlar; düzölmüş piyalələr; bir-birinin yanında sıralanmış yastıqlar; və döşənmiş nəfis xalıları vardır.»

Sonra insanlara xatırladılar ki, Allah-təala varlıq aləmində necə hikmətli tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu zərif nöqtələrin hər biri Allahın hikmət və qüdrətindən danışır. 17-21-ci ayələrdə buyrulur: «Məgər dəvənin necə yaradıldığına baxmırlarmı? Göyə baxmırlarmı ki, necə genişləndirilmişdir? Dağlara baxmırlarmı ki, necə yüksəldilmişdir? Yərə baxmırlarmı ki, necə döşənmişdir? (Ya Peyğəmbər) öyüd-nəsihət ver. Sən ancaq öyüd verənsən.»

Ayələrdə diqqəti çəkən məsələlərdən bir də dəvənin yaradılışıdır. Bu iri cüssəli heyvan tamamilə insana ram olmuşdur. Hətta kiçik bir uşaq onun cilovundan tutub istədiyi yərə apara bilər. İnsanlar dəvənin ətindən, südündən, dərisindən istifadə edir, ona süvar olur, onunla yük daşıyırlar. Digər heyvanlardan fərqli olaraq bu heyvana oturaq halda süvar olunur və oturaq halda yüklənir. Əgər dəvə də at və qatır kimi olsaydı, yə'ni insan ona ayaq üstə

minməli olsaydı, onun uca qaməti bu işə mane olardı. Əgər ayaq üstə durmuş atı yükləmək mümkündürsə, ayaq üstə durmuş dəvəni yükləmək müşkül bir işdir. Bəli, dəvə oturur, onu yükləyirlər, süvar olurlar, sonra o ayağa qalxır. Bütün bu xüsusiyyətlər təsadüfi ola bilərmi?! Bu heyvanın yaranışındakı maraqlı cəhətlər insanın diqqətini Allahın hikmət və qüdrətinə yönəldir. Bəli, göylərin və yerin, bütün mövcudların xalığı olan Allah hikmət və qüdrət sahibidir.

89. «FƏCR»

(«FƏCR» DAN YERİ AĞARTISI DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 417. Surədə hansı qövmlər haqqında danışılır? 418. Bu qövmlər arasında hansı oxşar xüsusiyyətlər vardır? 419. Ad qövmünün şəhəri necə adlanırdı və bu şəhərdə nələr baş verdi? 420. «Ziləvtad» nə deməkdir, nə üçün Fir'on belə bir ləqəblə çağrılırdı? 421. Zalım hakim və zalım hökumətlərlə bağlı Allahın göstərişləri nədir?

Surənin mətni haqqında: Surənin birinci ayəsində fəcrə, yəni dan yeri ağartısına and içildiyindən surə «fəcr» adlandırılmışdır. Surədə Ad və Səməd qövmlərinin başına gələnələr və Fir'onun aqibəti haqqında danışılır. Bu üç qrup zahiri qüdrət, peyğəmbərlər qarşısında müqavimət cəhətindən bir-birlərinə oxşayırlar. Hər üç qövm təkəbbür göstərərək Allah qarşısında tüğyan qoparmışlar. Onların hər üçü öz dövründə dünyəvi qüdrət baxımından başqalarından üstün olmuşdur. Bizim dövrümüzdə də zora güvənən zalım dövlətlər vardır. Adı çəkilən qövmlər Allahın əzabına düçar olaraq, məhv olub gedirlər. Varlıq aləmində onların izi-tozu da qalmadı. 6-14-cü ayələrdə oxuyuruq: «Görmürsənmi ki, Rəbbin Ad qövmünün başına nə gətirdi?!

Sütunlar sahibi olan İrəm camaatına?! Elə bir qövm ki, beləsi heç bir yerdə yaradılmamışdı; Vadidə qayaları oyan Səməd qövmünə (Rəbbinin nələr etdiyini görmədinmi)?! Eləcə də, saysız-hesabsız ordular sahibi Firona?! O kəslər ki, məmləkətlərdə tüğyan edir, oralarda çoxlu fitnə-fəsad

törədir; Nəhayət, Rəbbin onlara əzab qamçısı endirdi; Şübhəsiz ki, Rəbbin baxıb görür.»

Adı çəkilən üç qövmin xülasə şəkildə əhvalatı belədir:

1. Ad həzrət Hudun qövmü idi. Onlar Əhqaf yurdunda yaşayırdılar. Onların şəhəri İrəm adlanırdı. Abadlıqda bu şəhərin oxşarı yox idi. Onun uca qəsrlərinin sütunları göyə ucalırdı. Kişiləri cüssəli, güclü idilər. Onların barlı-bərəkətli əkin sahələri vardı. Digər qövmələr içində üstün mövqeyə malik idilər. Bu qövm Allah ayələrini inkar etdiklərindən, Peyğəmbər göstərişləri qarşısında üsyan qaldırdıqlarından, zalımlara itaət etdiklərindən dəhşətli bir tufanla üzləşərək, Allahın bu əzabı ilə yer üzündən silinib getdilər.¹

2. Səmund böyük bağları, çeşmələri, əkin sahələri, xurmalıqları olan bir qövm idi. Onlar əzəmətli dağların bağlarını yararaq özləri üçün sığınacaqlar düzəldirdilər. Həmin dövrdə belə sığınacaqlar ən möhkəm məskən sayılırdı. Allah-təala onları doğru yola dəvət etmək üçün peyğəmbərlər göndərdi. Peyğəmbərlər həmin qövm tərəfindən təkzib oldular. Bu peyğəmbərlərdən biri də Saleh idi. Saleh dağın köksündən dəvənin çıxması kimi bir mö'cüzə ilə göndərilmiş Peyğəmbər idi. Amma zalım qövm Allahın mö'cüzə olaraq göndərdiyi bu dəvəni öldürdü, sonra isə ilahi əzaba düşərək olub məhv oldu.

3. Fir'on bu surədə «Zil-əvtad», yə'ni «mıxlar sahibi» ləqəbi ilə yad edilir. Fir'on bir şəxsə işgəncə vermək istədikdə onu yerə və ya bir taxta üzərinə uzadar, əl-ayağını bağlayar, sonra 4 ədəd böyük mıxla onu torpağa və ya taxtaya mıxlayardı. İşgəncə verilən insan bu vəziyyətdə də saxlanılır, nəhayət, qanaxma və zəiflikdən ölürdü.²

Şübhəsiz ki, Allahın qəzəbi təkəcə Ad, Səmund və Fir'ona aid deyil. İlahi əzab bütün zalımların, zora güvənənlərin nəsibi olasıdır.

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 470

² "Əl-mizan", c. 20, səh. 479

(«BƏLƏD» ŞƏHƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 422. Surədə nələrə and içilir? 423. Andların cavabı nədir? 424. «Xeyli mal itirmişəm» deyən şəxsin başına nələr gəldi? 425. Səadətə çatan dəstələr kimlərdir?

Surənin mətni haqqında: 1-4-cü ayələrdə oxuyuruq: «And olsun bu şəhərə; sənin yaşadığın şəhərə; And olsun ataya və onun övladına (Peyğəmbər və övladı); biz insanı əziyyətdə yaratdıq.»

Allah-təala surənin başlanğıcında Məkkə şəhərinə and içir. Sonra bildirir ki, bu şəhər həzrət Peyğəmbərin (s) məskəni olduğu üçün daha şərəflənmişdir. Sonra həzrət İbrahim, onun övladı Həzrət İsmailə and içilir. Çünki Kə'bəni bu insanlar tikmişdir.

Andlardan sonra bildirilir ki, insan daim əziyyətdədir. Yə'ni insanın ömür boyu çətinliklərlə rastlaşması ilahi bir sünne, yaranış qanunudur. Bu çətinliklər içində insanın iste'dadları, xüsusiyyətləri üzə çıxır. Çətinliklər olmadan insan şəxsiyyətinin formalaşması gerçəkləşə bilməzdi.

5-18-ci ayələrdə oxuyuruq: «Məgər insan güman edir ki, ona kimsənin gücü çatmaz? «Mən xeyli mal itirmişəm» deyir? Yoxsa güman edir ki, onu görəndə yoxdur? Məgər ona iki göz vermədikmi?! Həm də bir dil, iki dodaq; biz ona iki yol göstərmədikmi?! Amma o dolamadan keçə bilmədi; bilirsənmi dolama («əqəbə») nədir?! O bir kölə azad etməkdir; yaxud ac olduğu zaman yemək verməkdir qohumluğu olan bir yetimə; taqətdən düşüb torpağa sərilmiş miskinə; sonra da iman gətirən bir-birinə səbr və mərhəmət tövsiyə edən kimsələrdən olmaqdır; onlar əməl namələri sağ əllərinə verilənlərdir.»

Nəql olunur ki, çoxlu mal tələf etdiyini, itirdiyini bildirən şəxs Əbül-Əsədeyn olmuşdur. Bu şəxs günah bir iş görmüşdü. Həzrət Peyğəmbərdən çıxış yolu istədi. Həzrət ona buyurdu ki, kəffarə versin. Əbül-Əsədeyn dedi: «Ey vay!

Məhəmmədin dininə gəldiyim gündən bütün var-dövlətim kəffarəyə, infaqa gedib.»¹

Belə bir ruhiyyədə olan hər kəs bilməlidir ki, Allah hər şeyə qalibdir. Onun göstərişinə əməl etmək, müəyyən olunmuş kəffarəni ödəmək lazımdır. Unutmaq olmaz ki, Allah-təala bizi görür və verdiyimiz nəfəqələrdən xəbərdardır. Allah xəsislik edənləri də görür. İnsana göz kimi ne'mət verən Allah onun bütün əməllərini müşahidə edir.

Xoşbəxt olmaq istəyən hər bir insan ömür yolunun çətinliklərinə dözməli, onun çətin dolamalarını adlamalıdır. Qul azad etmək, yoxsulu doyurmaq, ehtiyacıya kömək əli uzatmaq, İslam yolunda pul xərcləmək insanı əbədi səadət və behiştə aparən yoldakı sınaqlardandır.

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 493

ON DOQQUZUNCU DƏRS

91.«ŞƏMS»

92.«LƏYL»

93.«ZUHA»

94.«ŞƏRH»

95.«TİN»

**«Şəms», «Ləyl», «Zuha» haqqın ayəti,
«Şərh» ilə «Tin» açar çox həqiqəti.**

(«ŞƏMS» GÜNƏŞ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL
OLMUŞDUR).

Suallar: 426. Surə nə üçün «Şəms» adlandırılmışdır? 427. Surənin əvvəlində nə üçün and içilir? 428. Surədə yolunu azıb ziyana düşmüş hansı qövmlər misal göstərilir?

Surənin mətni haqqında: Allah-təala surənin başlanğıcında günəşə, onun nuruna and içir. Ayənin davamında başqa andlar da içilir. Sonra bəyan olunur: «Nəfsini pak edən şəxs nicat tapasıdır, arzularına çatasıdır. Nəfsini bulaşdıran kəs isə peşiman olasıdır. Surənin sonunda Səməd qövmü nəfsini bulaşdıranlara misal çəkilir.

1-10-cu ayələrdə oxuyuruq: «And olsun günəşə və onun nuruna; And olsun günəşin ardınca çıxan aya; And olsun günəşi aşkar edən gündüzə; And olsun günəşi örtən gecəyə; And olsun göyə və onu yaradana; And olsun yerə və onu döşəyə; And olsun nəfsi yaradana, sonra da ona günahlarından və pis əməllərdən çəkinməsinə öyrədənə ki, nəfsini təmizləyən mütləq nicat tapacaqdır; Onu bulaşdıran isə, əlbəttə ki, ziyana uğrayacaqdır.»

Bütün bu andların məqsədi iki yol ayrıcında qalmış nəfsin insanın ixtiyarında olduğunu bildirməkdir. İnsan nəfsini həm doğru yola sövq edə bilər, həm də başlı-başına buraxa bilər. İnsan iki yoldan birini seçmək imkanına malikdir. Onun qarşısında iki yol var. Paklıq və çirkinlik yolu. Paklıq yolunu seçib, nəfsini təmizə çıxaran insan nicat tapır və arzusuna çatır. Çirkinlik yolunu seçən isə nəfsini bulaşdırıb ziyana düşür. Belə bir insan ilğımı su bilib mə'nasız yerə ona doğru qaçan səyyaha bənzəyir. Belə bir insanın qazancı yalnız və yalnız ümitsizlik və peşimançılıqdır.

Surədə çirkin yolu seçib ziyana düşənlərə misal çəkilir. Səməd qövmü də bu qəbildəndir. Onların azğınlığı bir həddə çatdı ki, Allahın Peyğəmbərini, onun dinini və qiyaməti inkar etdilər. Bu azğın qövm Allahın mö'cüzə olaraq onlara

göndərdiyi dəvəni öldürdü. Nəhayət, onlar əzaba düşər edildilər və torpağa gömüldülər.

92. «LƏYL»

(«LƏYL», GECƏ DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 429. Surədə insanlar neçə qrupa bölünür və hər qrupun xüsusiyyəti nədir? 430. Onların əməl və rəftarları nə ilə nəticələnir? 431. Bu iki qrupun halı nə üçün bəyan olunur? 432. Surə nə üçün nazil olmuşdur?

Surənin mətni haqqında: Surədə gecə ilə gündüz, kişi ilə qadın yaradan Allaha and içildikdən sonra bildirilir ki, insanlar düşüncə və əməl baxımından müxtəlifdirlər. Bəli, gecə ilə gündüz, kişi ilə qadın fərqli olduqları kimi insanların işləri də fərqlidir. Düşüncə və əməllər fərqli olduğu kimi, nəticələr də fərqlidir.

Surədə insanlar ümumi şəkildə iki qrupa bölünür: Bu dəstələrdən biri bəxşiş, infaq, təqva əhlidir və onlar Allahın mükafatlarına inanırlar. Allah belə insanlar üçün xeyir iş yolunu asanlaşdırır, xeyir işlərdə onlara yardımçı olur. İkinci dəstədən olanlar isə xəsis, dünya malına həris və Allahın mükafatlarına inanmayan insanlardır. Bu sayaq əməl və rəftar nəticəsində saleh iş onlara çətin görünür və bu yolda Allahdan yardım ala bilmirlər.

Surədə bu iki qrupun halı və aqibəti bəyan olunmaqla insanlar infaq, bəxşiş, təqvaya, Allahın vədlərinə inama həvəsləndirilir. İmam Rizadan (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə «vəl-ləyli iza yəğşa» ayəsinin nazil olması haqqında buyrulur: Bir kişinin başqa bir müsəlmanın həyatında xurma ağacı vardı. O, bu ağacı bəhanə edib, tez-tez onun həyatına daxil olur və ev sahibini narahat edirdi. Həyatında xurma ağacı olan müsəlman həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəldi. Həzrət ağac sahibini çağırdı. Ona təklif etdi ki, bu xurma ağacını behişt xurma ağacı ilə dəyişsin. Amma kişi e'tiraz etdi. Ənsardan olan Əbi-Dəhdah Kunyəli bir kişi bu işdən xəbər tutub ağac sahibinin yanına gəldi və dedi: «Xurma ağacını torpaq sahəsi müqabilində mənə

verərsənmi?» Ağac sahibi razılaşdı. Əbi-Dəhdah həzrət Peyğəmbərin yanına gəldi və ərz etdi: «Filankəsin xurma ağacını torpaq sahəm müqabilində aldım.» Həzrət buyurdu: «Sən öz torpağın müqabilində behiştə bir xurma ağacı aldın.» Elə bu məqamda Allah-təala bu surədə zikr olunmuş ayələri nazil etdi.¹

93. «ZUH»

(«ZUHA» GÜNÜN ƏVVƏLİNDƏKİ İŞİQLİĞA DEYİLİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 433. «Zuha» nə deməkdir? 434. Surədə nələrə və nə üçün and içilir? 435. Surə hansı şəkildə nazil olmuşdur? 436. Surədə axirətdə həzrət Peyğəmbərə əta olunmuş hansı ilahi xüsusiyyətə işarə olunur? 437. Surədə Allahın Peyğəmbərə dünyada əta etdiyi hansı ne'mətlərin adı çəkilir?

Surənin mətni haqqında: «Zuha» günəş işığının yüksəlməsi, görünməsidir. Surənin 1-5-ci ayələrində həzrət Peyğəmbərə müraciətlə buyurulur: «And olsun səhərin işığına; And olsun aramlaşmaqda olan gecəyə ki, Rəbbin səni nə tərək etdi, nə də səni düşmən tutdu; Şübhəsiz ki, axirət sənin üçün dünyadan daha üstündür. Həqiqətən, Rəbbin sənə elə bir əta edər ki, razı olarsan.» Surənin nazil olma səbəbi haqqında deyilir ki, həzrət Peyğəmbərə bir müddət vəhy nazil olmadı. Müşriklər həzrətə tə'nə edərək deyirdilər ki, Məhəmmədin Allahı ondan üz döndərib, ona qəzəblənib. Müşriklər öz tə'nələri, acı sözləri ilə həzrət Peyğəmbərə əziyyət verirdilər. Bu səbəbdən də həzrət həra dağına gedib öz Allahı ilə raz-niyaz edir, xalqın cəhalətindən və düşmənlərin küdurətindən Allaha şikayətlənirdi. Allah-təala Cəbraili nazil edib, həmin bu surəni həzrətə çatdırdı.² Allah-təala bu surədə müəyyən andlardan sonra Peyğəmbərə xitabən buyurur: «Rəbbin səni nə tərək etdi, nə səni düşmən tutdu; Şübhəsiz ki, axirət sənin üçün dünyadan daha

¹ «Əl-mizan», c. 20, səh. 517

² «Minhacus-sidiqin», c. 10, səh. 270

üstündür; həqiqətən, Rəbbin sənə elə bir əta edər ki, sən ondan razı qalarsan.»

Həzrət Əlidən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə Peyğəmbərə istinad edilərək uyğun ilahi əta haqqında deyilir: «Ümmətimə o qədər şəfaət edərəm ki, (bağışlatdıraram) ki, Allah belə xitab edər: «Ey Məhəmməd razı qaldınmı? Ərz edərəm: Bəli, Pərvərdigara, razı oldum.»¹

Ayələrin davamında Allahın öz Peyğəmbərinə ruzi etdiyi bə'zi ne'mətlər yada salınır, həzrətə təsəlli verilərək buyurulur: «Məgər o səni yetim ikən tapıb sığınacaq vermədimi?! Və çaşqın vəziyyətdə tapıb, yol göstərmədimi?! Səni yoxsul ikən tapıb, varlı etmədimi?! Elə isə yetimə zülm etmə; Dilənçini də qaytarma; Və Rəbbinin sənə olan ne'mətindən söhbət aç.»

---

94. «ŞƏRH»

(«ŞƏRH» «AÇIB GENİŞLƏNDİRMƏ» DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 438. «Şərhe-sədr» nə deməkdir? 439. «Şərhe-sədre-rəsule-xuda» nə deməkdir? 440. Allahın Peyğəmbər üçün yüngülləşdirdiyi ağır yük nə idi? 441. Çətinliklərlə bağlı ilahi sünne-qayda nədir? 442. «Zuha» və «Şərh» surələrindən birini namazda oxusaq kifayətdirmi?

Surənin mətni haqqında: «Şərh» açmaq mə'nasında işlənir. «Şərhe-sədr» sinənin, köksün ilahi nura, aramlığa, mə'nəvi qüvvəyə açılmasıdır. Bu açılış mö'minləri gücləndirir.² Həzrət Peyğəmbərin köksünün açılıb genişləndirilməsi dedikdə ona vəhyin qəbulu üçün qüdrət, dözümlü əta olunması nəzərdə tutulur. Vəhyi qəbul etmək üçün Həzrətin xüsusi bir tutuma ehtiyacı vardı. Yalnız belə bir tutum olardısı o, vəhyi qəbul edib xalqa çatdırma bilərdi və dinin təbliği yolunda rastlaşdığı çətinliklərə dözərdi.

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 526

² "Əl-mizan", c. 20, səh. 530

Bu surədə də bə'zi əvvəlki surələr kimi, Peyğəmbərə əta olunmuş müəyyən xüsusi ne'mətlər sadalanır. Surənin tərcüməsi belədir: «Məgər biz sənin köksünü açıb genişləndirmədikmi?! Ağır yükü səndən götürmədikmi?! Elə bir yük ki, sənin belini bükürdü; Sənin ad-sanını, şan-şöhrətini ucaltmadıqmı?! Şübhəsiz ki, hər çətinlikdən sonra bir yüngüllük gələr; Bəli, hər çətinlikdən sonra bir yüngüllük gələr; Elə ki, azad oldun, qalx dua et; Üzünü iştiyaqla Allahına doğru tut.»

Həzrət Peyğəmbərin belini bükən ağır yük Peyğəmbərin vəzifəsi idi. Kafirlər və müşriklər bu yolda böyük maneələr yaradırdılar. Onlar həzrətə növbənöv böhtanlar atır, müsəlmanlara əziyyət verir, həzrət Peyğəmbəri bu yoldan döndərmək istəyir və müsəlmanları onun ətrafından dağıtmağa çalışırdılar. Amma Allahın tərəfindən Peyğəmbərin köksünün genişləndirilməsi ilə uyğun çətinliklərə dözmək asan olurdu.

«Şərh» surəsində çox mühüm bir ilahi qaydaya, sünnyə toxunulur. Allahın müqəddəratı belədir ki, hər çətinlikdən sonra bir asanlıq gəlir. Bəli, insan çətinliklərə dözməklə asanlıqə yol tapır. Çətinliklərin ömrü qısamdır. Haqq yolda qarşısına çətinlik çıxan insan bilməlidir ki, bu çətinliklər ötürüdür və tezliklə rahatlıqə çıxasamdır. Ona görə də haqq yoldakı çətinlikləri həvəslə qəbul etmək və asayış intizarında olmaq lazımdır.

Rəvayətdə nəql olunmuşdur ki, «Zuha» və «Şərh» surələri vahid bir surədir. Namazda Həmdədən sonra surələrdən birini oxumaq istəyən şəxs «Zuha» və ya «Şərh» surəsini oxusa, kifayət etməz. Fəqihlərin nəzərinə görə, bu surələrin hər ikisini oxumaq zəruridir.¹

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 529

95. «TİN»

(«TİN» ƏNCİR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 443. «Tin» nə deməkdir? 444. «Ture-sina» və «Şəhre-əmin» ifadələri nəyə işarədir? 445. Surədə nələrə və nə üçün and içilir? 446. İnsan haraya qayıdır və kimlər bu qayıdışda istisnadır? 447. İnsanın aqibəti kimdən asılıdır?

Surənin mətni haqqında: Surədə zeytun, əncir, ture-sina və şəhre-əminə and içilir. «Tin» əncir deməkdir. Bu bərəkətli meyvə həm yaxşı qidadır, həm də müalicəvi əhəmiyyəti var. Əncir ağacı çiçək açmadan meyvə verir və başqa ağaclar kimi öz çiçəyi ilə diqqəti cəlb etmir. Başqa ağaclar çox çiçək açsalar da, onların meyvələri çiçəklərinin sayından az olur. Əncir ağacı isə çiçək açmaqla və'd verib, sonradan öz və'dini pozmur. Ona görə də bu ağaca sadıq, vəfalı ağac deyirlər. Bu ağac daha çox Tüye və Sina məntəqələrinin dağlarının ətəyində bitir. Bu yerlər peyğəmbərlərə vəyh nazil olduğu yerlərdir. Zeytun da əncir kimi, bərəkətli və faydalı bir qidadır. Bu ağac Fələstin torpağında, ilahi peyğəmbərlərin beşiyində kök atmışdır.

Allahın and içdiyini Ture-Sina həzrət Musaya vəhy nazil olan həmin dağdır. «Şəhre-əmin» isə Məkkə şəhəridir. Allahın insanlara vacib buyurduğu işlərdən biri bu şəhərin əmniyyətinin, asayişinin qorunmasıdır. İslam dinində Məkkə şəhəri ilə bağlı xüsusi hökm mövcuddur. Bu hökm yalnız Məkkəyə aiddir. Kə'bə evi bu müqəddəs torpaqda yerləşir.

Allah-təala uyğun dörd anddan sonra buyurur: «Doğurdan da, insanı ən yaxşı biçimdə yaratdıq.» Yə'ni insan öz həyatını davam etdirə bilməsi üçün ən mütənasib halda xəlf olundu.¹

Ayələrin davamında oxuyuruq: «Sonra da onu ən alçaq mərtəbəyə qaytararıq; Yalnız iman gətirib yaxşı əməl

---

¹ «Əl-mizan», c. 20, səh. 540

edənlərdən savayı! Onları minnətsiz, saysız-hesabsız mükafat gözləyir.»

Bəli, insan ən münasib halda yaradıldıqdan sonra onun həyatı üçün, əbədi səadətə, ali məqama çatması üçün şəraitlər tə'min olundu. Amma, o, bütün bunlara baxmayaraq, yolunu azır və ən alçaq məqama süqut edir. Yalnız iman gətirib saleh əməl edənlər süqutdan qoruna bilir. Belələri üçün daimi mükafat, əbədi səadət hazırlanmışdır. Bu istiqamətdə seçim insanın öz əlindədir. İnsan özü öz aqibətini seçir.

İYİRMİNCİ DƏRS

96.«ƏLƏQ»

97.«QƏDR»

98.«BƏYYİNƏ»

99.«ZİLZAL»

100.«ADİYAT»

**«Ələq», sonra «Qədr», sonra «Bəyyinə»
«Zilzal»la «Adiyat» haqqın xeyrinə.**

(«ƏLƏQ» LAXTA QAN DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 448. «Ələq» nə deməkdir? 449. Bu surənin hansı xüsusiyyətləri var? 450. Surənin ilk ayələrində qələmdən və tə'limdən danışılması nəyə işarədir? 451. Surədəki əhvalatda hədələr haraya ünvanlanır? 452. Bu surə hansı surələr zümrəsindəndir?

Surənin mətni haqqında: «Ələq» «laxta qan» deməkdir. Bu, insanın ana bətnindəki yaranış mərhələlərindən biridir. «Ələq» surəsi peyğəmbərliyin başlanğıcında Həra mağarasında Peyğəmbərə nazil olan ilk surədir. Surənin 1-5-ci ayəsində oxuyuruq: «Yaradan Rəbbinin adı ilə oxu; O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı; Oxu, sənin Rəbbin ən böyük kərəm sahibidir; O Rəbbin ki, qələmlə öyrətdi; O Rəbbin ki, insana bilmədiklərini tə'lim etdi.» Göründüyü kimi, Peyğəmbərə nazil olmuş bu ilk ayələrdə qələm və tə'limdən danışılır. Mə'lum olur ki, son Peyğəmbərə vəhyin başlanğıcı elmin, mədəniyyətin, tərəqqinin çiçəklənməsi imiş. Qur'an-kərimdə əvvəldən sonadək elm və təfəkkürdən danışılır.

Surənin 9-19-cu ayələrində bir bəndəni namazdan uzaqlaşdıran şəxsdən danışılır. Qur'an sərt bir dillə xəbardarlıq edir ki, o insan Allahın gördüyünü bilmirmi?! Ayələrin davamında həmin bu azğın şəxs hədələnilir. Surənin sonunda həzrət Peyğəmbərə müraciətlə buyrulur: «Qətiyyəni belə deyil, sən ona itaət etmə! (Rəbbinə) səcdə et və ona yaxınlaş.»

Surənin nazil olma səbəbi haqqında belə nəql edilir: Bir gün Əbu-Cəhl ətrafındakılara dedi: «Doğrudurmu ki, Məhəmməd üzünü sizin qarşınızda torpağa qoyur?» Dedilər: «Bəli.» Dedi: «And olsun anda layiq olana, əgər onu bu halda görsəm boynunu tapdalayacağam.» Bu arada səs gəldi ki, Məhəmməd namaz qılır. Əbu-Cəhl öz çirkin niyyətini həyata keçirmək üçün irəli gəldi. Amma çox keçmədi ki,

üzünü iki əli ilə tutmuş vəziyyətdə geriye çəkildi. Sanki o nədənsə qorxmuşdu və özünü qorumaq istəyirdi. Ondan soruşdular: «Nə olub?» Dedi: «Aramızda od dolu bir xəndək var, onlar qanadlıdırlar.» Həzrət Peyğəmbər buyurdu: «And olsun canım əlində olan Allaha, əgər mənə yaxınlaşsaydı, mələklər onu tikə-tikə edərdilər.» Elə bu yerdə də ayə nazil oldu: «Mane olan kəsi gördünmü?!»

«Ələq» surəsi dörd əzaim surədən biridir. Yə'ni bu surədə vacib səcdə vardır. Surənin sonuncu ayəsi səcdə ayəsidir.

97. «QƏDR»

(«QƏDR» ÖLÇÜ, DƏYƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 453. Qur'an hansı gecə nazil oldu? 454. Qur'an neçə şəkildə nazil edildi? 455. Qədr gecəsi haqqında nə bilirsiniz?

Surənin mətni haqqında: Surədə oxuyuruq: «Həqiqətən, biz (Qur'anı) qədr gecəsi nazil etdik; Sən nə bilirsən ki, qədr gecəsi nədir? Qədr gecəsi min aydan daha üstündür; O gecə mələklər və ruh Rəbbinin izni ilə hər bir işə görə yerə enərlər; O gecə dan yeri sökülənə kimi salamatlıq, əmin-amanlıqdır.»

Surədə Qur'anın qədr gecəsi nazil edildiyi bəyan olunur. Bu gecə min aydan üstün sayılır.

Qeyd etməliyik ki, Qur'an iki şəkildə nazil olmuşdur:

1. Surənin 1-ci ayəsində göstərildiyi kimi, Qur'an əvvəlcə bütöv şəkildə nazil olmuşdur və belə bir göndəriş «inzal» adlanır. Bu mərhələdə Qur'an vahid ruh kimi həzrət Peyğəmbərə bütövlükdə nazil olmuşdur. Həzrətin malik olduğu bu ruh «Qur'an ruhu» adlanır.

2. Qur'an ikinci mərhələdə tədricən nazil olmuşdur və belə bir göndəriş «tənzil» adlanır. Bu mərhələdə Qur'anın kəlmələri, nəql olunmuş əhvalatlar müxtəlif münasibətlərdə həzrət Peyğəmbərə tədricən 23 il ərzində nazil olmuşdur. Qədr gecəsinin min aydan üstün olması onun dəyərini göstərir. Qur'an qədr gecəsi nazil olmuşdur. Rəvayətlərdə

bildirilir ki, qədr gecəsi olunan ibadət min aylıq ibadətdən üstündür. Qədr gecəsi ilin gecələrindən biridir. Qarşıdakı ildə baş verəcək hadisələr həmin gecə müəyyənləşir. Bu gecə mübarək ramazan ayının 19, 20, 21-ci gecələrindən biridir.

Qədr gecəsi yerlə göy arasında əlaqə yaranır. Göyün qapıları yerin üzünə açılar, sanki göylə yer birləşir. Mələklər və ruh həmin gecə insana nazil olar. Əlbəttə ki, mələklərin nazil olması üçün insanın qəlbi münasib halda olmalıdır.

Həmin gecə sübhədək əmin-amanlıqdır. O gecə Allahın mərhəməti ona üz tutmuş bütün bəndələrə şamil olar. Həmin gecə şeytanların hiyləsi tə'sirsizləşər. Qədr gecəsi əzab qapıları bağlı, Allahın mərhəmət qapıları isə açıqdır.¹

98. «BƏYYİNƏ»

(«BƏYYİNƏ» AŞKAR DƏLİL DEMƏKDIR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 456. «Bəyyinə» nə deməkdir? 457. Allah-təala öz peyğəmbərinə kafirlərin pis rəftarına görə necə təsəlli verirdi? 458. Ən pis yaranmışlar kimlərdir və onların işinin sonu nədir? 459. Ən yaxşı yaranmışlar kimlərdir və onların aqibəti necədir?

Surənin mətni haqqında: «Bəyyinə» «aşkar dəlil» deməkdir. Bu surədə isə bəyyinə həzrət Peyğəmbərə işarədir. Allah-təala insana elə bir iste'dad vermişdir ki, o gördüyü aşkar dəlillər vasitəsi ilə uzun illər qəlbində kök atmış fikirlərdən uzaqlaşa bilir.

1-3-cü ayələrdə bəyan olunur ki, yəhudilər, məsihilər və müşriklər onlara aşkar dəlil göstərilənə qədər öz batil əqidələrindən əl çəkəsi deyildilər. Aşkar dəlil gəldikdən sonra isə onlar üçün üzr, bəhanə yeri qalmadı. Həmin aşkar dəlildən sonra onlar öz yanlış düşüncələrindən əl çəkməli və bir Allaha iman gətirməli idilər.

Həmin aşkar dəlil isə həzrət Peyğəmbər idi. O, pak ilahi vəhy vərəqlərini kafirlər üçün oxuyurdu. Bu vərəqlərdə

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 564

bəşəriyyətin səadətini tə'min edən yazılar var idi. İnananlar orta həddi nəzərdə tutan ayinlərə də'vət edilirdi.¹ 4-cü ayədə Allah-təala öz peyğəmbərinə işarə edir ki, iman gətirməyən kafirlərə görə qəmgin olmasın. Çünki qədim dövrlərdə də aşkar dəlillər gəldikdən sonra insanlar arasında təfriqə olmuşdur. Kimi iman gətirmiş, kimi də öz küfründə qalmışdır. Bu həmişə olan bir işdir.

5-8-ci ayələrdə dinin və həzrət Peyğəmbərin də'vətinin məğzi bəyan olunur. Sonra isə həzrətin peyğəmbərliyinə və onun ayinlərinə qarşı çıxanların aqibəti bildirilir. Eləcə də, bu də'vətə iman gətirənlərin aqibəti işıqlandırılır.

Bu ayələrdə buyrulur: «Kitab əhlindən kafir olanlar və müşriklər onlara aşkar bir dəlil gələnədək ayrılmadılar; Aşkar dəlil isə pak səhifələri onlara oxuyan, Allah tərəfindən göndərilmiş, peyğəmbərdir; O səhifələrdə haqq hökümlər vardır; Kitab əhli yalnız onlara aşkar dəlil gəldikdən sonra parçalandılar; Halbuki onlara əmr edilmişdi ki, dini yalnız Allaha məxsus etsinlər, digər bütün batil dinlərdən İslama gələrək ona ibadət etsinlər, namaz qılıb zəkat versinlər. Budur doğru-düzgün din; Həqiqətən, kitab əhlindən kafir olanların və müşriklərin yeri cəhənnəm odudur. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Onlar yaradılışların ən pisidirlər; İman gətirib yaxşı əmələr edənlər isə yaradılışların ən yaxşılarıdır; Onların öz Rəbbi yanında mükafatı altından çaylar axan Ədn cənnətləridir. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Allah onlardan razıdır, onlar da Allahdan. Bu Rəbbindən qorxanlar üçündür.» Surənin tərcüməsindən görüldüyü kimi, kafirlər ən pis yaranmışlardır. Mö'minlər isə mövcudların, yaranmışların ən üstünüdürlər.

---

¹ "Təfsiri-Qur'an", Şəhid Mütəhhəri, səh. 262-266

99. «ZİLZAL»

(«ZİLZAL» ZƏLZƏLƏ, TİTRƏYİŞ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 460. Surədə nədən danışılır? 461. Qiyamət zəlzələsini dünya zəlzələsi ilə müqayisə etmək olarmı? 462. Qiyamət zəlzələsi zamanı yer üzündə nələr baş verər və yer nə edər? 463. Yer in şüuru varmı? 464. Qiyamət günü insan nə görər?

Surənin mətni haqqında: Surədə qiyamət günü, insanların sorğu-sual üçün yenidən dirildilməsi və həmin gün baş verəcək hadisələr barədə danışılır. Surənin tərcüməsi belədir: «Yer özünəməxsus bir şiddətlə lərzəyə gələcəyi zaman; öz ağır yükünü çıxarıb atacağı zaman; İnsan «nə olub» deyəcəyi zaman məhz o gün yer öz xəbərlərini söyləyəcəkdir: -Allahın ona etdiyi vəhy ilə; O gün insanlar əməllərinin özlərinə göstərilməsi üçün dəstə-dəstə çıxacaqlar; Kim zərrə qədər yaxşı iş görmüşsə, onun xeyirini görəcəkdir.»

Dünyada baş verən zəlzələlər nə qədər qorxulu olsa da, onları qiyamət zəlzələsi ilə müqayisə etməyə dəyməz. Dünya zəlzələləri, adətən, hansısa bir məntəqədə baş verir və yer üzünün bir ərazilərində bu zəlzələ zamanı yer öz ağır yükünü çıxarar. Ağır yük dedikdə əsrlər boyu torpaqda dəfn olunmuş ölümlər nəzərdə tutulur. İnsan torpağın qoynundan çıxdıqdan sonra dəhşət və təəccüb içində soruşar: «Nə olub?» Həmin gün yer Allahın əmri ilə onun sinəsi üstə baş vermiş hadisələrdən danışar. Ayələrdən belə görünür ki, yerin də şüuru vardır. O, qoynunda baş verən hadisələri dərk edir və yadında saxlayır. Qiyamət günü isə Allah ona izin verdiyi vaxt gördüklərinə şəhadət verir. Bəli, yer insanların əməl və rəftarlarına şahid durur.¹

İnsan həmin gün öz xeyir və şər işlərinin nəticəsini görər. Ən kiçik əməl belə diqqətdən yayınmaz.

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 582

(«ADİYAT» İTİ QAÇAN ATLAR DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ
NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 465. «Adiyat» nə deməkdir və bu söz nə üçün işlənir? 466. Nə üçün surədə «adiyata» and içilir? 467. Surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur? Surədə insana hansı xəbərdarlıqlar olunur?

Surənin mətni haqqında: «Adiyat» iti qaçan atlar deməkdir. Surədə «adiyat» sözü kafirlərin və İslam düşmənlərinin üstünə ley kimi şığıyan atlara işarədir.

Surədə mücahidlərin atlarına and içilir. Bu Allah yolunda təlaş göstərənlərin yüksək dəyərini bildirir.

Mücahidlər o qədər dəyərlidirlər ki, Allah-təala hətta onların atlarına da and içir. Surədə oxuyuruq: «And olsun tövşüyə-tövşüyə qaçan atlara; And olsun qığılcım qopardan atlara; And olsun sübh çağı hücum edən atlara; And olsun o vaxt toz-duman qoparan atlara; Sonra da onunla düşmənlə dəstəsinə təpilən atlara ki, insan öz Rəbbinə qarşı çox nankordur; Və o özü də buna şahiddir; Həqiqətən, insan var-dövlətə çox hərisdir; Məgər o bilmirmi ki, qəbirlərdə olanlar çıxarılacaqdır? Ürəklərdə olanlar faş ediləcəyi zaman; Həmin gün Rəbbi onları xəbərdar edəcək və cəzalarını verəcəkdir.»

Bəli, insan Rəbbinə qarşı çox nankordur. O, ötəri və puç dünya malına hərisdir. İnsan nankor olmasaydı, bəşəriyyəti dünya və axirət səadətinə çağıran ilahi peyğəmbərlərin də'vətini qəbul edərdi. Təəsüf ki, dünyaya aldanmış insan peyğəmbərlərin də'vətinə qarşı çıxır. Kafirlər də belə etdilər. Həzrət Peyğəmbərin qədrini bilmək əvəzinə Mədinəyə, İslam mərkəzinə hücum etmək fikrinə düşdülər.

İnsanın nankorluğundan danışılarkən Allahın əta etdiyi ən böyük ne'mət olan İslama qarşı çıxan kafirlərə işarə olur. Onlar bu ne'mət müqabilində şükr etmək əvəzində müsəlmanlara hücum etmək, həzrət Peyğəmbəri aradan götürmək qərarına gəldilər.

Ayələrdə məada, insanın yenidən dirilməsinə, onun çirkin fikirlərinin aşkarlanmasına və hər şeydən xəbərdar olan Allahın mühakiməsinə işarə olunur. İmam Sadiqdən (ə) bu surə haqqında nəql olunmuş rəvayətin xülasəsi belədir: Bu surə Həzrət Peyğəmbər (s), Əlini (ə) «Zatus-səlasil» döyüşünə göndərdiyi vaxt nazil oldu. Həzrət Əli (ə) düşmən qoşununu məğlub etdi. Həzrət Peyğəmbər əvvəllər başqalarının komandanlığı altında həmin döyüşə qoşun göndərsə də, müvəffəqiyyət qazanmamışdı. Bu döyüşdə Həzrət Əli (ə) düşmənün bir qismini öldürdü, bir qismini əsir aldı. Döyüşdə əsir alınanlar möhkəm iplərlə bağlanmışdılar. Surə nazil olanda həzrət Peyğəmbər (s) onu sübh namazında oxudu. Səhabələr dedilər ki, bu surəni eşitməyiblər. Həzrət buyurdu: «Bəli, Əli (ə) düşmənlərə qalib gəldi və Allah-təala bu surəni nazil etdi. O gecə surəni gətirən Cəbrail mənə Əlinin (ə) qələbəsini müjdə verdi.»

Bu söhbətdən bir neçə gün keçdikdən sonra Əli (ə) düşmən üzərində qələbə qazanaraq, qənimət və əsirlərlə birlikdə Mədinəyə qayıtdı.¹

---

¹ "Məcməul-bəyan", c. 27, səh. 235

İYİRMİ BİRİNCİ DƏRS

101.«QARİƏ»

102.«TƏKASUR»

103.«ƏSR»

104.«HUMƏZƏ»

105.«FİL»

**Yüz birdə «Qariə», sonra «Təkasur»,
«Əsr»də deyilir imandır uğur.
«Huməzə» qeybəti edir məzəmmət,
Bu beşlik içində «Fildir» nəhayət.**

(«QARIƏ» SARSIDICI DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 468. «Qariə» nə deməkdir? 469. Nə üçün qiyamət «qariə» adlandırılır? 470. Surədə insanlar nə üçün pərvanəyə oxşadılır?

Surənin mətni haqqında: «Qariə» sarsıdıcı, dağıdıcı deməkdir. Qariə qəlbləri dəhşət və qorxu ilə sarsıdır. Qariə Allah düşmənlərini əzabla vurur. Qariə qiyamətin adlarındandır.

Surənin ilk üç ayəsində oxuyuruq: «Qariə; nədir Qariə?! Sən nə bilirsən ki, nədir Qariə?!» Qiyamət haqqında bu sayaq danışılması qariə, yə'ni qiyamət gününün dəhşətini göstərir. Həmin günün ağırları və çətinlikləri insanın təsəvvürünə sığmır. Həmin gün insanlar nə halda olacaq? Bu suala 4-cü ayə cavab verir: «O gün insanlar pərvanə tək ətrafa səpələnəcək.» «Fəraş» pərvanələr deməkdir. Bu sözün tək forması «Fəraşədir.» Ayədə insanlar pərvanəyə bənzədilirlər. Əgər pərvanəyə diqqət yetirsəniz, görərsiniz ki, o əvvəlcə qurd şəklinə olur. İpək qurdu da onun bir növüdür. Bu qurdlar ağac yarpaqlarını yeyib, növbəti inkişaf mərhələsinə çatdıqda hərəkətsiz görünürlər. Kənardan baxanlar onları ölmüş zənn edə bilərlər. Amma bir müddət sonra onlar pərvanə şəklinə düşürlər. Öz qınlarını dəlib ondan xaric olurlar. Bəli, əvvəlki qurd növbəti həyat mərhələsində pərvanə şəklinə düşür.

İnsanlar da həmin bu pərvanələr kimidirlər. Onlar ölümle fəna olsalar da, ruhları bərzəx aləmində qalır. Bir müddət sonra qiyamət günü onlar yeni bir həyata başlayırlar. Əməl tərəzisində xeyir işləri ağır gələn insan xoşbəxt bir həyata qədəm qoyur. Pis işləri ağır gələnin isə yeri «Haviyə», yə'ni yandırıcı oddur.

102. «TƏKASUR»

(«TƏKASUR» FƏXR ETMƏ, ÖYÜNMƏDEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 471. «Təkəsür» nə deməkdir? 472. «Təkəsür əhli» kimlərdir? 473. Surədə Təkəsür əhlinə hansı xəbərdarlıqlar olunur?

«Təkəsür» dedikdə insanların bir-birləri qarşısında dünyəvi nailiyyətlərə görə öyünməsi nəzərdə tutulur. Var-dövləti, övladlarının çoxluğu, vəzifəsi ilə öyünən insanlar az deyil. Bunlar var qüvvələri ilə var-dövlətlərini artırmağa, qonşudan dalı qalmamağa çalışırlar.

Bu qəbildən olan insanlar surədə sərt şəkildə məzəmmət olunur. Çünki, təkəsür, dünya malı uğrunda yarış insanı həqiqi səadətdən məhrum edir. Belələri hədələnilər ki, tezliklə öz puç və faydasız işlərinin nəticəsi ilə üzleşəcəklər. Onlara bəndəlikləri üçün verilmiş ne'mətlər geri alınacaqdır. Təkəsür, hərislik, dünya malı uğrunda yarışa aludə olan insan qəbrə çatanadək qəflət yuxusundan oyanası deyil.

Surənin tərcüməsi belədir: «Çoxa sahib olmaqla öyünmək sizi yuxuya verdi; O vaxta qədər ki qəbirləri ziyarət etdiniz; Xeyr! Siz mütləq biləcəksiniz! Xeyr, Xeyr! Siz mütləq biləcəksiniz! Xeyr, əgər tam yəqinliklə bilsəydiniz (öyünməzdiniz); siz o cəhənnəmi mütləq görəcəksiniz; Bəli, siz onu mütləq öz gözünüzlə görəcəksiniz; sonra da həmin ne'mətlər haqqında sorğu-suala çəkiləcəksiniz.»

Rəvayətdə nəql olunur ki, bir şəxs İmam Sadiqdən (ə) bu surənin son ayəsi haqqında soruşdu. Həzrət buyurdu: «Allah-təala bu ümməti onlara verdiyi ne'mət haqqında sorğu-suala çəkəcəkdir. Peyğəmbər və əhli-beyt ne'məti haqqında! («Əl-mizan», c. 20, səh. 605)

(«ƏSR» ZAMAN, DÖVRAN DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 474. «Əsr» nə deməkdir? 475. «İnsan daim ziyandadır» ayəsi necə izah olunur? 476. Ziyana uğramayacaq yeganə qrupun xüsusiyyətləri hansılardır? 477. İnsanın qurtuluş və ya zərər əhli olması seçimi kimin əlindədir?

Surənin mətni haqqında: Surədə oxuyuruq: «And olsun əsrə, insan daim ziyan içindədir; Yalnız iman gətirib yaxşı əməl edən, bir-birinə haqqı və səbri tövsiyə edən kimsələrdən başqa.»

Əsr nə deməkdir? Əsr tarixin bir dönəmidir. Günün sonuna da əsr deyilir. Bə'zi təfsirçilər surədəki «əsr» kəlməsini həzrət Peyğəmbərin (s) əsri kimi mə'nalandırmışlar. Bu dövr İslamın zühur, haqqın batilə qələbə, insanlığın çiçəklənməsi dövrüdür. Xeyir-bərəkət baxımından tarixdə bu 23 ilin misli yoxdur.

Bə'zi rəvayətlərdə isə əsr kəlməsi 12-ci imam Həzrət Mehдинin (ə) zühuru kimi mə'nalandırılmışdır. Həmin əsrdə də haqq batilə qalib gəlir.

Əsrə and içilir ki, insanlar ziyandadırlar. Bu elə bir ziyandır ki, insan bütün sərmayəsini, bütün varlığını əldən verir. Bir çox zərərləri aradan qaldırmaq olur. Amma varlığını itirmiş insan bunu heç vəchlə bərpa edə bilməz. Ömrünü puça çıxarmış, ömrünün son nöqtəsinə çatmış insan üçün heç bir fürsət yoxdur. İnsan bütün sərmayəsini, yə'ni özünü, varlığını itirmişdir.

Bu əhatəli ziyandan yalnız bir qrup amandadır. Bu insanlarda 4 xüsusiyyət vardır: 1. Onlar iman gətirmişlər; 2. Əməlləri salehdir; 3. Bir-birlərini haqqa çağırırlar; 4. Bir-birlərini səbr və dözümə səsləyirlər.

İnsanın hansı qrupdan olması onun özündən aslıdır. Ehtiyatlı ol ki, ziyan əhlinə qatılmayasan!

(«HUMƏZƏ», EYB AX TARAN, TƏ'NƏ VURAN DEMƏKDİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 478. «Huməzə» nə deməkdir? 479. «Luməzə» kimə deyilir? 480. Surənin nazil olması haqqında nə deyilmişdir? 481. Dindarlara istehza edən kafirlərin və münafıqlərin aqibəti nədir?

Surənin mətni haqqında: Surənin tərcüməsi belədir: «Vay olsun eyb axtarıb tə'nə vuranın halına; O kimsə ki, mal yığıb və daim onu sayar; Elə zənn edər ki, var-dövlət onu daim yaşadacaq; Xeyr! Hökmən hütəməyə atılacaqdır; Bilirsənmi hütəmə nədir? O, Allahın yanar odudur; Elə bir od ki, qəlbləri yandırar; O belələrinə araya alar; Uca və dartılmış sütunlarla.»

Huməzə o kəsdir ki, adamların daldasında eyb axtarır, tə'nə vurur. Elələrinin danışdığı eyb və nöqsan deyil, onarın məqsədi başqalarını kiçiltmək, əskik göstərməkdir.

Luməzə də Huməzə kimidir. Sadəcə, Luməzə Huməzədən fərqli olaraq, daldada yox, aşkarda danışır, aşkara eyb axtarıb, tə'nə vurur. O bu işi göz-qaşla, müxtəlif hərəkətlərlə görür. Bildirirlər ki, bu surə həzrət Peyğəmbərdə eyib axtaran müşriklər haqqında nazil olmuşdur. Çünki onlar həzrətin yanından ötürkən əlləri göz-qaşları ilə bir-birlərinə işarə edir, həzrəti məsxərəyə qoyurdular.¹

Rəvayətdə bildirilir ki, İmam Sadiq (ə) bu ayə haqqında verilən suala belə cavab verdi: «Surədə Peyğəmbər ailəsini məsxərəyə qoyanlar, onlar haqqında pis sözlər danışanlar və əhli-beytin yerində oturanlar nəzərdə tutulur. Bə'zi yerlərdə onlar haqsız olaraq Peyğəmbər ailəsinin mülkünü qəsb etmişlər.»²

Bəli, dindarlara rişxənd edən, onları məsxərəyə qoyan kafirlər və münafıqlərin axırı cəhənnəmdir. Onlar yalnız var-

---

¹ "Minhacus-sadiqin", c. 10, səh. 341

² "Təfsirul-bürhan", c. 5, səh. 505

dövlət yığmaq haqqında düşünür və vaxtlarını bu var-dövlətin hesab-kitabına sərf edirlər. Onlar Allah yolunda xərcləmir və düşünürlər ki, dünya malı onlara əbədilik verəcək. Əlbəttə ki, belə deyil. Onlar cəhənnəmin yandırıcı odunda giriftar olacaqlar. Yandırılıb-yaxan od onları məhv edəcək. Bu od Allahın qəzəb səhnəsidir və onun dilimləri qəlbləri sarar.

Nəql olunur ki, həzrət Peyğəmbər buyurmuşdur: «Mö'min zirəkdir. O pisliklərdən uzaqlaşır və tələskənlik göstərmir. Münafiq isə göz qaşığı ilə tə'nə vurur, eyb axtarır. O, haram yolla mal toplamaqdan və haraya gəldi xərcləməkdən qorxmur.»¹

---

105. «FİL»

(MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 482. «Əbrəhə» kim idi və hansı imperatorun siyasətini həyata keçirirdi? 483. Əbrəhənin rolu nə idi? 484. Allah Əbrəhənin Filə süvar olmuş qoşunu ilə necə rəftar etdi? 485. Bu hadisənin baş verdiyi il necə adlanır və həmin ildə hansı mühüm hadisə baş verdi?

Surənin mətni haqqında: Surədə fil əshabı və onların aqibəti haqqında danışılır. Surədə oxuyuruq: «Məgər Rəbbinin fil sahiblərinə nə etdiyini görmədinmi? Məgər Rəbbin onların hiyləsini boşa çıxarmadımı?! Onların üstünə köç-köç quşlar gördərdi; Quşlar onların başına möhkəm (kil) xırda daşlar yağdırdı; Və Rəbbin onları xırdalanmış saman yarpağına döndərdi.

Rum imperatoru həmin dövrün iki zorlusundan bir idi. Həbəşə padşahı Rum imperatorunun əlaltılarından idi. Əbrəhə isə Həbəşə padşahı tərəfindən Yəmən hakimi təyin olunmuşdu və Yəmənle bütün yarımada Rum imperatorunun siyasətini yeridirdi.

Həmin dövrdə Kə'bə və Məkkə şəhəri ərəb qəbilələrinin yeganə yığıncaq mərkəzi idi. Kə'bənin mühafizi olan qüreyş

---

¹ "Təfsiri-came", c. 7, səh. 492

və digərləri mə'nəvi bir hakimiyyətə malik idilər və qəbilələri öz problemlərinin həllində onlara müraciət edirdilər.

Əbrəhə çox çirkin bir plan cızmışdı. Bu plana görə o Kə'bəni uçurub-dağıtmalı və ərəb qəbilələrini Yəməndə tikdiyi mə'bədə sövq etməli idi. Beləcə, Rum müstəmləkəçiliyi bütün yarımadaya yayılacaqdı. Onlar bu işlərində məsihiliyə imanı və müşriklərin hidayətini özlərinə şüar etmişdilər. Amma bütün bunlar bəhanə idi.

Bu planın həyata keçirilməsi üçün ərəblərin çox qorxduğu döyüş filləri ilə təchiz olunmuş qoşun hazırlanmışdı. Bu fillərə süvar olmuş Əbrəhə əsgərləri Allah evinə hücum keçdilər.

Allah-təala onların üzərinə dimdiyində və caynağında möhkəm gil daşlar götürmüş köç-köç quşlar göndərirdi, quşlar fillərin başı üstündə uçub daşları onların üstünə yağdırırdılar. Bu iti daşlar Əbrəhə qoşununu saman yarpağı tək tikə-tikə etdi. Qoşun cansız cəsəd halına gəldi.

Ərəblər bu hadisənin baş verdiyi ili özləri üçü təqvim başlanğıcı götürdülər. Bu il «fil ili» adlandırıldı. Əksər tarixçilərin fikrincə, həzrət Peyğəmbər (s) həmin il anadan olmuşdur. O, fil ilindən 40 il sonra peyğəmbərliyə seçilmişdir.

Fil səhabələrinin əhvalatı və Allahın Kə'bəni mühafizə etməsi böyük ilahi mö'cüzələrdəndir. Bu hadisə tarixdə qeyd olunmuşdur və kimsə onu inkar etmək gücündə deyil.

İYİRMİ İKİNCİ DƏRS

106.«QÜREYŞ»

107.«MAUN»

108.«KÖVSƏR»

109.«KAFİRÜN»

110.«NƏSR»

**106-cı «Qüreyş», 107-ci «Maun»,
108 daşıyır «Kövsərin» suyun.
«Kafirun» rədd edir bütləri əslən,
«Nəsr» söhbət açır qələbələrdən.**

«QÜREYŞ» HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRİN QƏBİLƏSİNİN ADIDIR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR.

Suallar: 486. Qüreyş adı nəyi bildirir? 487. Allah bu surədə nələri xatırladır? 488. Ərəblər Qüreyşi nə üçün möhtərəm sayırdı? 489. Qüreyşilər bu ehtiramdan necə faydalanırdılar? 490. Surədə Qüreyş hansı işlərə də'vət olunur?

Surənin mətni haqqında: Surədə oxuyuruq: «Qüreyşin ülfəti, dostluğu xatirinə; Qış və yay köçü müyəssər edilməsi xatirinə; Bu evin Rəbbinə ibadət etsinlər; O Allah ki, onları aclıqdan qurtarıb və onlara qorxudan sonra əmin-amanlıq bəxş etdi. Qüreyş həzrət Peyğəmbərin qəbiləsinin adıdır. Onların hamısı Nəzr ibn Kənanə nəslindəndilər.

«Qüreyş» surəsi be'sətin əvvəllərində Məkkədə nazil olmuşdur. Surədə Allahın bir çox ne'mətləri zikr olunur və qüreyş ibadətə də'vət edilir. Təbii ki, Peyğəmbər bu də'vətə ən yaxın adamlarından, qohum-əqrəbasından, qəbiləsindən başlamalı idi. Ona görə də Allah-təala bu qəbiləyə olan lütfünü yad edir və onları ibadətə çağırır. Bəs qüreyşə münasibətdə bu ilahi lütf nədən ibarət idi? Qüreyş əmin-amanlıq içində yaşayırdı və bu Allahın böyük bir ne'məti idi. Kə'bə və onun ətrafına yaxın-uzaq bütün qəbilələr onlara hörmətlə yanaşırdı. Ona görə də ərəblər Kə'bə mühafizi olan qüreyşiləri möhtərəm tuturdular. Məhz bu ehtiram sayəsində qüreyş tam əmin-amanlıq içində yay-qış ətraf şəhərlərdə ticarət apara bilirdi. Qışda qüreyşin ticarət karvanı Yəməne gedir, Hindistan və Yəmən məhsullarını Məkkəyə gətirirdilər. Onlar bu malın bir hissəsini sərf edir, digər bir hissəsini həcc mərasimində kənardan gələnlərə satırdılar. Həmin malın digər bir hissəsi isə satış üçün yayda Şama aparılırdı. Şama ticarətə gedənlər qüreyşin ehtiyacı olduğu malı oradan alıb gətirirdilər.

Bu ticarət səfərləri qüreyşə çox böyük gəlirlər gətirirdi. Ümumi gəlir payçılar arasında bölüşdürülürdü. Beləcə,

fəqirin və yoxsulun da haqqı itmirdi. Bəli, qüreyşin əsas ehtiyacı ticarət yolu ilə tə'min olunurdu. Məkkə quraqlıq, susuz bir ərazidə yerləşdiyindən burada ehtiyacı ödəyəcək əkinçilik və heyvandarlıq üçün şərait yox idi. Surədə Allah-təala qüreyşilərin öz aralarında və başqa qəbilələrlə münasibətdə ülfətini xatırladır və buyurur: «Onlara qış və yay səfərinin müyəssər edilməsi xatirinə bu evin Rəbbinə ibadət etsinlər.»

Rəvayətlərdə bildirilir ki, «Fil» və «Qüreyş» surələri vahid bir surədir.¹ «Zuha» və «Şərh» surələri kimi bu surələr də namazda «İxlas» yerinə təkliddə oxuna bilməz. Fəqiqlərin nəzərinə görə, bu surələr namazda birlikdə oxunmalıdır.

107. «MAUN»

(«MAUN» EHTİYACI ÖDƏYƏN DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 491. Maun nədir? 492. Surənin iki ayrı-ayrı hissəsi nədən danışır? 493. Dini inkar edənlərin hansı xüsusiyyətləri var? 494. Nə üçün surədə iki qrup kafir və münafıqlar yanaşı yada salınır?

Surənin mətni haqqında: Başqalarının həyat ehtiyaclarının ödənməsində tə'sirli adama verilən borc, zəkat, hədiyyə və ya məişət avadanlıqları “maun” sayıla bilər. Deyildiyi kimi «Maun» surəsinin bir hissəsi Məkkədə, digər bir hissəsi isə Mədinədə nazil olmuşdur. Surənin 1-3-cü ayələrində dini təkzib edən kafirlərin xüsusiyyətlərindən danışılır, 4-7-ci ayələrdə isə münafıqların riyalı namazına və onların ehtiyaclılara diqqətsizliyinə işarə olunur.

Surənin 1-ci hissəsində buyurulur: «Dini yalan sayanı gördünmü?! O, yetimi acıqla qovan kəsdir; və başqalarını yoxsulu yedirtməyə rəğbətləndirməz.»

Dinin ruhu, mahiyyəti ondan ibarətdir ki, dindar xeyir-bərəkət çeşməsi olsun. Həqiqi dindarın əlindən, qəlbindən

¹ “Əl-mizan”, c. 20, səh. 627

yalnız xeyir qaynaqlanmalıdır. Həqiqi mö'min fəqirə, miskinə, köməksizə xüsusi bir lütfə yanaşır.

Əksinə, dini təkzib edənlər isə nəinki ehtiyaçlılara yardım əli uzatmır, hətta hər şeyə maddiyyat gözü ilə baxır, məhrumları insan saymır, yetimlə acıqlı davranır və onu qovur. Nə özü acı doyurur, nə də başqalarını təşviq edir.

Surənin 2-ci hissəsində buyrulur: «Vay halına o namaz qılanların ki, öz namazlarında qafildirlər (diqqətsizdirlər); Onlar riyakarlıq edər və zəkat verməyi qadağan edirlər.»

Surədə kafirlərin və münafıqlərin sifətləri ardıcıl şəkildə zikr olunur. Onlar dünyapərəstlik və maddiyyata bağlılıq baxımından sanki eyni bir dəstədirlər. Münafıqlərin riyakarcasına namaz qılması kafirlərin namaz qılmaması kimidir və faydasızdır.

108. «KÖVSƏR»

(«KÖVSƏR» BÖYÜK XEYİR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 495. Qur'an surələri arasında bu surə hansı xüsusiyyəti ilə seçilir? 496. «Əbtər» nə deməkdir və ərəblər kimə əbtər deyirdilər? 497. Surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur? 498. «Kövsər» nə deməkdir və bu surədə kövsər nəyi bildirir?

Surənin mətni haqqında: «Kövsər» surəsi üç ayədən ibarətdir və hər f sayı baxımından Qur'anın ən kiçik surəsidir. Surədə buyrulur: «həqiqətən, biz sənə kovsər əta etdik; ona görə də Rəbbin üçün namaz qıl və əllərini göyə qaldır; şübhəsiz ki, sən kinli düşmənin özü əbtərsən.»

Cahiliyyət dövründə ərəblər yalnız oğlan övladı qiymətli hesab edirdilər. Onların nəzərində qız övladı tamamilə qiymətsiz bir şey idi. Onlar oğlu olmayan kişiyyə «əbtər» deyirdilər. «Əbtər» kəsilmiş, davamı olmayan deməkdir. Onların nəzərinə, oğlu olmayan adamın nəslə kəsilməsi idi və onlar bu xüsusiyyəti böyük bir eyb sayırdılar.

Rəvayətdə nəql olunur ki, həzrət Peyğəmbərin oğlu Qasim Məkkədə dünyasını dəyişdi. Həzrət Peyğəmbər övladının

dəfnindən sonra As ibn Vail və onun oğlu Əmr ilə rastlaşdı. Həzrəti uzaqdan görən As dedi: «İndi ona bir dil yarası vuracağam.» Həzrət (s) yaxınlığa çatdıqda As dedi: «Yaxşı oldu ki, əbtər oldu.» Onun cavabında belə bir ayə nazil oldu: «Şübhəsiz ki, sənin kinli düşmənin özü əbtərdir.»¹

Surədə Allah-təala öz peyğəmbərinə buyurur: «Biz sənə kövsər əta etdik.» Allah-təala bu müjdə ilə həzrət Peyğəmbərin könlünü sevindirir. «Kövsər» kəlməsi müxtəlif şəkillərdə təfsir olunmuşdur. Bə'zi təfsirləri nəzərdən keçirək: 1. Həzrət Peyğəmbərin qızı Fatimə (s) nəslindən olan övlad; 2. Həzrətin (s) qiyamət gününədək ardıcılları; 3. Behiştə çeşmə; 4. Behiştə həzrət Peyğəmbərə xas hovuz; 5. Ümmətin alimləri; 6. Qur'an və onun çox sayılı fəzilətləri; 7. Həzrət Peyğəmbərə əta olunmuş hikmət; 8. Peyğəmbər üçün məhmud məqamı yə'ni şəfaət məqamı.

Əlbəttə ki, «kövsər» kəlməsi həzrət Peyğəmbərə dünya və axirətdə əta olunmuş bütün ne'mətlərə şamil edilə bilər.²

«Fəsəlli lirəbbikə vənher», yə'ni Allahın üçün namaz qıl və namazın təkbirini deyərkən əllərini ucaya qaldır. Bəli, bu namaz Allah-təalanın həzrət Peyğəmbərə (s) əta etdiyi çoxsaylı xeyirlər müqabilində şükürdür.

109. «KAFİRUN»

(«KAFİRUN» KAFİRLƏR DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 499. Surədə Allah öz peyğəmbərinə hansı göstərişləri verir? 500. Surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur? 501. Surədə kafirlər nədən mə'yus edildilər?

Surənin mətni haqqında: Surədə Allah-təala öz peyğəmbərinə göstəriş verir ki, bütpərsətlik ayinlərinə qarşı sərt mövqeyini bildirsin və kafirlərə xəbər versin ki, onların İslam dininə qarşı çıxmasından agahdır. Surənin tərcüməsi belədir: «De ki, ey kafirlər, mən sizin ibadət etdiyiniz bütlərə

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 641

² "Məcməul-bəyan", c. 27, səh. 311

ibadət etmərəm; siz də mənim ibadət etdiyim Allaha ibadət etməzsiniz; mən sizin ibadət etdiklərinizə ibadət edən deyiləm; siz də mənim ibadət etdiyimə ibadət edən deyilsiniz; sizin öz dininiz, mənim də öz dinim!»

Bu surə həzrət Peyğəmbərlə əlaqəli bir hadisədən sonra nazil olmuşdur. Həzrət Peyğəmbərin bütləri, müşriklərin saxta tanrılarını batil sayması onlara çox ağır gəldi. Onlar öz bütlərinin hörmətini qorumaq üçün bir gün həzrətin yanına gəldilər və ona təklif etdilər ki, biz sənin Allahına pərəstiş edək, sən də bizim tanrılarımıza. Onlar dedilər: «Ya sənin Allahın haqdır, ya da bizim tanrılarımız. Əgər bizim tanrılarımız haqdırsa, sən bir şey itirmirsən. Əgər sənin Allahın haqdırsa, biz Ona pərəstişdən fayda götürərək.» Amma tövhid və tək Allaha pərəstiş büt-pərəstliklə uyuşmadığından onların cavabında bu surə nazil oldu. Bununla da kafirlər və müşriklər İslamın onlarla sazişindən mə'yus oldular.¹

110. «NƏSR»

(«NƏSR» KÖMƏK, YARDIM DEMƏKDİR; MƏDİNƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 502. Bu surə iki tarixi hadisə arasında nazil olmuşdur. Bu hansı hadisələrdir? Surədə Allah-təala öz peyğəmbərinə nə və'd edir? 503. Surədə «fəth» dedikdə hansı qələbə nəzərdə tutulur? 504. Bu qələbədən sonra nə baş verdi? 505. Uyğun fəth, qələbə necə əldə olundu?

Surənin mətni haqqında: Surədə oxuyuruq: «Allahın köməyi və qələbə gəldiyi zaman; insanların dəstə-dəstə Allahın dininə daxil olduğunu gördüyün vaxt; Rəbbinə təsbih və həmd et, Ondan bağışlanmağını dilə; həqiqətən, O, tövbələri qəbul edəndir.» «Nəsr» surəsi zahirən Mədinədə Hudəybiyyə sülhündən sonra, Məkkənin fəthindən qabaq nazil olmuşdur.² Surədə Allah-təala öz peyğəmbərinə qələbə

---

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 648

² "Əl-mizan", c. 20, səh. 625

və'd edir və əvvəlcədən bildirir ki, insanlar dəstə-dəstə onun dininə daxil olurlar.

Ayələrdə işarə olunan hadisə Məkkənin fəthi ola bilər. Çünki Məkkənin fəthi İslam fəthləri arasında ən əzəmətli və üstündür. Məhz bu böyük qələbədən sonra Məkkə kafirləri və digər qövmlər dəstə-dəstə İslama üz tutdular. Belə ki, bir müddət sonra Ərəbistan yarımadasında şirkə son qoyuldu.

Müsəlmanlar Məkkə şəhərinə üz tutduqları zaman Allah-təala müşriklərin qəlbinə qorxu saldığından Məkkə döyüşsüz və qansız təslim oldu. Bütün Məkkə müşrikləri İslamı qəbul etdilər və Peyğəmbər qələbə ilə şəhərə daxil oldu. Bütün bütələr aşırıldı və Məkkədə bütperəstliyin kökü kəsildi.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ DƏRS

111.«MƏSƏD»

112.«İXLAS»

113.«FƏLƏQ»

114.«NAS»

**«Məsəd»də kəsildi küfrün əlləri,
«İxlas»da Allahın böyük əsəri.
Buyurur: gəldi ki, sığın «Fələq»ə,
«Nas»da zikr olunur iki təbəqə.**

111. «MƏSƏD»

(«MƏSƏD» XURMA LİFİNDƏN TOXUNMUŞ İPƏ DEYİLİR;
MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 506. Surədə kimlərə nifrin olunur? 507. Surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur? 508. Əbu Ləhəb və onun arvadı haqqında nə deyilir? 509. «Məsəd» nə deməkdir və bu kəlmə surədə nə üçün zikr olunur?

Surənin mətni haqqında: Surədə Əbu Ləhəb və onun arvadının acı aqibəti haqqında danışılır. Surədə oxuyuruq: «Əbu-Ləhəbin iki əli kəsilsin, ona ölüm olsun; ona və vərədləti fayda verəcək, nə də topladığı; o, alovlu atəşə girəcək; onun odun daşıyan arvadı da; onun boğazında xurma lifindən hörülmüş ip olacaqdır.» Surədə nifrinə tuş gələn Əbu-Ləhəb Əbdül-Müttəlibin oğlu, həzrəti Peyğəmbərin əmisidir. Bu şəxs həzrət Peyğəmbərin qatı düşmənlərindən olmuşdur. O, həzrəti yalan danışmaqda ittiham etmiş və hamıdan çox əziyyətə salmışdır. Həzrət Peyğəmbər Əbu-Ləhəbi və digər yaxınlarını ilk dəfə İslama dəvət etdiyi vaxt Əbu-Ləhəb həyasızcasına demişdir: «Səni həlak olasan.»

Surə Əbu-Ləhəbin çirkin sözlərinə cavab olaraq nazil edilmişdir. Onun sözləri surədə özünə qaytarılır: «Kəsilsin Əbu-Ləhəbin iki əli, ona ölüm olsun.»¹ Əbu-Ləhəb daim Peyğəmbərin ardınca gəzərdi. Həzrət (s) bu qəbiləyə İslamı təbliğ etdiyi vaxt Əbu-Ləhəb də onları İslamla mübarizəyə çağırır və deyirdi: «O istəyir ki, siz Lat və Üzzanı kənara qoyasınız. O sizi azdırmaq istəyir. Məbada onu dinləyəsiniz.

Bu hadisəni müşahidə edənlərdən biri deyir: «Bir cavan deyirdi: «Ey xalq, «la ilahə illəllah deyin ki, nicat tapasınız.» Elə bu vaxt onun yanında birini gördüm. Bu şəxs həmin gəncə daş atıb, onun ayağını yaraladı və dedi: «Ey xalq, bu şəxs yalan deyir, onun sözlərini qəbul etməyin.» Mən oradakılardan bu iki şəxsin kimliyini soruşdum. Dedilər ki,

¹ «Əl-Mizan», c. 20, səh. 664

həmin gənc Məhəmməd, o birisi isə onun əmisi Əbu-Ləhəbdir.¹ Əbu Ləhəbin arvadı Ümmi-Cəmil Əbu-Süfyanın bacısı idi. Deyirlər ki, bu qadın həzrət Peyğəmbərə əziyyət vermək üçün tikan kollarını onun yolunun üstünə səpərdi. Qur'an buyurur: «Onun boğazında xurma lifindən hörülmüş ip olacaq.»

112. «İXLAS»

(«İXLAS» XALIS ETMƏK DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 510. «İxlas» nə deməkdir? 511. Surədəki mətləblərə e'tiqad edən kəs nəyi xalis etmiş, saflaşdırmışdır? 512. Surə hansı şəraitdə nazil olmuşdur? 513. «Səməd» nə deməkdir? 514. «Əllahus-Səməd» nə deməkdir? 515. Allahın birliyi və oxşarsızlığı varlıq aləmində öz əksini necə tapmışdır?

Surənin mətni haqqında: «İxlas» xalis etmək deməkdir. Bu surədə bəyan olunan həqiqətlərə e'tiqad edən kəs öz əqidəsini çaşqınlıqlardan pak etmişdir. Surənin digər bir adı «Tövhidir.»

Surədə buyurulur: «De ki, o Allah birdir; Allah səməddir; O nə doğmuş, nə də doğulmuşdur; Onun oxşarı yoxdur.»

İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş bir rəvayətdə bildirilir: Yəhudilər həzrət Peyğəmbərdən soruşdular: «Allahının xüsusiyyətlərini bizə de, Onun əsil-nəcabətini bizə bildir.» Həzrət (s) üç gün susdu. Nəhayət, «İxlas» surəsi nazil oldu.² Surədə oxuyuruq ki, Allah «səməd»dir. Rəvayətlərdə «səməd» sözü belə mə'nalandırılmışdır: 1. Hamının itaət etdiyi bir ağa, fəvqündə kimsə olmayan yeganə hakim; 2. Varlıq aləmində olan bütün mövcudların ehtiyac duyduğu böyük.

Bəli, bütün mövcudlar varlıqları ilə Allaha, onları yaradana möhtacdırlar. Onların həyatının davamı da Allahdan asılıdır.

¹ "Əl-mizan", c. 20, səh. 668

² "Əl-Mizan", c. 20, səh. 674

Mövcudların ehtiyacı yalnız Onun tərəfindən tə'min olunur. Möhtacların ehtiyacını ödəyəcək, özü isə ehtiyacsız olan kəs Allahdır. Bu surəni oxuyan kəs e'tiraf edir ki, Allah yeganə və oxşarsızdır. Ayənin izahında deməliyik ki, bütün varlıq aləmi Allahın yeganəlik və oxşarsızlığına şahiddir. Əgər Allahın oxşarı olsaydı, onda varlıq aləminə iki tanrı hakimlik etməli idi. Bu halda iki tanrı arasındakı qaçılmaz fərqlərə görə varlıq aləmindəki səlis nizam pozulmalı idi. Çünki hər bir tanrı dünyanı öz istədiyi kimi idarə edəcəkdə.

Gündəlik yövmiyyə namazında ikinci rək'ətdə «həmd» surəsindən sonra «Tövhid» surəsini oxumaq müstəhəbdir.¹

113. «FƏLƏQ»

(«FƏLƏQ» SÜBH ÇAĞI DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 516. «Fələq» nə deməkdir? 517. Bütün məxluqların şərindən Allaha pənah aparmaq nə deməkdir? 518. Surədə zikr olunmuş üç xüsusi şər hansılardır? 519. Bu üç şər haqqında nə deyə bilərsiniz?

Surənin mətni haqqında: Surədə oxuyuruq: «De ki, pənah apırıram sübhün Rəbbinə yaratdıqlarının şərindən; zülmətə bürünməkdə olan gecənin şərindən; düşünlərə üfürən qadınların şərindən; bir də həsəd apardığı vaxt həsədçilik şərindən.»

Surədə Allah-təala öz peyğəmbərinə (s) buyurur ki, sübhün rəbbinə pənah apardığını xalqa bildirsin. Sonra kimlərin şərindən Allaha sığınmaq lazım olduğu bildirilir. Ayələrdə həzrət Peyğəmbərə müraciət olunsa da, həzrət bəşəriyyətə nümunə olduğundan başqaları da bu şərlərdən Allaha sığınmalıdır.

Qeyd olunan ayələrə əsasən, pənah aparılması şeylər bunlardır:

1. Bütün məxluqların şərindən, yə'ni Allahın yaratdığı hər bir şeydən; istər insan olsun, istər cin olsun, istər heyvan

¹ Seyyid Məhəmməd Kazim Təbatəbai, "Urvətul-vusqa", c. 1, səh. 662

olsun, istərsə də başqa bir mövcud; istər tanıdığımız olsun, istərsə də tanımadığımız; şər olduğunu bildiyimiz və ya bilmədiyimiz hər şeydən.

2. Xüsusi şərlər.

Müxtəlif şərlər arasında üç qisim şər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir:

1) Qaranlığın və zülmətin şəri; əksər cinayətlər məhz gecənin qaranlığında baş verir. Ən təhlükəli zülmət isə cəhalət, nadanlıq, zülm-sitəm, ədalətsizlik, küfr və şirk zülmətidir.

2) Xürafat, sehir-cadu ilə insanları aldadıb, onları doğru yoldan sapdıranların şəri; onlar batili haqq kimi göstərir, özlərini xilaskar kimi tanıtdırırlar.

Dövrümüzdə belə şərin bariz nümunəsi qərb və sionizmdir. Onlar eynən sehirbazlar, cadugərlər kimi istədiklərini xilaskar təqdim edirlər. Texnoloji tərəqqiyə arxalanıb, iti təbliğat vasitələri ilə avam xalqları aldadır, onları Allahın doğru yolundan sapdırırlar. Onların əsas işi müsəlman cəmiyyətləri bir-birinə vurmaq, müxtəlif problemlər yaratmaqdır.

3) Həsəd şəri; həsəd (burada qibtənin əksi nəzərdə tutulur), paxıllıq psixoloji xəstəliklərdəndir. Həsədçil şəxs daim başqalarının əlində olan ne'mətin onlardan alınması arzusundadır.

114. «NAS»

(«NAS» XALQ DEMƏKDİR; MƏKKƏDƏ NAZİL OLMUŞDUR).

Suallar: 520. «Nas» nə deməkdir? Surə nə üçün «Nas» adlandırılmışdır? 521. «Vəsvas» və «xənnas» nə deməkdir? 522. «Vəsvasil-xənas» dedikdə kim nəzərdə tutulur? 523. Qəlbimizin və düşüncəmizin hansısa fikirlərə məşğul olması bizdən aslıdır mı? 524. Daim vəsvəsə edən, şübhəyə salan “xənnas”ların hiyləsi qarşısında nə etməli?

Surənin mətni haqqında: Surədə oxuyuruq: «(Ya peyğəmbər!) De: Pənah aparıram insanların Rəbbinə; İnsanların ixtiyar sahibinə; İnsanların tanrısına; Vəsvəsə

edən, (Allahın adı çəkildə isə qorxusundan) qaçıb gizlənən şeytanın şərindən; O şeytan ki, insanların ürəklərinə vəsvəsə salır; (O şeytan) istər cinlərdən olsun, istər insanlardan!»

Surənin altı ayəsindən beşində «nas» kəlməsi təkrarlandığına görə bu surə «Nas» adlandırılmışdır. Allah-təala «Fələq» surəsində olduğu kimi bu surədə də, öz peyğəmbərindən (s) istəyir ki, xalqa cin və insanın vəsvəsələrindən Allaha pənah aparılmasını təbliğ etsin. Xalqın rəbbi, maliki, tanrısı olan Allaha!

«Vəsvəs» çox vəsvəsə edənə, «xənnas» isə təlaş edib, gizlənməyə çox çalışana deyilir. Bəs «vəsvəsil-xənnas» kimdir? O, insanın daxilində vəsvəsə edən, şübhə yaradn vəsvəsəçidir. «Vəsvəsil-xənnas» insanın düşüncəsini doğru yoldan yayındırır, lazımsız şeylərə məşğul edir. O, insanın xəyalını, hisslərini öz istədiyi istiqamətə yönəldir. Beləcə, insan özündən və Allahından qafil olur. O, “xənnas”dır, çox gizli və mahir vəsvəsəçi! Bu “xənnas” elə ustalıqla işləyir ki, qəlbimizdəki şübhələrin onun tərəfindən cüvərdildiyini hiss etmirik. Ona görə də düşüncələrimizə qarşı çox diqqətli olmalıyıq. Qəlbimizə nüfuz edən vəsvəsələrin kim tərəfindən atıldığını dəqiq müəyyənləşdirməliyik. Onu da bilməliyik ki, «vəsvəsil-xənnas» həm insanlar, həm də cinlərdən ola bilər.

Təhlükəli vəsvəsələrdən qorunmaq üçün vəsvəsəçilərin şərindən insanların Rəbbi, maliki və tanrısına pənah aparmalıyıq.

«Nas» Qur'anın 114-cü –sonuncu surəsidir.

VALİDEYN VƏ TƏRBİYƏÇİLƏRLƏ SÖHBƏT

Həzrət Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: «(Qur'andan) bir ayə də olmuş olsa, mənim tərəfimdən (xalqa) çatdırın.»

Həzrət Peyğəmbər (s) Qur'an və onun tə'limlərinin insanlara çatdırılması tapşırığını almışdır. Həzrət bütün var-qüvvəsini bu yolda sərf etmiş və bütün müsəlmanlara buyurmuşdur ki, Qur'anı hamıya çatdırsınlar.

Qur'anı öyrətmək, onun nurlu tə'limlərini yaymaq, Qur'an mədəniyyətini genişləndirmək hər bir müsəlmanın vəzifəsidir. Hər bir müsəlman bu məqsədə doğru qədəm götürməlidir. Hətta Qur'andan bir ayəni, onun mə'nası və təfsirini bilən şəxs onu başqalarına çatdırmağa borcludur. Belə bir insanın uyğun tələşləri həzrət Peyğəmbərin (s) risaləti yolunda hərəkət kimi qiymətləndirilir.

Şübhəsiz ki, övladlara və gənc nəslə Qur'an maarifinin öyrədilməsi onların dünya və axirət səadətinin tə'min olunmasıdır. Həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir rəvayətdə buyrulur: «Övladı olub ona Qur'an öyrədən şəxs, onun boynuna elə bir boyunbağı asır ki, qiyamət günü əvvəldən axıra bütün insanlar ona heyran qalarlar.»

Bu kitab bir dərslik kimi təqdim olunur və ümid edirik ki, uyğun sahədə müəyyən ehtiyacları aradan qaldıracaqdır. Rəhman Allahdan diləyimiz budur ki, sizlərin adını vəhy kəlamının müəllimləri sırasında qeyd etsin!

Bu dərslik kimlər üçün nəzərdə tutulmuşdur?

1. Tərbiyəçi və müəllimlər üçün; ondan mədrəsələrdə, tə'lim mərkəzlərində, yay və Qur'an məşğələlərində, məscidlərdə, elmi mərkəzlərdə, dərnəklərdə bir vəsait kimi istifadə oluna bilər.

2. Valideynlər üçün; Valideynlər məktəb dərslərində öz övladlarına köməkçi olduqları kimi, Qur'an tə'limində də onlara yardım əli uzatsalar, yaxşı olar. Bu iş onların özlərinin də Qur'anla tanış olmaları üçün yaxşı bir imkandır.

3. Tələbələr üçün; bir təklif kimi tələbələrə zəruri görürəm. Mədrəsə müəllim və ustadları ondan məsləhət bildikləri formada tə`lim keçə bilərlər.

4. Təbliğçilər üçün; təbliğçilər tərtib olunan dərslərdən istifadə edərək uyğun sahədə proqramlı fəaliyyət göstərə bilərlər.

Bundan əlavə, ümumiyyətlə, bütün dindar bacı-qardaşlar üçün faydalı ola bilər.

Kitabın tədris üsulu olduqca asandır.

Ümid edirik ki, Qur'an və Qur'an maarifinin yayılmasında bütün əziz dindaşların zəhmətləri Allah dərgahında qəbul olunacaqdır.

Pərvərdigara! Müsəlmanları dövrün vəsvəşçilərinin, xənnaslarının şərinədən hifz et və gənclərimizin imanını onların məkrlərindən amanda saxla! Amin, ya Rəbbəl-ələmin!

SON